A.A.R.

S.-II
Tom III

1881

Secţ. a II a
Mem.

ANALELE

ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMULŬ III.

SESIUNEA ANULUĬ 1881.

SECȚIUNEA II

MEMORII.

BUCURESCĬ
TIPOGRAFIA ACADEMIEIĬ ROMANE
(Laboratorii Romani)
26. STRADA ACADEMIEĬ. 26.
1882.

RELAȚIUNI ISTORICE

DESPRE ȚĔRILE ROMÂNE DIN EPOCA DE LA FINELE VÉCULUÏ ALŬ XVI-lea ȘI ÎNCEPUTULŬ CELUÏ ALŬ XVII-lea, ESTRASE DIN OPERA ÎNTITULATĂ: Александрійски Патріархъ Мелетій Пигасъ, COMPUSĂ DE IVAN MALYȘEVSKI, PROFESORŬ LA ACADEMIA TEOLOGICĂ DE LA KIEW, TOM. I. KIEW 1872, ȘI CITITE ÎN ȘEDINȚELE ACADEMIEÏ DE LA 6 FEBR. ȘI 6 MARTE 1881,

de

Episcopulŭ MELCHISEDECŬ
Membru alŭ Academieï Române.

Autorulŭ începe cu presupunerea, că Româniĭ din Transilvania, Valachia séŭ Ungrovalachia, și Moldavia séŭ Moldovlachia, ar fi primitŭ crestinismulŭ pe la sfîrșitulŭ véculuï alŭ IX-lea, séŭ la începutulŭ celuï alŭ X-lea, de la Bulgarĭ. carĭ atuncĭ domniaŭ peste țĕrile române. (Pag. 313—333).

De aicĭ deducândŭ pe de o parte atașamentulŭ Românilorŭ cătră orthodoxia resăriténă, iară pe de altă parte dominarea ierarchieĭ și a limbeĭ bulgare în Biserica română; elŭ continuă astŭ-felŭ relațiunile sale despre Românĭ, bazatŭ totŭ-dé-una pe documente istorice:

«Cu formarea statelorŭ séŭ voivodatelorŭ neatârnate, în Valachia de la jumătatea véculuĭ alŭ XIII-lea, în Moldova de la jumătatea véculuĭ alŭ XIV-lea, a trebuitŭ să se desvólte în ele și tendința cătră neatârnarea bisericéscă. Acéstă tendință de o cam dată s'a manifestatŭ prin înlăturarea supremațieĭ ierarchice bulgare, și prin înlocuirea eĭ cu o altă supremațiă maĭ înaltă și maĭ depărtată, cea a patriarchuluĭ de

Constantinopole. prin a căruia autoritate în anulŭ 1369 s'a rânduitŭ celŭ ântâiŭ ierarchŭ alŭ Ungrovlachieĭ și s'a ridicatŭ la trépta de *mitropolitŭ a tótă Ungrovlachia*, sub voĭvodulŭ Ungrovlachieĭ Alexandru. În anulŭ 1370, patriachulŭ de Constantinopole a înființatŭ în Ungrovlachia a doua mitropoliă maĭ mică, cu scopŭ, precum se crede, de a-șĭ asigura maĭ bine autoritatea sa asupra uneĭ provincie bisericescĭ din noŭ agonisite, carea décă ar fi rĕmasŭ numaĭ cu o autoritate mitropolitană, maĭ ușorŭ s'ar fi pătrunsŭ de tendința la o deplină autocefaliă. Dar autoritatea patriarchuluĭ nu totŭ-dé-una s'a ținutŭ asupra țĕrilorŭ române, înlocuită fiindŭ cu autoritatea vecinuluĭ ierarchŭ alŭ Ochrideĭ, maĭ cu sémă în Moldova. După deosebite influențe, maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ întêmplătóre, acéstă împrejurare esențialŭ s'a manifestatŭ în tendințele către autocefaliă ale Bisericeĭ Moldovalache, semnele căreia întru adevĕrŭ se observă încă în véculŭ alŭ XVI-lea.

Legătura cu greciĭ a contribuitŭ la pătrunderea în România a órecărorŭ începĕtorĭ de cultura grecéscă, aĭ căreia iubitorĭ întêlnimŭ și printre voĭvodiĭ românĭ, cultură, cu care în paralelŭ se ținea și cea bulgară. România, continuândŭ tradițiunele orthodoxieĭ, posedândŭ unŭ terenŭ bogatŭ, și o populațiune numerósă, forma unŭ membru însemnatŭ în aliança popórelorŭ și a statelorŭ orthodoxe-creștine. Spre părere de rĕŭ, că nicĭ la sine, nicĭ la ceĭ maĭ de aprópe aĭ sĕĭ vecinĭ și dascălĭ nu a găsitŭ principie solide de educațiune politică, de de multŭ era jertfa unorŭ netocmirĭ și intrigĭ bizare și a unorŭ lupte sângeróse între familiele eĭ princiare și boiereșcĭ(1). De aceea după căderea staturilorŭ vecine slavone și a Bizanțieĭ, a cădutŭ și ea sub dominarea turcéscă. Însă ea șĭ-a păstratŭ o parte din independența sa politică, a avutŭ propriĭ sĕĭ voivodĭ, cariĭ sta în relațiunĭ de vasalitate către Sultanĭ, carĭ firesce tindeaŭ a'ĭ strâmtori în profitulŭ lorŭ și a specula cu superioritatea lorŭ asupra Româ-

(1) De-Tu așa se esprimă despre caracterulŭ politicŭ alŭ Românilorŭ din timpulŭ sĕŭ, adică din ultimele decimĭ ale véculuĭ alŭ XVI-lea : Comme le genie de ces peuples est leger et inconstant, et q'un rien les révolte, de même qu'il faut peu de choses pour les gagner, il est ararivè de frequentes révolutions dans leur gouvernement. T III p. 87.

nilorŭ, găsindŭ motive la acésta în turburările lăuntrice ale Românieĭ înșeșĭ. Cu tóte acestea Valachia șĭ Moldavia, prin a lorŭ relativă neatârnare și prin fidelitatea ortodoxieĭ, aŭ datŭ nu puținŭ ajutorŭ Orientuluĭ grecescŭ, celŭ cu totulŭ robitŭ, ajutorŭ nu atâta spiritualŭ, pe câtŭ materialŭ. Voĭvodiĭ Moldavieĭ și aĭ Valachieĭ, între carĭ eraŭ une orĭ și ómenĭ distinșĭ, îndemnațĭ de pietatea lorŭ, séŭ de căința pentru nelegiuirile, ce apăsaŭ consciința multorŭ dintre dênșiĭ, aŭ fostŭ generoșĭ bine-făcătorĭ aĭ bisericelorŭ, aĭ scaunelorŭ și mănăstirilorŭ orientale, maĭ cu sémă a Athonuluĭ și Sinaeĭ.

Perspectiva pentru ajutorŭ materialŭ a fostŭ negreșitŭ unulŭ din cele maĭ puternice motive și în relațiunile patriarchieĭ de Constantinopole cu Biserica Moldovalachă. După căderea Bizanțieĭ se îndesescŭ aicĭ călătoriele patriarchilorŭ de Constantinopole, despre carĭ călătoriĭ ne comunică cronicele : a luĭ Malaxŭ și a luĭ Dorotheŭ. Patriarchulŭ Nifonŭ chiarŭ socotise a se strămuta pe totŭ-dé-una în Valachia pe scaunulŭ de acolo, în loculŭ scaunuluĭ celuĭ perdutŭ la Constantinopole. Ioachimŭ călătorise în Moldova spre a aduna milostenia pentru plata datorieĭ patriarchieĭ, séŭ a sale, dar a fostŭ alungatŭ de acolo de către Voĭvodŭ (an. 1505) (1). Pachomie pentru acelașŭ scopŭ a călătoritŭ în Moldavia și Valachia cu o mare suită de clericĭ, preoțĭ și mirenĭ, și făcândŭ o colectă mare, s'a reîntornatŭ. Dar clericiĭ luĭ, dorindŭ a profita eĭ de averea cea adunată, din îndemnulŭ lorŭ monachulŭ Theodulŭ a otrăvitŭ pe patriarchulŭ. Patriarchulŭ Ieremia I-iŭ, la sfîrșitulŭ cârmuireĭ sale, dându-se la iubirea de avere, precum se esprimă Dorotheŭ, s'a decisŭ a se duce spre adunare de milostenia în Moldova și în Valachia cu suită de archereĭ și de clericĭ, adaoge Malaxŭ, carea negreșitŭ, de asemenea voia a profita aicĭ, dar póte că acea suită era trebuitóre și pentru a conclura cu patriarchulŭ spre întărirea autorităţiĭ luĭ în Biserica Moldovalachă, autoritate, pe care totŭ încă 'ĭ o disputa Archiepiscopulŭ de Ochrida. Pe cale fiindŭ, în Mitropolia de la Târnova, în casa unde găsduia Ieremia, și unde suita luĭ se pusese pe petrecerĭ, s'a întêmplatŭ incendiŭ, aŭ arsŭ lucrurile patriarchuluĭ, până și unŭ Sa-

(1) Atuncĭ domnia în Moldova Bogdanŭ, fiulŭ luĭ Stefanŭ celŭ mare.

cosŭ admirabilŭ alŭ Bisericeĭ ceĭ marĭ şi alte odóre bisericescĭ. Patriarchulŭ s'a bolnăvitŭ şi a muritŭ în anulŭ 1544, reîntorcându-se îndĕrĕtŭ la Constantinopole. Aşa istorisesce Dorotheŭ, complinindŭ pe Malaxŭ. Amintirea de aceste nenorocirĭ a trebuitŭ să le taie pe multŭ timpŭ pofta de a călători în Moldovalachia. Dar legăturile dintre aceste ţĕrĭ cu Constantinopole şi cu patriarchia luĭ, nu s'aŭ precurmatŭ, cu atâta maĭ alesŭ, că înrîurirea elementuluĭ grecescŭ s'a împuternicitŭ sub uniĭ din voivodĭ, carĭ aveaŭ la sine dascălĭ grecĭ, şi cariĭ simpatisaŭ cu interesele sciinţeĭ grecescĭ chiar în Constantinopole (1). Capiĭ familielorŭ domnescĭ de aseminea frequentaŭ Constantinopolea şi aŭ făcutŭ cunoscinţă şi s'aŭ înruditŭ cu Greciĭ din Galata şi din alte locurĭ, iară aceste cunoscinţe şi înrudirĭ serviaŭ de asemenea une orĭ şi spre întărirea legăturilorŭ patriarchieĭ cu Biserica Moldovalachieĭ, precum vedemŭ sub patriarchulŭ Iosafŭ. Chiar la începutulŭ patriarchieĭ luĭ Ieremia alŭ II-lea, după iniţiativa isteţuluĭ Ieraxŭ, mareluĭ Logofĕtŭ alŭ sĕŭ; în sinodulŭ patriarchalŭ s'a propusŭ idea de a se supune catedreĭ Constantinopolitane arhiepiscopiele autocefale a Târnoveĭ şi a Ochrideĭ din Bulgaria şi a Ipeculuĭ din Serbia. «Rĕŭ aŭ făcutŭ împĕraţiĭ ceĭ vechĭ, — declamă Ieraxŭ, — recunoscêndu-le autocefale; iară Biserica cea mare n'a putută atuncĭ a se opune împĕraţilorŭ. Acum însă sub Turcĭ a sositŭ timpulŭ favorabilŭ de a supune aceste catedre tronuluĭ Constantinopolitanŭ». S'aŭ orânduitŭ Arhiepiscopĭ pentru acele catedre, dar numaĭ celŭ de la Târnova a remasŭ întru supunere, iară cel-l-alţĭ doĭ, făgăduindŭ Sultanuluĭ darurĭ din parte-le, cu ajutorulŭ puteriĭ esterióre aŭ remasŭ în vechia schismă. Aşa istorisesce şi tratéză în istoria sa (p. 1153) Dositheiŭ alŭ Ierusalimuluĭ, strictulŭ râvnitoriŭ alŭ drepturilorŭ, séŭ maĭ esactŭ alŭ pretenţiunilorŭ tronurilorŭ patriarchale. Nereeşita proiectuluĭ de a supune pe Archiepiscopulŭ Ochrideĭ a îndemnatŭ pe patriarchiă a'şĭ păzi cu maĭ multă îngrijire nemijlocita sa autoritate în Moldavia şi Valachia, de care nu voia a se lepăda celŭ d'ântâiŭ. Aŭ sositŭ eveneminte, cândŭ acéstă autoritate a patriarchieĭ, în per-

(1) Turco-Graecia. p. 247—9.

sóna celorŭ maĭ bunĭ representanţĭ aĭ sĕĭ, s'a arătatŭ folositóre pentru aceste ţĕrĭ, cu deosebire în interesulŭ păstrăriĭ ortodoxieĭ în ele.

Ca în tóte locurile, aşa şi în aceste ţerĭ ortodoxia era ameninţată de propaganda Romeĭ. Elementulŭ latinŭ inerentŭ naţiuneĭ române, se párea că va putea înlesni calea înrîuririĭ latine asupra eĭ din Roma şi din apusulŭ romanŭ. Însă elementulŭ ortodoxŭ greco slavénŭ se întărise de ajunsŭ în sfera spirituală a vieţeĭ Românilorŭ, în câtŭ să pótă respinge năvălirile cele întârḑiate, de şi încă totuşĭ primejdióse ale propagandeĭ romane. Maĭ bine cunoscute în acéstă privire sunt încercările Papeĭ Grigorie alŭ IX-lea de a înfiinţa aicĭ misiĭ şi catedre episcopale romano-catolice, încercărĭ întreprinse totŭ-o-dată (de la an. 1374) cu cele relative la o parte din Rusia sudică, care căḑută fiindŭ sub unŭ guvernŭ eterodoxŭ, acele încercărĭ aŭ fostŭ maĭ cu succesŭ de câtŭ în România, unde cele maĭ micĭ urme nu aŭ lăsatŭ. La sinodulŭ de Florenţa a fostŭ Mitropolitulŭ Moldovlachieĭ Damianŭ, împreună cu trimisulŭ Voĭvoduluĭ şi aŭ subscrisŭ uniunea, negreşitŭ după esemplulŭ grecilorŭ; însă, asemenea Bizanţieĭ, patriarchielorŭ răsăritene, şi altorŭ ţĕrĭ ortodoxe, Ungrovlachia şi Moldavia de asemenea aŭ renunţatŭ la acéstă uniune, precum mărturisesce Dositheiŭ (— p. 910). Cele maĭ departe încercărĭ ale propagandeĭ romane de la jumătatea véculuĭ alŭ XV-lea până la anulŭ 80 alŭ véculuĭ alŭ XVI-lea, aŭ fostŭ de puţină însemnătate în ţĕrile acestea. Româniĭ din Transilvania, de demultŭ subjugaţĭ de Ungurĭ, cu multŭ maĭ tare aŭ suferitŭ de la propaganda latină şi apoĭ de la cea protestantă, însă ortodoxia nu s'a stinsŭ nicĭ la dênşiĭ. O activitate nouă şi maĭ puternică a propagandeĭ romane se începe în ţĕrele române de la timpulŭ papeĭ Grigorie alŭ XIII-lea.

Ivirea sectanţilorŭ protestanţĭ în aceste ţĕrĭ, şi pe lângă aceea a celorŭ maĭ estremĭ, îndémnă pe Roma a'şĭ trimite aicĭ campioniĭ sĕĭ; influenţa politică a eĭ, disordinele din România, 'ĭ deschide calea la amesteculŭ în afacerile eĭ cu tendinţă de propagandă; nenorocirile patriarchieĭ de Constantinopole însuflă speranţa succesuluĭ propagandeĭ. Dar patriarchia încă nu 'şĭ perduse aicĭ înrîurirea sa.

Patriarchulŭ Ieremia cu Ierotheiŭ alŭ Monemvasieĭ şi cu o suită

nu mică aŭ sositŭ în Valachia în primăvéră anuluĭ 1588, sub Voĭvodulŭ Michnea, nepotulŭ luĭ Mircea alŭ III-lea. Casa acestuĭ Mircea era una din cele maĭ puternice în Valachia și în Moldavia, și atuncĭ ea domnia peste amândóuĕ țĕrile acestea. Mircea, fiulŭ luĭ Michnea I-iŭ (1508—1510) a avutŭ treĭ fiĭ : Alexandru, Milisa și Petru. Alexandru după tatălŭ sĕŭ a fostŭ Voĭvodŭ alŭ Valahieĭ (până la an. 1577), Petru a dobânditŭ voĭvodatulŭ Moldavieĭ. Melisa a muritŭ de tênĕrŭ. Mircescii credincioșĭ ortodoxieĭ, se deosibeaŭ prin óre-care cultură și iubiaŭ a se apropia de Grecii ceĭ însemnațĭ și culțĭ, cu respectŭ se referaŭ și către păstoriĭ grecescĭ, cu deosebire către patriarchĭ. Alexandru s'a însuratŭ cu o grécă din Galata. Mama luĭ, vĕduva luĭ Mircea saŭ Mirciόea, cum o numiaŭ, prin o scrisóre secretă a rugatŭ pe patriarchulŭ Iosafŭ să găséscă în Constantinopole pentru dóuĕ fete ale sale logodnicĭ din némŭ însemnatŭ, bogatŭ și puternicŭ. Patriarchulŭ pentru una a recomandatŭ pe Constantinŭ Cantacuzenŭ, fratele cunoscutuluĭ Mihailŭ, pentru alta pe nepotulŭ sĕŭ Stamati, unŭ tênĕrŭ frumosŭ. Cu o suită pompósă de călărașĭ dintre clericĭ, ceĭ doĭ logodnicĭ s'aŭ dusŭ în România, și împreună cu dênșiĭ și însușĭ patriarchulŭ. Ântêia părechiă n'a reușitŭ : logodniculŭ, deși bogatŭ, dar avea 50 de anĭ și era slutŭ; mirésa avea 15 anĭ și era frumósă. Cu greŭ a înduplecat'o patriarchulŭ să se cunune. Însă tênĕra nevastă ura pe bărbatŭ, și pentru aceea elŭ o a maltratatŭ. Încă fiindŭ pe cale spre Constantinopole ea a scrisŭ maiceĭ sale, că-șĭ face sémă, dacă ea nu o va scăpa de bărbatŭ. Muma grabnicŭ a trimisŭ gonacĭ, cariĭ ajungêndŭ nóptea pe noiĭ căsătorițĭ, aŭ răpitŭ pe tênĕră și zestrea, ba încă aŭ și jefuitŭ pe Cantacuzenŭ, carele cu defăĭmare s'a reînturnatŭ în Constantinopole.

În sfatulŭ familieĭ Cantacuzenilorŭ în residența lorŭ Anchialŭ, sub președința puterniculuĭ de atuncĭ Michailŭ, s'a decisŭ rĕsbunare pentru necinste. Precum se întêmplă în asemenea casurĭ prima nevoiă cade pe capulŭ pețitoruluĭ (1). După stăruința luĭ Mich. Cantacuzenŭ,

(1) Dorotheiŭ spune încă, că nevasta luĭ Cantacuzenŭ, rĕmasă neprichănită (căcĭ mumă-sa, trimețind'o cu bărbatulŭ la Constantinopole, luase precauțiunĭ ca ea să nu cunóscă pe bărbatulŭ sĕŭ până nu se va vedeá cu muma și cu surorile luĭ, ca să nu fiă vre-o vorbă de

Iosafŭ fu depusŭ sinodicesce de pe tronulŭ patriarchalŭ. Nu totŭ așa de lesne era a se achita cu Mircescĭĭ. Mich. Cantacuzenŭ a întinsŭ óre-care curse fiuluĭ celuĭ maĭ tênĕrŭ alŭ Mircióeĭ, carele venise în Constantinopole. Îndelungŭ păstrândŭ simțulŭ resbunăriĭ, Cantacuzenŭ după 13 anĭ a produsŭ o turburare în Moldova și în Valachia, negreșitŭ cu. scopŭ de a face rĕŭ Mircescilorŭ : dar bĕtrânulŭ intrigantŭ a cădutŭ în grópa ce o săpa altora. Acusatŭ pentru acea tulburare, elŭ fu spânzuratŭ înaintea porțilorŭ caseĭ sale în Anchialŭ, la 3 Martie, anulŭ 1578. Iară Mircescĭĭ aŭ domnitŭ cu norocire. Michnea chiar în anulŭ acesta a dobânditŭ domnia Valachieĭ, după tatălŭ sĕŭ Alexandru. Muma luĭ, grécă din Galata, era prietină cu patriarchulŭ Ieremia, și în urmă chiar l'a visitatŭ în exilulŭ luĭ de la Rodosŭ. Ieremia a botezatŭ și pe fiulŭ luĭ Michnea. Petru fiulŭ luĭ Mircea, domnia, precum s'a dịsŭ în Moldavia saŭ Bogdania, cum o numiaŭ Turcĭĭ și Grecĭĭ. Moldavia se socotia în genere maĭ civilisată de câtŭ Valachia : óre-cum în conformitate cu acésta și Petru era celŭ maĭ cultŭ dintre Mircescĭ. După sinopsulŭ luĭ Dorotheiŭ, Petru era unŭ bărbatŭ plăcutŭ la vorbă, cu bune moravurĭ și tot-o-dată deprinsŭ la lupte. Scia limbele turcă, grécă și română. Se îngrijia de toțĭ și era extraordinarŭ de darnicŭ, bine făcea robilorŭ, săracilorŭ, mănastirilorŭ, bisericelorŭ și servitorilorŭ bisericescĭ, localĭ și străinĭ. Toțĭ se miraŭ, cum într'unŭ asemenea locŭ se găsia unŭ omŭ așa de bine dotatŭ de natură, celŭ maĭ cu minte și maĭ dreptŭ în judecățĭ. Afară de aceste calitățĭ elŭ se slăvia înca prin iubirea de arte și de cărțĭ. Iubia pe ómeniĭ învĕțațĭ, conversa cu dênșiĭ despre astronomiă, despre zodiacŭ și de alte asemenea lucrurĭ. Iubia de asemenea pe cântărețĭ și ținea unŭ iscusitŭ dascălŭ-cântărețŭ. Acestŭ voĭvodŭ era iscusitŭ și întru tóte cele-lalte și tóte le organisa cu tăriă, pentru care și era temutŭ ; de elŭ se temeaŭ și boeriĭ și poporulŭ. A ziditŭ o mănastire lângă orașulŭ Iașĭ (1). Din nebă-

bănuélă despre cinstea eĭ), s'a cununatŭ cu nepotulŭ celŭ frumosŭ alŭ luĭ Iosâfŭ, cu învoirea acestuĭ din urmă, carele se afla încă în Valachia Dacă este așa, atuncĭ se înțelege tótă pornirea Cantacuzenilorŭ asupra fostuluĭ pețitorŭ Spunerea luĭ Dorotheiŭ trebue a o alătura cu scrisórea anonimuluĭ grecŭ de la Curziŭ Turco-Græcia p. 274—5.

(1) Galata.

gare de sémă ziditoriĭ aŭ alesŭ pentru dênsa unŭ locŭ rĕŭ; fundamentulŭ bisericeĭ s'a așeḑatŭ, păreţiĭ s'aŭ povêrnitŭ; s'aŭ cerutŭ nouĕ lucrărĭ, cheltuele și cele-lalte. Dar elŭ nu s'a opritŭ înaintea a orĭ-ce pediçe : a alesŭ altŭ locŭ tare, și iarășĭ a ziditŭ unŭ templu minunatŭ, și la sfinţirea luĭ a chiematŭ pe Mitropolitulŭ, archireĭ și preoţĭ, și pe toţĭ i-a dăruitŭ cu largeţă. Ast-felŭ de rege era vrednicŭ să o cârmuéscă nu numaĭ în Moldova, ci și în Constantinopole.» Povestindŭ maĭ departe despre némulŭ luĭ Petru și despre preḑicerile mumeĭ luĭ pentru însășĭ nascerea luĭ, Sinopsulŭ continuă : «elŭ a luatŭ o femeă fórte cu minte, de bunŭ némŭ, a născutŭ feciorĭ și fete, dar când elŭ s'a dusŭ la Constantinopole eĭ toţĭ aŭ muritŭ, rĕmâindŭ numaĭ o fică, a nume Maria, saŭ, cum o numiaŭ, Dómna Maria. Acésta era o fecióră cu frumóse calităţĭ, la numĕrulŭ cărora aparţinea dragostea eĭ către cărţĭ, căcĭ ea scia Scripturile grecescĭ și bulgare, de asemenea religiositatea, cu care ea în fiă-care ḑi cetia cântările și rugăciunile bisericescĭ. Mulţĭ boerĭ localĭ și de la Constantinopole, căutaŭ mâna frumóseĭ Dómne Maria. Dar tatălŭ, negreșitŭ învĕţatŭ de esemplulŭ nu de demultŭ alŭ Mircióeĭ, a lăsatŭ eĭ alegerea mireluĭ. La curtea luĭ era unŭ óre-carele Zotosŭ fiulŭ luĭ Ţigara și alŭ Apsareĭ, o familiă de la Ianina din Albania, de bunŭ némŭ și nu săracă. Zotosŭ, unŭ tênĕrŭ frumosŭ, cu bune moravurĭ, sciindŭ carte turcéscă și grecéscă, carele totŭ-d'auna a slujitŭ Voĭvoduluĭ cu sinceritate, după alte boeriĭ, fu cinstitŭ de Voĭvodŭ cu rangulŭ de Spătariŭ, și apoĭ cu celŭ de Vistiarŭ. Cu acestŭ tênĕrŭ s'a cununatŭ Dómna, spre bucuria lorŭ amêndorora și a tatăluĭ, carele găsi în Zotosŭ Ţigara pre fiulŭ celŭ maĭ respectuosŭ. La bĕtrâneţe Dumneḑeŭ a datŭ Voĭvoduluĭ Petru încă unŭ fiŭ, carele s'a botezatŭ de Archireulŭ (1) Anastasie, s'a numitŭ Ștefanŭ și a fostŭ mângâerea tatăluĭ.

Înrudiţĭ cu greciĭ, stimândŭ biserica ortodoxă a patrieĭ, Mircesciĭ n'aŭ pututŭ scăpa de facţiunile propagandeĭ romane-iesuitice. În Valachia ea ș'a găsitŭ sprijinŭ în Petru Cercelŭ, fiulŭ fostuluĭ Voĭvodŭ

(1) Mitropolitulŭ.

Petrașcu. Ore-când Petrașcu răpise voĭvodatulŭ de la Mircea alŭ III-lea; fiulŭ luĭ Petrașcu voia să-'lŭ răpéscă de la nepotulŭ luĭ Mircea—de la Michnea. Petru Cercelŭ a stăruitŭ la regele Franciei, ca cu ajutorulŭ ambasadoruluĭ luĭ din Constantinopole, în casa căruĭa a viețuitŭ elŭ treĭ anĭ, să pótă dobêndi Voĭvodatulŭ Valachieĭ, iară pre Papa Grigorie alŭ XIII-lea l'a rugatŭ să mijlocéscă pentru dênsulŭ la regele, promițêndŭ pentru acésta a primi și a introduce în țéra sa catholicismulŭ. În anulŭ 1583, Cercelŭ a căpătatŭ domnia, îndatorindu-se a plăti Porțiĭ 80,000 de galbenĭ, ne avêndŭ de câtŭ 20,000 și pentru aceea gata fiindŭ a primi orĭ-ce felŭ de uniune ca să pótă dobêndi banĭ. Iesuitulŭ Antoniu Posevin, acestŭ maĭ de pretutindenea agentŭ alŭ Papismuluĭ, în acelașŭ anŭ 1583 fu trimisŭ de Grigorie alŭ XIII-lea în Transilvania, pentru convertirea la catholicismŭ a Maghiarilorŭ și a Sașilorŭ, cariĭ trecuse de la elŭ în diferite secte protestante, și de acolo, din ordinulŭ Papeĭ, s'a dusŭ în Valachia și în Moldavia, cu acelașŭ scopŭ, precum și pentru a face propagandă printre ortodoxĭ. De a reușitŭ Posevin să isprăvéscă ceva cu ajutorulŭ luĭ Petru, de a avutŭ elŭ vreunŭ succesŭ în Moldova — nu se scie. Póte că planurile propagandeĭ aŭ fostŭ împedecate, celŭ puținŭ în Moldova, de presența acolo a Exarchilorŭ patriarhuluĭ Ieremia—Nichiforŭ și Dionisie. Se scie maĭ departe, că încă maĭ înainte de luna Iuniŭ anulŭ 1585, Cercelŭ, neputêndŭ a se achita de datoriă și acusatŭ la guvernulŭ turcescŭ, fu nevoitŭ să fugă în Transilvania, unde fu încă și prădatŭ și închisŭ de către Batorie, carele domni aicĭ Papa Sixtŭ alŭ V-lea s'a credutŭ datorŭ a intreveni pentru proselitŭ. În epistola către Stefanŭ Batorie de la 21 Iunie anulŭ 1586, însciințêndŭ că Petru fostulŭ Voĭvodŭ alŭ Valachieĭ, vir catholicus, cumque Sancta Sede conjunctissimus, *maĭ multŭ* de unŭ anŭ de dile sufere o grea închisóre, cere liberarea luĭ (1). După Petru Cercelŭ domnia Valachieĭ o a ocupatŭ a dóua óră, la anulŭ 1585 Michnea fiiulŭ luĭ Mircea, iară în anulŭ următorŭ, fratele sĕŭ Petru Schiopulŭ, a ocupatŭ domnia Moldavieĭ. După cele ce scimŭ noĭ despre dênșiĭ din isvóre grecescĭ, trebuia a ascepta că eĭ să nu fiă partisanĭ aĭ propa-

(1) Theiner: Monumenta Poloniae et Lithuainae. T III. p. 2.

gandeĭ romane, precum voiescŭ a-ĭ representa isvórele apusene. Dar trebue să ne amintimŭ şi acele triste turburărĭ întêmplate în Constantinopole sub Patriarchiĭ Pachomie şi Theoleptŭ, carĭ aŭ putută fi unŭ mare scandalŭ pentru Mircescĭ, şi la care fórte comodŭ se puteaŭ raporta agenţiĭ papalĭ, spre a descepta dispreţŭ către acéstă patriarchiă şi evlaviă către Roma cea puternică. Trebue maĭ departe să amintimŭ, că şi Mircesciĭ nu se puteaŭ socoti sigurĭ în domniĭ din causa rivalilorŭ lorŭ, şi aveaŭ nevoie a se întări prin alianţe. Influenţa Romeĭ aicĭ se păreá folositóre. Cu ajutorulŭ eĭ nădăjduiaŭ între altele a găsi unŭ noŭ sprijinŭ în puterniculŭ Stefanŭ Batorie, carele înainte fusese domnŭ alŭ Transilvanieĭ, iară acum era rege alŭ Polonieĭ, sprijinuluĭ căruia eĭ eraŭ deja datorĭ cu reînturnarea la domniă. Iubirea de sciinţă a luĭ Petru Mircea de asemenea a putută deschide întrarea la dênsulŭ învĕţaţilorŭ agenţĭ aĭ papismuluĭ, între cariĭ şi Iesuiţilorŭ. În fine interesulŭ lupteĭ cu sectele protestante între Saşiĭ şi Maghiariĭ din Transilvania, Valachia şi Moldavia, era unŭ interesŭ comunŭ, prin carele maĭ ântâiŭ de tóte Voĭvodiĭ şi chiar păstoriĭ Moldo-Valachĭ aŭ venitŭ în acordŭ cu Roma şi cu agenţiĭ eĭ. În anulŭ 1587, Voĭvodulŭ Moldavieĭ aveá cămăraşŭ mare pre unŭ grecŭ albanesŭ anume Bartholomeŭ Bruti, saŭ Brut —latinofronŭ [1] saŭ chiar catholicŭ, unulŭ dintre învĕţaţiĭ, de care iubia a fi încungiuratŭ Voĭvodulŭ. Elŭ s'a sirguitŭ a merita la Roma prin sirguinţa sa pentru propagandă în Moldavia. În epistola sa de la 5 Septembre 1587 către Annibalŭ Archiepiscopulŭ de Neapole şi Nunţiu alŭ Papeĭ în Polonia, Brutŭ mărturisesce din partea Voĭvoduluĭ simpatiele şi conlucrările acestuia spre suprimarea eretecismuluĭ dintre Saşiĭ şi Maghiariĭ moldovenescĭ, se rógă a trămite câţĭ-va Iesuiţĭ, făgăduindu-le o Biserică bogată în oraşŭ (Iaşi), unde preponderézǎ populaţia Saşilorŭ şi a Maghiarilorŭ ; vorbesce în genere despre disposiţiunea Voĭvoduluĭ spre alianţa cu Biserica romană, încunosciinţêndŭ totŭ-odată despre estrema decadenţă a patriarchieĭ Constantinopolitane,

(1) *Latinofronĭ* numiaŭ greciĭ pre aceia dintre dênşiĭ, cariĭ, cultivaţĭ în scólele Italieĭ, propagaŭ unirea Bisericeĭ ortodoxe cu cea latină.

carea este dĕrămată, carea a perdutŭ templulŭ și Mănăstirea sa prefăcute în moschee Vinerĭ la 18 Augustŭ, și este băntuită de certele grecilorŭ, cariĭ ar fi alesŭ 4 patriarchĭ. Pentru convertirea Voĭvoduluĭ Moldavieĭ s'a contribuitŭ din diferite pă_ţĭ. Nunţiulŭ Annibalŭ și însușĭ Papa Sixtŭ alŭ V-les ĭ-aŭ trămisŭ epistole graţióse. Ioanŭ Dimitrie Solicovski Archiepiscopulŭ latinŭ de la Liov, fórte influentŭ sub Batorie, intermediarulŭ relaţiunilorŭ luĭ cu Roma, de asemenea a luatŭ o parte însemnată în afacerea moldavă. Solicovski trămiteá Voĭvoduluĭ epistole de la Roma însulŭ corespundeá cu dênsulŭ și cu agenţiĭ propagandeĭ, maĭ alesŭ cu Brutŭ și cu cardinalulŭ Monaltŭ, în a căruia îngrijire era afacerea acésta la Roma. Prin sirguinţa comună s'a isbutitŭ, că Petru Mircea, nu maĭ curêndŭ de câtŭ abia în Ianuariŭ anulŭ 1588, a scrisŭ epistole respundĕtóre Papeĭ și Nunţiuluĭ sĕŭ Annibalŭ, exprimêndŭ mulţămire pentru epistolele lorŭ și rugându-se a-lŭ primi sub părintésca sa ocrotire în rêndŭ cu cele-l-alte staturĭ creștine, făgăduindŭ a conlucra atâtŭ spre stêrpirea eresurilorŭ în ţéra sa, câtŭ și în genere spre reformă în Biserica sa. Luĭ Annibalŭ a scrisŭ încă și aceea, că cu ajutorulŭ luĭ, elŭ nădăjduesce a găsi protecţiune la regele Polonieĭ și la Papa, și în fine, că speră a puté trămite soliĭ sĕĭ la Roma. Epistola sa cătră Papa, Voĭvodulŭ o a trămisŭ luĭ Solicovski, spre a o preda la Roma. Acestŭ din urmă, trămiţêndŭ la Roma epistola Voĭvoduluĭ, a alăturatŭ și pe ale sale, una cătră Papa, de la 26 Februarie, alta către Cardinalulŭ Monaltŭ—de la 28 Februarie, anulŭ 1588. În epistolele sale Solicovski se sirguesce a desvinovăţi pre Voĭvodŭ pentru întârḑierea rĕspunsuluĭ cătră Papa, asigură că epistola Papeĭ cătră Voĭvodŭ, acesta a primit-o cu cea maĭ adâncă evlaviă, în câtŭ a pus-o pe capulŭ sĕŭ înaintea sfetnicilorŭ sĕĭ clericĭ și laicĭ, că în genere elŭ a recunoscutŭ pe Papa de capŭ alŭ bisericeĭ ecumenice, că acéstă convertire a unuĭ statŭ putenicŭ va fi unŭ mare câștigŭ pentru biserica catholică și pentru interesele eĭ în Orientŭ; înălţêndŭ cu laude pe Brutŭ, ca pe iniţiatorulŭ principalŭ în acéstă afacere, rógă a i-se face remuneraţiunĭ. Brutŭ și Solicovski vorbiaŭ și promiteaŭ maĭ multŭ de câtŭ

ḑisese și gândise însușĭ Voĭvodulŭ, în ale căruia epistole nu se póte a nu se observa maĭ pre susŭ de tóte calculele politice (1). Totușĭ pe lângă nisce impunerĭ atâtŭ de stăruitóre asupra luĭ din diferite părţĭ, puteá fi témă pentru ortodoxia luĭ și a ţĕreĭ luĭ. În acestŭ momentŭ periculosŭ a venitŭ în Valachia și în Moldavia Patriarchulŭ Ieremia, în Aprilie saŭ Maiŭ, anulŭ 1588. Importantă a fostŭ pentru interesele ortodoxieĭ în aceste ţĕrĭ chiar însașĭ renturnarea la patriarchiă a luĭ Ieremia, Ierarchŭ respectatŭ de toţĭ, și pe lângă aceea legatŭ cu Mircescii prin suvenirile familiare ale acestora și în deosebĭ după exilulŭ de la Rodosŭ alŭ luĭ Ieremia. Scimŭ, că după înturnarea de la Rodosŭ în Constantinopole, Ieremia a găsduitŭ la conaculŭ Valachieĭ, carele de sigurŭ aparţineá Voĭvoduluĭ valachŭ, ceea-ce a și pututŭ fi urmare a bunelorŭ relaţiunĭ ale acestuĭa cu patriarchulŭ (2). În Valachia, ḑice Dorotheiŭ, Ieremia și Ierotheiŭ cu suita lorŭ aŭ fostŭ primiţĭ de Voĭvodulŭ Michnea, dar fiindŭ-că elŭ era bolnavŭ, ḑe aceea «minunata» primire a patriarchuluĭ o a întocmitŭ muma sa, vechia *hrănitóre* (nutrice) a luĭ Ieremia (3). Însă Iesuitulŭ Stanislavŭ Warșeviţlk pune în bănuélă acéstă bólă a Michneĭ, ḑicêndŭ că, Ieremia, în călătoria sa la Moscva, sosindŭ în Valachia, Voĭvodulŭ nu a voitŭ a avé cu elŭ nicĭ o afacere și i-a refusatŭ milostenia cerută de dênsulŭ. Warșeviţlki se întemélază pe raportarea luĭ Brutŭ și esplică rĕcéla luĭ Michnea către Patriarchŭ, prin înclinarea aceluia către uniune (4). Brutŭ și aicĭ esageréză lucrulŭ. Se póte însă admite, că Michnea, precum se pare, iubindŭ a grămădi bogăţiă, s'a scumpitŭ a da patriarchuluĭ ajutorŭ materialŭ, pentru care acesta a rĕmasŭ nemulţumitŭ. Ne zăbovindŭ multŭ în Valachia, Ieremia, precum spune și Dorotheiŭ, s'a dusŭ în Moldavia saŭ Bogdania, de și drumulŭ era până la estremitate obositorŭ din causa arșiţeĭ ceĭ marĭ. Petru Mir-

(1) Tóte epistolele amintite aicĭ și maĭ josŭ despre relaţiunile Moldavieĭ și Valachieĭ cu Roma sunt edate de Theiner. Ibid. p. 12—18. 45—51. 91—95. 104. 165—168.

(2) Despre conacele saŭ casele Domnilorŭ Valachĭ și Moldovenĭ în Constantinopole, și despre Bisericele de lângă ele, menţionéză Șmidt, de și maĭ târḑiŭ. De graecae Ecclesiae hodierno statu. p. 38. an. 1698.

(3) Συνωψις . . . . σελ. 446. — (4) Theiner. Ibid. N. I. p. 44.

cea, πανσεβέστατος, cum-lŭ titluesce Dorotheiŭ, a întocmitŭ patriarchuluĭ, cea maĭ generósă primire; ĭ-a destinatŭ bucătarĭ pentru dênsulŭ și pentru suita luĭ și totŭ feliulŭ de servitorĭ, cu îmbelșugate tainurĭ de totŭ felulŭ; însușĭ elŭ adese-orĭ visita pe patriarchulŭ, dândŭ tótă onórea luĭ și consideratiune celorŭ ce-lŭ încungiuraŭ. Pe la acestŭ timpŭ aŭ venitŭ în Moldavia, afară de Ieremia și de Ierotheiŭ, Ioakimŭ patriarchulŭ Antiochieĭ, carele se înturná din Rusia, și Sofronie alŭ Ierusalimuluĭ, carele aveá planŭ a se duce în Rusia (dar nu s'a maĭ dusŭ),— și pe toțĭ aceștia, precum și pe ceĭ ce eraŭ cu dênșiĭ, ĭ-a primitŭ Voĭvodulŭ și ĭ-a dăruitŭ, cheltuindŭ cu eĭ 300 fortomate (pungĭ) de banĭ. Și de aceste cheltuele elŭ nu s'a îngreuiatŭ, adaoge Dorotheiŭ, ci le făceá cu inimă bună, bine-făceá obligatorŭ, în câtŭ Ierarchiĭ orientalĭ se minunaŭ de mărinimia și îndurarea Voĭvoduluĭ (1). Acéstă mărturiă a luĭ Dorotheiŭ, pre carele nu putemŭ a nu-lŭ crede, iarășĭ arată, că relatările agențilorŭ papalĭ despre inclinarea luĭ Petru către uniune aŭ exageratŭ lucrulŭ, că corespundêndu-se cu representanțiĭ Bisericeĭ romano-catholice, Petru nu s'a înstreinatŭ de cea ortodoxă, despre alianța cu carea atâtŭ de apropo ĭ-a amintitŭ sosirea patriarchuluĭ Ieremia și a celorŭ-l-alțĭ patriarchĭ. Dar agențiĭ papismuluĭ anume în acéstă din urmă împrejurare aŭ găsitŭ unŭ noŭ motivŭ și pretextŭ de a împuternici tripotagele lorŭ pe lângă principe. După ducerea luĭ Ieremia în Rusia, cea d'ântêĭŭ trébă a lorŭ a fostŭ de a reînoi relațiunile Voĭvoduluĭ cu Roma, de la carea Voĭvodulŭ continua a spera conlucrarea la scopurile sale politice. Cămărașulŭ sĕŭ Brutŭ celŭ ântêiŭ se pune pe lucru. Fără îndoélă sub înrîurirea luĭ Voĭvodulŭ dejá la 1-iŭ Iunie, prin urmare îndată după plecarea luĭ Ieremia, a scrisŭ luĭ Annibalŭ nunțiuluĭ papalŭ din Polonia, ca să fiă intermediarulŭ luĭ în relațiunile cu papa, despre care totŭ atuncĭ ĭ-a scrisŭ și Brutŭ. În Roma și în Polonia, unde domnia deja zelosulŭ ajutătorŭ alŭ propagandeĭ Sigismundŭ alŭ III-lea, s'aŭ efectuatŭ o grămadă de scrisorĭ către Voĭvodulŭ Moldoveĭ, de la

(1) Σελ. 447. Luĭ Sofronie alŭ Ierusalimuluĭ, Voĭvodulŭ Valachieĭ 'ĭ a chărăzitŭ în Valahia Mănăstirea Gruia. Acésta de asemenea dovedesce fidelitatea luĭ Ortodoxieĭ. Dosith. — Istor. patr. Ierusal. p. 1168.

Papa, de la rege, de la cardinalulŭ Albotrandi, nunţiulŭ Papeĭ, carele din noŭ sosise în Polonia, şi dela alţiĭ. La începutulŭ luĭ Septembre a adusŭ luĭ Petruac este scrisorĭ, iesuitulŭ polonŭ Stanislavŭ Warşeviţĭki, carele a sositŭ atuncĭ cu alţĭ doĭ iesuiţĭ, spre a fonda în Moldavia o misiune stabilă. Scopulŭ primordialŭ şi alŭ scrisorilorŭ şi alŭ misiuniĭ, era iarăşĭ stêrpirea sectelorŭ dintre Saşiĭ şi Maghiariĭ moldovalachĭ şi transilvanĭ, apoĭ şi convertirea Românilorŭ ortodoxĭ la uniune. În epistolele de la 7 Septembre către Papa şi către nunţiulŭ Annibalŭ, Warşeviţĭki cu entusiasmŭ anunţă despre succesulŭ în prima afacere, şi despre speranţa în cea de a dóua. Voĭvodulŭ, le spunea elŭ, recunósce deplinŭ primaţia sântuluĭ Petru şi a succesorilorŭ luĭ. De aceiaşĭ opiniune cu dênsulŭ este Mitropolitulŭ şi Episcopiĭ. Mitropolitulŭ nu voiesce a se supune patriarchuluĭ de Constantinopole. Patriarchulŭ actualŭ Ieremia, s'a dusŭ la Moscva, nu atâta pentru că este detronatŭ, pe câtŭ pentru că Sultanulŭ ĭ-a luatŭ patriarchia şi templulŭ şi l'a prefăcutŭ în moschee, ceea-ce până acum nicĭ-o-dată nu s'a maĭ întêmplatŭ. Pe lângă aceea, în patriarchiă s'a înmulţitŭ simonia până la estremitate. De acum nime nu va căpĕta patriarchia, de nu va plăti 105 miĭ galbenĭ unguresci. Dar o asemenea sumă nimenĭ dintre eĭ nu póte da, căcĭ ĭ-aŭ părăsitŭ şi aceia, cariĭ până acum le da milosteniă.

Cu modulŭ acesta patriarchia lorŭ orĭ se va nimici, orĭ se va înjosi cu totulŭ. Trebue să profitămŭ de acéstă ocasie atâtŭ de norocită, pe care ne o trimite însuşĭ Dumnedeŭ, spre a aduce Moldova la supunerea tronuluĭ romanŭ. După Moldova va urma şi Valachia, alŭ căreia Voĭvodŭ a arĕtatŭ despreţŭ către Ieremia, iară apoĭ şi Rusia, care este omodoxă cu aceste ţĕrĭ. Trebue de-o-cam-dată a funda în Moldova colegiulŭ *pe socotéla Papeĭ*, căcĭ Voĭvodulŭ, pe lângă cheltuelele sale actuale cu tributulŭ Sultanuluĭ şi cu ţinerea ostiriĭ, nu va luá acésta pe socotéla sa; iară archiepiscopuluĭ vecinŭ Solicovski alŭ Liovuluĭ să i se încredinţeze jurisdicţiunea asupra bisericelorŭ catholice din Moldova. Se înţelege, câtŭ de îmbucurătóre eraŭ aceste vestĭ pentru Roma şi agenţiĭ eĭ. Se păreá în fine, că uniunea în adeverŭ s'a prinsŭ în Moldavia. La 3 Octombriŭ, anulŭ 1588,

Petru Mircea a scrisŭ Papeĭ despre zelósa conlucrare a sa spre stĕrpirea ereticilorŭ din posesiunile sale, la care cu asprime a îndatoritŭ pe Mitropolitulŭ sĕŭ și pe Episcopŭ, a lăudatŭ în acéstă afacere ostenelele luĭ Brutŭ, ale luĭ Solicovski, de asemenea ale Franciscanilorŭ și ale Iesuițilorŭ, cărora din partea sa elŭ le a datŭ totŭ sprijinulŭ putinciosŭ; a rugatŭ pe Papa ca să-lŭ priméscă pe dênsulŭ și țéra luĭ sub protecțiunea sa; negăsindŭ posibilŭ a trămite *soliĭ* sĕĭ dédreptulŭ la Roma, elŭ i trimite în Polonia la nunțiulŭ Papeĭ, căruia eĭ arată din partea Voĭvoduluĭ supunere tronuluĭ romanŭ, înmânându-ĭ și scrisórea către Papa. Totŭ în acestŭ tonŭ și negreșitŭ după inspirarea Voĭvoduluĭ, și Mitropolitulŭ Georgie Movilă, la 15 Octombriŭ, a scrisŭ epistole Papeĭ și nunțiuluĭ luĭ din Polonia, Annibalŭ. Epistolele Voĭvoduluĭ și ale Mitropolituluĭ le a dusŭ în Polonia Ieremia, fratele Mitropolituluĭ, mareșalulŭ superiorŭ alŭ Voĭvoduluĭ, împreună cu marele cămărașŭ Brutŭ — destinațĭ ca solĭ aĭ Voĭvoduluĭ către regele Poloniei, și cariĭ aveaŭ a le înmâná Cardinaluluĭ Albotrandi. Sosindŭ în Zamostz la renumitulŭ Cancelarŭ Iónŭ Zamoĭski, soliĭ s'aŭ informatŭ, că Albotrandi în acelŭ timpŭ se dusese din Polonia óre-unde, iară regele se aflá la Brest-litovski, pentru care soliĭ s'aŭ și dusŭ acolo, iară epistolele le-aŭ înmânatŭ secretaruluĭ luĭ Albotrandi, carele se întêmplase în Zamostz, scriindŭ de asemenea și din partea lorŭ epistole, la 15 Noembriŭ, către Papa și către legatulŭ Annibalŭ, în tonulŭ epistoleĭ Voĭvoduluĭ. Pe cale soliĭ s'aŭ dusŭ și la Solicovski. Precum maĭ înainte Warșevițki așa acum Solicovski s'a entusiasmatŭ de speranțele pentru uniune în Moldova, împreunândŭ și speranțele pentru uniune în Valachia și Rusia și în genere în Orientŭ, în fine speranțele pentru alungarea Turcilorŭ. Tóte acestea le a esprimatŭ elŭ în epistolele sale către Papa și către cardinalulŭ Monaltŭ de la 10 Decembriŭ anulŭ 1588, cu înfocare îndemnându-ĭ a grăbi cu ultimele opintirĭ spre ajungerea scopuluĭ. «Vita brevis, ars longa!, esclamă elŭ. Bis facit, qui cito facit. Alexandru alŭ Macedonieĭ, carele nu lăsa pe mâne ceea-ce puteá face astădĭ, a devenitŭ prin acésta stăpânulŭ lumiĭ și a meritatŭ numirea de Mare!» Lucru însă s'a făcutŭ nu așa de repede,

precum voia Solicovski. În adevĕrŭ încă nu se primise la Roma epistolele —a luĭ Petru Mircea, a Mitropolituluĭ Georgie Moghila, a solilorŭ moldovenescĭ și a luĭ Solicovski, când, la Ianuarie a anuluĭ 1589, Cardinalulŭ Monaltŭ a espediatŭ epistole în afacerea moldovenéscă cătră Voĭvodŭ și cătră Solicovski, adresate nunțiuluĭ papalŭ din Polonia. Însă aceste epistole le-aŭ primitŭ tocmaĭ la Martie în Varșava solulŭ Voĭvoduluĭ, ce se aflá acolo, și Solicovski. Acestŭ din urmă fu nemulțămitŭ de atâta întârḑiere. În luna luĭ Apriliŭ scrie elŭ luĭ Monaltŭ, amintindu-ĭ despre starea lucrurilorŭ în Moldova, despre lucrările și succesele propagandeĭ în ea : dacă Voĭvodulŭ, ḑise elŭ, încă nu a trimisŭ soliĭ sĕĭ la Roma, causa sunt necontenitele turburărĭ resboĭnice din acéstă țéră, de la năvălirile Cazacilorŭ, Tătarilorŭ, de la amenințările Turcilorŭ, dar că Voĭvodulŭ, instruitŭ în privința doctrineĭ despre sântulŭ duchŭ, nu va amăgi pe Papa, și, trebue a sperá, că nu-șĭ va schimba gândulŭ sĕŭ de supunere scaunuluĭ apostolicŭ. Trebue numaĭ a-lŭ ajutá; trebue să fimŭ și noĭ ajutațĭ, începêndŭ cu remunerarea luĭ Brutŭ (1) : căcĭ până acum se vĕdŭ numaĭ făgăduințĭ, dar nu împlinirea lorŭ, din care causă se neglige însușĭ lucrulŭ, așa de bine începutŭ. În fine Solicovski destulŭ de clarŭ face alusiune, că privigherea asupra bisericeĭ Moldavieĭ ar fi celŭ maĭ bunŭ lucru dacă i s'ar încredința luĭ, «carele trăesce în vecinătate cu Moldova și cu țĕriele megieșite,» făgăduindŭ că nu va cruța silințĭ și ostenele pentru progresele bisericeĭ catholice în ea. Cu modulŭ acesta rĕvnitorulŭ propagandeĭ s'a datŭ pe față, că râvna luĭ se inspiră și de interesulŭ întindereĭ autoritățiĭ sale eparchiale, care interesŭ fără îndoélă maĭ ântâiŭ de tóte înspiră și pe curia romană în planurile sale de cucerirĭ spirituale. Papa Sixtŭ alŭ V-lea întru adevĕrŭ, de și nu îngrabă, a trimisŭ luĭ Solicovski unŭ brevé, prin carele-ĭ încredința «cura et inspectio» bisericelorŭ din Moldavia. În scrisorile sale cătră Papa și cătră Cardinalulŭ Monalto, de la 13 Decembriŭ, anulŭ 1589,

(1) Despre remunerarea luĭ Brutŭ nu odată s'a vorbitŭ și în alte epistole, între altele, și în epistolele însușĭ Voĭvoduluĭ. Remunerațiă cereaŭ în persóna fiuluĭ luĭ Brutŭ, carele se dusese în Italia. Solicovski a cerutŭ să i se dea acolo unŭ bunŭ beneficiŭ bisericescŭ.

Solicovski mulţămesce pentru acéstă graţiă, de carea însă nu á fostŭ aşa de veselŭ, precum trebuia a se astepta. Cu o adâncă smereniă, dice elŭ, că o astŭ-felŭ de sarcină nouă s'ar fi cuvenitŭ altuia maĭ tare de câtŭ dênsulŭ, dar cu tóte acestea o prìmesce asupra sa fără pregetare. Cestiunea era că cu acéstă plenipotenţă Solicovski nu căpătase încă nicĭ unŭ avantagiŭ materialŭ, şi de aceea cere a i se da vre-o abaţiă de ajutorŭ archiepiscopíeĭ luĭ, carea este săracă şi situată aşa dicêndŭ chiar în gâtlejulŭ vrăjmaşilorŭ crucií: «Alioquin, observă elŭ, instrumento debili, fortia non fiant opera». Să observămŭ că acésta o dice unulŭ dintre ceĭ maĭ bogaţĭ prelaţĭ aĭ Poloniеĭ. Nu era mulţămitŭ şi de aceea, că Brutŭ şi fiulŭ luĭ încă nu se remunerase, şi iarăşĭ amintesce despre acésta. Şi însăşĭ afacerea Moldavieĭ nu maĭ presenta acum ceva cu deosebire îmbucurătorŭ. Solicovski nu maĭ vorbesce, ca înainte, cu espresiunĭ aşa de energice şi îmbucurătóre despre fidelitatea Voĭvoduluĭ cătră Roma, maĭ alesŭ că acum Voĭvoduluĭ nu-ĭ maĭ era Roma în minte. Din contra elŭ acum trebuia să-şĭ drégă relaţiunile sale cu Constantinopole, de unde Sultanulŭ 'lŭ ameninţa, póte că chiar pentru aceste relaţiunĭ cu Apusulŭ. În fine sosirea în Moldova a Patriarchuluĭ Ieremia, carele s'a întorsŭ din Rusia chiar la sfârşitulŭ anuluĭ 1589, séŭ maĭ bine la începutulŭ anuluĭ 1590, trebui să amintéscă luĭ Petru Mircea, că a sositŭ óra de a curma aceste neroditóre séŭ necuvenite relaţiunĭ cu Roma în cestiunea uniuniĭ. Voĭvodulŭ iarăşĭ a primitŭ pre patriarchulŭ Ieremia cu mare cinste, ca unŭ fiiŭ credinciosŭ alŭ bisericeĭ ortodoxe, şi i-a datŭ o milosteniă bogată de 2,000 galbenĭ. Mitropolitulŭ Georgie Moghilă de asemenea a renunţatŭ la ideea de uniune, şi, în acelaşŭ anŭ 1590, a subscrisŭ împreună cu ceĭ-alţĭ archiereĭ orthodoxĭ gramata pentru înfiinţarea patriarchieĭ în Rusia. În aniĭ 1590—91 nu se maĭ vĕdŭ relaţiunĭ de ale luĭ Petru cu Roma: influenţa la curtea luĭ din partea principaluluĭ iniţiatorŭ alŭ uniuniĭ Bartholomeŭ Brutŭ, s'a înlocuitŭ, precum trebuia a se astepta prin influenţa luĭ Zotosŭ Ţigara. În Roma nu puteaŭ fi mulţămiţĭ cu unŭ asemenea resultatŭ alŭ afaceriĭ, şi eraŭ gata a-şĭ resbuna asupra luĭ Petru Mircea. Ocasia a venitŭ singură de sine. Încă în Iu-

3

nie anulŭ 1589, se formase în Moldova unŭ partitŭ, dușmanŭ luĭ Petru, în capulŭ căruia era Stefanŭ, fiulŭ fostuluĭ Voĭvodŭ Alexandru. La elŭ s'a atașatŭ Mitropolitulŭ Anastasie, carele se titluia Mitropolitŭ alŭ Suceveĭ ca și Mitropolitulŭ Georgie Moghila, prin urmare rivalŭ acestuia, și Grigorie episcopulŭ Romanuluĭ, carele totŭ-o-dată se titluia prepositŭ alŭ tuturorŭ Mănastirilorŭ și alŭ divanuluĭ țěreĭ Moldoveĭ. La 15 Iunie eĭ aŭ compusŭ o epistolă către Papa cu cele maĭ măgulitóre și servile espresiunĭ, dechiarându-ĭ totală supunere, și cerândŭ conlucrarea luĭ spre a se pune la Domniă Stefanŭ în loculŭ luĭ Petru, carele s'a încungiuratŭ cu Turcĭ, cu Grecĭ, cu Ungurĭ și împiléză țéra lorŭ. Acéstă epistolă o a dusŭ la Roma însușĭ Stefanŭ, dar abia pe la luna Aprilie anulŭ 1590, când și la Roma se putuse deja desilusiona de Petru. Cu vioiciune s'a apucatŭ Papa de acéstă cestiune, și în Aprilie a scrisŭ epistolă luĭ Anastasie și episcopilorŭ, întărindu-ĭ în cugetarea lorŭ despre uniune, și pentru Stefanŭ a întrevenitŭ cu deosebite epistole către regele Poloniеĭ, către cancelariulŭ Zamoiski, a scrisŭ pentru acésta și cardinaluluĭ Andreĭŭ Batorie. nunțiuluĭ Annibalŭ, împěratuluĭ Rudolfŭ, luĭ Ernestŭ frateluĭ luĭ. Așa a voitŭ elŭ să susțină pre noulŭ proselitŭ și să pedepséscă pre părutulŭ renegatŭ. Spăimântatŭ de conspirațiunile rivaluluĭ, Petru a plătitŭ mareluĭ vizirŭ 60,000 de galbenĭ, iară Sultanuluĭ 200,000 și a dobânditŭ confirmarea succesiuniĭ la tronulŭ Moldoveĭ fiuluĭ sěŭ Stefanŭ, carele era în vârstă de 7 anĭ. Ruinatŭ prin acésta, amenințatŭ la apusŭ, unde Papa a provocatŭ asupra luĭ noĭ vrăjmașĭ, Petru preste asteptare a̓ vědutŭ la finele anuluĭ 1591 séŭ la începutulŭ anuluĭ 1592, că și fiulŭ sěŭ este înlăturatŭ de la Domnia. Petru în desperare, după luna luĭ Ianuariŭ a anuluĭ 1592, a trimisŭ pre Antoniŭ, fiulŭ luĭ Bartholomeŭ Brutŭ, la Papa Climentŭ alŭ-VIII-lea cu rugăminte de ajutoriŭ, făgăduindŭ a se duce și însulŭ la Roma. Papa cu bucuriă l'a chiămatŭ acolo. Elŭ însă nu s'a dusŭ la Roma, ci fu ucisŭ prin Turcĭ. În acelașĭ anŭ și Michnea a lăsatŭ domnia fiiuluĭ sěŭ Radu. de la carele ea îndată fu luată. Catastrofa venită asupra Mircescilorŭ lămuritŭ caracteriséză starea de atuncĭ a Românieĭ, escusă încercările pentru uniune, prin care re-

presentanții eĭ sperau a se mântui, precum făcuse óre-când și Bizanția. Dar Roma nu a isbutitŭ a produce uniunea din turburările Românieĭ. Autoritatea neputinciosuluĭ patriarchŭ Ieremia, care se baza pe tradițiunile seculare, a fostŭ maĭ puternică de câtŭ pretențiunile cele nouĕ ale putericeĭ Rome. Ea maĭ departe în sórta Moldavieĭ și a Valachieĭ va găsi nouă ocasiune de a-șĭ renoi pretențiunile sale, dar și din partea patriarchieĭ de Constantinopole va întâmpina nouă oposițiune».

Autorulŭ opereĭ, din care amŭ estrasŭ cele până acum eveneminte privitóre la Istoria Românieĭ, continuă evenemintele atingătóre de Biserica Orientală din Turcia, Grecia, Italia, apoĭ de la pagina 586—630, iarășĭ revine la istoria Românieĭ, și continuă de la căderea Mirceșcilorŭ înainte.

«După catastrofa ce a venitŭ asupra caseĭ Mirceșcilorŭ în Moldova și în Valachia, aŭ urmatŭ în ele nisce sguduirĭ nouĕ, maĭ silnice, carĭ, se păreaŭ, vorŭ preface de istovŭ sórta lorŭ. Pórta, încuragiată prin lăuntrica lorŭ disordine, bănuitóre pentru relațiunile lorŭ, care se împuterniceaŭ cu apusulŭ, s'a plănuitŭ de a le aservi de istovŭ și pre voĭvodiĭ crestinĭ a-ĭ înlocui cu pașale turcescĭ. Fórte s'aŭ înfioratŭ de acésta și creștiniĭ ortodoxĭ din România și din Constantinopole și veciniĭ apusenĭ aĭ celeĭ dântâiŭ. Toțĭ s'aŭ înfricoșatŭ de ideea prefaceriĭ în pașalîcŭ turcescŭ a uneĭ țĕrĭ, care situată între hotarele imperiuluĭ turcescŭ și ale țĕrelorŭ creștine, se socotia ca «o pórtă» între dênsulŭ și ele. Dar părțile interesate se desbinaŭ în privirea mijlocululuĭ de preîntâmpinare a acesteĭ nenorocirĭ. Politiciĭ crestinĭ-orthodoxĭ aĭ Constantinopoleĭ socotiaŭ că este în destulŭ a păstra Statu quo, adică a ține în Moldova și în Valachia Voĭvodĭ crestinĭ sub suprema autoritate a Porțeĭ; politiciĭ apusenĭ preferaŭ negreșitŭ a o înlocui cu autoritatea lorŭ.

Româniĭ înșiĭ eraŭ desbinațĭ întru o parte și întru alta. Dar între dênșiĭ, anume în Valachia, s'a desteptatŭ o mișcare națională, tindêndŭ la deplina neatârnare politică. Prin astŭ-felŭ de ciocnire a intereselorŭ și a tendințelorŭ, aceste nenorocite țĕrĭ aŭ devenitŭ arena uneĭ lupte crâncene și îndelungate, care s'a distinsŭ cu deose-

bire în Valachia, prin o uimitóre încordare a puterilorŭ, carea se părea că le amenință în fine cu o totală istovire, iară Romeĭ, care din depărtare ținea pe îndelete stégulŭ acesteĭ lupte, i se da motive de a reînoi pretențiunile sale pentru autoritatea spirituală asupra lorŭ. Cine óre în acéstă epocă va fi celŭ maĭ bunŭ sfetnicŭ alŭ Românieĭ și alŭ Bisericeĭ eĭ? Dar să espunemŭ în scurtŭ evenemintele principale ale epoceĭ (1).

Încă în ultimiĭ anĭ aĭ Voĭvodatuluĭ Mircescilorŭ Pórta cugeta a înlocui pre voĭvodiĭ crestinĭ cu pașale. Însă în Moldova după Petru Mircea și fiulŭ luĭ, s'a făcutŭ voĭvodŭ de la anulŭ 1592 óre-carele Aaronŭ, dintre boieriĭ moldovenescĭ. La înălțarea luĭ la Voĭvodatŭ a conlucratŭ Nichiforŭ protosinghelulŭ patriarchieĭ. Amesteculŭ acestuia în afacerile Moldavieĭ nu a fostŭ întêmplătoriŭ. Încă din luna Noembriŭ, anulŭ 1592, prin urmare în dată după căderea caseĭ Mircescilorŭ, elŭ prin o gramată sinodală fuse numitŭ Exarchŭ alŭ patriarchieĭ pentru provinciele patriarchieĭ Constantinopolitane. După acea gramată plenipotența Exarchuluĭ trebuia să covârșéscă autoritatea chiar și a archiepiscopielorŭ autocefale, a Chipruluĭ, Ipeculuĭ și Ochrideĭ. Credemŭ, că la acésta s'a avutŭ în vedere cu deosebire acestŭ din urmă (alŭ Ochrideĭ), carele se socotia capulŭ supremŭ alŭ Bisericelorŭ Moldavieĭ și Valachieĭ. Patriarchia tindea a reînturna aceste țerĭ sub nemijlocita sa jurisdicțiune.

Acéstă dată tendința eĭ se puteá justifica prin téma de orthodo-

(1) Autorulŭ arată isvórele din care a împrumutatŭ noțiunile sale istorice despre România, anume: Слѣдственное дѣло объ Экзархѣ Никифорѣ и Пересторга edat în Акты запад. рос. T. IV. No. 117 și 149. — 2) Theiner. Monumenta T. III. p. 210. — 3). Epistolele luĭ Meletie Pigas (Manuscr. Halki), care se citéză maĭ josŭ. — 4) Marea însemnătate, ce a avutŭ România în acéstă epocă, cu deosebire Valachia, în istoria generală a Europeĭ sud-ostice și chiar a Europeĭ mijlociĭ, a fostŭ causa, că despre acéstă epocă a istorieĭ Românieĭ, maĭ multŭ de câtŭ despre cele-l-alte, se vorbesce în istoriele generale contimpurane și maĭ târdiĭ. Astŭ-felŭ este cu deosebire: De Tu, Histoire universelle. T. VIII 666—671. T. IX. 246—7. 371—75. 468. — 5) Hammer. Hist. de l'empire ottomane. T VII—VIII. —) Dintre istoriciĭ polonĭ: Nemțevicĭ (Dzieje panovania Zygmunta III Warszawa. 1819) Bantke s. a. — 7) Dintre istoriciĭ rușĭ maĭ însemnațĭ sunt: Раланзow: Румынскія Государства — Валахія и Молдавія și istoria bisericéscă a profesoruluĭ E. Golubinski

xia lorŭ, după opistitórele încercărĭ ale propagandeĭ romane sub Mircescĭ. Patriarchia ar fi pututŭ fi maĭ liniscită, dacă în loculŭ Voĭvoḑilorŭ crestinĭ s'ar fi aşeḑatŭ în Moldavia şi în Valachia paşale, sub cariĭ nu ş'ar fi găsitŭ locŭ Bruţiĭ, Warşeviţlkiĭ, s. a. Dar spre cinstea eĭ trebue să spunemŭ, că ea nu a doritŭ acésta. Ea a voitŭ numaĭ să aĭbă influenţă asupra Voĭvoḑilorŭ crestinĭ, influenţă, carea trebuia să se încépă prin conlucrarea spre înălţarea la Domniă a persónelorŭ favorite de dênsa. Dibaciulŭ Exarchŭ, chiar prin diregĕtoria sa fu împinsŭ óre-cum la astŭ-felŭ de conlucrare, carea nu era pentru dênsulŭ neaccesibilă pe lângă relaţiunile sale cu Sultana şi cu Sinan-Paşa. Când Nichiforŭ fu acusatŭ în Polonia pentru susţinerea luĭ Aaronŭ, carele s'a vĕditŭ nevrednicŭ, Exarchulŭ spre justificarea sa a spusŭ, că elŭ tocmise lucrulŭ acela în înţelegere cu alţĭ crestinĭ, cu scopŭ ca voĭvodatulŭ să nu se dea unuĭ paşă musulmanŭ, precum gândeá Sultanulŭ, că elŭ a trebuitŭ să afle vreunŭ Voĭvodŭ, numaĭ să fiă Voĭvodŭ crestinŭ. Cu tóte acestea Aaronŭ scumpŭ a plătitŭ Domnia sa Sultanuluĭ şi Ianiciarilorŭ, şi a căḑutŭ în datoriĭ marĭ. Cea d'ântêiŭ trébă a luĭ după sosirea la Domniă a fostŭ — jafulŭ ţêreĭ pentru plata datorieĭ. Cu o sumă colosală (de 3 milióne aspri, după spusa luĭ Hammer), Aaronŭ, în anulŭ 1594, s'a dusŭ la Constantinopole pentru a se plăti de creditorĭ şi s'a opritŭ în Galata, dar acolo însulŭ a fostŭ prădatŭ de Ianiciarĭ. Acum Aaronŭ, asediatŭ de creditorĭ, a avutŭ nevoiă de chizĕşia influenţuluĭ Nichiforŭ, ceea-ce acesta ĭ-a şi acordatŭ. Luĭ Aaronŭ ĭ-a fostŭ maĭ uşorŭ, dar nu ţêreĭ, dintru carea elŭ iarăşĭ trebuia să stórcă baniĭ pentru plata datorieĭ. În Valachia după Michnea, şi după repedea schimbare în curgerea unuĭ anŭ a doĭ domnĭ, se rĕdică la Voĭvodatŭ, de la anulŭ 1592, *Michailŭ Vitézulŭ*, fiulŭ luĭ Pĕtraşcu. Legenda Valachă i dă origine grécă (?) şi educaţiune între Greciĭ din Constantinopole. La dobândirea Domnieĭ elŭ fu ajutatŭ de acelaşŭ Sinan-paşa, protectorulŭ luĭ Nichiforŭ, şi de ambasadorulŭ Anglieĭ Eduardŭ Burton. Părtăşia acestuĭ din urmă în o afacere, carea pentru elŭ în aparenţă era străină, póte a se esplica prin dorinţa de a vedé în Michailŭ unŭ antagonistŭ alŭ propagandeĭ romane, ale căreĭa

lucrărĭ în România eraŭ cunoscute și fórte neplăcute ambasadoruluĭ Elisabeteĭ. Ieșuitulŭ St. Warszewicky, în epistola către Annibalŭ nunțiulŭ Papeĭ în Polonia, încă de la Septembre anulŭ 1588, dice cu triumfŭ, că ambasadorulŭ anglesŭ, trecêndŭ prin Moldova, a fostŭ fórte confusiatŭ pentru sine și pentru regina sa, când a vědutŭ aicĭ Iesuițĭ, și că ereticiĭ se alungă de aicĭ, că Moldova primesce aceiașĭ credință catholică rómană, carea fără pietate fu alungată din Anglia. Judecândŭ dupre tóte acestea noulŭ Voĭvodŭ a fostŭ candidatulŭ doritŭ și de patriarchiă. Elŭ a venitŭ la domniă încungiuratŭ de ianiciarĭ și de creditorĭ, cariĭ aŭ începutŭ a jăfui țera. Rěŭ a fostŭ începutulŭ, dar acésta a fostŭ numaĭ începutulŭ. Cutezătoriŭ până la selbătăciă, ca unŭ atamanŭ căzăcescŭ, viclénŭ ca unŭ Bizantinŭ, Michailŭ a sciutŭ a se rědica la înălțimea uneĭ căpiteniĭ populare a României, și a rědica stégulŭ lupteĭ naționale pentru credință și libertate. Aprópe doĭ anĭ, supusŭ la ivélă Turcilórŭ, elŭ în taĭnă gătea mijlóce de luptă, intra în alianțe, astepta timpŭ favorabilŭ pentru isbucnirea lupteĭ. În luna luĭ Noembre, anulŭ 1593, Papa Climentŭ alŭ VIII-lea, a proclamatŭ resbelulŭ sacru contra Turcilorŭ. Nunțiulŭ Papeĭ Alexandru Comuleĭ, de origine ilirică, fu trimisŭ cu gramatele Papeĭ către Michailŭ, Aaronŭ, Sigismundŭ Batorie principele Transilvanieĭ, către fratele luĭ — Cardinalulŭ Andreĭŭ Batorie, către regele Polonieĭ Sigismundŭ, către marele Cancelarŭ alŭ Polonieĭ Ianŭ Zamoĭski, către Ianușŭ principele de Ostrog (fiulŭ luĭ Constantinŭ, convertitŭ la latinismŭ), către Cardinalulŭ Radzivilŭ, în fine către Cazacĭ și Atamanulŭ lorŭ. Acésta a fostŭ una dintre ultimele încercărĭ ale Romeĭ de a se pune în fruntea sacreĭ ligĭ contra necredincioșilorŭ, concentrată acum asupra Românieĭ și a Rusieĭ sudice și nedespărțită de tendința la uniune, carea, se părea, s'a începutŭ în România și s'a isprăvitŭ în Rusia. În gramata către Michailŭ, Papa, amintindŭ de calitatea sa și de datoria de supremŭ păstoriŭ alŭ tuturorŭ crestinilorŭ, esprimate în cuvintele Mântuitoriuluĭ către Petru : *pasce oile mele*, — atinge, în interesele propagandeĭ, ambiția națională a Românilorŭ, — urmașĭ aĭ Romanilorŭ și Italianilorŭ, cariĭ sunt datorĭ a imita pe strămoșiĭ lorŭ. Michailŭ, pe câtŭ se cunósce, nu a

rĕspunsŭ Papeĭ; dar idea de ligă a fostŭ bine-venită pentru dênsulŭ. În Noembriŭ, anulŭ 1594, convocândŭ în Bucurescĭ pe Ianiciarĭ şi pe creditorĭ, pentru a se socotí cu dênşiĭ, precum eĭ cereaŭ, elŭ ĭ-a socotitŭ aşa de bine, că ĭ-a ucisŭ pe toţĭ. Aaronŭ a urmatŭ esemplulŭ luĭ în Iaşĭ. Iute s'a repeditŭ apoĭ Michailŭ asupra cetăţilorŭ turcescĭ de pe Dunăre, a cuprinsŭ pe unele, ucidêndŭ pretutindenea pe Turcĭ. Noulŭ Sultanŭ Mahometŭ alŭ III-lea, din primăvéra an. 1595, a trimesŭ de o dată o óste de 180 de miĭ contra Valachieĭ şi a Moldavieĭ, de asemenea contra Transilvanieĭ şi Ungarieĭ, saŭ în genere asupra imperiuluĭ nemţescŭ, pe carele încă tatălŭ sĕŭ se gătea a-lŭ cuceri. Resbelulŭ s'a declaratŭ sacru, în óste s'a dusŭ stégulŭ celŭ sacru alŭ Musulmanilorŭ. Dar vaĭ! ceĭ maĭ principalĭ capĭ aĭ ostireĭ, începêndŭ cu Ferchad-paşa şi Sinan-paşa, carele în curêndŭ l'a înlocuitŭ, eraŭ renegaţĭ şi încă maĭ toţĭ dintre crestiniĭ apusenĭ! Cea d'ântêiŭ lovire fu îndreptată contra luĭ Michailŭ alŭ Valachieĭ. Michailŭ încheiase alianţă cu Aaronŭ; însă în Maiŭ 1595, boiarulŭ Stefanŭ Rĕsvanŭ, a jăfuitŭ şi alungatŭ pe Aaronŭ şi a ocupatŭ domnia Moldoveĭ, dar şi elŭ s'a aliatŭ cu Michailŭ. Însă acéstă alianţă era puţinŭ lucru. Totŭ în luna luĭ Maiŭ, Michailŭ a încheiatŭ alianţă cu Sigismundŭ Batorie şi a fostŭ nevoitŭ a se declara vasalŭ alŭ luĭ, aceeaşĭ a făcutŭ încă şi maĭ cu plăcere Rĕsvanŭ. Acésta a fostŭ de asemenea alianţă şi cu Împĕratulŭ nemţescŭ Rudolfŭ alŭ II-lea, alŭ căruia vasalŭ a promisŭ a se recunósce pe sine Batorie, carele era însuratŭ cu o soră a aceluia. Până ce egoîstiĭ aliaţĭ s'aŭ rĕdicatŭ în ajutorulŭ luĭ Michailŭ, elŭ singurŭ a reeşitŭ a dobândi o victoriă strălucită asupra luĭ Sinan-paşa, în luna luĭ Augustŭ, an. 1595. Dar maĭ departe elŭ nu s'a pututŭ ţiné singurŭ. Turciĭ ocupase amândóuĕ capilalele Valachieĭ, Bucurescii şi Têrgoyistea. Templurile fură prefăcute în moschee, şi mănăstirile în forturĭ; crucile de pe ele s'aŭ luatŭ. Valachia şi Moldavia s'aŭ declaratŭ paşalîcurĭ şi din Constantinopole s'aŭ destinatŭ pentru dênsele paşale-turcĭ. Sinan-paşa s'a îndreptatŭ asupra Transilvanieĭ. Atuncĭ s'a rĕdicatŭ óstea aliată sub conducerea luĭ Batorie. Michailŭ şi Rĕsvanŭ s'aŭ întrunitŭ puterile, capitalele Valachieĭ şi Moldavieĭ s'aŭ reluatŭ de la Turcĭ, iară Mi-

chailŭ a isbutitŭ elŭ singurŭ de câte-va orĭ a bate batalióнele turcescĭ. Însă, istovitŭ de puterĭ, elŭ se vedeá încă maĭ tare atêrnatŭ de aliaţĭ, şi voia să înlocuéscă vasalitatea către Batorie cu vasalitatea către însuşĭ Rudolfŭ. Însă aliaţiĭ apusenĭ, maĭ cu sémă Batorie, începuse a fi bănuitorĭ către îndrăsneţulŭ şi întreprindĕtorulŭ Voĭvodŭ, şi între acestea elŭ a perdutŭ aliatulŭ sĕŭ şi a găsitŭ unŭ duşmanŭ în Moldova connaţională a sa, la carea trebue să ne oprimŭ.

Se păreá, că gramatele papale către regele Poloniеĭ, către Zamoĭski s. a. produsese efectulŭ lorŭ. Polonia s'a amestecatŭ în rĕsboiŭ; Zamoĭski în Augustŭ 1595, a întratŭ cu óstea în Moldavia. Dar ce a făcutŭ acestŭ pré însemnatŭ omŭ de statŭ alŭ Poloniеĭ? Elŭ de asemenea, ca şi ceĭ-l-alţĭ, nu doria să végă Moldavia şi Valachia prefăcute în paşalîcurĭ turcescĭ; dar nu dоreá să le végă nicĭ sub autoritatea principeluĭ Transilvanieĭ şi a împĕratuluĭ nemţescŭ; nu doria saŭ nu spera a le vedé nicĭ staturĭ de sine stătătóre : se păreá că maĭ bine de câtŭ tóte era a le luá sub protecţiunea polonă. Elŭ a înlăturatŭ atâtŭ pe Aaronŭ, câtŭ şi pe Rĕsvanŭ, cariĭ încă totŭ se certaŭ despre tronulŭ voĭvodalŭ, însă nu altmintrelea, de câtŭ după o luptă îndĕretnică cu celŭ din urmă, pe care 'lŭ susţineá Batorie, ca pre vasalulŭ sĕŭ. Zamoĭski a dechiaratŭ Voĭvodŭ alŭ Moldavieĭ pe cunoscutulŭ nóua boiarŭ Ieremia Moghilă, pe carele elŭ 'lŭ cunosceá din timpulŭ solieĭ luĭ în Polonia sub Petru Mircea, şi carele acum se aflá în tabăra luĭ Zamoĭski. Cu triumfŭ a intratŭ Zamoĭski cu Ieremia în Iaşĭ, unde Mitropolitulŭ a întêmpinatŭ pe noulŭ Voĭvodŭ în Biserica cathedrală, şi apoĭ Zamoĭski l'a suitŭ pe tronulŭ princiarŭ, dicêndŭ la acéstă ocasiă : «principe ! arma polonă te-a rĕdicatŭ pe acestŭ tronŭ : aceeaşĭ armă, cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ, te va pădi şi apĕra. De acum tu nu maĭ estĭ slugă a varvarilorŭ-tiranĭ, ci a regeluĭ unuĭ poporŭ gloriosŭ şi liberŭ. De aceea întru tótă conduita ta fiĭ credinciosŭ şi recunoscĕtorŭ.» Zamoĭski aveá de gândŭ să detroneze şi pe Michailŭ şi să dea şi Valachieĭ unŭ Voĭvodŭ din partea Poloniеĭ. Dar tóte calculele acestea eraŭ prea pripite.

Sinan-paşa a mişcatŭ forţele spre Moldova, hanulŭ Pericopuluĭ, din

ordinulŭ Sultanuluĭ, venia cu o óste de 80 miĭ, socotindu-se și elŭ pretendentŭ la voĭvodatŭ, pentru care și stăruia la Sultanulŭ. Miculŭ detașamentŭ polono-rusŭ alŭ luĭ Zamoĭski fu pusŭ într'o dificultate estremă, iară Moldova întrégă era amenințată de o nóuă devastare și vĕrsare de sânge pentru supunerea eĭ sub autoritatea Poloniеĭ. Cine a ajutatŭ pe toțĭ să scape din acéstă dificultate și primejdiă? Protosinchelulŭ Nichiforŭ, carele atuncĭ era locotenentŭ alŭ tronuluĭ patriarchalŭ. Elŭ a venitŭ atuncĭ în Moldavia, atâtŭ pentru afacerile eĭ, câtŭ și trecêndŭ în Rusia. Legatŭ cu îndatoririle de chizașŭ pentru Aarònŭ, elŭ trebuia întru câtŭ-va să-lŭ susțină. După condiția cu Nichiforŭ, Aaronŭ era datorŭ a-lŭ întêmpina cu baniĭ pentru plata chizeșluită. Dar Aaronŭ, de dóue orĭ jăfuitŭ, a fostŭ silitŭ să-lŭ întêmpine cu mânele góle, de și elŭ totŭ se socotia Voĭvodŭ și-șĭ întorsese ceva din cele jăfuite de Răsvanŭ. Definitiva înlăturare de la Voĭvodatŭ atâtŭ a luĭ Răsvanŭ, câtŭ și a luĭ Aaronŭ prin Zamoĭski, a făcutŭ posițiunea luĭ Nichiforŭ încă maĭ dificilă. Se pare că elŭ dintr'ântêiŭ voia să susțină pe Aaronŭ, rezămându-se pe Sinan-pașa. Dar însușĭ Ieremia și boieriĭ, cariĭ formaŭ partitulŭ luĭ, s'aŭ adresatŭ la Nichiforŭ și «cu plângere,» ca pe unŭ părinte, l'aŭ rugatŭ să se ducă la Sinan-pașa, la vechiulŭ sĕŭ prietenŭ, și apoĭ la hanulŭ de Perecopŭ și să-ĭ împace cu dênșiĭ (1). Spre onórea sa, locotenentulŭ tronuluĭ patriarchalŭ a avutŭ în momentulŭ acestŭ criticŭ, destulă bărbățiă și bună disposițiune, în câtŭ se prefere dificultățilorŭ personale strigătórele nevoĭ ale uneĭ țĕrĭ crestine, carea era amenințată de o nóuă vĕrsare de sânge după atâtea altele de maĭ înainte. Elŭ s'a dusŭ la Sinan-pașa și l'a rugatŭ, să oprescă pe hanulŭ de la Perecopŭ de la invasiunea luĭ în Moldavia și asupra detașamentuluĭ polono-rusŭ. Se dice că elŭ s'ar fi dusŭ și la hanulŭ de Perecopŭ, póte că cu trimisulŭ luĭ Sinan-pașa, spre a preda aceluia ordinele

(1) Fiindŭ tradusŭ la judecată înaintea dieteĭ polone, la 11 Martie, an. 1597, Nichiforŭ justificându-se de acusările pentru amestecŭ în afacerea luĭ Ieremia Moghilă, spune, că are în mânĭ și este gata a arĕta chiar scrisorile luĭ Ieremia și ale boierilorŭ moldovenescĭ, în carĭ se cuprinde acéstă rugăminte a loŭ către dênsulŭ. Акт. зап. рус. IV. стр. p. 163.

acestuia [1]. Mijlocirea a fostŭ ținută în sémă, însă negreșitŭ nu pentru vechia prietenie a pașeĭ cu protosinchelulŭ. Nichiforŭ a trebuitŭ să se pună chizașŭ și să iea asupră-șĭ de a face, ca noulŭ Voĭvodŭ să se recunóscă ca maĭ înainte vasalŭ alŭ Sultanuluĭ, și ca în acéstă calitate să fiă recunoscutŭ și de ceĭ-al-alțĭ boierĭ moldovenescĭ, cariĭ încă nu recunoscuse pe Ieremia, de asemenea și de cătră representanțiĭ Polonieĭ cu Zamoĭski în frunte [2].

Iscusitulŭ protosinchelŭ a negociatŭ atâtŭ cu Ieremia și cu boieriĭ moldovenescĭ, câtŭ și cu Zamoĭski, și, precum se pare, din noŭ s'a corespunsŭ cu Pașa și cu hanulŭ, și a reeșitŭ a aduce părțile la conglăsuire și pace. Ieremia fu recunoscutŭ și de boieriĭ Moldoveĭ și de Pórtă, la carea a promisŭ a mijloci, și, precum spunŭ isvórĕle polone, în adevĕrŭ a mijlocitŭ pentru dênsulŭ Zamoĭski, saŭ maĭ esactŭ ḑicêndŭ — regele Polonieĭ prin ambasadorulŭ sĕŭ la Constantinopole. Cătră iérna anuluĭ 1595 Moldova era liniscită, ostirea turcéscă și tătăréscă s'a depărtatŭ de la ea, și Zamoĭski a pututŭ cu bunŭ succesŭ să se întórcă în ţéra sa. De sigurŭ elŭ nu puteá să se prea bucure de astŭ-felŭ de reeșită a espedițiuniĭ sale, pe carea o începuse într'unŭ modŭ așa de cutezătorŭ, dar carea totușĭ ĭ-a reeșitŭ măcarŭ pe jumătate, adică prin aceea, că a rĕmasŭ Voĭvodŭ persóna pusă de dênsulŭ, carele pe lângă vasalitatea Porțeĭ a recunoscutŭ și protecțiunea Polonieĭ, de carea de acum înainte se vor și ținеá Mo-

(1) Nichiforŭ însușĭ vorbesce numaĭ despre ducerea sa la Sinan-pașa. (Акт. зап. рус. p. 163), Perestorga vorbesce și despre ducerea luĭ la hanulŭ de Perecopŭ — (p 213).

(2) Așa negresitŭ, trebue să împăcămŭ óre-care contraḑicere între spusele din «Слѣдственное дѣло» și din «Perestorga.» În celŭ d'ântêiŭ se ḑice, că pentru Ieremia a rugatŭ pe Nichiforŭ boieriĭ moldovenescĭ; iară în celŭ de alŭ doilea, că după negociărilе luĭ Nichiforŭ, «Moldoveniĭ, de voie de nevoie, s'aŭ pronunțatŭ pentru panulŭ Ieremia Moghilă, carele fusese însoțitŭ de óstea corónеĭ polone». Negreșitŭ între boieriĭ moldovenescĭ eraŭ partite : uniĭ nu voiaŭ să recunóscă pre Ieremia, ca unulŭ ce era pusŭ de Polonia; alțiĭ nu voiaŭ să-lŭ recunóscă Voĭvodŭ, ca vasalŭ alŭ Porțiĭ. Altă contraḑicere se represintă întru aceea, că luĭ Zamoĭski, carele însulŭ pusese pe Ieremia în Domniă, saŭ silise pe o parte din boierĭ să-lŭ alégă, Nichiforŭ a trebuitŭ să-ĭ vorbéscă ceva în favórea luĭ Ieremia. De bună sémă elŭ a vorbitŭ luĭ Zamoĭski, ca să se unéscă și elŭ, și să îndemne și pe boieriĭ partisanĭ aĭ sĕĭ, ca să recunóscă pe Ieremia vasalŭ alŭ Porțeĭ, și în genere să se pună în acordŭ pentru acésta cu Pórta.

vilescii. Ca unŭ omŭ de statŭ cu minte, Zamoĭski s'a împăcatŭ cu fatalitatea acestuĭ resultatŭ, sciindŭ a aprecia și meritulŭ luĭ Nichiforŭ în acéstă afacere, meritŭ în esenţă fórte însemnatŭ. Dar nu așa gândiaŭ ceĭ mulţĭ în Polonia, și Nichiforŭ are să plătèscă scumpŭ acestŭ meritŭ alŭ sĕŭ, precum vom vedé despre sórta luĭ în Polonia. Nemulţămire era și din altă parte. Sigismundŭ Batorie și împĕratulŭ Rudolfŭ s'aŭ jăluitŭ Papeĭ asupra luĭ Zamoĭski, și asupra Poloniei, pentru amesteculŭ în afacerea Moldavieĭ şi a Valachieĭ și pentru tendinţa de a lua sub autoritatea lorŭ aceste ţerĭ, carĭ arŭ fi aparţinêndŭ luĭ Batorie şi prin elŭ luĭ Rudolfŭ. Papa Climentŭ alŭ III-lea a scrisŭ o epistolă mâniósă cătră Sigismundŭ alŭ III-lea, ḑicêndŭ, că prin pretenţia asupra Moldavieĭ și Valachieĭ, Polonia distruge interesele nu numaĭ ale caseĭ austriace, credinciósa slugă a Bisericeĭ catholice, dar și ale întregeĭ crestinătăţĭ. Sigismundŭ s'a grăbitŭ a trimite la Papa pe secretariulŭ sĕŭ de corónă, cu esplicaţiă, că ţerile aceste din vechime ar fi mostenire a Polonieĭ, că mântuite de cătră dênsa de jugulŭ turcescŭ, ele în mânele eĭ vor fi o apĕrare chiar pentru Austria și Ungaria. Papa nu s'a înduplecatŭ. Certele acestea aŭ trebuitŭ să slăbéscă, când s'a cunoscutŭ resultatulŭ espediţiuniĭ moldovenescĭ, carele a arĕtatŭ, că atâtŭ Papa câtŭ și ceial-alţĭ membri aĭ ligeĭ ceĭ nóue, prea de timpuriŭ se apucase a împărţi ceea ce nu aparţineá nicĭ unuia dintr'ênșiĭ.

Certele acestea de-o-cam-dată aŭ manifestatŭ numaĭ egoismulŭ împărţitorilorŭ, dintre carĭ fiă carele gândia peste mĕsură maĭ multŭ la sine și la interesele lorŭ, de câtŭ la interesele nenorociţilorŭ lorŭ clienţĭ. De sine numitulŭ capŭ alŭ ligeĭ — Papa, celŭ ântêiŭ a datŭ esemplu de acestŭ egoismŭ. Întru adevĕrŭ, pentru ce se turmenta elŭ ? Pentru autoritatea sa asupra Moldavieĭ și a Valachieĭ prin uniune, carea aicĭ zimbise Romeĭ încă sub Mircescĭ. Când Zamoĭski a pusŭ pe Ieremia în Domniă, între altele s'a stabilitŭ, ca biserica grecéscă să rĕmână în Moldova ca maĭ înainte, dar alăturea cu dênsa, «să înflorésca» în libertate și cea romană. Acésta a fostŭ în spiritulŭ politiceĭ luĭ Zamoĭski, bărbatŭ fórte cultŭ, carele se distingeá prin toleranţă, și respecta și pe învĕţaţiĭ grecĭ. Acésta însă nicĭ

de cum nu se potrivia cu scopurile Papeĭ carele vedeá că cu modulŭ acesta se perdŭ ostenelele luĭ Sixtŭ alŭ V-lea, ale luĭ Monaltŭ, Albotrandi, Solicovski, Warszewicky și ale celorŭ doĭ Bruțĭ. Negreșitŭ acéstă córdă a Papeĭ aŭ atins'o Batorie și Rudolfŭ, ca să provóce strigătulŭ de mâniă alŭ luĭ contra luĭ Zamoĭski, și prin elŭ și contra luĭ Sigismundŭ. Istoriculŭ Nemțevicĭ ḑice, că Papa nu s'a ostoiatŭ, de câtŭ după sosirea alteĭ ambasade de la Sigismundŭ maĭ plăcute, adică cea a luĭ Poțeĭ și Terlețki, cariĭ aŭ adusŭ uniunea rușéscă în loculŭ celeĭ moldovalache.

Precum înainte la neisbutirea acesteĭ din urmă conlucrase patriarchulŭ Ieremia, așa acum protosinchelulŭ Nichiforŭ. Fără îndoială, opunerea la acéstă uniune a fostŭ una din causele, și póte cea principală, a îndelungateĭ luĭ petrecerĭ în Moldavia. În calitate de locotenentŭ alŭ tronuluĭ patriarchalŭ, elŭ socotia de cea maĭ mare datoriă și dreptŭ alŭ sĕŭ, ceea ce i se încredințase luĭ prin gramata sinodală din anulŭ 1592, adică : a păzi învĕțătura și tradițiunile Sânteĭ Biserice rĕsăritene, a depune pe călcătoriĭ lorŭ din clerulŭ înaltŭ și inferiorŭ, și a pune în loculŭ lorŭ pe ceĭ vrednicĭ și credincioșĭ orthodoxieĭ. În afacerea luĭ Aaronŭ și a luĭ Ieremia se pare de asemenea, că elŭ n'a perdutŭ din vedere interesele orthodoxieĭ. În celŭ d'ânteiŭ elŭ stima fidelitatea către orthodoxiă, carea în ochiĭ luĭ Nichiforŭ acoperia cele-l-alte defecte ale acestuĭ Voĭvodŭ. La Ieremia Moghilă, carele încă sub Petru Mircea âmblase ca solŭ la nunțiulŭ papalŭ din Polonia, și alŭ căruia frate Mitropolitulŭ Georgie scrisese Papeĭ pentru uniune, — Nichiforŭ a pututŭ dintr'ânteiŭ să se uĭte cu neîncredere. Este temeiŭ a presupune că, încă înainte de intrarea luĭ Zamoĭski în Moldova, carea s'a întêmplatŭ la 26 Augustŭ an. 1595, Nichiforŭ s'a luptatŭ cu uniunea aicĭ și în Valachia. Acésta conchidemŭ noĭ pe temeiulŭ gramateĭ luĭ sinodale, dată de elŭ la 17 Augustŭ acelașĭ anŭ, la sinodulŭ din Iașĭ, împreună cu *Mitropolitulŭ Michailŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ, cu Mardarie alŭ Moldavieĭ și cu patru Episcopĭ* (1). Sinodulŭ în gramata acésta vorbesce numaĭ despre Rușiĭ

(1). Петрушевича Акты, относящіеся къ исторіи западной руси. 1568 года. стр. 127—128.

sudicĭ uniţĭ din Polonia; dar noĭ nu ne îndoimŭ, că elŭ înainte tractase şi despre uniţiĭ Moldovalachĭ, că a esistatŭ vre unŭ actŭ în acéstă afacere, carele s'a perdutŭ orĭ încă nu s'a găsitŭ. La acésta arată chiar numele Mitropoliţilorŭ : Michailŭ şi Mardarie. Nu este îndoĭală, că atuncĭ eraŭ şi alţĭ Mitropoliţĭ : Euthimie alŭ Ungrovlachieĭ, carele nu de multŭ fusese trimesŭ de Michailŭ Vitézulŭ în soliă la Batorie, şi alŭ Moldavieĭ saŭ alŭ Suceveĭ, Georgie Moghilă şi Anastasie Crymka. De unde aceĭ noĭ Mitropoliţĭ? Din ce motivŭ şi de cine aŭ fostŭ puşĭ saŭ proclamaţĭ, trăindŭ încă ceĭ maĭ din ainte, nedemisionaţĭ din autoritatea lorŭ? Împregiurarea că la sinodŭ împreună cu Nichiforŭ se arată Michailŭ rivalulŭ luĭ Euthimie, şi Mardarie rivalulŭ luĭ Georgie Moghilă şi alŭ luĭ Anastasie, vĕdesce că Nichiforŭ ţineá parte celorŭ d'ântêiŭ contra celorŭ de aĭ doilea, saŭ póte chiar că elŭ numise pe ceĭ d'ântêiŭ (Michailŭ şi Mardarie) după dreptulŭ de exarchŭ, şi locotenentŭ alŭ tronuluĭ patriarchalŭ. Ce l'a îndemnatŭ la acésta? A pututŭ să-lŭ îndemne şi simpla dorinţă de a da Valachieĭ şi Moldavieĭ Mitropoliţĭ de la sine, adică din partea tronuluĭ constantinopolitanŭ, spre a împuternici autoritatea luĭ în aceste ţerĭ. Dar maĭ de credutŭ este, că mitropoliţiĭ ceĭ noĭ s'aŭ pusŭ în contra celorŭ ce eraŭ bănuiţĭ cu simpatiĭ cătră uniune. Într'unŭ timpŭ, când Voĭvodiĭ moldovalachĭ căutaŭ alianţa cu ţerile catholice în lupta cu Turciĭ, luptă de carea se interesa Papa, carele întocmise liga sacră, era fórte posibilŭ, că uniĭ dintre vlădicĭ eraŭ dispuşĭ a esprima adesiunea lorŭ la alianţa politică — prin alianţa bisericéscă. Acésta d. e. s'a pututŭ astepta de la Georgie Moghilă, carele de şi părăsise idea uniuniĭ, carea-lŭ ocupase în 1589, dar apoĭ în nóuele evenimente politice ale ţereĭ a pututŭ iarăşĭ să revină la idea de maĭ înainte, cu deosebire pentru scopulŭ domnieĭ frateluĭ sĕŭ ce o astepta de la Polonia. Totŭ aceea se puteá astepta şi dela Anastasie, carele cu unŭ estremŭ servilismŭ scrisese pentru uniune încă cătră Sixtŭ alŭ V-lea. Avemŭ o mărturiă directă chiar la Nichiforŭ, că în vremea petreceriĭ sale în Moldova, a avutŭ de lucru cu óre care «Vlădică apostatŭ», şi din acéstă causă a fostŭ persecutatŭ, închisŭ în cetatea Hotinŭ, închisóre pretextată de o acusare

nedréptă, că Nichiforŭ ar fi voitŭ să otrăvéscă pe Voĭvodulŭ Ieremia Moghilă (1). Cine a fostŭ acelŭ Vlădică-apostatŭ? Este de credutŭ că acesta era Georgie Moghilă, pe carele credemŭ, Nichiforŭ 'lŭ înlăturase de la scaunulŭ mitropolitanŭ, înlocuindu-lŭ cu Mardarie, și carele acum, fiindŭ fratele sĕŭ Voĭvodŭ, din noŭ voia să ocupe scaunulŭ, și Nichiforŭ împotrivindu-i-se, elŭ a urditŭ asupra luĭ persecuţiune. Maĭ departe, împregiurarea, ca pretextŭ pentru exilulŭ luĭ Nichiforŭ, se puneá acusarea, că acesta ar fi avutŭ intenţiunea de a otrăvi pe Voĭvodulŭ Ieremia, arată că între dênșiĭ fusese vre unŭ conflictŭ, cu tóte că nu de multŭ Nichiforŭ făcuse serviciĭ luĭ Ieremia. Se vede că Voĭvodulŭ, spăĭmêntatŭ de cunoscutele demonstraţiunĭ ale Papeĭ contra fapteĭ luĭ Zamoĭski în Moldova, carea totŭ o dată era faptă și a Voĭvoduluĭ, era gata a plăcé Papeĭ cu ceva, asemenea luĭ Sigismundŭ alŭ III-lea, carele cu acelaşĭ scopŭ se grăbise a trimite la Roma pe Poţeĭ și Terleţkĭ cu uniunea ruséscă. Însă dacă Nichiforŭ a sciutŭ să adune pe Ierarchiĭ Moldavieĭ la sinodŭ, spre a protesta contra uniuniĭ din Rusia sudică, este fără îndoială, că, pentru serviciele aduse Voĭvoduluĭ, elŭ nu numaĭ ĭ-a făcutŭ o impunătóre amintire de fidelitate cătră orthodoxiă, fără a se abate când într'o parte, când într'alta, dar a și organisatŭ oposiţiunea trebuitóre din partea represintanţilorŭ Bisericeĭ Moldavieĭ, în contra tuturorŭ facţiunilorŭ pentru uniune. Acestea tóte aŭ putută în fine aduce nevoia asupra Protosinchelului, nevoiă, carea s'a încheiatŭ cu închisóre. Acésta negreșitŭ a putută să se întêmple atuncĭ, când Voĭvodulŭ și Moldavia scăpase cu totulŭ de furtuna ce-ĭ amenința din partea Turcilorŭ și a Tătarilorŭ, când prin urmare Nichiforŭ nu maĭ era trebuitorŭ, saŭ nu maĭ era de temutŭ din punctulŭ de vedere politicŭ, adică cătră finele anuluĭ 1595 saŭ începutulŭ luĭ 1596. Iară închisórea luĭ Nichiforŭ în cetatea Hotinulŭ, carea era la fruntaria Moldoveĭ despre Polonia și pe calea carea duceá în Polonia,

(1) **Акт. зап. рус.** T. IV. стр. 162. Spre părere de rĕŭ în acestŭ locŭ alŭ actuluĭ citatŭ, din causa vechimeĭ manuscrisuluĭ, de pe care elŭ s'a tipăritŭ, lipsescŭ câte-va cuvinte, și precum se pare, preţióse pentru istoria faptuluĭ. În genere însă idea este destulŭ de înţelésă.

saŭ maĭ esactŭ în Rusia sudică, unde orthodoxiĭ cu nerăbdare 'lŭ asteptaŭ pentru lupta contra uniuniĭ, carea se urḑia, dă aĭ nţelege că la acésta a participatŭ şi disposiţiunĭ din Polonia, şi póte că chiar maĭ multŭ de câtŭ din Moldova, precum trebue a conchide chiar din spunerea despre acésta din actă (1).

Exilulŭ luĭ Nichiforŭ la Hotinŭ era deja alŭ doilea după celŭ de la Cipru. Şĭ trebue să spunemŭ, că atâtŭ acolo, câtŭ şi aicĭ elŭ a suferitŭ pentru o causă dréptă, în casulŭ din urmă anume pentru orthodoxiă, ceea ce în ochiĭ istoriculuĭ trebue să scuseze greşelele şi delictele, carĭ nu eraŭ străine multŭ turmentateĭ vieţĭ a acestuĭ omŭ. În exilŭ Nichiforŭ a petrecutŭ ca la o jumětate de anŭ. Dar elŭ nu era de aceia, cariĭ potŭ a se preda pasivŭ sórteĭ lorŭ. Omŭ âmblatŭ şi isteţŭ, elŭ a sciutŭ să scape din exılulŭ de la Hotinŭ, precum şi înainte scăpase dın celŭ de la Cipru. În casulŭ acesta, elŭ, precum însulŭ spune, a imitatŭ esemplulŭ Sântuluĭ Apostolŭ Pavelŭ, carele în Damascŭ *prin feréstă într'o coşniţă fu slobod̦itŭ preste zidŭ* (2 Cor. 11. 32). De sigurŭ şi luĭ Nichiforŭ ĭ-aŭ ajutatŭ aicea favoritoriĭ sĕĭ dintre râvnitoriĭ orthodoxieĭ, cu deosebire ceĭ din Rusia, unde elŭ s'a şi grăbitŭ acum a se duce pentru nóue lupte.

Însă lupta politică, carea atrăsese pe Nichiforŭ în afacerile Românieĭ, era departe de a se isprăvi. Michailŭ Vitézulŭ o a continuatŭ şi în aniĭ 1595 şi 1596. Elŭ perduse pe aliatulŭ dın Moldova, dar retragerea din ea a puterilorŭ turco-tatare, care, de s'ar fi întăritŭ aicĭ, arŭ fi pututŭ maĭ multŭ să-lŭ amenințe, totuşĭ fusese pentru dênsulŭ de folosŭ. Între acestea elŭ a vĕḑutŭ o nóuă îndreptare a puterilorŭ turcescĭ asupra imperiuluĭ nemţescŭ. Turcıa încă din anulŭ 1595 se socotia în resbelŭ cu acésta din urmă, atâtŭ după calculele cele vechĭ, câtŭ şi prin nóua rivalitate pentru autoritatea asupra ţerelorŭ românescĭ. În a dóua jumětate a anuluĭ 1596 s'a deschisŭ o espediţiă nóuă, maĭ ameninţĕtóriă asupra imperiuluĭ, îndreptată maĭ ânteiŭ asupra Transılvanieĭ şi Ungarieĭ. Stégulŭ celŭ

(1) Акт. зап. рус. IV 162. Despre modulŭ de lucraıe alŭ Polonılorŭ în raportŭ cu Nichiforŭ, se va vorbı pe urmă.

sacru iarăşĭ s'a pusŭ în espediţiă, însuşĭ tênĕrulŭ padişachŭ era în fruntea eĭ, ceea ce de multŭ nu se maĭ vĕḑuse. Fanatismulŭ turcescŭ era la culmea escităriĭ. În Constantinopole era témă, a nu fi ucişĭ crestiniĭ pe unŭ capŭ de cătră plebea musulmană. Espediţia asupra imperiuluĭ s'a isprăvitŭ totuşĭ cu óre-care precumpănire a Turcilorŭ, şi padişachulŭ s'a re'nturnatŭ în capitală cu bunŭ succesŭ, ca victoriosŭ, ceea ce a servitŭ la o nóuă iritare a fanatismuluĭ musulmanŭ. La acésta a contribuitŭ şi acum, ca şi înainte, ambasada ce nu de multŭ sosise de la Meca cu lucrurĭ sânte de la mormêntulŭ luĭ Mahometŭ, lucrurĭ aduse Sultanuluĭ spre felicitare. Molima fanatismuluĭ era aşa de puternică, în câtŭ uniĭ dintre judeĭ şi crestinĭ, rădicândŭ degetulŭ, aŭ pronunţatŭ cuvêntulŭ *esghed* şi aŭ primitŭ musulmanismulŭ, noĭ adepţĭ aĭ căruia s'aŭ arătatŭ nu numaĭ dintre captivĭ, dar şi dintre rudeniele diregĕtorilorŭ renegaţĭ dintre crestiniĭ apusenĭ. Astŭ-felŭ aŭ fostŭ de o cam dată fructele sacreĭ lige, întocmirea căreia şĭ-o însuşia Papa şie, întru speranţă de a profita de ródele eĭ.

După acésta Michailŭ nu a prea pututŭ conta pe ajutoriulŭ aliaţilorŭ apusenĭ, cariĭ se rĕcise despre dênsulŭ. Dar luĭ i s'a înfăţişatŭ unŭ noŭ aliatŭ în Sêrbiĭ, cariĭ se resculase pe alocurea, şi cariĭ, precum şi Bulgariĭ, nu o-dată întărise bataliónele luĭ cele slăbite. Spre părere de rĕŭ, aceste companiĭ aventuriere, distingêndu-se prin vitejiă, nu se supuneaŭ disciplineĭ, şi în timpulŭ resbeluluĭ nu cruţaŭ pe nimene, precum aŭ făcutŭ şi Cozaciĭ nostriĭ, cariĭ participase în acestŭ resbelŭ în anulŭ 1595 cu atamanulŭ lorŭ Lobodă, şi cariĭ la acéstă ocasiă aŭ jăfuitŭ Iaşiĭ. De altă parte Turciĭ, în vederea lupteĭ ce se continua, eraŭ gata iarăşĭ a rădica pe hanulŭ de la Perecopŭ cu órda luĭ tătărescă, carele totŭ încă spera la Voĭvodatulŭ Valachieĭ şi alŭ Moldavieĭ. În fine Polonia, ca şi maĭ înainte, nu recunosceá pe Michailŭ şi de acea politică trebuia să se ţină şi favoritulŭ eĭ Ieremía Moghilă, pe carele pentru acésta Michailŭ 'lŭ ameninţa cu resbunare, aşa în câtŭ, spre culmea relelorŭ, trebuia să isbucnéscă lupta lăuntrícă între cele dóuĕ ţerĭ de aceeaşĭ naţiă şi credinţă.

Nu se vedeá capetulŭ lupteĭ, carea aşa de tare se încurcase, dar

fórte cumplite aŭ fostŭ devastările, nenorocirile de pretutindenea, pe carĭ acéstă luptă le-a adusŭ asupra crestinilorŭ maĭ că maĭ multŭ de câtŭ asupra Musulmanilorŭ. Se cereá unŭ împăciuitorŭ. Unŭ asemenea, după Nichiforŭ, se arată Meletie Pigas, locotenentulŭ patriarchieĭ de Constantinopole.

Nu odată a spusŭ elŭ, că a fostŭ chiematŭ în Constantinopole la locotenența tronuluĭ patriarchalŭ, nu numaĭ prin votulŭ Archiereilorŭ, ci și din ordinulŭ Sultanuluĭ. Putemŭ presupune, că Sultanulŭ 'lŭ chiemase, între altele, cu scopŭ de a-lŭ pune mijlocitorŭ în afacerile politice de atuncĭ ale Valachieĭ și Moldavieĭ, îndemnatŭ de reeșita nu de multŭ a uneĭ astŭ-felŭ de mijlocirĭ a luĭ Nichiforŭ. Trebue a însemna, că îndată după sosirea luĭ Meletie în Constantinopole, ceea ce a urmatŭ înainte de luna luĭ Martie, anulŭ 1597, Pórta a făcutŭ celŭ d'ântêiŭ pasŭ de împăcare cu Michailŭ Vitézulŭ. În Târgoviste a sositŭ unŭ ceaușŭ alŭ Sultanuluĭ cu unŭ semnŭ roșu, carele însemna anume propunere de pace. În epistola către Michailŭ, din anulŭ 1597, Meletie dice, că cu multŭ înainte de acésta și de multe orĭ, ĭ-a scrisŭ sfătuindu-lŭ a precurma resboiulŭ și a se împăca (1). Prin urmare a începutŭ a se corespunde cu dênsulŭ despre acésta, îndată după sosirea sa în Constantinopole. Se pare că ceaușulŭ Sultanuluĭ cu semnulŭ celŭ roșu, s'a dusŭ la Michailŭ însoțitŭ de trimesulŭ cu scrisórea luĭ Meletie. Apropo de acésta observămŭ, că Divanulŭ așa se interesa de corespondența luĭ Meletie și a luĭ Michailŭ, în câtŭ scrisorile unuia și ale altuia se traduceaŭ pentru dênsulŭ din grecesce în limba turcă, și că le cetia și Sultanulŭ. Michailŭ s'a învoitŭ la pace, a scrisŭ despre acésta o scrisóre Serdariuluĭ, Sadrazamuluĭ Mehmetŭ pașa, precum și luĭ Meletie, pe carele l'a rugatŭ să vină în Valachia spre a trata în persónă. Dar Sărdariulŭ nu a permisŭ acésta luĭ Meletie, dorindŭ, precum se vede, a avé lângă sine pe acestŭ intermediatorŭ. Michailŭ a începutŭ a se îndoi, neîncredêndu-se Porțeĭ, carea întrŭ adevĕrŭ ținea pe Tătarĭ la granițele Românieĭ, din causă că și la Michailŭ veniaŭ detașamente de Sêrbĭ insurgențĭ. Neîncrederea era reciprocă, ceea ce neliniscea

(1) Manuscrisulŭ de la Chalki. Epistola a 173-a.

pe Meletie. La 23 Maiŭ an. 1597, elŭ a scrisŭ luĭ Michailŭ următória epistolă : «Prea evseviosuluĭ și prea străluciuluĭ Voĭvodŭ Michailŭ. Moderația nóstră cu rugăciune bine-cuvintéză potestatea ta, necontenitŭ strigă către Domnulŭ, ca elŭ să te păzéscă în pace, siguranță și sănĕtate, sub acoperemêntulŭ dumnedeesculuĭ sĕŭ charŭ. Michaile, fiulŭ meŭ prea iubite! Tare dorimŭ noĭ împăcarea și iubirea, le dorimŭ, pentru ca sermaniĭ ómenĭ să nu sufere din causa ispitelorŭ celorŭ enorme, ca atâtŭ de multe țĕrĭ să nu se istovéscă de devastărĭ, și să nu piéră suflete omenescĭ. Acéstă dorință ne îndémnă a ne adresa pretutindenea către prea străluciţiĭ potentaţĭ din acestŭ mare imperiŭ, de asemenea a scrie și ţie și a te ruga, ca să vĕ sirguiţĭ a păstra iubirea, precum o doresce și acéstă mare curte, și promite și însușĭ Împĕratulŭ. Sperŭ și rogŭ, ca acéstă iubire să se păzéscă din amândóue părţile nestricată și nebântuită. În acestŭ chipŭ se va isbăvi și lumea de peire, și se va proslăvi prea bunulŭ Dumnedeŭ. Causa pentru care eŭ nu am venitŭ la tine este, că prea strălucita căpitenia a oștirilorŭ, Serdariulŭ, a asteptatŭ și a voitŭ să vedă a dóua scrisóre a potestăţiĭ tale, și apoĭ are de gândŭ îndată a-mĭ permite să vinŭ, precum *ţi-am scrisŭ și maĭ înainte.* Iară tu nu te îndoi de favórea către tine a prea puterniculuĭ împĕratŭ. Detașamentulŭ de oștire alŭ Ianicerilorŭ, carele, precum am auditŭ, s'a adunatŭ la Dunăre, nicĭdecum să nu te neliniscéscă. Îndată ce am auditŭ, că în diua S-tuluĭ Georgie, la 23 Aprilie, a sositŭ de la Voĭvodulŭ Ieremia unŭ ceaușŭ împĕrătescŭ cu rugăminte, ca să se adune óstea, eŭ îndată m'am dusŭ la prea strălucitulŭ Sadrazamŭ Mehmetŭ-pașa, ca să aflu causa acesteĭ întêmplărĭ, închipuindu-mĭ, ca cu modulŭ acesta să potŭ distruge relaţiunile amicale cele începute. Elŭ mĭ-a spusŭ : «precum am hotărîtŭ să păstrămŭ prietenia cu Voĭvodulŭ, așa păzimŭ și acum, numaĭ din partea luĭ să nu se săvêrșéscă vreo faptă de dușmănia. Iară causa pentru carea eŭ am poruncitŭ să se adune unŭ detașamentŭ de óste, este următória : Voĭvodulŭ Ieremia ne-a însciinţatŭ, că principele Transilvanieĭ îlŭ ameninţă cu alungare și a cerutŭ ajutoriŭ; eŭ am disŭ să plece acolo óste, însă așa, ca să fie gata de ajutoriŭ, dacă se va mișca

principele Transilvaniei.... «Eŭ, continuă Meletie, și însumi găsescŭ raționalŭ o astŭ-felŭ de precauțiune, căci fiă-carele este datorŭ a fi gata spre a se apĕra, numai să nu năvălĕscă asupra altuia... Și așa, nu te spăimênta. În genere trebue a-ți aminti, că resbelulŭ nu este bine-cuvêntare, ci urgia luĭ Dumnedeŭ. Pacea însă este plăcută luĭ Dumnedeŭ, și ceĭ ce o păzescŭ vor fi păzițĭ de Dumnedeŭ. Charulŭ luĭ să fiă cu voĭ (1).» În fine tratările de pace aŭ avutŭ succesŭ. În Iulíe, an. 1595, a doua óră a venitŭ la Michailŭ ceaușulŭ Sultanuluĭ, și la 21 s'a încheeatŭ unŭ tratatŭ de pace, prin carele Sultanulŭ a recunoscutŭ Voĭvodatulŭ luĭ Michailŭ, micșorândŭ cu jumĕtate tributulŭ de maĭ înainte, promíteá protecțiunea Porțeĭ despre toțĭ dușmaniĭ și conlucrare la cucerirea Transilvanieĭ, despre carea gândeá Michailŭ, carele dejá se desbinase de Batorie. Dar pacea abia încheiată, câtŭ pe ce era să se strice chiar la începutŭ. Pașa carele sta la Dunăre, a maltratatŭ pe óre-care doĭ ómenĭ aĭ luĭ Michailŭ, ĭar Tătariĭ se gătiaŭ a se duce unde-va prin Valachia. Michailŭ a scrisŭ de acésta luĭ Meletie. Acesta a respunsŭ : «Ne scriĭ că Pașa, carele se afla la granițele posesiunilorŭ tale, în timpŭ de pace a maltratatŭ pe doĭ ómenĭ aĭ tĕĭ, și că Tătariĭ, precum aĭ audıtŭ, voescŭ să trécă prin țéra ta, și cerĭ ca eŭ să spunŭ de acésta Mareluĭ Vizirŭ Ibrahimŭ-Pașa. Eŭ amŭ făcutŭ acésta. Vizirulŭ a esprimatŭ părere de rĕŭ pentru acésta. Sultanulŭ nicĭ de cum nu doresce, ca la dênsulŭ să se maltrateze poporulŭ. Elŭ nu numaĭ nu asupresce lumea luĭ Dumnedeŭ, ci părintesce iubesce poporulŭ. Astŭ-felŭ este și prea strălucitulŭ Vizirŭ. Elŭ cu dréptă judecată și cu iubire de ómenĭ cârmuesce poporulŭ luĭ Dumnedeŭ și tótă împărăția, așa că noĭ trăimŭ în pace și mulțămimŭ luĭ Dumnedeŭ (2). Elŭ, conformŭ dorințeĭ tale, îndată a poruncitŭ să se destıtue Pașa din comanda ósteĭ, ĭar Tătarilorŭ a promisŭ a le trimite ordinŭ să nu între în țéra ta, elŭ aștéptă numaĭ unŭ îndemănaticŭ pretextŭ pentru acésta. Sperŭ întru

(1) Manuscr. de la Chalki. Scrisórea 139-a.

(2) Negreșitŭ aceste laude Sultanuluĭ și Pașeĭ, se esplică și prin aceea, că scrisorile luĭ Meletie se arĕtaŭ Divanuluĭ în traducerea turcă: acésta era o tristă necesitate. Însă, și Nichiforŭ în Polonia lăuda drépta judecată turcéscă.

Domnulŭ, că elŭ va împlini acésta. Însă sirguesce-te și tu a păzi priința cătră împĕratulŭ. Pentru abusurile slugelorŭ împĕrătescĭ nu călca ascultarea cătră împĕratulŭ... Nu uĭta că pacea o iubesce și Dumneḍeŭ, că resboĭulŭ este urgia luĭ Dumneḍeŭ.... Iată pentru ce eŭ atâtŭ pe alțiĭ, câtŭ și pe tine, te rogŭ a păzi pacea, precum de multŭ și de multe orĭ ți-am scrisŭ. 'Țĭ mulțămescŭ că acum m'aĭ ascultatŭ : dorescŭ și te rogŭ, ca să mĕ asculțĭ și până în fine, ca noĭ toțĭ să trăimŭ în pace sub protecția îndelungŭ ḑilituluĭ împĕratŭ și a Viziruluĭ sĕŭ, carele ne iubesce» (1). Înainte de ce acéstă scrisóre, trimisă prin óre-carele Ioan, să fi pututŭ ajunge la Michailŭ, Meletie i trimite a treea scrisóre, de la 29 Augustŭ an. 1597, cu scirea, că Pașa, carele a maltratatŭ pe ómeniĭ luĭ Michailŭ, s'a destituitŭ din diregĕtorie, și că Tătarilorŭ li s'a trimisŭ ordinŭ de a nu întra în posesiunile luĭ. Aflândŭ în acésta o nóuă încuragiare pentru Michailŭ de a păzi și din partea sa condițiunile păciĭ, 'lŭ îndémnă, ca semnŭ de acésta, măcar câtu-șĭ de puținŭ haracĭ să trimită Sultanuluĭ în socotéla tributuluĭ prevĕḑutŭ în tractatŭ, dacă însă acésta în timpulŭ presentŭ este posibilŭ pentru Michailŭ (2). Împăcândŭ pe Michailŭ Vitézulŭ cu Pórta, Meletie s'a sirguitŭ a-lŭ împăca și cu Ieremia alŭ Moldavieĭ și cu Rudolfŭ împĕratulŭ nemțescŭ, carele acum cu dușmăniă priveá la Michailŭ pentru alianța cu Pórta.

Dar dirigindŭ spre pace afacerile politice ale Românieĭ, Meletie încă maĭ multŭ se îngrijeá despre afacerile bisericescĭ. Relațiunile pentru aceste afacerĭ cu Voĭvodiĭ și cu Mitropoliţiĭ Moldavieĭ și aĭ Valachieĭ, aveaŭ de scopŭ : apĕrarea orthodoxieĭ lorŭ de urmele celorŭ maĭ dinainte și de nóuele încercărĭ ale propagandeĭ, organisarea lăuntrică a acestorŭ bisericĭ, căpĕtarea de ajutorințe pentru nenorocita biserică a Constantinopoleĭ și în fine ocrotirea, prin conlucrarea și întrevenirea Voĭvoḑilorŭ Moldavieĭ și aĭ Valachieĭ, orthodoxilorŭ din Rusia apusénă, cariĭ eraŭ persecutațĭ de guvernulŭ

(1) Manuscrip. dela Chalki. Scrisórea 174. — Ibrahim-Pașa era căsătoritŭ cu sora Sultanuluĭ și amicŭ cu Valide Vaffa, pe carea o lăuda Nichiforŭ.

(2) Aceeașĭ Epistolă 208.

polonŭ. Aceste scopurĭ anume se esprimă în următórele epistole, din care presentămŭ aicĭ estrase.

Dacă frațiĭ Moghilescĭ, Voĭvodulŭ și Mitropolitulŭ, precum noĭ amŭ presupusŭ, eraŭ în ne'nțelegere cu Nichiforŭ, apoĭ către Meletie eĭ amândoĭ nutriaŭ o adâncă stimă, carea totŭ-o-dată esprima, că de și eĭ înainte lucrase pentru uniune și pentru alianța cu Polonia, eĭ totușĭ în sufletele lorŭ voiaŭ să rĕmână credincioșĭ orthodoxieĭ. Voĭvodulŭ îndată s'a pusŭ în relațiune cu Meletie carele sosise în Constantinopole, și l'a rugatŭ fórte ca să vină în Moldova, făgăduindu-ĭ a-lŭ conduce și în Polonia. Meletie a făgăduitŭ, însușĭ doreá, dar n'a pututŭ întreprinde acéstă călătoriă. Elŭ însă povĕțuesce pe Voĭvodŭ prin scrisóre în modulŭ următorŭ :

«Din scrisorile Potestățiĭ tale eŭ cu desevêrșire m'am încredințatŭ despre sincera ta disposițiune către noĭ. Vede Dumnedeŭ, că și noĭ suntemŭ întristațĭ, că n'amŭ pututŭ veni acolo. Ne rogĭ ca să nu lăsămŭ intențiunea acésta și ĭarășĭ a veni acolo. Din prisosința dragosteĭ, Potestatea ta ne făgăduesce a ne da ajutoriŭ, și acompaniațĭ de o mare câtime de ómenĭ înarmațĭ a ne conduce în acele țerĭ unde la aĭ noștriĭ acum li se arată unŭ mare disprețŭ, ĭară Papeĭ de la Roma cea vechiă — o mare stimă. Înțelegŭ lucrările așa numițilorŭ Ĭesuițĭ, cariĭ în loculŭ luĭ Iisus celŭ restignitŭ predică pe Papa, carele se cufundă în luxŭ și se prea înalță peste tótă autoritatea. Astŭ-felŭ de prea înălțare arată *silabus-urile* luĭ, în care elŭ, cu unŭ tonŭ de óre-care egalitate cu Dumnedeŭ, cum ar dice eĭ, séŭ maĭ bine de nedumnedeire, cum trebue să se dică, decide ca prin diplome, când una, când alta, decide, pentru că așa doresce. Pentru că la închinătoriĭ vecheĭ Rome dogma principală este, că Papa, póte eda decisiunĭ nu numaĭ afară de dogme, dar și contra dogmelorŭ, ca egalŭ nu numaĭ cu Sânțiĭ Apostolĭ, ci însușĭ cu Mântuitorulŭ Christosŭ. Dar despre acésta altă dată.» Mulțămindŭ luĭ Ieremia pentru chiemarea luĭ în Moldova și pentru gătirea de a-ĭ ajuta să se ducă în Polonia, pentru fidelitatea luĭ către ortodoxiă, dice maĭ departe că nicĭ de cum nu póte face acésta acum, nu póte veni să binecuvinteze pe principe, precum elŭ cere. Căcĭ 'lŭ rețină în Constanti-

nopole nu numaĭ afacerile bisericescĭ, ci și cele politice, cu deosebire intermediarea între Sultanulŭ și evgeniștiĭ *voĭvoḑĭ,* Michailŭ și alțiĭ. Făcêndŭ alusiă iarășĭ la exemplulŭ lupteĭ Rușilorŭ apusenĭ pentru orthodoxie, citéză la acésta adeverirea cuvintelorŭ luĭ Pavelŭ: *cele neputinciόse ale lumiĭ a alesŭ Dumneḑeŭ, pentru ca să rușineze pre cele tarĭ.* Vorbindŭ despre scârbele, nenorocirile, nevoile viețeĭ sale în Constantinopole, la care obicĭnuitŭ și nu fără o bucurie rĕutăciósă se raportaŭ agențiĭ Papismuluĭ, arĕtândŭ în acésta unŭ contrastŭ cu posițiunea cea strălucită a Papeĭ, Meletie se mângăe cu gândirea, că Domnulŭ carele duce pre ceĭ de aprópe aĭ sĕĭ în lăcașurile cele vecĭnice pe calea multorŭ scârbe, ’lŭ întăresce și pre dênsulŭ, și că elŭ, amintindu-șĭ cele ḑise despre Moĭsi, preferă *a pătimi cu poporulŭ luĭ Dumneḑeŭ, de câtŭ a avea dulcéța pĕcatuluĭ cea vremelnică* (*în Evr.* XI. 25).

Încheiă epistola cu cuvintele: «ḑiua și nóptea rugămŭ pre Domnulŭ, ca să păzéscă pe potestatea ta întru sănătate, prosperitate, pace, linisce și mântuire sufletéscă sub acoperemêntulŭ charuluĭ seŭ. Aminŭ».

În acelașĭ anŭ Meletie a scrisŭ și frateluĭ Voĭvoduluĭ, luĭ George Moghilă, carele, noĭ credemŭ, anume de către Meletie fu restabilitŭ în demnitatea de Mitropolitŭ și, negreșitŭ, pentru că împreună cu fratele seŭ a manifestatŭ fidelitatea sa orthodoxieĭ, întru carea însă Meletie a creḑutŭ de trebuință a-lŭ întări, precum și în genere întru fidelitatea datorințelorŭ păstorale.

«Prea sânțituluĭ Mitropolitŭ alŭ Moldo-vlachieĭ Georgie, frateluĭ și conliturgisitoriuluĭ, iubituluĭ întru Domnulŭ, charŭ, milă și pace. ’Mĭ scriĭ ca să-țĭ concedŭ óre care chărtiĭ: Iată ’țĭ trimitŭ. Mantia, ce aĭ cerutŭ să țĭ-o trimitŭ prin vre unŭ Archiereŭ, deaseminea țĭ-o trimitŭ dar nu prin Archiereŭ, căcĭ acésta n’a fostŭ cu putință, din causa greutățiĭ timpuluĭ. Primesce-o cu rugăciune și cu binecuvêntare, cinstesce acestŭ darŭ, și anume — prin o fidelă păstrare a tesauruluĭ credințeĭ orthodoxe. Prin conlucrarea luĭ Dumneḑeŭ, prin sprijinulŭ prea evseviosuluĭ Voĭvodŭ, frateluĭ tĕŭ, veĭ puté pașce poporulŭ luĭ Dumneḑeŭ întru dreptate și santitate, și a-lŭ educa în

orthodoxiă. Ajută și celorŭ nevoiașĭ pentru cele vecĭnice cheltuesce cele putregióse. Fiĭ iconomŭ credinciosŭ alŭ caseĭ luĭ Dumnedeŭ; disprețuesce slava cea vremelnică, imitândŭ pre părințiĭ ceĭ orthodoxĭ, ca să moștenescĭ cu dênșiĭ și viața cea vecĭnică. Maĭ multŭ de câtŭ tóte păzesce-te de novismele Romeĭ, căcĭ ele turbură apele cele curate ale credințeĭ ceĭ orthodoxe. Ceĭ ce o vor justifica prin fapte bune se vor încununa de Dumnedeŭ, căruia este slava și puterea în vécĭ. Dumnedeŭ sĕ vĕ păzéscă pre toțĭ întru prosperitate».

În anulŭ următorŭ Voĭvodulŭ Ieremia a trimisŭ luĭ Meletie și milosteniă în ajutorulŭ mareĭ Bisericĭ. Mulțămindu-ĭ cordialŭ pentru acésta, dorindu-ĭ resplătire însutită de susŭ pentru acéstă filantropiă, Meletie iarășĭ îndémnă pe Voĭvodŭ, a se lupta pentru drépta credință, lucrândŭ mântuirea cu frică .... «Eŭ ți-am scrisŭ dejá, continuă Meletie, și iarăși îțĭ scriŭ — a te reținea de la vĕrsarea sângeluĭ creștinescŭ și a depărta tótă cérta, și, avêndŭ pe Dumnedeŭ ajutorŭ, a trăi în pace.» Acésta de sigurŭ este unŭ avertismentŭ pentru resboiulŭ lăuntricŭ, carele, precum amŭ observatŭ, era gata să isbucnéscă între Ieremia cu Michailŭ Vitézulŭ, carele 'lŭ amenința. Maĭ departe, amintindŭ despre afacerile orthodoxieĭ în hotarele Polonieĭ, Meletie dă luĭ Ieremia încă și următorulŭ importantŭ consiliŭ: «Sirguesce-te a arăta tótă stima și totŭ serviciulŭ prea luminatuluĭ ambasadorŭ anglesŭ: căcĭ elŭ póte face multŭ, ĭară timpulŭ este schimbăciosŭ. Ascultă, dicŭ, sfaturile mele, pentru că eŭ te iubescŭ, și te sfătuescŭ spre folosŭ. Eŭ te ajutŭ îndată ce mi se înfățișéză ocasiă, în audiență la diregătoriĭ ceĭ înalțĭ aĭ imperiuluĭ, și încă cu Dumnedeŭ te voiŭ ajuta. Charulŭ luĭ să fiă cu potestatea ta. Aminŭ» (1). Anume din aceste cuvinte ale scrisoriĭ se vede, că Meletie făceá serviciĭ luĭ Ieremia și în afacerile politice, că în ele, precum înainte, așa și acum continuă a participa și ambasadorulŭ Anglesŭ Ed. Burton, și că politica acestuĭ din urmă se conglăsuia și cu politica luĭ Meletie.

Cu astŭ-felŭ de relațiunĭ părintescĭ și fiescĭ ale luĭ Meletie cătră Ieremia, acesta din dragoste cătra celŭ d'ântêiŭ voia să construéscă

(1) Manuscript. de la Chalki epistol. 211.

din-noŭ în Constantinopole casa patriarchală, carea atuncĭ încă nu era construită. Pe de altă parte, fiindŭ zelosŭ pentru cinstea Bisericeĭ sale, Ieremia, împreună cu fratele seŭ Mitropolitulŭ Georgie, voiaŭ ca Mitropolia moldo-vlachă să se ridice la trépta de archiepiscopiă deplinŭ autocefală, şi chiar la cea de patriarchiă. Dar, precum se vede, chiar la începutulŭ acestorŭ pertractărĭ] Meletie a fostŭ silitŭ să lase locotenența cathedreĭ constantinopolitane şi să se depărteze în Egipetŭ. Acésta fórte a întristatŭ şi pe Voevodŭ şi pe Mitropolitŭ. Celŭ d'ânteiŭ chiar a refusatŭ construcția caseĭ patriarchale din Constantinopole, socotindŭ nedemnŭ de astŭ serviciŭ pre ómeniĭ cariĭ remăsese în patriarchiă după depărtarea luĭ Meletie. Despre tóte acestea Voĭvodulŭ şi Mitropolitulŭ aŭ scrisŭ luĭ Meletie, după ducerea luĭ în Egipetŭ. Respunsurile luĭ Meletie sunt interesante şi aicĭ. Voĭvoduluĭ a scrisŭ : «Cu lacreme am cetitŭ eŭ epistola potestățiĭ tale, vĕḑêndŭ câtŭ te aĭ întristatŭ de eşirea mea din Constantinopole, potestatea ta deja refusă a construi patriarchia din Constantinopole. Nu! prea luminate potentate, şi prea iubite alŭ meŭ fiŭ! Nu dispreţui rămăşiţele Bisericeĭ luĭ Christosŭ, pentru desordinile óre cărorŭ persóne. Să nu ne biruimŭ de reŭ, ci să biruimŭ rĕulŭ cu binele, după ordinulŭ Sântuluĭ Pavelŭ. Trebue, ḑice Mântuitorulŭ, să vină şi scandale; dar vaĭ omuluĭ, prin carele vine scandalulŭ! Şi semênța Evangelieĭ nu tótă cade pe pămêntŭ bunŭ, cade şi pe pămêntŭ petrosŭ, pe cale şi în spinĭ, cade însă şi pe pămêntŭ bunŭ : pentru aceea se şi mântuescŭ puţinĭ, în numĕrulŭ cărora mĕ rogŭ să fiţĭ şi voĭ. Şi veţĭ fi, décă veţĭ întrebuința bunurile pămĕntescĭ la agonisirea celorŭ vecĭnice. Pentru mine să nu plângeţĭ; plângeţĭ, pentru Biserică, şi o ajutaţĭ, pentru dragostea către Christosŭ. — Iară ce se atinge de Archiepiscopiă — mĕ bucurŭ ânteiŭ, că deja s'a chirotonitŭ şi altŭ Episcopŭ[1] precum am voitŭ eŭ. Alŭ doilea făgăduimŭ mantia patriarchală cu patru închipuirĭ şi cu patru isvóră (mantiele celorŭ alalţĭ episcopĭ aŭ câte dóue închipuirĭ) spre semnulŭ şi simbolulŭ uneĭ deosebite onorĭ, pre carea tu o cerĭ pentru Mitropolia ta. Voiŭ face acésta cu Dumneḑeŭ pentru evsevia şi râvna

(1) Alusiă la Episcopia de Huşĭ, carea atuncĭ se înființase în Moldova, ca a treea Episcopiă.

ta cătră Dumnedeŭ. Dar pentru acésta trebue a aduna sinodŭ. Să cere însă timpŭ ostenélă încă și órecare cheltuélă, ca toțĭ să se adune în Egipetŭ, sub pretextulŭ altorŭ óre carĭ treburĭ, pentru frica din afară, iară în realitate pentru împlinirea dorințeĭ tale, pentru ca Mitropolia vóstră să se înalțe la Archiepiscopiă. Comunicați-mĭ socotința vóstră pentru acésta. Eŭ de o cam dată potŭ și singurŭ să întocmescŭ acéstă afacere, în așteptarea scrisorilorŭ vóstre. Trimitemŭ potestățiĭ tale și sântulŭ Mirŭ, pre carele prea sânțitulŭ Mitropolitŭ să-lŭ înmulțéscă. Trimitemŭ tóte acestea prin acestŭ protosinchelŭ și părinte spiritualŭ Domnulŭ Maximŭ și cu companionniĭ luĭ. Domnielorŭ sale Dómnelorŭ, mameĭ și soțieĭ, Beĭzadeleĭ bine credincĭosuluĭ Constantinŭ trimitemŭ rugăciune și bine-cuvêntare înaintea martoruluĭ Domnŭ Dumnedeŭ, alŭ căruia charŭ și milă să fiă cu voĭ cu toțiĭ. Amin. Din Egipetŭ anŭ 1599 (1).» Aceeașĭ cuprinde în sine și scrisórea luĭ Meletie cătră fratele Voĭvoduluĭ, Mitropolitulŭ Georgie, cu adăogire de povățuirĭ păstorale, și încă cu următoriulŭ postscriptŭ nu fără interesŭ: «Conformŭ dorințeĭ tale scriemŭ și prea nobiluluĭ episcopŭ de Liovŭ latinesce *precum și elŭ ne a scrisŭ nóue*. Sperŭ, că și elŭ nu puținŭ va ajuta la aĭ noștri, de și elŭ însușĭ este din staululŭ acela, de unde aŭ eșitŭ scandelele în lume. Scrisórea acésta s'a scrisŭ, precum se cade ómenilorŭ învĕțațĭ și politicoșĭ»(2). Acestŭ Archiepiscopŭ alŭ Liovuluĭ este cunoscutulŭ nóue Solicovski, cunoscutŭ cu Moghilestiĭ din timpulŭ relațiunilorŭ pentru uniune sub Petru, când fusese la elŭ Ieremia Moghila în calitate de solŭ alŭ voĭvoduluĭ cătră nunțiulŭ Papeĭ din Polonia. Se vede, că Solicovski nu precurma relațiunile cu dênșiĭ, fără îndoélă în aceleașĭ speranțe. Dar întîmpinêndŭ în Meletie unŭ protivnicŭ destulŭ de tare, elŭ ca omŭ cultŭ și diplomatŭ, a șciutŭ să-ĭ dea dreptate și chiar a fostŭ gata să facă óre care serviciĭ în afacerile ce ocupaŭ pre Meletie și pre Moghilă, și care priviaŭ, precum socotimŭ, nu numaĭ Moldavia, ci și Rusia sudică.

Este îndoélă, décă sub Meletie a urmatŭ presupusa înălțare a

(1) Manuscriptŭ de la Chalki, epist. 231.
(2) Ibid. epistola 230.

Mitropoliei Moldaviei la trépta de Archiepiscopiă autocefală, cu semnele de onóre și cu drepturi patriarchale pentru Mitropolitulŭ ei. Greutățile aŭ supravenitŭ nu dela Meletie. carele făgăduise a face totulŭ, ci dela starea Moldovei, carea atârna dela starea Valachiei. Dar să spunemŭ încă și despre relațiunile luĭ Meletie cu acésta din urmă în cestiunile bisericescĭ.

Asemenea Mitropoliei moldovenescĭ, și cea valachă séŭ ungrovlachă tindea la deplina autocefaliă. Încă Serafimŭ Mitropolitulŭ Ungro-vlachiei, cunoscutŭ din anulŭ 1585; se întitula *Archi-mitropolitŭ*, în care titulŭ uniĭ nu fără temeiŭ vĕdŭ semne de autocefalia, ce elŭ 'șĭ însușia. În timpulŭ luĭ Michailŭ Vitézulŭ, când s'a făcutŭ ruptura Valachiei cu Pórta, ruptură carea a făcutŭ imposibilŭ relațiunea cu Constantinopole, s'a pusŭ noulŭ Mitropolitŭ *Euthimiŭ*, chiar în Valachia, fără a se raporta la patriarchia de Constantinopole. Eraŭ persóne nemulțumite cu acéstă chirotoniă a luĭ, și pentru aceea nu i se supuneaŭ. Negreșitŭ acele persóne, care țineaŭ la vechile obiceiurĭ, și priveaŭ întru acésta o batjocură asupra păstrăriĭ ortodoxiei. Euthimie s'a adresatŭ luĭ Meletie cu rugăminte de a recunósce chirotonia luĭ și a înțelepți pe ceĭ nesupușĭ. Meletie a făcutŭ acésta. «Dóue scrisorĭ am primitŭ eŭ dela archieria ta, scrie elŭ luĭ Euthimiŭ. În cea d'ântâiŭ 'mĭ mulțumescĭ, că am recunoscutŭ chirotonia ta, iară pre tine — frate și conliturgisitoriŭ alŭ meŭ. Despre chirotonia ta eŭ judecŭ pe temeiulŭ spuselorŭ tale, luândŭ în privire și greutățile timpuluĭ. În mijloculŭ resboiuluĭ nu era ușorŭ a se corespunde pentru ea cu Constantinopole, precum urma. Voĭ scrie despre acésta maĭ lămuritŭ, când voiŭ primi gramatele pentru chirotonia ta. A doua scrisóre cuprinde jăluirile asupra unora, cariĭ nu se supunŭ Sânțieĭ tale și urméză contra legiĭ. Prin gramata nóstră noĭ i depărtămŭ de la Biserică și poruncimŭ tuturorŭ, să-țĭ fiă ascultătorĭ și să se supună dispozițiunilorŭ tale. Dară rogŭ și pre archieria ta, să te sirguescĭ în totŭ chipulŭ, ca cu cuvêntulŭ și cu viața să fiĭ lumina lumiĭ, sarea pămêntuluĭ, precum ne a poruncitŭ Mântuitorulŭ. Vorbesce tóte, lucréză tóte cele ce contribue spre mântuirea ta și a poporuluĭ luĭ Dumnedeŭ. Căcĭ acésta va să dică a fi păstoriŭ bunŭ. Încă și timpurile și

ḑilele cele de acum cerŭ o privighiere din resputerĭ, ca cu frică şi cu cutremurĭ să lucreze cine-va mântuirea sa. Aşa făcêndŭ, veĭ avé ajutoriŭ de la Dumneḑeŭ, laudă de la toţĭ, şi — dela noĭ. Tóte cererile tale eŭ suntŭ gata a le implini cu dragoste. Aşa acum 'ţĭ trimitŭ unŭ esemplariŭ de cărţile sacreĭ Scripturĭ, de şi a trebuitŭ să-lŭ capătŭ cu mare ostenélă şi cu marĭ cheltuele, şi cu deosebire a face corectura luĭ, în mijloculŭ rĕutăţiĭ timpuluĭ actualŭ. Iară Nomocanonulŭ 'lŭ voiŭ da să-lŭ prescrie, ne avêndŭ însu-mĭ altŭ esemplarŭ. Elŭ cuprinde canónele tuturorŭ sinódelorŭ, dar fără esplicaţiunĭ. Pentru dragostea ta eŭ nu voiŭ cruţa cheltuelile, de şi suferŭ lipsă». Propuindŭ luĭ Euthimiu, órecum în schimbulŭ acestuĭ serviciŭ, a jĕrtfi ceva la dóue monastirĭ, nu de multŭ rescumpĕrate de dênsulŭ în Constantinopole, l'a rugatŭ în genere să nu uĭte şi pre fraţiĭ, carĭ trăescŭ în robiă, să întrevină în favórea lorŭ la voĭvodulŭ şi la alţiĭ. «Căcĭ nu ne este cu putinţă să trăimŭ şi să susţinemŭ Biserica luĭ Dumneḑeŭ în mijloculŭ necucernicilorŭ fără ajutoriŭ din afară. Domnulŭ cu voĭ(1)» În cestiunea Mitropolituluĭ Euthimiu, Meletie a scrisŭ şi Voĭvoduluĭ, carele 'lŭ rugase pentru dênsulŭ: «În cestiunea atingĕtóre de Mitropolitulŭ, scrie Meletie, noĭ amŭ făcutŭ aşa precum aţĭ doritŭ, căcĭ scimŭ a fi filantropĭ, când necesitatea cere.» Însă cu voĭvodulŭ s'a corespunsŭ elŭ şi despre altele.

Michailŭ Vitézulŭ, cu tóte alianţele sale politice cu ţerele catolice, pe câtŭ se scie, nicĭodată n'a manifestatŭ plecarea către alianţa bisericéscă cu latinĕtatea séŭ uniunea. Vrăjmaşŭ politicŭ alŭ Polonieĭ, elŭ era nemulţămitŭ şi pentru faptele eĭ în raportŭ cu Ruşiĭ ortodoxĭ. Elŭ însulŭ era gata a întreveni pentru dênşiĭ şi a rugatŭ despre acésta şi pre Meletie în scrisorile sale. Acestŭ din urmă s'a bucuratŭ de zelulŭ luĭ Michailŭ pentru ortodoxiă şi s'a sirguitŭ a-lŭ întări în ea. «Înalţŭ mulţămită mântuitoruluĭ Dumneḑeŭ, scria elŭ, carele a inspiratŭ în sacrulŭ sĕŭ sufletŭ şi în inimă acestŭ sântŭ zelŭ pentru slava luĭ Christosŭ. Căcĭ adevĕrata cunoscinţă de Dumneḑeŭ este slava luĭ Christosŭ, înţelegŭ orthodoxia, de carea se înstrăi-

(1) Manuscriptulŭ de la Chalki, epist 171.

nézâ aceia, carii nu remânŭ în dogmele și tradițiunile sânților̆ŭ părinţĭ. Rogŭ pe triypostaticulŭ Dumneḑeŭ, ca să aprindă întru tine acestŭ focŭ alŭ cucerniciei: *acésta nu este de la noĭ, ci este darŭ a luĭ Dumneḑeŭ*, ḑice Pavelŭ. Rogŭ și pre luminarea ta încă maĭ multŭ să te luminezĭ întru înțelegerea orthodoxieĭ, care se baséză pe credință. Căcĭ scii, că fără credință nu este cu putință a plăcé luĭ Dumneḑeŭ. Iară adevĕrata credință este aceea, pre carea nu o schimosescŭ născocirile omenescĭ și novismele. Décă (neorthodoxiĭ) 'mĭ vorŭ pune înainte înțelepciunea lorŭ, eŭ le voiŭ aminti cuvintele luĭ Pavelŭ, că acéstă înțelepciune este nebuniă la Dumneḑeŭ. De vorŭ arĕta filosofia, ca mamă a novismelorŭ și a nóuelorŭ raționamente în credință. Apostolulŭ Pavelŭ le va spune, că filosofia este o amăgire deșértă. Căcĭ nu prin înțelepciunea omenéscă și nu prin filosofia cea luméscă ne-a descoperitŭ Dumneḑeŭ taĭna evsevieĭ, ci prin Sântulŭ Duchŭ, în scripturile cele însuflate de Dumneḑeŭ, cele esplicate de Dumneḑeescii părinţĭ, precum ni s'a predatŭ de cele șépte sinóde. Spuindŭ maĭ departe despre copiele de pe scrisorĭ, ce trimite luĭ Michail, pentru Rusia sud-vestică și Polonia, spre a-lŭ asigura despre îngrijirea solicitată de elŭ pentru biserica de acolo, descriindŭ viața sa în Constantinopole, plină de nevoĭ, de ostenele și scârbe, spune maĭ departe despre scrisórea trimisă prin Voĭvodŭ cătră împĕratulŭ Rudolfŭ, «Rogŭ evsevia ta, să găsescĭ pre cine-va, carele să scie bine limba latină, și să traducă pentru tine alăturata aicĭ scrisóre cătră neinvincibilulŭ Cesarŭ Rudolfŭ, ca să sciŭ ce i scriŭ eŭ. Trimite-ĭ acéstă scrisóre, alăturândŭ și pe a ta, pentru ca elŭ maĭ bine să asculte dorințele mele (1)». Care a pututŭ fi motivulŭ și subjectulŭ corespondențeĭ luĭ Meletie cu împĕratulŭ eterodoxŭ? Atrasŭ în ea, negreșitŭ, prin relațiunile politice ale Sultanuluĭ cu Michailŭ și cu Rudolfŭ, elŭ aveá în vedere acelașŭ interesŭ alŭ păciĭ, pe carele 'lŭ urmăria pretutindinea. Dar ca ântăiulŭ păstorŭ alŭ Bisericeĭ orthodoxe, elŭ vorbesce cu doctulŭ împĕratŭ și în interesulŭ orthodoxieĭ.» Espu-

(1) În scrisórea grecéscă este și cea latinéscă, adaoge Meletie: scóte-o, poruncesce să o prescrie, apoĭ iarăși o pune în cea grecéscă și o trimite. Din acésta se vede că Meletie trimiteá cuiva în imperiŭ și scrisórea grecéscă. Manuscriptulŭ de la Chalki, epistol. 208.

nêndŭ în scrisórea latină dorințele mele, o trimitŭ către tine, nevincibile Cesariŭ, fiiŭ iubitŭ întru Domnulŭ, și te rogŭ să o cetescĭ cu bună disposițiune și să primescĭ aceste dorințĭ cu filantropiă, dorințĭ esprimate în numele Bisericeĭ orientale. Sciĭ, împĕrate, că Biserica este zidită pe temeiulŭ apostolilorŭ și alŭ prorocilorŭ, fiindŭ pétra angulară însușĭ Iisusŭ Christosŭ. Ea se feresce de tóte novismele, celorŭ ce o caută le propune o singură condițiune, — a nu călca hotarele părinților, însașĭ ea lucrândŭ fapta cea vrednică de tótă primirea. Și décă Roma cea vechiă s'ar fi ținutŭ deplinŭ de acésta noĭ amŭ vedé o frumósă pace în tótă lumea, carea acum este învăluită de novisme și de născocirĭ. Dar mérgă fiă carele pe calea ce voiesce. Noĭ însă urmămŭ părinților resăritenĭ și apusenĭ, și ne amŭ întăritŭ pe cele șépte sinóde, de care ne și ținemŭ. Cu acésta ne și îndestulămŭ. Póte că noĭ nu la timpŭ ostenimŭ prea nobilulŭ tĕŭ audŭ, celŭ dejá obositŭ de vuetulŭ acestorŭ resbóie, care, precum sperămŭ, se vorŭ precurma; iară noĭ necontenitŭ rugămŭ pre iubitoriulŭ de ómenĭ Dumnedeŭ, ca ele, pre câtŭ se póte maĭ curêndŭ, să se schimbe în o pace adâncă și folositóre de sufletŭ. Vede Dumnedeŭ, că și noĭ ne ostenimŭ spre acésta. Îngrijirea mea pentru slava ta și părintésca mea dispuseciune către tine, o sciŭ nu puținĭ și dintre aĭ voștriĭ; maĭ bine o va sci acésta filantropia ta, când, cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ, vor eși la capĕtŭ solicitările nóstre, rugămintele și consiliele date celorŭ puternicĭ pentru pacea lumiĭ. Rogŭ să se îngrijéscă de acésta și filantropia ta, carea fără îndoélă scie că pacea este maĭ bună și maĭ de doritŭ, de câtŭ nenorocirile resboiuluĭ. Însușĭ Domnulŭ Dumnedeŭ să întăréscă acéstă pace în tótă lumea, prin a ta, Cesare, sirguință, cea confăptuită de charulŭ luĭ. Să te păzéscă Domnulŭ nebiruitŭ și biruitoriŭ. Amin. (1)»

Epistola acésta s'a scrisŭ de Meletie în timpulŭ celorŭ maĭ înbucurătóre nădejdĭ la bine-facerile uneĭ păcĭ generale, după o vĕrsare de sânge aprópe de treĭ anĭ. Dar aceste nădejdĭ nu s'aŭ realizatŭ. N'a statŭ în pace nicĭ Michailŭ Vitézulŭ. A esplica acésta, precum facŭ

(1) Manuscr. de la Chalki, epist. 205.

mulţĭ, numaĭ prin o neînfrânată iubire de cértă a Voĭvoduluĭ, şi prin o călcare de credinţă propriă luĭ, ar fi nejustŭ. În simţulŭ geniuluĭ sĕŭ de resboĭŭ şi alŭ puterilorŭ sale încă neiştovite Michailŭ Vitézulŭ nu puteá a se despărţi de speranţa nu numaĭ de a ajunge la o deplină neatârnare, ci şi a uni sub autoritatea sa pre Româniĭ din Transilvania şi din Moldova, începândŭ cu cea d'ântâiŭ. Inspirările luĭ Meletie a reţinutŭ pornirea luĭ Michailŭ. Dar aŭ fostŭ şi alte inspirărĭ. Sigismundŭ Batorie, nesperândŭ a ţiné pe séma sa Transilvania, a demisionatŭ în profitulŭ împĕratuluĭ Rudolfŭ, cu nisce condiţiunĭ favorabilĭ pentru dênsulŭ personalŭ. Austria vedeá, că eĭ, maĭ ântĕiŭ de tóte, i prestă a avea de lucru cu Michailŭ, şi se sirguia a esploata în profitulŭ eĭ pe acestŭ principe resboĭnicŭ. După nisce coînţelegerĭ secrete, la 9 Iunie anulŭ 1598, s'a încheiatŭ unŭ tractatŭ, prin carele Michailŭ, dejá în calitate de aliatŭ şi vasalŭ alŭ Austrieĭ, s'a recunoscutŭ Voĭvodŭ alŭ părţiĭ transilvanice a Ungarieĭ. S'a începutŭ resboiulŭ cu pórta, şi Michailŭ, susţinutŭ de partisanĭ dintre Bulgarĭ şi Sêrbĭ, a dobânditŭ nóue victoriĭ asupra Turcilorŭ. Se înţelege, în ce posiţiune grea şi periculósă fu pusŭ prin acéstă turnură a lucruluĭ împăciuitoriulŭ nostru Meletie. Fără îndoélă la acestŭ timpŭ se rapórtă amarele luĭ cuvinte din scrisórea către orthodoxiĭ din Rusia sudică : «după ce eŭ am solicitatŭ, ca Scithiĭ să nu trécă Dunărea, şi să nu se rĕsbóiéscă acolo în contra chreştinilorŭ şi m'aŭ ascultatŭ întru acésta, mi-am atrasŭ asupră-mĭ astŭ-felŭ de periculŭ, că abia am scăpatŭ de mórte. Ba şi acum viaţa mea este aprópe de mórtea cea maĭ amară (1)». Negreşitŭ, în urma acesteĭ turnurĭ a lucrurilorŭ, Sultanulŭ, carele până atuncĭ fusese bine dispusŭ către Meletie, nu numaĭ i-a refusatŭ conlucrarea promisă pentru stîngerea datorielorŭ patriarchieĭ, dar a şi fostŭ gata a lăsa viéţa luĭ în mânele creditorilorŭ patriarchieĭ. Gréua amintire de acésta 'lŭ urmăria şi în Egipetŭ, precum scimŭ din scrisorile luĭ către Moghi-

(2) Supl I Scrisórea XXVII p. 79. Schiti numesce Meletie pre tatărĭ şi arată anume la casulŭ, când din indemnulŭ luĭ Michailŭ, elŭ s'a dusŭ la Ibrahim-paşa şi la înduplecatŭ a trimite ordinŭ Hanuluĭ de Pericopŭ să se depărteze cu órda sa de la graniţele Voĭvodatelorŭ dunărene.

lescĭ. Intre acestea lupta politică, ce se reînoise, s'a încurcatŭ totŭ maĭ multŭ. Sigismundŭ Batorie, căinduse că a concesŭ luĭ Rudolfŭ Transilvania, în luna Augustŭ 1598 a încheeatŭ tocmélă cu Michailŭ, şi luĭ ĭ-a concesŭ Transilvania, cu drepturĭ de aseminea asupra Moldavieĭ şi Valachieĭ, pre care elŭ le socotia ale sale. Luĭ Michailŭ i presta de a purta resboiŭ şi cu Pórta şi cu Austria. Dar în Martie anulŭ următorŭ, Batorie celŭ fără caracterŭ s'a căitŭ de învoéla cu Michailŭ şi a cedatŭ Transilvania frateluĭ sĕŭ Cardinaluluĭ Batorie, carele fusese înainte de acésta la episcopia Warmin în Prusia polonă, ĭ-a cedat'o iarăşĭ cu pretinsele drepturĭ asupra Valachieĭ şi cu condiţiă ca Batorie să intre în alianţă cu Pórta, ca cu ajutorulŭ eĭ să facă cesiunea durabilă. Cu ocasiunea acesteĭ urmărĭ a luĭ Batorie chronicharulŭ românŭ Radu Grecénulŭ ḑice : «înţeleptulŭ va afla calea şi în ţéră străină, iară prostulŭ va rĕtăci şi întru a sa». Dar aicĭ n'a fostŭ numaĭ prostulŭ singurŭ. Papa Climentŭ alŭ VIII-lea, nevĕḑêndŭ acele marĭ róde de la păruta sa ligă, pre care le aştepta, a socotitŭ să dobândéscă măcar ceva. Cardinalulŭ Batorie, povestesce De-Tu, a promisŭ Papeĭ în secretŭ a-ĭ da Transilvania sub autoritatea luĭ supremă, şi a domni în ea ca într'unŭ feudŭ alŭ Sântuluĭ Scaun. Nunţiulŭ Papeĭ în Ungaria a colportatŭ acéstă ideă. Ce socotea principele cardinalŭ să faca în Transilvania, ca vasalŭ alŭ Papeĭ, a arĕtatŭ elŭ acésta îndestulŭ, îndată ce s'a întăritŭ în Carlsburg. Aicĭ elŭ a aşeḑatŭ şépte ţepe, ca să pună în ele pre ceĭ şépte judecătorĭ — protestanţĭ aĭ Transilvanieĭ, pre cariĭ ĭ-a şi chiematŭ acolo. Trebue a observa, că cu tóte silinţile luĭ Grigorie alŭ XIII-le şi ale luĭ Sixtŭ alŭ V-le, ale luĭ Possevin şi Warszevicky, protestanţiĭ totuşĭ eraŭ puternicĭ în Transilvania, şi pe lângă acésta în numĕrulŭ lorŭ — representanţiĭ sectelorŭ estreme, de unde maĭ vêrtosŭ străbăteaŭ şi în Polonia. Roma voia cu orĭ ce preţŭ a estermina acestŭ cuĭbŭ alŭ eresieĭ, şi, curăţindŭ de ea Transilvania, să pună aicĭ unŭ picĭorŭ tare pentru propagandă între Româniĭ vecinĭ, şi aşa maĭ departe. De aceea cardinalulŭ acesta, vasalŭ alŭ Papeĭ, carele dejá de multŭ, precum scimŭ, era în numĕrulŭ agenţilorŭ propagandeĭ romane printre Românĭ, nu a socotitŭ a fi păcatŭ, de a întra în alianţă cu a-

ceașĭ necredincĭoșĭ, în contra cărora Papa rĕdicase liga sacră. Și în adevĕrŭ: Pórta nu va refusa de a trimite Batorilorŭ Sipaiĭ și Tătariĭ sĕĭ. Dar Michailŭ Vitézulŭ acéstă dată a voitŭ să fiă credincĭosŭ aliatŭ alŭ Austrieĭ creștine. Elŭ a redicatŭ arma asupra cardinaluluĭ, carele însĕ, precum observă De-Tu, se distingea prin vitejiă. Dar acéstă vitejiă nu era la nivelulŭ vitejieĭ luĭ Michailŭ. Viclénulŭ nunțiŭ voia a-lŭ amăgi și venindŭ în lagărulŭ ostiriĭ luĭ, ĭ-a poruncitŭ în numele împĕratuluĭ Rudolfŭ să depună armele. Michailŭ a cerutŭ scrisórea împĕrătéscă, nunțiulŭ a respunsŭ, că a lăsat'o în Ungaria. Michailŭ ĭ-a arĕtatŭ adevĕrata scrisóre a împĕratuluĭ, prin carea elŭ a fostŭ chiematŭ fără întârdiere să tăbăréscă asupra Batorilorŭ. Nunțiulŭ nu s'a stêmpăratŭ, ci eșindŭ din lagărŭ, sfătuia pre soldațiĭ luĭ Michailŭ să depună armele. Atuncĭ Michailŭ a arestatŭ pe nunțiulŭ, l'a datŭ spre pază fiiuluĭ seŭ, ne maltratândulŭ însă din respectŭ către demnitatea luĭ. O sórtă maĭ rea a ajunsŭ pe principele-cardinalŭ. Protestanțiĭ dintre Ungurĭ și Sașĭ, cu grafulŭ Gue în frunte, spăĭmântațĭ de țépele cardinaluluĭ aŭ întratŭ în alianță cu Michailŭ. Pórta însĕ n'a grăbitŭ în ajutorulŭ Batorilorŭ, séŭ, ce este totŭ una, Papeĭ, lăsândŭ deocamdată împricinațilorŭ aliațĭ creștinĭ, a se bate între dênșiĭ. Michailŭ fără greutate a datŭ una după alta bătăĭ cardinaluluĭ Batorie, a ocupatŭ capitala Hermanstad, (Vaĭsemburgulŭ) (în Octom. și Noemb. a. 1599), cu unŭ cuvêntŭ tótă Transilvania. Cardinalulŭ a scăpatŭ cu fuga în pădure; dar aicĭ aŭ datŭ preste dênsulŭ nisce țeranĭ sașĭ, și aŭ adusŭ capulŭ luĭ la Michailŭ. Curtea Romeĭ, observă De-Tu, nu s'a prea interesatŭ de astŭ-felŭ de mórte a cardinaluluĭ seŭ, precum înainte de acésta nu se interesase de mórtea cardinaluluĭ Georgie Martinit, carele s'a ucisŭ în Transilvania din ordinulŭ împĕratuluĭ Ferdinandŭ. Întru adevĕrŭ, în lupta cu Michailŭ s'a arĕtatŭ cardinalulŭ atâtŭ de nechibzuitŭ, în câtŭ Romeĭ i era cu neputință de a aștepta de la elŭ multŭ. Speranța ĭ a remasŭ la Austria. Rudolfŭ a cerutŭ de la Michailŭ să-ĭ dea Transilvania. Dar puteà óre să facă acésta Michailŭ, carele cu armele sale dobândise o țéră conațională, și carele dejá se apropia de scopulŭ

îndrăzneţelorŭ sale ilusiunĭ? Elŭ a refusatŭ. Atuncĭ s'a formatŭ ò strașnică coaliţiă contra singuruluĭ Voĭvodŭ. Austria, Transilvania pre carea ĭarășĭ o pretendeá Sigismundŭ Batorie, Polonia — treptatŭ s'aŭ unitŭ contra luĭ. Polonia a atrasŭ în alianţă pre Ieremia Moghilă alŭ Moldavieĭ, ĭară pe Simeonŭ fratele luĭ l'a pusŭ la voĭvodatulŭ Valachieĭ, împlinindu-șĭ cu modulŭ acesta idea sa cea vechia de a resturna pre Michailŭ. Pórta, macar că ea însașĭ se gătia la luptă cu Ungaria și cu Austria pentru Transilvania, totușĭ a trimisŭ Sipaiĭ și Tătariĭ seĭ în ajutoriulŭ luĭ Batorie și alŭ luĭ Ieremia Moghilă împotriva luĭ Michailŭ. Unŭ resboiŭ cumplitŭ a clocotitŭ în anulŭ 1600. Cu deosebire a suferitŭ Moldavia, de unde Moghilesciĭ aŭ fugitŭ în Polonia, și de unde detașamentele luĭ Michailŭ, cari i urmăriaŭ pre dênșiĭ și pre polonĭ aŭ străbătutŭ în Podolia și în Galiţia. Michailŭ a triumfatŭ. Elŭ domnia «de la Dunăre și Nistru până în Galiţia», și în drepturile sale a fostŭ recunoscutŭ de Austria și de Pórtă. Câtŭ de simple se păreaŭ luĭ acum sfaturile cele de maĭ înainte ale luĭ Meletie, acum când elŭ sta pe culmea măririĭ și vedeá realisarea iubiteĭ sale ilusiunĭ!... Se păreá că acéstă ilusiă puteá a deveni o realitate frumósă: căcĭ sub stégulŭ luĭ Michailŭ și în resboiulŭ acestŭ din urmă se adunase detașamente ortodoxe dintre Bulgarĭ și Sêrbĭ; pentru densulŭ, ca pentru unŭ conductorŭ alŭ popórelorŭ, era maĭ pretutindenea populaţia inferióră, ale căreia drepturĭ elŭ le rĕdica în detrimentulŭ boerimiĭ și a nobilimiĭ, atâtŭ la sine în ţéră câtŭ și în Transilvania; a promisŭ recunóscerea drepturilorŭ naţionalităţilorŭ. Însă tóte acestea aŭ remasŭ ilusiune! De multŭ deja elŭ aveá vrăjmașĭ lăuntricĭ chiar în acéstă boerime și nobléţă. Dar cu dênșiĭ elŭ ar fi putută hălădui. Maĭ primejdioșĭ eraŭ vrăjmașiĭ din afară, și de astă dată — nu Pórta. Austria cea binecuvêntată de Papa nu puteá suferi, ca lângă ea să se formeze unŭ statŭ noŭ, puternicŭ și întinsŭ, pe lângă aceea în mânele unuĭ varvarŭ schismaticŭ. Aceeașĭ privire aveá și Polonia. Austria încă totŭ măgulia pre Voĭvodŭ cu promisiunĭ amăgitóre, căcĭ în anulŭ următorŭ ea ĭarășĭ a purtatŭ resboiulŭ sacru cu Turciĭ, în

carele între alţĭ aliaţĭ a luatŭ parte şi unŭ detaşamentŭ papalŭ, trimisŭ anume, pentru ca oştirile catholice să nu aĭbă nevoie de ajutorulŭ ereticilorŭ protestanţĭ. Între acestea în Transilvania ĭarăşĭ s'a ivitŭ Batorie, chiematŭ de representanţiĭ localĭ, carĭ, temându-se de a nu cădé sub autoritatea Austrieĭ, diceaŭ că suntŭ gata a prefera eĭ autoritatea supremă a Porţeĭ. Astă dată prea încredĕtoriŭ, Michailŭ s'a unitŭ cu generalulŭ austriacŭ Basta, şi la 3 Augustŭ a. 1601 ĭarăşĭ a bătutŭ pre Batorie şi elŭ socotia acésta ca o confirmare a drepturilorŭ sale asupra Transilvanieĭ. Dar generalulŭ austriacŭ aveá deja instrucţiunĭ, de a sfârşi cu Michailŭ: elŭ a cădutŭ sub cuţitele ucigaşilorŭ trimişĭ de Basta, în Clausemburg. «Mórtea Voĭvoduluĭ Valachieĭ, dice contimporanulŭ De-Tu, încă odată a silitŭ a se crede, că casa austriacă este obicĭnuită pentru cele maĭ strălucite serviciĭ a plăti cu cea maĭ négră nemulţămire, şi că ea sub totŭ felulŭ de pretexte este gata a se cotorosi de ómeniĭ cărora le este datóre cu mulţămită»(1). De-Tu de asemenea dă a înţelege, că mâna ucigaşilorŭ a fostŭ împinsă de fanatismulŭ religiosŭ alŭ luĭ Basta, carele doria să desrădăcineze tóte eresiele din ţĕrile de sub ascultarea luĭ şi să dea o domnire deplină numaĭ papismuluĭ. Afacerile Moldavieĭ şi Valachieĭ aŭ venitŭ în starea de maĭ înainte, care cu curgerea timpuluĭ s'a maĭ înrĕutăţitŭ.

Noĭ amŭ socotitŭ a nu fi de prisosŭ a desemna în investigaţiunile nóstre şi fenomenele principale ale politiceĭ generale din viéţa Moldavieĭ şi Valachieĭ din timpurile, la care se rapórtă părtăşia luĭ Meletie nu numaĭ în afacerile bisericescĭ, dar şi în cele politice ale acestorŭ ţĕrĭ orthodoxe, părtăşiă, carea a fostŭ o continuare a activităţiĭ luĭ Nichiforŭ şi a luĭ Ieremia în ele. Acéstă activitate, deosebindu-se întru unŭ chipŭ vederatŭ de acea din timpulŭ domniriĭ Mircescilorŭ, totuşĭ ea nu maĭ puţinŭ este legată cu aceea. Observândŭ în totalitatea lorŭ evenimentele din totŭ timpulŭ acesta, noĭ putemŭ respunde fără greutate, cine a fostŭ a

(1) T IX. p. 469.

tuncĭ celŭ maĭ bunŭ aliatŭ și sfetnicŭ alŭ acestorŭ țerĭ orthodoxe. Catastrofa, carea năprasnicŭ a venitŭ asupra casei Mircescilorŭ, în de ajunsŭ justifică nĕsuința succesorilorŭ lorŭ către neatârnarea de autoritatea cea despotică a necredincioșilorŭ. Dar și geniulŭ conductoruluĭ poporuluĭ, carele s'a trimisŭ Românilorŭ în acestŭ timpŭ criticŭ, n'a fostŭ în deajunsŭ spre realisarea uneĭ idee marĭ incontestabilŭ, care cereá și o maĭ mare cătime de puterĭ. și maĭ bune calitățĭ de desvoltare politică, de câtŭ cele ce le posedaŭ Româniĭ. Ne ajunsulŭ puterilorŭ lăuntrice, materiale și spirituale, s'a părutŭ necesarŭ a-lŭ îndeplini prin alianțe din afară. Celŭ maĭ grabnicŭ aliatŭ în acelŭ timpŭ se arată Roma, carea pretenda și rolulŭ de conductorŭ alŭ alianțelorŭ. Dar acestŭ aliatŭ celŭ d'ântâiŭ a datŭ esemplulŭ unuĭ aliatŭ egoisticŭ. Încă sub Mircescĭ și maĭ în acelașĭ timpŭ, Roma lua partea când a unuia, când a altuia dintre voĭvodĭ și aspiranțĭ la Domniă, nicĭ de cum conformându-se cu interesele țĕreĭ, ci uĭtându-se numaĭ la aceea, cine i se părea a fi unéltă maĭ îndemânatică a intereselorŭ bisericescĭ și politice a le papismuluĭ, a intereselorŭ propagandeĭ. În anulŭ alŭ doilea după căderea Mircescilorŭ, Roma, care rîdicase glasulŭ pentru liga cea sacră contra necredincioșilorŭ, și a căreia arenă de activitate aveaŭ să fiă țĕrile române, a sfârșitŭ cu aceea, că șĭ-a pusŭ în gândŭ să-șĭ creeze unŭ feudŭ la hotarulŭ lorŭ, ca unŭ sprijinŭ alŭ propagandeĭ, care cu ajutoriulŭ țepelorŭ să pótă isprăvi ceea ce nu isprăvise Posevinŭ, Warszewicky s. a. La egoismulŭ capuluĭ aliațilorŭ a respunsŭ deplinŭ egoismulŭ acestorŭ din urmă. Nicĭ unulŭ dintre ceĭ ce se numiaŭ patronĭ nu gândia la cliențĭ, fiăcare gândia la sine; nime nu gândia a lăsa libertatea celorŭ liberațĭ ci numaĭ i amăgia cu o feudalitate maĭ nobilă. Și îndată ce unuia dintre cliențĭ i se năzăria deplina libertate, 'lŭ făceá să péră prin prodosie. Între acestea ciocnirea intereselorŭ aduceá o desbinare continuă între aliațĭ, de carea nu era străinŭ și capulŭ lorŭ, alŭ căruia unulŭ dintre ceĭ maĭ devotațĭ agențĭ a fostŭ gata a se alia cu aceiașĭ necredincĭoșĭ, în contra cărora se rĕdicase stégulŭ oștireĭ creștine. Pórta, observă De-Tu, rîdeá de acéstă desbinare, care o asi-

gura, că nu trebue să se sparie de perderea posesiunilorŭ sale dunărene. Iară serviciele ce-ĭ aduceaŭ renegațiĭ dintre creștiniĭ apusenĭ, cariĭ se numeraŭ între ceĭ maĭ bunĭ conductorĭ aĭ eĭ, o făceaŭ chiar cutezătóre în raportŭ cătră creștinătate. Care ar fi fostŭ sórta politică a Românilorŭ, décă eĭ s'arŭ fi împărțitŭ între politiciĭ catholicĭ, nu este ușorŭ de gâcitŭ; cu greŭ arŭ fi pututŭ eĭ să aĭbă unŭ viitorŭ, ca nația ne avêndŭ nicĭ macar începuturĭ de neatârnarea spirituală, neavêndŭ încă literatura lorŭ, precumŭ aveaŭ d. e. Sêrbiĭ și Bulgariĭ. Darŭ ceea ce se póte afirma cu siguranță este, că Biserica orthodoxă a lorŭ arŭ fi suferitŭ cele maĭ cumplite sguduirĭ, orthodoxia s'ar fi supusŭ unuĭ pericolŭ seriosŭ, ĭară împreună cu dênsa încă maĭ multŭ naționalitatea.

După Meletie Pigasŭ, Chirilŭ Lucaris maĭ multŭ decâtŭ ceialalțĭ ierarchĭ grecĭ contimporanĭ a privighiatŭ așa dicêndŭ starea Bisericeĭ Moldovalache. Elŭ fusese aicĭ încă sub Meletie. Aicĭ, se pare, a petrecutŭ elŭ vre-o doĭ anĭ după locotenența sa în scaunulŭ patriarchieĭ constantinopolitane. Acésta s'a întêmplatŭ sub voĭvodulŭ Valachieĭ Ionŭ Radulŭ alŭ X-lea, fiĭulŭ luĭ Mihnea Mircea (1611—1616). Una din îngrijirile luĭ principale a fostŭ paza orthodoxieĭ de propaganda romană. Acea propagandă n'avea obiceiulŭ a se obosi prin neisbutirĭ. Nu atâta neisbutirile sale anterióre, pe câtŭ afacerea uniuniĭ Rusieĭ apusene, carea ocupa tóte forțele Romeĭ și ale Iesuițilorŭ, a abătutŭ gândirea lorŭ de la Moldavia și Valachia. Dar planurile luĭ Brutŭ și ale luĭ Warszewicky n'aŭ fostŭ uĭtate. Eĭ n'aŭ isbutitŭ a forma chiar în Moldavia séŭ în Valachia unŭ colegiŭ iesuiticŭ, spre a pregăti în elŭ propagandiștĭ din însășĭ tinerimea română. Dar i pregăteaŭ în colegiulŭ grecescŭ din Roma, póte ca și în celŭ claudiopolitanŭ din Transilvania. Adepțiĭ ceĭ noĭ aĭ propagandeĭ aŭ sositŭ în România și aicĭ aŭ ridicatŭ «furtună și resboiŭ.» Și împrotiva luĭ Chirilŭ, precum spune elŭ însulŭ. În arangiarea acesteĭ misiunĭ combatante este de credutŭ că a participatŭ Brutŭ, carele se retrăsese la Roma, calculândŭ, că afacerea începută de dênsulŭ, dar precurmată din timpulŭ luĭ Nichiforŭ și alŭ luĭ Meletie Pigasŭ va dobêndi unŭ noŭ mersŭ, sub Radulŭ, nepotulŭ luĭ Petru Mircea, pre

carele óre-când Brutŭ isbutise a-lŭ încurca în acéstă afacere. Pre misionariĭ ceĭ noĭ Lucaris în genere iĭ numesce «Latinofronĭ» (cugetătorĭ latinesce), și se esprimă așa că prin eĭ se potŭ înțelege și românĭ și grecĭ. Eĭ s'aŭ arĕtatŭ chiar în capitala Voĭvoduluĭ, în Têrgoviște, unde trăia și Lucaris. Intrigele lorŭ împotriva luĭ aŭ fostŭ așa de nesuportabile, în câtŭ elŭ a preferatŭ a părăsi Valachia. Dar înainte de plecare elŭ a lăsatŭ dóue puternice documente contra lorŭ. Acestea aŭ fostŭ, ântêiŭ, o scrisóre cătră Radulŭ, în care maĭ cu sémă apĕră sevêrșirea Sânteĭ Eucharistiĭ cu pâne, iară nu cu azimă, și comunicarea mirenilorŭ sub amêndóue formele. Alŭ doilea, o epistolă circulară cătră toțĭ orthodoxiĭ din Târgoviște, îndreptată contra tuturorŭ celorŭ șése puncte ale uniuneĭ florentine (1). Contra acestorŭ puncte Lucaris pune anateme, și în genere vorbesce cu nisce espresiunĭ fórte picante despre periculositatea și facțiositatea noilorŭ veneticĭ de la Roma, cariĭ aŭ adusŭ otrava, cu carea aŭ fostŭ adăpațĭ acolo. Se vede că elŭ seriosŭ se temeá de consequențele misiuniĭ lorŭ, și elŭ personalŭ era fórte atacatŭ de dênșiĭ. Ce armă principală aveaŭ eĭ în contra luĭ Lucaris? Maĭ de credutŭ este că eĭ 'lŭ calomniaŭ cu protestantismulŭ, din causa relațiunilorŭ luĭ personale și literarie, cu representanțiĭ protestantismuluĭ, cariĭ locuiaŭ în Valachia și în vecina Transilvaniă. Cu tóte că aceștia nu eraŭ protestanțĭ de aceĭ estremĭ, ci de ceĭ moderațĭ, totușĭ misionariĭ papiștĭ aŭ pututŭ spăria cu acésta pre voĭvodŭ, precum maĭ înainte spăriase pre moșulŭ sĕŭ Petru. Se póte presupune, că aceste intrigele maĭ timpuriŭ contra luĭ Lucaris, ca protestantŭ, aŭ fostŭ aceleașĭ, carĭ, renoindu-se maĭ în urmă, aŭ provocatŭ Sinodulŭ din Iași în anulŭ 1642, Sinodŭ, carele solemnŭ a mărturisitŭ, că biserica română, refusândŭ și potestantismulŭ și papismulŭ, rĕmâne credinciósă orthodoxieĭ, ca tóte bisericele națiunilorŭ orthodoxe. În Moldavia și în Valachia, cele supuse Porțeĭ, uniunea n'a dobênditŭ nicĭ atâta câtŭ dobêndise în Rusia apusană sub presiunea Poloniеĭ, și în Transilvania cea supusă Austrieĭ.

(1) Scrisórea și epistola sunt publicate la Dositheiŭ în tomulŭ Ἀγάπης σελ. 547—554.

Păstrarea orthodoxieĭ în Moldavia și în Valachia a fostŭ o binefacere și pentru tótă biserica grécă orientală. De și după uciderea luĭ Michailŭ Vitézulŭ de către Austria, după slabulŭ sprijinŭ alŭ Moghilescilorŭ de către Polonia, și după nóuele obicinuitele frămêntărĭ lăuntrice în Moldavia și în Valachia, s'a restabilitŭ asupra lorŭ autoritatea Porțeĭ, totușĭ amândóue țerele și-aŭ păstratŭ o parte din neatârnarea lorŭ politică, prin care Româniĭ aŭ pututŭ da óre-care ajutoriŭ biserecei grecescĭ ceĭ robite. Eĭ aŭ ajutatŭ cultura grécă, care a continuatŭ a avé amicĭ în aceste țerĭ. Interesele acesteĭ culture i legaŭ cu biserica grécă din Veneția. Încă în timpulŭ luĭ Meletie și alŭ luĭ Gavriilŭ Severŭ (1) legătura acésta s'a întreținutŭ prin cunoscutulŭ Zotos Țigara, ginerele și fostulŭ protospatarŭ alŭ voĭvoduluĭ Moldavieĭ, carele (Zotos) a făcutŭ unŭ mare sacrificiŭ de 1000 galbenĭ la templulŭ sânțilorŭ celorŭ fără de argintŭ de la Monastirea de femeĭ, pre care o fundase Severŭ în Veneția. Membriĭ familieĭ Țigarescilorŭ aŭ ajutatŭ edițiele venețiane ale grecilorŭ erudițĭ d. e., ale luĭ Gerasimŭ Vlachulŭ. Apostolŭ Țigara a editatŭ în Veneția și Sinopsulŭ luĭ Dorotheŭ alŭ Monemvasieĭ, dedicatŭ voĭvoduluĭ Ungrovlachieĭ. În genere de la jumĕtatea véculuĭ alŭ XVII-lea în Moldovlachia totŭ maĭ desŭ s'aŭ editatŭ cărțĭ grecescĭ, în numĕrulŭ lorŭ — polemice. Tipografiele grecescĭ din acéstă țéră, Gelladie le socóte cele maĭ importante, după cele venețiane. El dice, că aicĭ împreună cu alte compunerĭ polemice s'aŭ edatŭ și scrisorile luĭ Meletie. Este sciutŭ că tomurile cele masive ale luĭ Dositheŭ alŭ Ierusalimuluĭ s'aŭ edatŭ în Iașĭ, în Râmnicŭ și în Bucurescĭ, atâtŭ de către elŭ însulŭ, câtŭ și de către succesorulŭ sĕŭ învĕțatulŭ Chrisanthŭ și de asemenea s'aŭ dedicatŭ voĭvodilorŭ de aici (2). În fine este sciutŭ, că Molda-

(1) Gavriilŭ Severŭ, grecŭ. Născutŭ în an. 1541 în Monemvasia Bărbatŭ fórte învĕțatŭ. Celŭ d'ântêiŭ episcopŭ orthodoxŭ în Veneția. Fu chirotonitŭ de patriarchulŭ Ieremia în anulŭ 1573, cu titlu de Archiepiscopŭ alŭ Filadelfieĭ. Fu trimisŭ provisoriŭ spre a administra biserica din Veneția. Apoĭ după stăruințele orthodoxilorŭ din Veneția și chiar ale guvernuluĭ venețianŭ, fu deschisŭ acolo, în anulŭ 1580, unŭ scaunŭ episcopalŭ orthodoxŭ și Gavriilŭ fu numitŭ episcopŭ definitivŭ, cu titlu de Archiepiscopŭ alŭ Filadelfieĭ, exarchŭ alŭ Dalmațieĭ și epitropŭ patriarchalŭ alŭ Monemvasieĭ. (Opera Мелетій Пигасъ p. 365 și urm.)

(2) In cartea luĭ Safa se potŭ numĕra fórte multe edițiunĭ grecescĭ, eșite din tipografiele moldovalache, carĭ esistaŭ în amêndouĕ capitalele voĭvodatelorŭ, de asemenea la scaunele mitropolitane, la unele dintre episcopiĭ și mănăstirĭ.

via și Valachia aŭ fostŭ generóse nutritóre ale bisereceĭ grece. Sacrificiele venite de la dênsele, și maĭ alesŭ de la voĭvodiĭ lorŭ, suntŭ sciute cathedrelorŭ patriarchale, maĭ cu sémă celeĭ de la Ierusalimŭ parte și celeĭ din Alexandria, suntŭ sciute și Mănăstirilorŭ, maĭ cu sémă celeĭ de la Sinai, care a fostŭ așa dicêndŭ nămolită cu prinóse din aceste țĕrĭ. În fine, ce se atinge de greciĭ fanarioțĭ, pe predecesorulŭ cărora noĭ l'amŭ vĕdutŭ în Michailŭ Cantacuzenŭ, și cariĭ aŭ domnitŭ în Moldova și în Valachia de la véculŭ alŭ XVIII-lea; apoĭ de și între dênșiĭ se întêmplaŭ și personalitățĭ maĭ bune, dar în genere de la dênșiĭ maĭ puținŭ folosŭ a avutŭ chiar biserica grécă, și maĭ multe nenorocirĭ aŭ avutŭ Româniĭ, pre cariĭ aceia i aŭ ocârmuitŭ. Nicĭ puteá să fiă aminterea, judecândŭ despre caracterulŭ stăriĭ, din care eĭ eșiaŭ, și carea ne este cunoscută din caracteristica eĭ încă de la Meletie Pigas și din faptele lorŭ chiar în patriarchiă, carea s'a stabilitŭ în Fanarŭ. Prin caracterulŭ cârmuiriĭ lorŭ Fanarioțiĭ n'aŭ făcutŭ altŭ ceva, de câtŭ aŭ arĕtatŭ tótă netemeĭnicia pretențiunilorŭ sale de a domni preste alte naționalitățĭ ale lumiĭ orthodoxe, și le-aŭ întăritŭ dorințele de neatârnare atâtŭ în viéța politică, câtŭ și în cea bisericéscă.

DESVOLTAREA PROGRESIVA

A

LUMINATULUI ELECTRICU

MEMORIU

CITITŬ ÎN ȘEDINȚA ACADEMIEÏ ROMÂNE DE LA 13 MARTIE 1881

DE

EMANOÏL BACALOGLO

Membru alŭ Academieĭ Române

În anulŭ 1789 mediculŭ italianŭ Galvani observă convulsiunile uneĭ brósce mórte produse sigurŭ sub influințe electrice; însă Galvani se înșelă și le atribui unuĭ fluidŭ vitalŭ, propriŭ bróscelorŭ. Renumitulŭ fisicŭ italianŭ Volta, repețindŭ experiențele luĭ Galvani, recunósce adevĕrata causă și descopere o nóuă formă a electricitățiĭ, cunoscută și astădĭ sub nume de «curențĭ electricĭ saŭ voltaicĭ», saŭ «electricitate dinamică». Imediatŭ după acésta aŭ fostŭ inventate diferite aparate spre a produce acéstă electricitate, formândŭ diferitele «elemente» și «bateriĭ» voltaice, cu ajutorulŭ cărora s'aŭ putută studia progresivŭ diferitele efecte ale electricitățiĭ dinamice.

Anulŭ 1810 era reservatŭ să aducă o gloriă nóuă mareluĭ învĕțatŭ englesŭ Humphry Davy, prin descoperirea ce a făcutŭ a lumineĭ electrice. Écă unŭ pasagiŭ din expunerea făcută în acéstă privință în «Philosophical Magazine» din anulŭ acela : «În ultima lectură de veră, făcută la «Royal Institution», s'a pusŭ în lucrare pentru prima óră marea bateriă voltaică, formată de 2000 plăcĭ îndoite de câte patru «inches» patrate. Efectulŭ acesteĭ combinațiunĭ, cele maĭ marĭ, care a fostŭ construită până acum, a

8

fostŭ din cele maĭ strălucite. Scânteia, a căreia lumină sémĕnă în splendóre cu aceea a sóreluĭ, se produceá la distanță de câte-va liniĭ în aerŭ, ĭar în aerŭ caldŭ ajungeá la o lungime de treĭ «inches», saŭ pe la 75 milimetre. Maĭ multe corpurĭ infusibile până acum. aŭ fostŭ topite la căldura acesteĭ scânteĭ electrice, precum : iridiŭ, zirconŭ, alumina, etc.; cărbunele de lemne a fostŭ evaporatŭ și plombagina saŭ grafitulŭ păreá a se topi în golŭ.»

Maĭ târḑiŭ, maĭ alesŭ după descoperirea baterieĭ ilustruluĭ învĕțatŭ germanŭ, Bunsen, aceste efecte aŭ putută fi produse cu unŭ numĕrŭ maĭ micŭ de plăcĭ saŭ elemente, chiar cu 200 până la 300.

O lumină artificială de atâta splendóre, comparabilă în intensitate și în calitate cu aceea a sóreluĭ, nu puteá să nu sugereze ómenilorŭ idea de a o întrebuința practicŭ pentru luminatulŭ artificialŭ alŭ farilorŭ, piețelorŭ, stradélorŭ, localelorŭ publice, etc. Cu tóte acestea, tóte încercările, tóte silințele, ale ómenilorŭ de sciință și de industriă, aŭ rĕmasŭ fără resultatŭ, fără celŭ maĭ micŭ succesŭ, în cursŭ de vre-o cincĭ-ḑecĭ anĭ în urma primeĭ descoperirĭ a lumineĭ electrice. Causa principală a fostŭ modulŭ puținŭ favorabilŭ în care se produceá electricitatea. În bateriile carĭ ne dedeaŭ curentulŭ electricŭ se petreceaŭ numeróse reacțiunĭ chimice se consumaŭ materiale, maĭ alesŭ zincŭ, în cantitățĭ însemnate, de unde resultaŭ cheltuelĭ enorme de întreținere. Apoĭ, intensitatea cea mare a lumineĭ electrice forma celŭ maĭ gravŭ inconvenientŭ, luândŭ pe de o parte vederea, ĭar pe de altă parte din causa umbrelorŭ absolutŭ negre și colosale ce se produceaŭ. Curentulŭ electricŭ poseda relativŭ prea mică tensiune, astŭ-felŭ că la cea maĭ mică neregularitate a lampeĭ electrice, lumina se stingeá irevocabilŭ și spațiele rĕmâneaŭ în întunerecŭ absolutŭ. Totŭ aceeașĭ tensiune, relativŭ mică, a curentuluĭ electricŭ, produsŭ în bateriĭ voltaice cu mijlóce chimice, se opuneá la divisiunea lumineĭ în maĭ multe lămpĭ, condițiune absolutŭ necesară, ca să pótă fi întrebuințată practicŭ o lumină electrică. Pentru aceste motive a și rĕmasŭ lumina electrică multŭ timpŭ fără nicĭ o utilisare, fiindŭ produsă numaĭ ca o curiositate în cursurĭ publice, la représentațiunĭ de teatru și întrebuințată câte-o-dată și fórte rarŭ

la câte unŭ farŭ, și ca să lumineze microscopulŭ în loculŭ sóreluĭ, în locale lipsite de lumina directă a acestuĭ luminătorŭ.

Lumina electrică nu a începutŭ să fiă întrebuințată practicŭ, de câtŭ numaĭ după ce aŭ fostŭ descoperite mijlóce nóue, și anume *mecanice,* pentru producțiunea electricitățiĭ; mijlóce maĭ puținŭ costisitóre și capabile să dea electricitate în cantitate câtŭ de mare și de o tensiune extraordinară. Să urmărimŭ desvoltarea acestorŭ mijlóce și a aplicațiuneĭ lorŭ la confecțiunea puternicelorŭ machine, inventate de la 1857 în cóce, și carĭ sémĕnă că încă și acum primescŭ pe fiă-care dí nóue perfecționărĭ.

În anulŭ 1831 englesulŭ Faraday a făcutŭ una din acele marĭ și numeróse descoperirĭ ce i-aŭ immortalisatŭ numele, care servesce ca basă pentru tóte machinele magneto- și dynamo-electrice de invențiune modernă, cu ajutorulŭ cărora se pune astădĭ necontenitŭ în aplicațiune marele principiŭ alŭ transformăreĭ puterilorŭ natureĭ transformându-se căldura în mișcare, mișcarea în electricitate, electricitatea ĭarășĭ în căldură și lumină.

Se scia cu câțĭ-va anĭ înainte, că putemŭ face magnețĭ artificialĭ cu ajutorulŭ electricitățiĭ și Faraday cugetândŭ a găsitŭ, că și inversŭ trebue ca să putemŭ produce electricitate cu ajutorulŭ magnețilorŭ. Studiândŭ cestiunea cu abilitatea și perseveranța cunoscute ale luĭ, a realisatŭ acéstă ideiă și a descoperitŭ astŭ-felŭ ceea ce s'a numitŭ «magneto-electricitate» saŭ «curențĭ de inducțiune magnetică.»

Dacă introducemŭ repede unŭ magnetŭ în interiorulŭ unuĭ sulŭ saŭ bobine de sîrmă isolată, formândŭ unŭ cercŭ conductorŭ închisŭ, se va nasce în acéstă sîrmă unŭ curentŭ electricŭ «de inducțiune» și momentanŭ; daca apoĭ scótemŭ magnetulŭ, vomŭ avé din noŭ unŭ curentŭ electricŭ «de inducțiune», momentanŭ și de direcțiune contrariă a celuĭ d'ântâiŭ. Daca ne închipuimŭ o disposițiune mecanică prin care să băgămŭ și să scótemŭ pe acelŭ magnetŭ într'o succesiune repede, vomŭ avé, în miniatură, tipulŭ machinelorŭ nóstre magneto-electrice de astădĭ cu «curențĭ alternativĭ», așa cum se întrebuințéză la divisiunea lumineĭ electrice pentru luminatulŭ stradelorŭ, localelorŭ de fabricĭ, etc. Daca pe de altă parte

ne închipuimŭ unŭ magnetŭ infinitŭ de maré, (cum arŭ fi unŭ magnetŭ în forma unuĭ cercŭ) care intră neîncetatŭ în acea bobină şi nu ese nicĭ odată pe unde a intratŭ, atuncĭ se va produce în acéstă bobină unŭ curentŭ continuŭ şi cu o direcţiune constantă, şi vomŭ avé ĭarăşĭ tipulŭ machinelorŭ celorŭ marĭ de astădĭ magneto-electrice şi cu «curentŭ constantŭ», cum se întrebuinţéză maĭ alesŭ ca să producemŭ o singură lumină concentrată şi puternică.

Aceste principiĭ se potŭ modifica în practică şi astŭ-felŭ. Să ne închipuimŭ o bucată de ferŭ móle aşedată în permanenţă în interiorulŭ bobineĭ susŭ menţionate, ceea cé vomŭ numi unŭ «electro-magnetŭ»; să învîrtimŭ printr'o dispositiune mecanică unulŭ saŭ maĭ mulţĭ asemenea electro-magneţĭ înaintea unuĭ saŭ a maĭ multorŭ magneţĭ, şi vomŭ avé, cu efectŭ şi maĭ mare, pe unulŭ saŭ pe celŭ-altŭ tipŭ de machine magneto-electrice numite maĭ susŭ, după felulŭ combinaţiunilorŭ şi a dispositiunilorŭ ce vomŭ da magneţilorŭ şi electro-magneţilorŭ.

Îndată după descoperirea acestorŭ fapte de cătră Faraday, italianulŭ Pixii şi englesulŭ Clarke aŭ construitŭ cele d'ântâĭ machine magneto-electrice; aceste machine aŭ fostŭ însă prea micĭ şi electricitatea produsă cu ele prea slabă, ca să se fi ganditŭ cine-va să le întrebuinţeze pentru lumina electrică.

Renumitulŭ mecanicŭ Stöhrer în Leipzig a construitŭ la 1844 cele d'ântâĭ machine magneto-electrice ceva maĭ marĭ şi în stare să dea, celŭ puţinŭ în micŭ, lumina electrică; aceste machine aŭ servitŭ ca transiţiune la machinele cele marĭ, ale cărora epocă începe cam pe la 1857, şi carĭ suntŭ adevěratele producĕtóre a lumineĭ electrice prin transformarea lucruluĭ saŭ a mişcăriĭ, în lumină.

Belgianulŭ Nollet, încuragiatŭ de succesulŭ, în adevĕrŭ cam micŭ, alŭ machinelorŭ luĭ Stöhrer, a conceputŭ cu încetulŭ planulŭ, şi cu ajutorulŭ uneĭ Societăţĭ formate la Paris, a realisatŭ la 1853 o machină magneto-electrică colosală, cu intenţiune nu de a produce lumina electrică, ci de a descompune apa şi a-şĭ procura astŭ-felŭ, într'unŭ modŭ comodŭ, credea Nollet, oxigenulŭ şi hydrogenulŭ necesariĭ la producţiunea lumineĭ intensive, inventate maĭ de multŭ de

englesulŭ Drummond. Experimentele nu aŭ datŭ nicĭ unŭ resultatŭ în acestŭ respectŭ. Englesulŭ Holmes a modificatŭ aceste experimente, ca să producă directŭ lumina electrică, şi a avutŭ atâta succesŭ, în câtŭ şi elŭ şi alţiĭ, chiar sub patronagiulŭ guvernelorŭ Anglieĭ şi alŭ Francieĭ, s'aŭ devotatŭ în modulŭ celŭ maĭ seriosŭ la studiulŭ acesteĭ cestiunĭ, ca să înlăture dificultăţile practice recunoscute în cursulŭ acelorŭ experienţe. La 1859 s'a formatŭ în Francia compania «l'Alliance» pentru fabricaţiunea machinelorŭ de lumină electrică, şi în acelŭ anŭ şi în aniĭ următorĭ s'aŭ construitŭ de Holmes în Anglia şi de l'Alliance în Franţia cele d'ântâiŭ şi colosale machine magneto-electrice, carĭ aŭ datŭ lumina electrică de o splendóre extraordinară şi carĭ aŭ fostŭ întrebuinţate practicŭ la diferiţĭ farĭ din Francia şi Anglia.

Aceste machinĭ suntŭ marĭ, grele şi costisitóre; dimensiunile lorŭ suntŭ cam de unŭ metru şi jumătate în lungŭ, latŭ şi în înălţime; greutatea lorŭ variéză între 3 şi 5 tone şi preţulŭ de la 10.000 până la 12.000 francĭ. Ca să producemŭ electricitate, şi prin urmare lumină, trebue să le învêrtimŭ cu o iuţélă de vre-o 400 orĭ pe minută şi cu mijloculŭ machinelorŭ cu vaporĭ de o putere de vre-o 7 saŭ 8 caĭ şi în susŭ. Ele se compunŭ de unŭ scheletŭ mare de ferŭ turnatŭ, la care se află aşeḑatŭ unŭ mare numĕrŭ de magneţĭ d. e. 56, în formă de U, marĭ şi puternicĭ, în şépte rîndurĭ paralele, câte óptŭ de fiă care rîndŭ, dispuşĭ radialŭ într'unŭ cercŭ, cu poliĭ înlăuntru. Între aceste şépte rîndurĭ de magneţĭ de oţelŭ suntŭ aşeḑate pe axulŭ celŭ mare alŭ machineĭ şése discurĭ de aramă saŭ alamă, purtândŭ fiă care câte 16 bobine saŭ electromagneţĭ, în totalŭ 96 bobine. Pe acestŭ axŭ alŭ machineĭ, dimpreună şi cu cele 96 bobine, lŭ punemŭ în mişcare de rotaţiune prin mijloculŭ unuĭ motorŭ de 7 saŭ 8 caĭ. Astŭ-felŭ bobinele învêrtindu-se între poliĭ magneţilorŭ de oţelŭ, primescŭ influinţa acestora şi se nasce în ele curentulŭ electricŭ de inducţiune, puternicŭ şi cu tensiune mare, care luminéză lampa electrică ce se află în comunicaţiune cu machina prin douĭ reoforĭ saŭ sîrme gróse de aramă curată şi isolată.

În anulŭ 1856, adică înainte de realisarea acestorŭ machinĭ marĭ

de lumină, Siemens din Berlin, cunoscutŭ lumeĭ întregĭ prin lucrările și instituțiunile sale în domenulŭ electricitățiĭ și a telegrafieĭ, a inventatŭ și a construitŭ o formă nóuă de bobine, saŭ de electromagnețĭ fără carĭ luminatulŭ electricŭ nu arŭ fi pututŭ realisa imensele progrese de astădĭ. Pe când bobinele obicĭnuite suntŭ formate de unŭ cilindru scurtŭ de ferŭ peste care se înfășóră transversalŭ o sîrmă isolată de a-ramă, bobinele luĭ Siemens se facŭ dintr'unŭ cilindru turtitŭ saŭ o tablă prelungă de ferŭ, peste care se înfășóră sîrma longitudinalŭ. Acéstă modificare, mică în aparință, dă acestorŭ bobine o superioritate imensă asupra bobinelorŭ obicĭnuite; cele d'ântâiŭ primindŭ o influință magnetică multŭ maĭ puternică de câtŭ bobinele cele vechĭ și producêndŭ astŭ-felŭ o cantitate de electricitate cu multŭ maĭ mare. Apoĭ cu bobinele Siemens resistența aeruluĭ în timpulŭ rotațiuniĭ machinelorŭ de lumină este neînsemnată, pe când la machine cu bobinele vechĭ, o mare parte din puterea motore se cheltuesce ca să învingă resistența aeruluĭ. Siemens a și construitŭ machine magneto-electrice carĭ aŭ funcționatŭ pentru serviciulŭ telegraficŭ, însă eraŭ prea micĭ pentru a produce lumina. Sistema bobinelorŭ Siemens presinta dificultățĭ, ca să fiă întrodusă la machinele cele marĭ ale companieĭ «Alliance» și ale luĭ Holmes. Trebuia modificate aceste machinĭ, trebuia inventate alte machinĭ nóue, carĭ să profite de beneficiele sistemeĭ bobinelorŭ Siemens.

Anulŭ 1863 a fost destinatŭ ca să se pue în aplicațiune la machinele cele marĭ bobinele sistema Siemens. Wilde din Manchester a construitŭ după nisce principiĭ nouĭ o machină puternică, și în anulŭ 1867 a experimentatŭ cu altă machină colosală, totŭ de aceeașĭ construcțiune, cântărindŭ maĭ multe tone și pusă în rotațiune de 1500 orĭ pe minutŭ cu ajutorulŭ unuĭ motorŭ cu vaporĭ de 15 caĭ. Efectele de căldură și de lumină produse cu acéstă machină aŭ întrecutŭ tóte efectele analoge produse vre o dată cu electricitate. Sîrme lungĭ și gróse de ferŭ, bețe scurte de ferŭ și gróse ca degetulŭ, bețe de platină gróse de vre o 7 milimetre, aŭ fost topite în câte-va secunde; lumina ajungeá splendórea lumineĭ solare și rĕspândia o căldură simțită la distanță de 50 metri.

Acéstă machină Wilde era în realitate compusă din treĭ machine ale luĭ Siemens, combinate într'unŭ modŭ specialŭ și anume : o machină magneto-electrică mică *A*, cu șése magnețĭ de oțelŭ și cu o bobină grósă de 5 centimetre, cântărindŭ cu totulŭ câte-va chilograme; o a doua machină magneto-electrică mare *B*, cu douĭ electro-magnețĭ în loculŭ magnețilorŭ de oțelŭ, și cu o bobină de 12^{cm} în diametru; în fine o a treia machină magneto-electrică colosală *C*, cu doĭ electro-magnețĭ cântărindŭ treĭ tone și cu o bobină de vre o 25^{cm} în diametru. Bobinele și electro-magnețiĭ eraŭ construițĭ după sistema Siemens descrisă maĭ susŭ. O machină cu vaporĭ de 15 caĭ învêrtia aceste treĭ bobine. Bobina machineĭ *A*, influențată de magnețiĭ de oțelŭ, primia și trimiteá în electro-magnețiĭ machineĭ *B* unŭ curentŭ electricŭ de o putere mare. Machina *B*, a căreia electro-magnețĭ eraŭ astŭ-felŭ transformațĭ în magnețĭ puternicĭ, produceá asupra bobineĭ sale de 12^{cm} unŭ curentŭ puternicŭ de inducțiune, care alimenta în acelașĭ modŭ pe machina *C*, a căreia bobină de 25^{cm} trimiteá în afară electricitatea ce a produsŭ acele efecte colosale admirate de toțĭ.

Machina Wilde, cu tóte producțiunile sale cele marĭ, nu a găsitŭ o aplicațiune întinsă din causa maĭ multorŭ imperfecțiunĭ, résultândŭ din massa eĭ cea mare și din complicațiunea construcțiuniĭ eĭ; totușĭ acéstă machină constitue unŭ progresŭ imensŭ alŭ mijlócelorŭ pentru procurarea electricitățiĭ cu ajutorulŭ putereĭ motore, în loculŭ reacțiunilorŭ chimice. Dar unŭ progresŭ de o importanță cu multŭ maĭ mare se pregătia maĭ în acelașĭ timpŭ.

Pe la începutulŭ anuluĭ 1867 frațiĭ Siemens (la Berlin și London) aŭ construitŭ o machină mică, *fără magneți de oțelŭ*, în care electricitatea și magnetismulŭ se produceaŭ numaĭ prin mișcare de rotațiune. Totŭ în acelașĭ anŭ, câte-va lunĭ maĭ târdiŭ, renumitulŭ constructorŭ Ladd din London a construitŭ cu óre carĭ modificărĭ în executare, o machină mare de acestŭ felŭ, capabilă să dea o lumină electrică strălucitóre. Amêndóue aceste machine eraŭ expuse la Espositiunea din Paris din 1867; cea mică la secțiunea germană, ĭară cea mare la secțiunea englesă din hala machinelorŭ, și funcționaŭ amên-

dóue, fiindŭ învêrtite una cu mâna, iar' cea mare a luĭ Ladd cŭ puterea vaporilorŭ prin transmisiunea generală. Aceste machine s'aŭ numitŭ «dynamo-electrice» saŭ «dynamo-magnetice», ca să se arate prin acéstă numire că în ele mișcarea se transformă în elĕctricitate saŭ magnetismŭ.

Aceste machine dynamo-electrice, Siemens saŭ Ladd, se compunŭ din douĭ electro-magneţĭ turtiţĭ și de o bobină sistema Siemens. Ele diferă de machin le magneto-electrice, descrise maĭ susŭ, în principiŭ numaĭ prin acésta, că aŭ electro-magneţĭ de ferŭ móle, în locŭ de magneţĭ de oţelŭ, și că o parte din curentulŭ electricŭ alŭ bobineĭ este condusŭ într'unŭ modŭ convenabilŭ la sîrma înfășurată pe electro-magneţĭ și servă, ca să producă în aceștia o putere magnetică extraordinară, care la rîndulŭ sĕŭ provócă în bobină curenţĭ electricĭ de o putere totŭ așa de extraordinară și mare. Totulŭ se produce în aceste machine prin mișcare; mișcarea se transformă în megnetismŭ și electricitate. Acesta este principiulŭ celŭ noŭ descoperitŭ și aplicatŭ de Werner Siemens din Berlin. Trebue să observămŭ că după ce s'a construitŭ o machină de felulŭ acesta, trebue în generalŭ să provocămŭ, odată pentru totŭ-de-una, în ferulŭ móle alŭ electro-magneţilorŭ, o cantitate câtŭ de mică de magnetismŭ, pe care apoĭ machina, pe cândŭ lucréză, lŭ înmulţesce și-lŭ păstréză pentru totŭ de una.

Aceste machine presintă mare superioritate asupra celorŭ magneto-electrice a companieĭ «l'Alliance»; presintă unŭ volumŭ multŭ maĭ micŭ, suntŭ cu multŭ maĭ ușóre, costă pe jumătate și daŭ efecte strălucite cu o putere motore pe jumătate de câtŭ acele «Alliance». Cu tóte astea și ele presintă maĭ multe dificultăţĭ practice și totŭ nu potŭ resolve problema divisiuniĭ a lumineĭ electrice, care constitue condiţiunea esenţială pentru aplicaţiunea generală a acesteĭ luminĭ.

Tóte machinele magneto- și dynamo-electrice, ale cărora formele principale aŭ fostŭ menţionate până acum, daŭ într'o succesiune, maĭ multŭ saŭ maĭ puţinŭ răpede, curenţĭ alternativĭ, și aŭ în generalŭ trebuinţă de o disposiţiune specială, numită *«comutatorŭ»*, ca aceĭ cu-

renţĭ electricĭ să ajungă în exteriorŭ, la destinaţiunea lorŭ, toţĭ în aceeaşĭ direcţiune. Dispositiunea comutatorilorŭ însă, unde se face schimbarea în direcţiunea curenţilorŭ, atrage după sine o desvoltare continuă de scânteĭ puternice, carĭ ruinéza machina şi constitue o pedică seriósă pentru usulŭ îndelungatŭ alŭ machinelorŭ celorŭ marĭ. Numaĭ machinele cele marĭ ale companieĭ «l'Alliance» se facŭ fără comutatorĭ, prin urmare nu presintă dificultăţĭ în acéstă privinţă, aŭ însă alte defecte pentru carĭ aŭ şi fostŭ părăsite astădĭ cu totulŭ.

În anulŭ 1871, belgianulŭ Gramme, în serviciulŭ companieĭ «l'Alliance» la Paris, a inventatŭ şi presintatŭ Academieĭ din Paris o machină nóuă magneto-electrică, capabilă de a produce curenţĭ electricĭ continuĭ şi de o direcţiune constantă, fără ca machina să aibă trebuinţă de comutatorŭ.

Să ne închipuimŭ unŭ inelŭ de ferŭ grosŭ înfăşuratŭ pe tótă întinderea luĭ, transversalŭ, cu o sîrmă de cupru isolată şi închisă, cu alte cuvinte o bobină anulară. Să ne închipuimŭ unŭ magnetŭ de oţelŭ în formă de potcóvă, obicĭnuitŭ sistema Jamin. Inelulŭ, aşedatŭ în planulŭ acestuĭ magnetŭ, se învêrtesce între poliĭ luĭ, prin mijlocirea unuĭ motorŭ óre care; fiăcare puntŭ alŭ inelului trecêndŭ neîncetatŭ înaintea polilorŭ, se magnetiséză şi induce în sîrma isolată unŭ curentŭ electricŭ, continuŭ şi de o direcţiune constantă. Acestŭ curentŭ manifestă tendinţa de a se propaga în esteriorŭ la două punturĭ diametrale, ce se află în permanenţă la extremităţile uneĭ drepte, care ar tăia acelŭ inelŭ perpendicularŭ pe linia polilorŭ. Dacă ne închipuimŭ două arcurĭ saŭ periĭ metalice, aşedate astŭ-felŭ, ca să atingă necontenitŭ acele doue punturĭ diametrale, vomŭ conduce curentulŭ electricŭ la doĭ reoforĭ şi ne vomŭ procura astŭ-felŭ lumina şi alte efecte electrice. În practică, dispositiunea acelorŭ punturĭ diametrale, precum şi a perilorŭ metalice, diferă puţinŭ, însă nu se póte arĕta aci fără figură. Gramme a urmăritŭ cu perseveranţă descoperirea luĭ, a perfecţionatŭ machinele, le a datŭ dimensiunĭ şi putere mare şi a înlocuitŭ magneţiĭ de oţelŭ cu electro-magneţĭ, întocmaĭ ca la machine dynamo-electrice, inventate şi construite de Siemens. Siemens însuşĭ s'a pusŭ la lucru şi a inventatŭ

și construitŭ asemenea machine cu curentŭ continuŭ și de direcțiune constantă, negreșitŭ totŭ după principiulŭ luĭ Gramme, însă fidelŭ sistemeĭ luĭ speciale, cu electromagnețĭ turtițĭ, și cea ce este maĭ importantŭ, închișĭ în formă de cercŭ. Machinele luĭ Siemens întîmpină la rotațiune, din causa formeĭ avantagióse a bobineĭ, cea maĭ mică resistență a aeruluĭ și aducŭ o economia la puterea motore.

Machinele cu curentŭ constantŭ, Gramme saŭ Siemens, carĭ de la 1871 și până astădĭ aŭ primitŭ pe fiă care di câte o modificare, aŭ ajunsŭ astădĭ la o perfecțiune mare în tótă privința; suntŭ fórte puținŭ voluminóse; relativŭ ușore, cântărindŭ, chiar cele maĭ puternice, numaĭ câte-va sute de kilograme; costă puținŭ, între 1500 și 3000 francĭ, lucréză cu o putere motore mică, de doĭ saŭ treĭ caĭ; daŭ curențĭ puternicĭ și se întrebuințéză pretutindenĭ unde se cere o *singură* lumină puternică; ele se întrebuințéză încă și la atelierele cele marĭ de galvanoplastiă. Lumina lorŭ însă nu póte fi distribuită la maĭ multe lămpĭ.

Tóte aceste progrese realisate la fabricațiunea machinelorŭ dynamoelectrice, precum și acele ale lampilorŭ electrice, despre carĭ vomŭ trata maĭ la vale, nu aŭ condusŭ de câtŭ la unŭ singurŭ resultatŭ principalŭ, acela de a ne procura comodŭ și cu puțină cheltuială o lumină electrică intensivă și constantă, ecuivalentă în putere cu 2.000 până la 14.000, și chiar, la unele machine, până peste 30.000 lumînărĭ normale. Fiindŭ că însă la luminatulŭ stradelorŭ, piețelorŭ, fabricilorŭ, etc., se cere ca lumina să fiă distribuită uniformŭ peste totŭ spațiulŭ, iară nu concentrată la unŭ singurŭ punctŭ, urméză că lumina pe care ni o daŭ acele machine nu corespunde uneĭ întrebuințărĭ practice în acestŭ respectŭ.

Încă de multŭ aŭ căutatŭ fisiciĭ să resolve problema distribuțiuniĭ practice a lumineĭ electrice și până la unŭ gradŭ óre care, putemŭ dice, că acéstă problemă șĭ-a gasitŭ astădĭ soluțiunea. Cele d'ântâiŭ încercărĭ s'aŭ făcutŭ în sensulŭ acesta, ca să se intercaleze două saŭ maĭ multe lămpĭ în acelașĭ curentŭ electricŭ, provenindŭ de la o singură bateriă galvanică, saŭ de la o machină magnetoelectrică. Aceste încercărĭ nu aŭ reușitŭ însă nicĭ pentru două lămpĭ; când

una strălucia, a doua era aprópe să se stingă; când acésta lumina bine, ântâia scădeá.

Totŭ așa de puținŭ succesŭ aŭ avutŭ și încercările făcute, ca să se despartă curentulŭ uneĭ bateriĭ, saŭ alŭ uneĭ machinĭ, în doĭ saŭ maĭ mulțĭ curențĭ parțialĭ, carĭ să alimenteze unŭ numĕrŭ egalŭ de lămpĭ electrice.

Ceva maĭ bine a mersŭ cu propunerea făcută la 1868 de cătră Le Roux, ca unulŭ și acelașĭ curentŭ să alterneze în succesiune repede, în susŭ de 25 orĭ pe secundă, prin douĕ saŭ maĭ multe lămpĭ. Cu ajutorulŭ unorŭ mecanisme speciale, numite «reotrope» saŭ și «comutatorĭ», pe carĭ i punemŭ în mișcare repede de rotațiune, conducemŭ curentulŭ machineĭ ântâiŭ la lampa *A*, apoĭ la lampa *B*, alŭ treilea la lampa *C*, și atuncĭ ĭară pe rîndŭ la *A*, la *B*, la *C*, și așa maĭ înainte; însă intervalulŭ de timpŭ între doĭ curențĭ consecutivĭ, carĭ trecŭ prin aceeașĭ lampă să fiă maĭ micŭ de câtŭ $^1/_{25}$ dintr'o secundă. În practică însă nu s'a pututŭ realisa nicĭ acésta sistemă.

Soluțiunea problemeĭ de a distribui lumina electrică la maĭ multe lămpĭ saŭ luminărĭ electrice era reservată totŭ machinelorŭ Gramme și Siemens, însă nisce machine nóue cu curențĭ alternativĭ și de o construcțiune specială. O astŭ-felŭ de machină pórtă maĭ multe rîndurĭ de sîrme, saŭ maĭ multe sisteme de bobine separate, și este destinată să dea de o dată maĭ mulțĭ curențĭ, obicĭnuitŭ patru curențĭ, carĭ să alimenteze patru lămpĭ electrice, saŭ 16 luminărĭ Iablochkoff. În totalŭ aceste machine sémĕnă cu cele-alte machine magneto- saŭ dynamo-electrice; însă o machină cu curentŭ alternativŭ pentru divisiunea lumineĭ este totŭdeuna împărechiată cu o machină maĭ mică cu curentŭ constantŭ, care alimentéză pe cea d'ântâiŭ.

Problema divisiuneĭ lumineĭ electrice se găsesce astŭ-felŭ resolvată, însă între limite restrînse. Ea nu va puté fi considerată ca resolvată de totŭ, de câtŭ, când se va găsi mijloculŭ de a produce cu o singură machină unŭ numĕrŭ mare de luminĭ, d. e. 50 saŭ 100. De și numeróse aceste luminĭ, intensitatea însă totușĭ nu le-arŭ lipsi; căcĭ luminile produse astădĭ aŭ o intensitate între 50 și 200 lămpĭ

Carcel, saŭ egală cu 350 până la 1400 luminărĭ normale, și suntemŭ siliţĭ în practică să maĭ potolimŭ acéstă lumină intensivă cu globurĭ de sticlă matŭ; ceea ce aduce o cheltuială de prisosŭ și prin urmare o pagubă însemnată. În fine pentru divisiunea luminei se maĭ cere încă, ca condiţiune esenţială, ca luminile să fiă asigurate contra stingeriĭ, maĭ alesŭ contra uneĭ stingerĭ simultanee a tuturorŭ luminelorŭ alimentate de o singură machină dynamo-electrică.

Luminatulŭ electricŭ de strade, pieţe, locale de fabricĭ, gărĭ, vapóre pe apă, farĭ, etc., a devenitŭ astădĭ fórte comună și se face cu machinele de ultima construcţiune ale luĭ Gramme saŭ Siemens, după trebuinţă, cu curentŭ constantŭ saŭ alternativŭ. S'aŭ maĭ presintatŭ și alţiĭ cu pretenţiune de a modifica aceste machinĭ saŭ de a inventa construcţiunĭ nouĭ; însă pretenţiunile lorŭ nu prea aŭ avutŭ multă trecere, ca să înlăture producţiunile luĭ Gramme și Siemens; numaĭ Brush în America pare a concura și elŭ în aniĭ din urmă cu óre-care succesŭ.

Producţiunea unuĭ curentŭ abundentŭ, putenicŭ și de o tensiune mare, cu o direcţiune constantă saŭ alternativă; precum și distribuţiunea lumineĭ la maĭ multe lămpĭ, nu constitue singurele dificultăţĭ ce se presintă la luminatulŭ electricŭ, și carĭ aŭ fostŭ învinse aprópe de totŭ, putemŭ dice, prin invenţiunile anilorŭ din urmă. O bună lampă electrică, care se primescă curentulŭ electricŭ, și să-lŭ transforme în lumină, constitue și astădĭ o problemă încă nu pe deplinŭ resolvată.

Davy, care a descoperitŭ lumina electrică s'ă servitŭ de dóue beţe de cărbune de lemnŭ, tăiate cu vîrfŭ, între carĭ a produsŭ lumina. Cărbuniĭ de lemnŭ nu conducŭ bine electricitatea și apoĭ se consumă fórte repede, de aceea putemŭ considera ca unŭ progresŭ însemnatŭ în arta luminatuluĭ electricŭ întrebuinţarea ce a făcutŭ pentru prima óră francesulŭ Foucault de cărbunĭ mineralĭ; cărbunĭ residualĭ din retortele fabricaţiuniĭ gazuluĭ de luminatŭ. Aceștĭ cărbunĭ suntŭ compacţĭ, conducŭ electricitatea multŭ maĭ bine, și se consumă multŭ maĭ încetŭ de câtŭ cărbuniĭ de lemnŭ. Cu tóte acestea și aceștĭ cărbunĭ îndeplinescŭ rĕŭ funcţiunea lorŭ, pentru că cuprindŭ substanţe

éterogene, și anume silice, carĭ producŭ micĭ plesniturĭ, tremurăturĭ și deflagrațiunĭ, în urma cărora lumina electrică devine inconstantă și în fine se stinge. O mulțime de fisicĭ și fabricanțĭ aŭ căutatŭ și caută încă fabricațiunea celorŭ maĭ bunĭ și sigurĭ cărbunĭ, și în acéstă privință se pare că astădĭ aŭ făcutŭ progresele cele maĭ marĭ francesiĭ Carré și Gaudoin. La confecțiunea cărbunilorŭ celorŭ bunĭ se carboniséză principalŭ materiĭ organice, precum : grăsimĭ, rășine, smólă, zaharŭ și altele, și se amestecă cu o cuantitate variabilă, dar mică de coke. Dar ne lipsescŭ încă cărbunĭ perfecțĭ; galvanisarea lorŭ superficială cu nickel pare a îmbunătăți calitatea lorŭ.

Dar nu ajunge numaĭ o părechiă de cărbunĭ ca să avemŭ practicŭ lumina electrică. Se cere încă o lampă, unŭ aparatŭ, unŭ regulatorŭ de lumină electrică, și acésta trebue să împlinéscă multe condițiunĭ. Maĭ ântâiŭ trebue ca extremitățile cărbunilorŭ să se atingă la ântâia trecere a curentuluĭ; apoĭ, îndată cum vîrfurile cărbunilorŭ aŭ ajunsŭ la incandescență, trebuescŭ depărtate la distanța cuvenită, ca să întreție lumina, și acéstă distanță să fiă totŭdeuna în armoniă cu intensitatea curentuluĭ electricŭ, care elŭ însușĭ variéză cu acea distanță. Regulatorulŭ trebue necontenitŭ să împingă înainte cărbuniĭ pe câtŭ aceștia se consumă prin ardere, și să țiă posițiunea lumineĭ totŭdeuna la aceeașĭ înălțime înaintea unuĭ reflectorŭ. Apoĭ trebue să întreție lumina neîntreruptŭ celŭ puținŭ în timpŭ de 4 ore. În fine tóte aceste funcțiunĭ, regulatorulŭ trebue să le facă într'unŭ modŭ automaticŭ, numaĭ prin disposițiunĭ mecanice și fără amesteculŭ de mână de omŭ. S'aŭ construitŭ regulatorĭ în numĕrŭ mare și de totŭ felulŭ; ceĭ maĭ perfecțĭ suntŭ astădĭ aceĭ construițĭ după sistemele Serrin, Siemens și Nysten. Mecanismele acestorŭ regulatorĭ suntŭ fórte complicate ca să pótă fi descrise aicĭ fără figurĭ.

O noutate în domenulŭ lămpilorŭ electrice constitue «luminarea electrică» introdusă pentru prima óră de Iablochkoff la Paris cătră finele anuluĭ 1876. Luminarea electrică a luĭ Iablochkoff se compune din două bețe de cărbune, cum se întrebuințéză și la cele-l-alte lămpĭ electrice, aședate însă paralelŭ unulŭ lângă altulŭ și despărțite

printr'unŭ stratŭ isolatorŭ de gipsŭ saŭ de kaolinŭ; ea scutesce de orĭ-ce mecanismŭ, care să mişce cărbuniĭ, este prin urmare simplă de totŭ şi nu costă aprópe nimica, afară de costulŭ cărbunilorŭ carĭ se consumă. Ca să facemŭ să trécă curentulŭ prin acésta luminare, se pune d'asupra eĭ o foiţă subţire de cărbune; acésta în câte-va secunde arde şi lumina se stabilesce între ceĭ doĭ cărbunĭ, cari se consumă; ĭară materia isolătóre dintre eĭ se topesce şi se volatilisesă. Luminarea Iablochkoff este multŭ întrebuinţată la luminatulŭ stradelorŭ, presintă însă maĭ multe inconveniente, pe carĭ arta până acum nu a pututŭ înlătura de câtŭ numaĭ parţialŭ. Astŭ-felŭ cărbunele positivŭ se consumă maĭ curêndŭ şi de acea se face maĭ grosŭ. Dacă s'arŭ întêmpla să se stingă luminarea prin vre o necurăţeniă în cărbunĭ, nu se maĭ aprinde de sine cu tótă restabilirea curentuluĭ, ceea ce ar fi fatalŭ, maĭ alesŭ în casulŭ comunŭ, când maĭ multe luminărĭ suntŭ alimentate de acelaşĭ curentŭ alŭ uneĭ machine magneto-electrice; căcĭ atuncĭ stingênduse una se stingŭ tóte.

Acum la urmă Iablochkoff a maĭ propusŭ încă o inovaţiune la luminatulŭ electricŭ, care presintă avantage sub unŭ punctŭ de vedere. Iablochkoff propune să se intercaleze la machina dynamo-electrică. care alimentéză luminările electrice unŭ condensatorŭ de o suprafaţă fórte mare. Luminările daŭ atuncĭ maĭ puţină lumină, însă machina póte alimenta, cu ajutorulŭ acestuĭ condensatorŭ, unŭ numĕrŭ îndoitŭ de lămpĭ. În practică nu s'a introdusŭ încă acésta inovaţiune.

S'a maĭ făcutŭ încă încercărĭ de a produce lumina prin incandescenţa corpurilorŭ, carĭ resistă la temperature fórte înalte; şi acésta incandescenţă s'a produsŭ saŭ directŭ prin curentulŭ electricŭ, saŭ prin curenţiĭ de inducţiune aĭ bobineĭ Ruhmkorff; saŭ în fine s'a produsŭ lumina prin incandescenţă de beţişóre saŭ lame de cărbunĭ, preparate adesea în modŭ specialŭ şi aşedate în spaţiulŭ golitŭ de aerŭ din interiorulŭ unuĭ globŭ de sticlă. La acéstă din urmă sistemă aparţinŭ şi încercările luĭ Edison din America. Cu tóte astea, afară de casurĭ speciale şi isolate, lumina electrică, concentrată saŭ

distribuită pe maĭ multe lămpĭ, astădĭ se produce esclusivŭ cu luminărĭ Iablochkoff, saŭ cu lampĭ Serrin, Siemens, şi Nysten.

Terminândŭ trebue să observămŭ că producţiunea lumineĭ electrice încă nu a ajunsŭ la acea perfecţiune şi înlesnire practică, carĭ arŭ puté să o facă să concureze pretutindenĭ şi aşa curêndŭ cu luminatulŭ aprópe universalŭ de gazŭ.

SCHIȚE
ASUPRA
STĂRIĬ ECONOMICE A ROMÂNIEĬ
ÎN SECULULŬ ALŬ XVIII-LEA.

MEMORIŬ
CITITŬ ÎN ȘEDINȚA ACADEMIEĬ ROMÂNE DE LA 6 NOEMBRIE 1881.

DE
P. S. AURELIANU.
Membru alŭ Academieĭ române.

Suntŭ anĭ de când bărbațĭ învĕțațĭ lucréză fără pregetŭ pentru a scóte la lumină tóte documentele vechĭ privitóre la istoria României. Greutățile ce înfățișéză lucrările de felulŭ acesta suntŭ de ajunsŭ cunoscute. Cu tóte acestea, mulțumită sciințeĭ și stăruințeĭ neobosite a istoricilorŭ noștri, va veni unŭ timpŭ când evoluțiunile, prin carĭ a trecutŭ némulŭ românescŭ vorŭ fi cunoscute. Între cercetările privitóre la starea Românieĭ în diferite epoce, cele privitóre la starea sa economică și socială înfățișéză unŭ interesŭ cu totŭ particularŭ. Și în adevĕrŭ, pentru a cunósce civilisațiunea unuĭ poporŭ în diferite perióde istorice ale viețeĭ sale, mi se pare că este de neapĕrată trebuință, ca pe lângă altele să se cunóscă starea sa economică și socială. Acésta este atâtŭ de învederatŭ în câtŭ în diua de astădĭ lucrările istorice n'aŭ asemĕnare cu cele din trecutŭ; ele ne înfățișéză pe lângă desvoltarea politică, o oglindă a întregeĭ viețĭ sociale și economice. Din nenorocire, cu privire la starea socială și economică a țĕreĭ nóstre în trecutŭ, ne-aŭ rĕmasŭ fórte puține fântânĭ de carĭ să ne putemŭ folosi. Afară de puținulŭ ce s'a strecu-

ratŭ în documentele vechĭ, nu cunoscŭ altă lucrare făcută de românĭ de câtŭ *Descrierea Moldovĕĭ* de principele Dimitrie Cantemirŭ. Cu începereа seculuĭ alŭ optŭ-spre-ḑecelea câţĭ-va străinĭ călĕtorindŭ şi locuindŭ în România, ne-aŭ lăsatŭ descrierĭ fórte preţióse privitóre la starea economică a ţereĭ nóstre pe acele timpurĭ.

Cele câte-va cărţĭ în care se află documente de felulŭ acesta fiindŭ rarĭ, am credutŭ că întemeindu-mĕ pe cele cuprinse într'însele aşĭ puté face o lucrare utilă schiţândŭ starea economică şi socială a Românieĭ în epoca cuprinsă între începutulŭ seculuĭ alŭ 18-lea şi seculŭ alŭ 19-lea. Resultatulŭ acestorŭ cercetărĭ am onóre a-lŭ supune binevoitóreĭ apreţiărĭ a Academieĭ.

Ferestrĕŭ, în 14 Iunie 1881. **P. S. Aurelianu.**

I.

Posiţiunea geografică. — Vecinătăţĭ. — Intindere. — Impărţirea administrativă.—Oraşe şi sate. —Ochire asupra stăriĭ oraşelorŭ şi satelorŭ (1).

Ambele principate, Valachia şi Moldavia, suntŭ situate aprópe între 44 şi 48 grade de latitudine. Ele suntŭ despărţite de Polonia prin Nistru; de Transilvania şi de Bănatulŭ Timişóreĭ prin munţiĭ Carpaţĭ. Dunărea le desparte de Bulgaria, şi unŭ deşertŭ întinsŭ de Basarabia. Linia de hotarŭ este însemnată din partea Transilvanieĭ prin Aquila, ĭar' despre cele doue principate cu o cruce de lemnŭ.

Valachia, situată maĭ spre miéḑă-ḑi şi cuprinsă între Dunăre şi Carpaţĭ, are o lungime de 100 ore şi o lăţime de 50 ore. Teritoriulŭ seŭ, începêndŭ de la Dunăre, formézǎ o câmpiă fórte întinsă până pe la jumĕtatea ţĕreĭ; ĭar' de aci înainte se desfăşură numaĭ coline şi văĭ, carĭ se mărescŭ pe nesimţite până se contopescŭ cu Carpaţiĭ.

(1) Veḑĭ: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, de Anton Maria del Chiaro 1718. *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli 1788 (Stefano Igo Raicevich).

Moldavia, a căreia formă este cam octogonală, are unŭ diametru de 60 ore de fiă care parte. Teritoriulŭ este variatŭ, compusŭ din câmpiĭ fórte întinse maĭ cu sémă despre partea Basarabieĭ, de coline, de văĭ și de munțĭ fórte înalțĭ despre Transilvania.

Valachia este împărțită în șépte-spre-ḑece județe, carĭ suntŭ : Focșaniĭ, Buzeulŭ, Săcuieniĭ, Prahova, Ialomița, Dâmbovița, Ilfovulŭ, Muscelulŭ, Argeșulŭ, Vlașca, Teleormanulŭ, Oltulŭ, Romanațiĭ, Vâlcea, Jiulŭ, Gorjulŭ și Mehedințiĭ (1).

Moldova în vremile vechĭ era împărțită în treĭ părțĭ : *țéra de josŭ*, *țéra de susŭ* și *Besarabia* compuse din 23 de ținuturĭ. Iar după ce s'a luatŭ Besarabia sub stăpânirea turcéscă și Benderulŭ cu patru ținuturĭ, apoĭ aŭ rĕmasŭ Moldoveĭ numaĭ 19 ținuturĭ, și nicĭ acestea întregĭ (2).

Țéra de josŭ cuprinde 12 ținuturĭ și în mijlocŭ este ținutulŭ *Iașuluĭ*, în care se află orașulŭ *Iașĭ* scaunulŭ țereĭ, mutatŭ aci de la Suceava de cătră Stefanŭ Vodă.

După Iașĭ vinŭ ținuturile Cârligătura, Romanulŭ, Vasluiulŭ, Tutova, Tecuciulŭ, Putna, Covurluiulŭ, Fălciulŭ, Lăpușneiĭ, Orcheiulŭ și Soroca.

Țéra de susŭ cuprindeá 7 ținuturĭ și anume : Hotinulŭ, Dorohoiulŭ, Hărlĕulŭ, Cernăuțiĭ, Sucéva, Némțulŭ si Bacăulŭ.

Besarabia, ruptă din întregulŭ Moldavieĭ, nu are nicĭ délurĭ, nicĭ codri, teritoriulŭ sĕŭ este șesŭ. Fiindŭ lipsită de ape și de pădurĭ, locuitoriĭ suntŭ nevoițĭ să facă fôntânĭ fórte adâncĭ și să întrebuințeze gunoiulŭ de vite uscatŭ la sóre în locŭ de lemne (3).

Teritoriulŭ Besarabieĭ era împărțitŭ în patru ținuturĭ : Bugégulŭ, Akermanulŭ, Chilia, și Ismailulŭ saŭ Smilulŭ, după cum lŭ numeaŭ odinióră Moldoveniĭ.

În Valachia se află treĭ scaune episcopale : archiepiscopulŭ metropolitanŭ din Bucurescĭ, episcopulŭ din Craiova saŭ de Romnicŭ

(1) Del Chiaro numesce Gorjulŭ *Jiulŭ superiorŭ*, iar Doljulŭ *Jiulŭ inferiorŭ*. Elŭ adaugă «că cele cincĭ județe de peste Oltŭ suntŭ în timpulŭ de fața în puterea nemțilorŭ, carĭ pretindŭ că din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ, aparțineaŭ Transilvanieĭ, și prin urmare regatuluĭ Ungarieĭ».

(2) *Descrierea Moldoveĭ* de D. Cantemirŭ.

(3) Până astăḑĭ se întrebuințéză în Ialomița băligarulŭ uscatŭ sub numele de *tizicŭ*.

și acelŭ din Buzeŭ; ĭar' în Moldova suntŭ patru scaune : archiepiscopulŭ metropolitanŭ din Iașĭ, episcopulŭ de Romanŭ, episcopulŭ de Rădăuțĭ și celŭ de Hușĭ (1).

Orașele cele maĭ însemnate ale Românieĭ suntŭ Bucurescĭĭ și Iașiĭ; ambele se potŭ numi maĭ multŭ sate marĭ de câtŭ orașe, fiindŭ compuse din case și căscióre cu grădinĭ marĭ și cu curțĭ fórte întinse. Acum s'aŭ ziditŭ maĭ multe palaturĭ și case de pétră, marĭ și comode, avêndŭ numaĭ unŭ singurŭ rîndŭ.

Altă dată casele se acoperiaŭ numaĭ cu șindrilă; acum începŭ a se întrebuința olanele. Acoperișurile suntŭ înalte și ascuțite pentru ca să nu cadă din causa zăpedeĭ. În tóte camerile se află sobe pentru încăldițŭ în timpulŭ ierneĭ.

În Bucurescĭ numaĭ curtea principeluĭ este încungiurată cu zidŭ, terminatŭ de principele Brancoveanu cu puține lunĭ până a nu perde tronulŭ.

În Valachia casele cele maĭ marĭ suntŭ împrejmuite cu unŭ gardŭ de lemne rotunde de stejarŭ, înalte de 6 până la 7 brațe, și atâtŭ de bine legate între dênsele în câtŭ potŭ să trăiescă 30 până la 40 de anĭ. În limba românescă acéstă împrejmuire de lemnŭ se chiamă *bolovanŭ* (bulamacĭ).

Forma Bucuresciuluĭ este óre-cum rotundă. Suprafața orașuluĭ este fórte întinsă, și numĕrulŭ locuitorilorŭ nu corespunde cu mărimea loculuĭ. Casele suntŭ rarĭ și isolate, avêndŭ fiă care casă curtea sa cu cuchniă și staule, deosebitŭ de grădină, în care se află totŭ soiulŭ de pomĭ roditorĭ, aceea ce face ca orașulŭ să înfățișeze o vedere în destulŭ de veselă și de plăcută.

Populațiunea Bucuresciuluĭ se urca la 50,000 locuitorĭ în timpulŭ luĭ Del Chiaro (2).

(1) Cantemir, *op. cit.*

(2) Del Chiaro, *op. cit.*

Dacă în timpulŭ când a fostŭ del Chiaro în Bucurescĭ (1709) se aflaŭ 50 miĭ locuitorĭ, urmézä că în 170 anĭ de abia s'a împătritŭ populațiunea, admițêndŭ că capitala nóstră are 200,000 locuitorĭ. Numaĭ desele resbóie, carĭ aŭ bântuitŭ țéra, potŭ esplica acésta mică desvoltare a populațiuniĭ.

Cu privire la întinderea Bucuresciuluĭ cu tóte că nu este specificată, totușĭ din óre-carĭ

În orașŭ se aflâ puține fôntânĭ; apa lorŭ este grea și rea la bĕutŭ. Apa Dâmboviţeĭ, care trece prin Bucurescĭ, este ușórâ și sănâtósâ și suplinesce lipsa de fôntânĭ. Obêrșia acestuĭ rîŭ este în munțiĭ Rucăruluĭ aprópe de fruntariele Transilvanieĭ; în apa sa cristalinâ care trece pe la pólele acelorŭ munțĭ trăiescŭ păstrăvĭ fórte gustoșĭ.

În centrulŭ orașuluĭ se aflâ têrgulŭ unde se vêndŭ lucrurĭ de mâncare și mărfurĭ ordinare. Cele maĭ multe magaziĭ suntŭ de lemnŭ, tencuite cu pămêntŭ și cu varŭ. Stradele suntŭ acoperite cu scândurĭ saŭ cu grindĭ.

În cuprinsulŭ têrguluĭ se aflâ mônastirĭ încungiurate cu zidurĭ bune, avêndŭ și prăvăliĭ pentru mărfurĭ maĭ prețióse. Aceste construcțiunĭ suntŭ folositóre în timpŭ de resboiŭ; locuitoriĭ săracĭ se ascundŭ în întru pentru a scăpa de jăfuirea și escesele milițielorŭ turce.

În tóte cuartierele se aflâ cantine subterane, carĭ servescŭ de cârciume și ca locurĭ de prostituțiune.

Se aflâ fórte multe bisericĭ și mônastirĭ în orașŭ și afarâ. Toțĭ principiĭ și particulariĭ avuțĭ aŭ înălțatŭ edificiurĭ religióse pentru pomenirea lorŭ. În anvóne se aflâ mormintele de marmurâ ale fondatorilorŭ, în care numaĭ urmașiĭ lorŭ potŭ sâ fiâ îngropațĭ. Poporulŭ se îngrópâ în curțile Bisericilorŭ.

Palatulŭ principeluĭ, ziditŭ de pétrâ și cu o scarâ măréțâ de marmurâ, este de mărime maĭ multŭ de câtŭ mediâ. Salele cele marĭ suntŭ făcute cu boltâ, și cea d'ântâiŭ are la jumĕtate unŭ ordinŭ de colóne cam micĭ. A doua salâ servesce pentru Divanŭ, adicâ de localŭ unde se administrézâ justiția și în care se daŭ și mesele la dile marĭ; altele suntŭ sălĭ saŭ camere de audiențâ din care se trece în apartamentulŭ principeluĭ și alŭ principeseĭ, carĭ suntŭ reduse la treĭ încăperĭ. Acésta a și îndemnatŭ pe principele Stefanŭ Cantacuzinŭ ca sâ zidéscâ unŭ palatŭ frumosŭ cu optŭ încăperĭ. Grădina pala-

arătărĭ ale luĭ del Chiaro póte cine-va sâ-șĭ facâ o ideâ aproximativâ. Dupâ acestŭ scriitorŭ *Têrgulŭ d'afarâ* era departe de orașŭ de o jumătate milâ, și acolo se făceâ têrgŭ Mercurea și Sâmbăta. Mônastirea Plumbuita se afla la depărtare de o orâ de cale.

Eŭ personalŭ am cunoscutŭ bătrênĭ, carĭ apucaserâ bariera în apropiăre de Biserica Sânțilorŭ de pe Calea Moșilorŭ.

tuluĭ este în destulŭ de frumósă, de formă patrată și desemnată în celŭ maĭ bunŭ stilŭ italianŭ.

Între alte biserici, carĭ se află în Bucurescĭ treĭ suntŭ așeḍate pe coline și anume : biserica și mônastirea Mitropolieĭ, aceea a luĭ Radu Vodă și a luĭ Michaiŭ Vodă.

Se află în Bucurescĭ doue hanurĭ frumóse și spațióse, carĭ merită să fiă vĕḍute; ântâiulŭ numitŭ Șerbanŭ Vodă, după numele fondatoruluĭ seŭ și ale căruia veniturĭ suntŭ date mônastireĭ Cotrocenĭ, zidită de acestŭ principe la o depărtare de o milă și jumĕtate de Bucurescĭ; alŭ doilea hanŭ este alŭ Sântuluĭ George ziditŭ de principele Brancoveanu; în mijloculŭ luĭ se află o biserică frumósă înălțată în onórea muceniculuĭ George; veniturile acestuĭ hanŭ se ĭaŭ de către patriarchulŭ de la Ierusalimŭ (1).

Iașiĭ, scaunulŭ țeriĭ Moldoveĭ, se află lângă apa Bachluĭuluĭ. Stefanŭ Vodă a mutatŭ aci reședința din Suceava. Înainte de acésta Iașiĭ eraŭ unŭ sătulețŭ de rîndŭ, în care de abia se așeḍaseră treĭ saŭ patru gospodăriĭ. În acestŭ satŭ se afla și o móră alŭ căreĭa morarŭ se chiăma Ión, saŭ după cum i se ḍiceá Iasiĭ. Ștefanŭ Vodă a datŭ têrguluĭ ce a înființatŭ numele acestuĭ omŭ.

Ștefanŭ Vodă a ziditŭ maĭ ântâiŭ biserica Sântuluĭ Nicolae, și după aceea maĭ multe palaturĭ pentru dênsulŭ și pentru boeriĭ luĭ. Radulŭ Voĭvodŭ l'aŭ încungiuratŭ cu zidŭ. Acum se află în acestŭ orașŭ 40 de biserici, lucrate frumosŭ de pétră și de lemnŭ.

Maĭ înainte cu 50 de anĭ făcêndu-se numĕrătóre s'aŭ aflatŭ în Iașĭ 12 miĭ de case; însă arḍêndŭ în maĭ multe rîndurĭ și pustiindu-se de Tatarĭ și de Leșĭ, de abia a maĭ remasŭ astăḍĭ a treia parte (2).

Têrgoviștea se póte trece între orașele renumite din Valachia. Acestŭ orașŭ a fostŭ în vechime scaunulŭ Domnieĭ.

(1) Del Chiaro *op. cit.*

(2) D. Cantemirŭ, *óp. cit.*

Din cuvintele luĭ Cantemirŭ cum că înainte cu 50 de anĭ se aflaŭ în Iașĭ 12 miĭ de case ar resulta că acestŭ orașŭ aveá cătră sfîrșitulŭ seculuĭuĭ alŭ șepte-spre-ḍecelea o populațiune de celŭ puținŭ 60 de miĭ suflete, admițendŭ câte cincĭ suflete de fiă care casă.

După o ḑi de călĕtoriă de la Têrgoviște spre confinele Transilvaniei se află Câmpulungulŭ, unde se face în fiă care anŭ pe la jumătatea luĭ Iulie unŭ têrgŭ însemnatŭ, la care vinŭ neguțătoriĭ din maĭ multe părțĭ.

Întorcêndu-se călĕtorulŭ spre câmpŭ dă în calea sa peste orașulŭ Pitescĭ, vestitŭ pentru vinurile albe și dulcĭ, carĭ se potŭ trece între cele maĭ bune. De aci póte cine-va să mérgă la Romnicŭ care este scaunŭ episcopalŭ.

Craĭova este reședința Banuluĭ, ântâia însărcinare politică după principe. Se află aci unŭ hanŭ frumosŭ ziditŭ acum 12 anĭ de către egumenulŭ mônastiriĭ Horezŭ (1).

Călĕtorulŭ italianŭ maĭ citéză între orașe Buzeulŭ, Focșaniĭ, Gherghița și Roșiĭ-de-Vede.

Cantemirŭ vorbindŭ despre ținuturile și têrgurile Moldoveĭ, citéză ca têrgurĭ marĭ: Romanulŭ; — Vasluiulŭ, care era câte odată scaunŭ domnescŭ; — Berladulŭ, care era odinióră fórte mare, iar' acum s'aŭ pustiitŭ și s'aŭ lipsitŭ de tóte frumusețele luĭ; aci era scaunulŭ Vorniculuĭ din țéra de josŭ; — Galațiĭ, têrgulŭ celŭ maĭ vestitŭ, de comerciŭ pe tótă Dunărea, căcĭ în portulŭ seŭ vinŭ de doue și de treĭ orĭ pe anŭ corăbiĭ nu numaĭ din cetățile, ce suntŭ pe lângă marea négră, precum din Crimea, Trebisonda, Sinopa și Constantinopole, ci și chiar din Egiptŭ și din Barbaria, carĭ vase se încarcă cu lemne de Moldova, stejarŭ, bradŭ, precum și miere, céră, untŭ, silitră și grâŭ.

Alte têrgurĭ maĭ însemnate suntŭ Fălciulŭ, têrgŭ fórte frumosŭ;— Orcheiulŭ, care de și nu este prea mare dar este frumosŭ și îndestulatŭ bine; — Soroca, orașŭ întăritŭ, ântâia cetate despre Leșĭ de când s'a luatŭ Benderulŭ; — Hotinulŭ, cetate pe Nistru, care se socotesce între orașele cele maĭ marĭ ale Moldoveĭ; — Cernăuțiĭ pe malulŭ Prutuluĭ; Suceava, care odinióră era orașulŭ de căpeteniă alŭ Moldoveĭ, și scaunulŭ Domnieĭ și alŭ Mitropolieĭ; iar, acum este maĭ de totŭ pustiitŭ. Osebitŭ de curtea domnéscă și de alte case

(1) Del Chiaro, *op cit.*

marĭ se numeră într'acestŭ orașŭ 40 de bisericĭ de pétră și de lemnŭ și 16 miĭ de case, care maĭ tóte aŭ cădutŭ după ce s'aŭ mutatŭ scaunulŭ domnescŭ de acolo; — Rădăuțiĭ, têrgŭ și scaunŭ episcopalŭ; — Bacăulŭ, têrgŭ într'unŭ ostrovŭ de pe apa Bistrița, vestitŭ pentru rodirea pomilorŭ; are unŭ vlădică papistășescŭ.

Orașele eraŭ cum eraŭ, și potrivitŭ cu timpulŭ putemŭ dice că câte-va dintre dênsele eraŭ relativŭ bine condiționate. Se vede însă că satele eraŭ într'o stare deplorabilă. Iată cum se rostesce Raicevicĭ despre dênsele :

«Satele de la câmpŭ suntŭ de comunŭ fórte meschine și înfățișéză unŭ tabloŭ de desolațiune și de miseriă. Casele, carĭ se potŭ numi maĭ cu dreptŭ vizuinĭ, suntŭ construite sub pămêntŭ și se chiamă *bordeie*. Din depărtare nu se póte vedé de câtŭ fumulŭ ce ĭasă pe coșurĭ, ĭară de aprópe numaĭ acoperișulŭ care este prea puținŭ înălțatŭ de la pămêntŭ și este formatŭ din martacĭ acoperițĭ cu pămêntŭ, astŭ-felŭ că ĭarba cresce pe d'asupra. Locuitoriĭ fugŭ de drumurile marĭ și căută pentru aședarea satelorŭ vre o vale saŭ locŭ înfundatŭ, spre a nu fi vědųțĭ de trecĕtorĭ si spre a se feri de prădărĭ, și de vecsațiunĭ. *Iacă în ce stare de cădere reduce pe omŭ opresiunea și tirania!*

«Satele de munte suntŭ maĭ vesele; casele suntŭ înălțate de la pămêntŭ și în destulŭ de comode, avêndŭ staule și magazine pentru păstrarea provisiunilorŭ».

Cu alte cuvinte acum una sută de anĭ satele de câmpiă eraŭ o aglomerațiune de bordeie. Cum se face că după timpŭ de unŭ vécŭ; după ce țéra acésta a luatŭ o prefacere mare, totușĭ să aĭbĭ durerea să vedĭ atâtea sate, carĭ aŭ asemĕnare cu cele descrise de Raicevicĭ! Astădĭ ca și atuncĭ, satele de munte suntŭ multŭ maĭ vesele și necomparabilŭ în stare maĭ bună.

«În orașe, observéză acelașĭ autorŭ, este óre cum unŭ felŭ de poliță. Principiĭ, carĭ se îngrijescŭ ca să fiă pâne și carne în abundență, se îmbracă tiptilŭ și visitéză orașulŭ. Nóptea se află în diverse cuartiere păzitorĭ fixĭ, afară de aceia, carĭ se preumblă pentru a întimpina foculŭ și a prinde hoțiĭ. Suntŭ telalĭ publicĭ, carĭ ve-

stescŭ ca să se măture stradele, să se măture coșurile, și carĭ publĭcă ordinile și regulamentele cele noĭ. Nóptea fiă care este îndatoratŭ să umble cu unŭ felinarŭ și cârcĭumele trebuescŭ închise. Oficialiĭ abusândŭ de autoritatea lorŭ comitŭ totŭ felulŭ de vecsaţiunĭ și de asuprirĭ sub pretestŭ de a manţiné ordinea».

II.

Naționalitatea română. — Limba. — Populaţiunea. — Deprinderile Românilorŭ.— Ospitalitatea. — Costume. — Vieţuirea — Ocupaţiunĭ. — Fabrica de sticlă de la Têrgoviște. — Tipografia mitropolituluĭ Antimŭ.

Valachiĭ, ḑice Del Chiaro, se numescŭ în limba lorŭ *rumanĭ* și patria lorŭ ţéra *rumanescă;* ĭară limba lorŭ *limba rumanéscă.* În faptŭ dacă ar maĭ fi cine-va, care să se îndoiéscă, că naţiunea română modernă se trage de la romaniĭ, carĭ aŭ colonisatŭ Dacia, considerese cu atenţiune limba vorbită de acéstă populaţiune și se va încredința că este o limbă curatŭ derivată de la latina. Este adevĕratŭ, că în limba română s'aŭ strecuratŭ cuvinte grece, turce, ilirice, ungare, ș. a., de acésta însă nu se póte mira cine-va când se gândesce la vecinătatea și la comerciulŭ ce aŭ avutŭ și aŭ românii cu aceĭ populĭ (1).

«Călĕtorulŭ italianŭ, care are pentru noĭ o simpatiă particulară, face câte-va observaţiunĭ, carĭ din norocire nu maĭ suntŭ adevĕrate pentru timpulŭ de astăḑĭ, dacă, în totŭ caśulŭ, vorŭ fi adevĕrate pentru timpulŭ acela. Vorbindŭ despre vênatŭ ḑice că se bucură de cea maĭ mare linisce din partea acesteĭ naţiunĭ prea multŭ dată la o viaţă oţiósă și care de abia se îngrijesce de hrana sa ḑilnică. Nu dóră că românii nu suntŭ deștepţĭ și curagiosĭ, în câtŭ să se pótă lupta cu orĭ-care naţiune resbelnică, însă neprecurmatele greutaţĭ și dărĭ, carĭ trebuescŭ plătite în maĭ multe rîndurĭ peste anŭ, ĭ-a schimbatŭ întru atâtŭ, în câtŭ din vechea valóre romană nu le-a rămasŭ de câtŭ numele».

(1) Del Chiarò, *op. cit.*

Se vede că românii eraŭ fórte apĕsațĭ, că-cĭ maĭ josŭ simpaticulŭ italianŭ adaugă : «Nesfîrșitele greutățĭ aŭ redusŭ pe o bună parte «dintre românĭ la desperata resoluțiune de a-șĭ părăsi țéra și a fugi «aiurea, carĭ în părțile Turcieĭ de dincolo de Dunăre, carĭ în Tran-«silvania, unde sciŭ cu siguranță că numĕrulŭ românilorŭ este maĭ «mare de câtŭ în Valachia.

«În câtŭ pentru a eși din Valachia, este ușorŭ pentru aceia carĭ «cunoscŭ óre carĭ pasurĭ prin munțĭ, carĭ ducŭ în Transivania. În «totŭ casulŭ fugariĭ se ferescŭ de guardiĭ pe carĭ româniĭ i numescŭ «*plăiașĭ*, fiindŭ că -șĭ espunŭ viéța când suntŭ prinșĭ fără pașapor-«tulŭ principeluĭ».

Și apoĭ ne maĭ mirămŭ cum de nu s'a îmmulțitŭ populațiunea de óre-ce suntŭ seculĭ de când româniĭ aŭ fostŭ atâtŭ de apĕsațĭ în câtŭ aŭ fostŭ siliți să fugă peste Dunăre și în Transilvania. Și în alte țerĭ va fi fostŭ lumea apĕsată; se vede însă că la noĭ se trecuse peste tóte limitele de óre-ce străiniĭ suntŭ cuprinșĭ de mirare despre suferințele și greutățile ce înduraŭ româniĭ.

Cu privire la deprinderile nóstre; la ospitalitatea caracteristică a poporuluĭ românŭ; la felulŭ seŭ de viețuire; la aplecarea sa spre totŭ felulŭ de industriĭ, Del Chiaro dă notițe atâtŭ de interesante în câtŭ am credutŭ de cuviință a face estractulŭ următorŭ din cartea sa, încredințatŭ că totŭ românulŭ va ceti cu plăcere impresiunile unuĭ străinŭ asupra străbunilorŭ seĭ de acum aprópe doue sute de anĭ.

«Româniĭ suntŭ de temperamentŭ bunŭ, făcuțĭ bine, robustĭ și ducŭ la ostenélă, cu care se deprindŭ din copilăriă, maĭ cu sémă cu călăria. Și despre acésta mi-aducŭ aminte că amŭ vĕdutŭ cu cea maĭ mare curiositate trecêndŭ pe dinaintea ferestrelorŭ mele trupe de caĭ, carĭ se duceaŭ diminéța și séra să bea apă la rîŭ și carĭ a-veaŭ dreptŭ conducĕtorŭ unŭ copilŭ călare în vrîstă de 7 până la 8 anĭ. Aceea ce mĕ făcea să rîdŭ era supĕrarea și plânsulŭ copiluluĭ când vre unŭ calŭ apucândŭ pe altă stradă, nu se întorceă cu tóte țipetele și înjurăturile luĭ.

«Cu privire la religiune, uniĭ dintre românĭ aŭ puțină pietate și

maĭ puţină devoţiune. De altă parte suntŭ fórte esacţĭ întru a face cruce de maĭ multe orĭ când trecŭ pe dinaintea vre uneĭ biserici saŭ a vre uneĭ icóne. Observéză cu atâta rigurositate posturile în câtŭ nu voiescŭ se audă de dispensă acordată de canóne în casurĭ de bólă saŭ altă necesitate. În postulŭ celŭ mare eĭ mănâncă pesce numaĭ de doue orĭ, la Buna-Vestire şi la Florĭ; se abţinŭ de vinŭ şi de uleiŭ.

«În Valachia nu se obicĭnuescŭ ospĕtăriile, ca în alte ţerĭ din Europa, şi maĭ cu sémă în Italia, astŭ-felŭ în câtŭ străiniĭ, carĭ vorŭ să aibă vinŭ, trebue să trimită să-lŭ cumpere de la taverne care se chiamă pe românesce *cârcĭuma*. Cârcĭuma este o cantină subterană unde femeĭ bĕtrâne vêndŭ vinŭ, ţinêndŭ pe lângă dênsele câte-va femeĭ tinere. Acésta este causa că în Valachia este ruşine mare când unŭ omŭ maĭ civilisatŭ, şi maĭ cu sémă străiniĭ, ar intra în vre-o cârcĭumă. În aceste cârcĭumĭ ţeraniĭ care vinŭ la têrgŭ să vêndă producte pentru a câştiga puţinĭ banĭ cu carĭ să-şĭ întîmpine nevoile familieĭ şi să plătéscă dările, suntŭ îmbĕtaţĭ şi furaţĭ şi adesea li se ĭa şi haina de pe dênşiĭ. Trebue să spuiŭ că asemenea casurĭ se întêmplă rarŭ şi nu în tóte locurile.

«Înainte de tóte trebue să acordămŭ naţiuneĭ române unŭ atributŭ de laudă, care o deosebesce şi o distinge de multe alte naţiunĭ; şi care consistă în amórea ce aŭ româniĭ pentru străinĭ şi religiositatea cu care eĭ observéză ospitalitatea.

«Diceamŭ maĭ susŭ, că în Valachia nu se află ospĕtăriĭ; dară cu tóte acestea, unŭ călĕtorŭ care ajunge, maĭ cu sémă nóptea, la vre-o cârcĭumă de satŭ, este primitŭ cu plăcere de stăpânulŭ caseĭ şi i se cedéză chiar patulŭ pentru a se repausa; i se dă de mâncare, i se îngrijescŭ caiĭ şi la sfîrşitŭ se mulţumesce cu unŭ preţŭ fórte micŭ pentru vinŭ şi pentru fênŭ, fără să maĭ céră ce-va pentru patŭ şi mâncare. Dacă călĕtorulŭ ajunge în vre unŭ oraşŭ, şi maĭ cu sémă în reşedinţa principeluĭ, este primitŭ cu tótă curtenia după calitatea persóneĭ, chiar dacă nu ar avé scrisorĭ de recomandaţiune; i se dă locuinţă gratuitŭ şi i se trimite de către vre unŭ nobilŭ pâne, vinŭ, şi bucate în totŭ timpulŭ câtŭ rĕmâne în

orașŭ. La întêmplare ca străinulŭ să rĕmână timpŭ maĭ îndelungatŭ și să aibă óre care abilitate, în specialŭ pentru limba italiană, latină, germană ș. a., i se ofere locŭ de către vre unŭ nobilŭ pentru a instrui pe copiĭ. Străinulŭ este și maĭ bine primitŭ când este chiămatŭ de principe saŭ de vre unŭ nobilŭ de rangulŭ ântâiŭ; în asemenea casŭ este primitŭ la fruntariĭ de către căpitanulŭ respectivŭ, care-ĭ dă unŭ conducĕtorŭ dintre soldațiĭ fruntarielorŭ. Soldatulŭ are pe peptŭ o placă de metalŭ, pe care se află întipărite armele Valachieĭ; acestuia se supunŭ autoritățile din sate și procură străinuluĭ tóte trebuinciósele precum locuință, hrană, caĭ și căruță până la altŭ satŭ; cu chipulŭ acesta călĕtoresce din satŭ în satŭ până la reședința princiară. Aci străinulŭ pe lângă locuință primesce ḑilnicŭ porțiune de carne, pâne și lumînărĭ, o retribuțiune mensuală de la tesaurŭ, adică de la casa publică. Afară de alte darurĭ ce dă principele la ḑile marĭ, maĭ cu sémă străinilorŭ, carĭ suntŭ înpiegațĭ la curte, maĭ dă fiă căruia dintre dênșiĭ la Pascĭ postavŭ pentru a-șĭ face veștminte de véră.

«Îmbrăcămintea Valachilorŭ este aceeașĭ ca și a turcilorŭ, afară de beretonŭ care este ca celŭ polonesŭ, adică îmbrăcatŭ împrejurŭ cu pele négră de mielŭ, lată de patru degete, și între aceste peĭ suntŭ maĭ căutate acele de Moscva. Aceia, carĭ se bucură de cele d'întâiŭ demnitățĭ înlocuiescŭ mielulŭ cu pelea de samurŭ. Toțĭ pórtă pĕrulŭ scurtŭ, afară de preoțĭ și călugărĭ, cari-lŭ pórtă lungŭ. Ceĭ maĭ mulțĭ dintre românĭ pórtă barbă. Îmbrăcămintea femeilorŭ este o amestecătură de haine grece și turce, însă nu-șĭ acopere figura. Femeile măritate 'șĭ acoperŭ capulŭ cu unŭ vĕlŭ albŭ; cele doue căpătâie ale vĕluluĭ atârnă pe spate. Fetele pórtă pĕrulŭ împletitŭ în formă de códe, prinse cu ace lungĭ când se punŭ în giurulŭ capuluĭ. În ḑilele de serbătóre se îmbracă fórte bogatŭ și pórtă giuvaerurĭ prețióse, între carĭ și unŭ colanŭ compusŭ din monete de aurŭ de mărime diferită până la valóre de ḑece ungherĭ una. Copilele maĭ sărace pórtă salba de monete de argintŭ, după puterea lorŭ.

«Femeile cu avere și nobile se preumblă prin orașŭ în căruță cu

douï caï, carï aŭ pe peptŭ unŭ felŭ de peptarŭ de postavŭ verde saŭ turchesŭ însă nu roșu, acéstă colóre fiind reservată pentru familia princiară. Cucierulŭ nu șede pe lădița dinainte, ci călare pe calulŭ din stânga. În întrulŭ căruțeï (când nu este făcută pe nemțesce) nu se află lădițe saŭ altŭ ce-va pentru șeḑutŭ; ómeniï ședŭ pe tapete și pe perine lungï acoperite cu velințe. Servitórea, care merge cu dómna sa, și care obicĭnuitŭ este o femeă bătrână, nu are perinï și șede pe chichița trăsureï în fața stăpâneï sale. Nobiliï umblă prin orașŭ călare și cu o suită de servitorŭ după calitatea cè aŭ; când întră în curtea palatuluï, descalecă și înainte de a se urca pe scara Curțiï 'șï scotŭ cismele și punŭ în locu-le papucï. Se păstrézĕ aceiașï ceremonie când se visitéză vre-unŭ nobilŭ, și acésta pentru că dacă persóna care merge să faca visită este de unŭ rangŭ deosebitŭ și de națiune orientală, i se dă să șeḑa loculŭ d'întâiŭ, adıcă la capulŭ patuluï, unde stă cu picióre le încrucișate și rezimatŭ de perinile așeḑate de a lungulŭ ziduluï. Patulŭ nu este mișcătorŭ ca ale nóstre; capulŭ și marginea suntŭ fixate în zidŭ; se așterne numaï séra când este timpulŭ culcăriï; ïar' peste ḑiuă așternutulŭ stă strînsŭ la capulŭ patuluï acoperitŭ cu o pânză fórte subțire cu florï de mătase, ïar' restulŭ patuluï se acopere cu unŭ tapetŭ până josŭ; pe d'asupra se află unŭ materassŭ (saltea) umplutŭ cu bumbacŭ și căptușitŭ cu damascŭ saŭ cu altă stofă scumpă indiană saŭ turcéscă.

«În fiă care cameră se află o sobă, care este unŭ felŭ de căminŭ cu o usciórĕ ovală pe unde se punŭ lemnele. Căldura din sobă trece într'unulŭ saŭ doue olane, care suntŭ rotunde saŭ patrate și câte odată cu ornamente de gipsŭ. Tapețeriï saŭ alte obiecte de ornamentŭ nu se întrebuințéză în Valachia, afară de icónă care este atêrnată la părete pe o bucată de damascŭ saŭ de brocartŭ. Mescióra, dacă nu este făcută din vre unŭ lemnŭ rarŭ, este în totŭ-de-una acoperită cu unŭ tapetŭ și așeḑată în colțulŭ cameréï.

«Fiindŭ-că româniï nu întrebuințéză scaune, pe lângă pereții camerilorŭ se afla unŭ felŭ de băncï cu spate acoperite cu postavŭ,

care numaĭ la curte este roșu. Spatele este în destulŭ de înaltŭ pentru ca cine-va să se pótă rezima.

«Masa se pune obicĭnuitŭ în sala, care se chiamă de românĭ *casa mare*. Cu tóte acestea orĭ-ce casă de nobilŭ are unŭ felŭ de terață saŭ de belvedere, care are o vedere deliciósă în grădină și unde se prândesce véra la recóre. Masa sémĕnă cu una din acele ce se află în refectoriile religioșilorŭ; românĭĭ nu întrebuințéză mese ovale saŭ rotunde în mijloculŭ caseĭ. Comesenĭĭ se așédă de amêndoue părțile meseĭ pe băncĭ, cărĭ se acoperŭ cu tapete în casŭ de a fi persóne invitate. Stăpânulŭ caseĭ șede pe bancă; loculŭ din capulŭ meseĭ fiindŭ reservatŭ dómneĭ sale saŭ pentru vre-o persónă însemnată. Albiturile de masă suntŭ de pânză de bumbacŭ fórte subțire. Când se întêmplă ca șervetele să nu fiă de ajunsŭ, se pune în prejurulŭ meseĭ o bucată de pânză lată ca de unŭ cotŭ și cu acésta se servesce fiă care. Până să se aducă bucatele la masă, comesenĭĭ vorbescŭ cu stăpânulŭ caseĭ în camera sa, unde se dă fiă căruia mătănĭĭ; după aceea se spală pe mânĭ și fiă care scóte haina cea lungă, pe care o pune pe umerĭ și mănecele sale atêrnă pe spate; acésta este unŭ actŭ de convenientă, care se practicéză de invitățĭ. Dacă se află vre unŭ preotŭ de față, dice *Tatălŭ nostru* în limba grécă saŭ ilirică, și după acésta bine-cuvintéză masa. Fiă care șede după regulă; după ce preotulŭ a întinsŭ cu o bucățică de pâne în vre unŭ felŭ de bucate, fiă care se închină, făcêndŭ o reverință cătră patronulŭ caseĭ, și începe a mânca. Dacă în dıua aceia este vre o serbătóre mare, fiă care 'șĭ dice *la mulțĭ anĭ* și în cele din urmă stăpânulŭ caseĭ când bea celŭ d'întâiŭ pacharŭ cu vinŭ, face o asemenea urare invitațilorŭ sĕĭ. La românĭ nu este obiceiŭ să se céră de beutŭ; fiă care aștéptă până ce bea stăpânulŭ caseĭ și apoĭ cu acelașĭ paharŭ bea toțĭ invitațiĭ, obiceiŭ cu care anevoĭă se potŭ deprinde străinĭĭ din țerile maĭ civilisate.

«Mâncările lorŭ suntŭ în destulŭ de copióse, însă nu în destulŭ de potrivite; și aceea ce este maĭ rĕŭ, este că maĭ în totŭ-de-una se mânâncă recĭ, pentru că cuhnia este departe de casă. Românĭĭ nu mănâncă brósce, nicĭ brósce țestóse, nicĭ melcĭ; cu tóte acestea

în timpulŭ nostrŭ s'a introdusŭ obiceĭulŭ de a se mânca melcĭ, şi acum i mănâncă cu atâta gustŭ, maĭ cu sémă în postŭ, în câtŭ se trimitŭ soldaţĭ în grădina părinţilorŭ noştri Franciscanĭ din Têrgovişte ca să caute pentru cuhnia principeluĭ.

«După masă comesenii trecŭ în camera unde aŭ luatŭ rachiŭ; aci li se dă să se spele pe mâinĭ şi în gură; pentru acestŭ sfîrşitŭ sé întrebuinţéză lighiane de aramă costorite şi cu capaculŭ perforatŭ, după moda turcéscă. Se bea apoĭ câte unŭ pacharŭ de vinŭ şi se aduce caféua dându-se ciubucŭ acelora, carĭ dorescŭ. În cele din urmă invitaţii 'şĭ punŭ haina de désupra, mulţumescŭ patronuluĭ, şi încalecă ducêndu-se fiă care pe la casele lorŭ ca să dórmă fiindŭ-că în Valachia ómeniĭ dormŭ după mâncare nu numaĭ când suntŭ dilele lungĭ, darŭ şi ĭarna. Domniĭ aceştia béŭ în destulŭ de bine; şi vinulŭ de şi trage la somnŭ dar nu îngreuiéză capulŭ.

«Femeile române aŭ superstiţiile lorŭ; aşa de exemplu când se ivesce ciuma în Valachia, ele în termenŭ de 24 ore, torcŭ, ţesŭ şi cosŭ o cămaşă de cânepă, pe care o ardŭ în midloculŭ uneĭ curţĭ credêndŭ că cu modulŭ acesta s'a depărtatŭ molima.

«Se spală copii în tóte dilele până la etatea de şépte saŭ optŭ anĭ; de aci înainte începŭ a se spala singurĭ. Mancele le facŭ o cruce négră cu noroiŭ pe frunte pentru ca să nu se deóchie.

«Légănele nu se obicĭnuescŭ în Valachia. Mancele culcă copii într'o pânză patrată acoperită cu postavŭ roşu peste care se pune salteluţa, perinile şi plapoma, ş.a. La fiă care colţŭ alŭ acesteĭ pânze se află unŭ căpĕtâiŭ de sfóră grósă înfăşurată cu postavŭ roşu; se adună cele patru căpĕtâie, se înódă şi se atêrnă de unŭ cuiŭ bătutŭ lângă patulŭ măncii. Când se deşteptă copilulŭ, manca-lŭ mişcă până ce adórme din noŭ.

«Politeţa este practicată în casele românescĭ; ca să spunŭ adevĕrulŭ, este o plăcere nespusă cândŭ intră cine-va în acele camere, prin carĭ suntŭ împrăsciate totŭ felulŭ de erburĭ mirositóre, precum pelinŭ, rută, salvie, mintă şi altele asémenĭ, carĭ rĕspândescŭ unŭ mirosŭ pre câtŭ de plăcutŭ pre atâtŭ de sănătosŭ.

«Româniĭ detestéză obiceĭulŭ acelorŭ naţiunĭ, carĭ ţinŭ în camere

vase pentru trebuinţele nopturne; eĭ chiar ĭarna esŭ nóptea încălţiţĭ şi se ducŭ la loculŭ comunŭ, espuindu-se a se înbolnăvi după cum se întêmplă adesea.

«Asemenea aŭ o aversiune particulară contra obiceĭuluĭ de a se deschide cadavrele saŭ de a li se face anatomia De aceea chirurgiĭ veniţĭ de curêndŭ în ţéră să fiă cu luare aminte în acéstă privinţă, că-cĭ într'altŭ felŭ se vĕdŭ espuşĭ a fi trataţĭ de spurcaţĭ şi nu-ĭ maĭ chiamă nimenĭ nicĭ chiar pentru o simplă luare de sânge.

«Românii, şi în specialŭ femeile, cunoscŭ multe remediĭ simple, aşa în câtŭ la casurĭ de vre o infirmitate sciŭ să le întrebuinţeze fără să maĭ chiăme mediculŭ. Cu tóte acestea persónele prudente respectéză doctorulŭ. Mediculŭ principalŭ este fórte bine plătitŭ din tesaurulŭ publicŭ, cu dóue miĭ realĭ pe anŭ, afară de porţiunile dilnice de carne, pâne, luminărĭ, céră, săŭ, ş.a., carĭ se daŭ pentru servitoriĭ sĕĭ, şi de numerósele. darurĭ ce primesce din tóte părţile. Daca vre unŭ nobilŭ se însănătoşéză curêndŭ, mediculŭ primesce o bună resplătire în banĭ şi unŭ calŭ frumosŭ.

«Româniĭ suntŭ fórte recunoscĕtorĭ pentru serviciele ce li se facŭ, maĭ cu sémă de către străinĭ; din contra, suntŭ fórte vindicativĭ pentru vre unŭ afrontŭ ce li se face şi uĭtă fórte anevoĭă. Suntŭ fórte curtenitorĭ între dênşiĭ, întrebându-se şi dorindu-şĭ sănătate când se întâlnescŭ. Când se întâlnescŭ douĭ inşĭ, de aceeaşĭ condiţiune, după ce-şĭ strîngŭ mâna dréptă, se îmbrăţişéză, maĭ cu sémă când nu s'aŭ vĕdutŭ de multŭ timpŭ; după aceea amêndoĭ se descoperŭ.

«Dacă se întâlnesce unŭ superiorŭ cu unŭ inferiorŭ, celŭ din urmă sărută mâna superioruluĭ, atingêndu-o de frunte. Femeile încă suntŭ civile şi fórte respectuóse, şi după ce sărută mâna o atingŭ cu mănuşa. Vorbescŭ de femeile din clasa de mijlocŭ, că-cĭ nobilele sunt fórte reservate. Şi fiindŭ-că vorbimŭ de sărutarea mâniĭ, vomŭ adăogi că orĭ când se bate unŭ servitorŭ pentru vre o culpă, acesta după bătaiă sărută mâna stăpânuluĭ sĕŭ, promiţêndŭ că pe viitorŭ 'lŭ va servi cu maĭ multă punctualitate. Am observatŭ că orĭ cândŭ o persónă maĭ de distincţiune trece pe unde-va şi află femeĭ şedêndŭ, acestea se scólă în susŭ spre semnŭ de reverinţă.

«Ocupaţiunea cea maĭ ordinară a femeilorŭ este ţesutulŭ. Argelele lorŭ sunt în pămêntŭ şi pânza este fórte ângustă, avêndŭ o lăţime de abia de treĭ cuarte. Din pânză se facŭ cămeşĭ, pe carĭ le pórtă lungĭ până la pămêntŭ şi pantalonĭ de pânză pe carĭ i întrebuinţéză toţĭ fără deosebire, şi cu carĭ se culcă nóptea în toţĭ anotimpiĭ. Cingĕtórea lorŭ este o făşiă lată de o palmă ale căreĭa căpĕtâie suntŭ lucrate cu florĭ de mătase de diferite nuanţe. Fiă care nobilă ţine sclavele sale ţigance, d'impreună cu alte fete, în camera sa unde lucréză neîncetatŭ batiste, dintre carĭ unele suntŭ făcute cu florĭ de mătase ĭar' altele cu firŭ de aurŭ. Asemenea obiecte se daŭ ca darŭ la vre o ocasiune solemnă saŭ la vre o visită extraordinară, precum bunăóră a vre unuĭ prelatŭ, căruĭa după ce i se dă darulŭ i se sărută mâna. Şi cu acéstă ocasiune voiŭ spune că femeile nu lucréză vinerea cu aculŭ; până şi catolicele născute în ţéră observéză acéstă deprindere superstiţiósă.

«În câtŭ despre naţiunea română în generalŭ, este de ajunsŭ să trăiéscă cine-va în acéstă ţéră, pentru a se încredinţa că româniĭ suntŭ înzestraţĭ cu celŭ maĭ bunŭ naturalŭ şi fórte capabiĭ d'a reuşi în tóte profesiunile la carĭ se aplică numaĭ să fiă maestriţĭ. Eĭ suntŭ din fire fórte agiĭ la călăriă; îndemănaţĭ la mănuirea armelorŭ şi s'arŭ folosi fórte multŭ când arŭ fi instruiţĭ în arta militară. Câtŭ despre alte arte mecanice eĭ reuşescŭ de minune întru tóte. 'Şĭ însuşescŭ orĭ-ce vĕdŭ, şi nu este manufactură, saŭ de modă turcéscă, saŭ de cele întrebuinţate de noĭ, pe care eĭ să nu o imiteze îndestulŭ de bine. Mĭ-aducŭ aminte că am vĕḑutŭ unŭ servitorŭ tinerŭ din casa Cantacuzinŭ, care se deprinsese atâtŭ de bine să desemneze cu condeiulŭ, în câtŭ desemnurile făcute de dênsulŭ păreaŭ gravate pe aramă. În depărtare de dóue mile italiane de la Têrgovişte se află cuptóre pentru fabricarea sticleĭ; sticlele suntŭ îndestulŭ de limpeḑĭ şi netede cu tóte că colórea lorŭ este azuriă. Se aduce sticlăriă maĭ albă din Polonia, însă este plină de defecte astŭ-felŭ în câtŭ nu se póte compara cu aceea care se fabricéză în Valachia. Cu tóte acestea nobiliĭ, ca şi străiniĭ, carĭ suntŭ deprinşĭ a cheltui banĭ mulţĭ, se aprovisionéză cu cristalurĭ de diferite calităţĭ, carĭ

se aducŭ din Veneția pe calea Constontinopoleĭ, cum și cu sticlăriĭ de Boemia, carĭ se aducŭ de neguțătorĭ de dóue orĭ pe anŭ de la Lipsca d'impreună cu alte mărfurĭ.

«Ca să reviŭ la ingeniósa capacitate a românilorŭ, ținŭ să spunŭ, că eĭ sciŭ să imiteze orĭ ce felŭ de manufactură nu atâtŭ de moda turcéscă câtŭ de cea italiană, germană, francesă, ș. a. Am vědutŭ săpăturĭ atâtŭ în lemnŭ, câtŭ și în aramă, pentru trebuințele tipografieĭ, alŭ căreia directore în timpulŭ meŭ era Monseniorele Antimŭ, archiepiscopŭ mitropolitŭ alŭ Valachieĭ, giorgianŭ de naționalitate, care de și cădutŭ în sclaviă în copilăria sa, totușĭ întrebuințândŭ cu cea maĭ ingeniósă industriă acele talente cu carĭ fusese dotatŭ de celŭ Prea Înaltŭ, sciu să ajungă la acelŭ gradŭ supremŭ de demnitate eclesiastică în Valachia. Vomŭ vedé maĭ la urmă cum șĭ-a perdutŭ scaunulŭ, și eŭ credŭ că lectorele nu va puté să citéscă fără să lăcremeze tragiculŭ și funestulŭ sfîrșitŭ alŭ aceluĭ demnŭ și virtuosŭ archiepiscopŭ.

«Tipografia care există în mônastírea archiepiscopatuluĭ saŭ la mitropolia Valachieĭ are frumóse și bune caractere arabice, grece, române și ilirice. Tipografiĭ suntŭ de națiune română, învěțațĭ de persóne, carĭ și ele învěțaseră arta tipografică de la menționatulŭ archiepiscopŭ. Între alte opere, carĭ în diua de astădĭ s'aŭ tipăritŭ în Valachia suntŭ și următórele :

Vechiulŭ și *noulŭ testamentŭ,* tradusŭ în românesce de doĭ frațĭ nobilĭ românĭ din familia Greceanu. Tipărirea acesteĭ opere s'a începută la 1688 în timpulŭ domnieĭ luĭ Șerbanŭ Cantacuzinŭ și s'a terminatŭ în dilele principeluĭ Constantinŭ Brancoveanu.

Epistole și *Evangeliĭ* pentru trebuința bisericeĭ, tipărite în limba română.

Psaltirea în limba ilirică și cea română.

Antifone, tropare și *imnurĭ* pentru totŭ anulŭ, tipărite maĭ ântâiŭ în ilirică și apoĭ în grecesce.

Diferite cărțĭ de *Orațiunĭ*, în grecesce și românesce.

Alexandria saŭ istoria luĭ Alexandru Macedonŭ, în românesce.

Maximele orientalilorŭ traduse în italiană din cea francesă de mine însu-mĭ, apoĭ traduse în grecesce și în românesce.

Deosebite *Panegirice* în lauda sântuluĭ Stefanŭ și a sântuluĭ Constantinŭ.

Istoria judaică, în limba grécă de Alexandru Mavrocordatŭ.

III.

Scólele; — Educațiunea; — Moravurile; — Imbrăcămintea. — Causele stăriĭ sociale și economice a țeranilorŭ cătră sfîrșitulŭ celuĭ de alŭ treĭlea pătrarŭ alŭ seculuĭ alŭ optŭ-spre-decelea.

Trecuseră aprópe treĭ pătrare de seculŭ de când Del Chiaro visitase România și până la sosirea luĭ Raicevicĭ. Cetindŭ cele scrise atâtŭ de unulŭ câtŭ și de celŭ-l-altŭ cu privire la starea nóstră culturală, socială și economică, m'amŭ încredințatŭ că relațiunile luĭ Raicevicĭ merită de a fi cunoscute, cu tóte că vorbesce maĭ despre aceleașĭ lucrurĭ ca și predecesorulŭ seŭ. M'amŭ decisŭ ca să estragŭ acéstă parte din cartea luĭ Raicevicĭ, maĭ cu sémă pentru că autorulŭ acesta este după mine unŭ observatorŭ distinsŭ, unŭ omŭ versatŭ în cestiunile economice și sociale, și observațiunile sale suntŭ atâtea documente prețióse pentru noĭ româniĭ.

«Limba română fusese înlocuită în vechime cu cea slavă pentru celebrarea oficiuluĭ divinŭ. Nicĭ preoțiĭ, nicĭ poporulŭ nu înțelegeaŭ acéstă limbă străină. Principele Constantinŭ Mavrocordatŭ introduse limba română în biserică. Frațiĭ Grecianu aŭ tradusŭ biblia în limba națională. În multe bisericĭ, în carĭ oficiéză călugărĭ grecĭ, liturgia se face în limba grécă. În Bucurescĭ și Iașĭ se află unŭ seminarŭ pentru preoțĭ și alte scóle publice; profesoriĭ suntŭ grecĭ; învéță gramatica și esplică logica luĭ Aristotele. Se află în scóle unŭ profesore de limba latină și francesă; cea din urmă este fórte la modă și suntŭ chiar dómne, carĭ o vorbescŭ.

«În Bucurescĭ se află o tipografiă grécă și română înființată la începutulŭ acestuĭ seculŭ de către unŭ archiepiscopŭ de națiune

grecŭ. Téscurile suntŭ întrebuințate pentru a tipări cărțĭ. de liturgiă.

«Orĭ ce altă sectă saŭ religiune este tolerată și póte să-șĭ esercitéze publicŭ funcțiunile sale sacre. În Valachia se află deosebite mônastirĭ de franciscanĭ observanțĭ, carĭ depindŭ de episcopulŭ de la Nicopoli în Bulgaria. În Bucurescĭ se maĭ află o biserică luterană și sinagoga ebreilorŭ. Aceștia fiindŭ fórte numeroșĭ, aŭ dobênditŭ voĭă să facă sinagoge în maĭ multe locurĭ.

«În starea actuală a Europeĭ creștine, o parte bună a educațiuniĭ publice este în mâna cleruluĭ. Clerulŭ în Dacia fiindŭ ignorentŭ este firescŭ, ca poporulŭ să nu fiă luminatŭ. Afară de acésta opresiunea face pe ómenĭ bănuitorĭ și prin urmare pentru a nu fi înșelațĭ se facŭ înșelătorĭ. Fugŭ câtŭ potŭ de muncă, fiindŭ-că sciŭ din esperiență, că cu câtŭ aŭ maĭ multŭ cu atâtŭ trebue să contribuiéscă maĭ multŭ. De aci vine că locuitoriĭ nu se aplică la nicĭ o industriă nouă și neîngrijescŭ chiar și pe cea maĭ necesară, adică agricultura. De altă parte pămêntulŭ este atâtŭ de roditorŭ în câtŭ cu puțină ostenélă 'șĭ procură cele necesariĭ pentru susținere. Tóte artele mecanice suntŭ saŭ în mâna țiganilorŭ saŭ a străinilorŭ din localitățile vecine care le esercitéză cu folosŭ fiindŭ-că se bucură maĭ adesea de o maĭ mare protecțiune de câtŭ pămênteniĭ.

«Deveniţĭ leneșĭ din causa împrejurărilorŭ, suntŭ îndiferințĭ până și în aceea ce privesce hrana lorŭ. Eĭ preferă făina de porumbŭ fiindŭ-că le vine maĭ ușorŭ să facă o mămăligă de câtŭ să dospéscă și să cócă pânea de grîŭ. Obicĭnuitŭ locuitoriĭ mănâncă mămăligă cu sare, orĭ cu lapte și cu brânză próspĕtă, orĭ cu pesce săratŭ, mâncare, care le place fórte multŭ fiindŭ-că le face poftă de vinŭ și de rachiŭ. Este învederatŭ, că unŭ astŭ-felŭ de regimŭ și cu întrebuințarea nemoderată a femeilorŭ, la carĭ se daŭ din copilăriă, trebue să slăbéscă și să enerveze corpulŭ. Mulțimea serbătorilorŭ contribuesce multŭ la desvoltarea trândăvieĭ; trândăvia conduce la vițiurĭ vătămătóre și rușinóse.

«Locuitoriĭ de la câmpŭ suntŭ în generalŭ maĭ micĭ, maĭ debilĭ și trăiescŭ maĭ puținŭ de câtŭ ceĭ de la munte. La acésta contribuesce aerulŭ care este maĭ puținŭ sănătosŭ, apele marĭ, locuințele în pă-

mêntŭ, vecsațiunile guvernuluĭ și ale turcilorŭ trecĕtorĭ, la carĭ suntŭ maĭ espușĭ, și maĭ pre susŭ de tóte bólele venerice, carĭ suntŭ fórte împrăsciate. La munte se află ómenĭ făcuțĭ bine și cu fața sănătósă, tarĭ și curagioșĭ. Le place vênătórea și atacă cu curagiŭ celŭ maĭ selbaticŭ ursŭ din Carpațĭ, și în generalŭ trăiescŭ multŭ. Locuitoriĭ din Banatulŭ Craioveĭ suntŭ reputațĭ ca bravĭ și s'aŭ distinsŭ, sub numele de voluntarĭ românĭ în tóte cele din urmă resbele dintre turcĭ, austriacĭ și rușĭ. Unŭ călugărŭ din celebra mônastire de la Argeșŭ a fostŭ celŭ d'ântâiŭ, care a luatŭ armele în favórea rușilorŭ în resbelulŭ trecutŭ.

«Îmbrăcămintea ordinară a românilorŭ este unŭ cortelŭ saŭ șubă de dimiă albă, și ițarĭ lungĭ, de aceiașĭ stofă, lucrată de femeile lorŭ. Capulŭ și-lŭ acoperŭ cu o căciulă de pele de mielŭ. Munteniĭ pórtă o glugă de pănură care le servesce pentru a-șĭ păstra merindele și pentru a-șĭ acoperi capulŭ când plóă. Iarna câmpeniĭ pórtă unŭ cojocŭ de pele de óie și munteniĭ saricĭ, carĭ suntŭ fórte bune pentru a-ĭ păzi de frigŭ. Le place fórte multŭ foculŭ; chiar vera când călĕtorescŭ nóptea, facŭ unŭ focŭ mare în mijloculŭ câmpuluĭ saŭ în pădure și se culcă împrejurŭ. Este fórte adevĕratŭ, că chiar în nopțile de veră timpulŭ este în destulŭ de rece pentru a avé trebuință de focŭ. Afară de acésta foculŭ curăță atmosfera și gonesce țințariĭ și alte insecte.

«Femeile muncescŭ maĭ multŭ de câtŭ bărbațiĭ și țesŭ pănură și pânză pentru trebuințele familieĭ. Portulŭ lorŭ ordinarŭ este fórte simplu și consistă dintr'o cămașă grósă de inŭ, unŭ brîŭ încinsŭ pe lângă șéle, o zevelcă dinapoĭ și câte o dată ceva dinainte. Femeile măritate aŭ fața tristă și obosită; fetele suntŭ maĭ vesele și le place să se orneze cu florĭ și să jóce. Mamele îngrijescŭ fórte multŭ de pudórea fetelorŭ, considerândŭ ca o mare desonóre, ca ele să-șĭ pierdă virginitatea și în asemenea casŭ să fiă trimise de către soțiĭ lorŭ la casa părinților.

«Nobilimea nu primesce, în generalŭ, o educațiune maĭ distinsă. Casele lorŭ suntŭ pline de sclavĭ și sclave țiganĭ, carĭ facŭ tóte serviciele domestice, precum bucătarĭ, vizitiĭ, pânarĭ, croitorĭ ș. a. Ți-

ganiĭ suntŭ rasa cea maĭ vilă și cea maĭ murdară din câte se află în Europa; hoțĭ, malițioșĭ, și aplicațĭ la libertinagiŭ din vêrsta cea maĭ fragedă. Este învederatŭ că unŭ copilŭ crescutŭ între asemenea ómenĭ nu póte dobêndi nicĭ sentimente generóse, nicĭ principiĭ înalte.

«Fiindŭ-că limba grécă se vorbesce la Curtea principilorŭ, părințiĭ caută călugărĭ grecĭ, cărora le încredințéză instrucțiunea copiilorŭ lorŭ. În ambele provinciĭ se află o mulțime de asemenea călugărĭ, carĭ nu facŭ onóre stăriĭ eclesiastice prin moravurile lorŭ. Am cunoscutŭ mulțĭ bĕtrânĭ tenacĭ, carĭ voindŭ să păstreze vechile moravurĭ, n'aŭ vroitŭ să vorbéscă nicĭ o dată grecesce.

«Limba națională este o amestecătură de latină și slavă; spre exemplu ḑicŭ: *bună vremea Domnule; sluga dumitale; vremea* și *sluga* suntŭ cuvinte slave.

«Acesteĭ națiunĭ și maĭ alesŭ valachilorŭ, le placŭ multŭ balurile, prânzurile tumultuóse și petrecerile. Omeniĭ gravĭ și înaintațĭ în vêrstă jócă și abuséză de bĕutură cu ocasiunea serbărilorŭ și nunțilorŭ, carĭ se facŭ la Curte. Le placŭ jocurile de norocŭ și spectaculele. Multe din deprinderile lorŭ se asémĕnă cu ale vecinilorŭ ungurĭ și polacĭ, și după cum ḑice Del Chiaro aveaŭ maĭ mare generositate și magnificență; însă lucrurile s'aŭ schimbatŭ de când acéstă națiune este dominată de grecĭ, carĭ șĭ-aŭ pusŭ tótă silința pentru a o apĕsa și a distruge orĭ ce sĕmênță de virtute pentru ca să pótă domni cu maĭ multă facilitate. Inamicițiele între boerĭ se nascŭ când se facŭ schimbărĭ în funcțiunile publice; atuncĭ facŭ totŭ ce le este cu putință pentru a se discredita uniĭ pe alțiĭ, și acésta se petrece chiar între aceia carĭ suntŭ rude; însă pe dată ce funcțiunile suntŭ împărțite, ĭarășĭ devinŭ amicĭ ca și maĭ înainte.

«Galanteria domnesce multŭ între dómne; le place viéța oțiósă și-șĭ petrecŭ tótă ḑiua făcêndu-șĭ visite. De altă parte nu se află țéră unde ómeniĭ să murmure maĭ puținŭ; trebue ca scandalulŭ să fiă prea mare pentru ca să se vorbéscă de dênsulŭ. În poporŭ esistă multă desfrênare. Tóte tavernele suntŭ locurĭ de prostituțiune.

«Lucsulŭ în îmbrăcăminte este escesivŭ în ambe sexele, și ruina caselorŭ provine dintr'acésta. La Nascerea Domnuluĭ, la Pascĭ, la

Adormire, orĭ-ce dómnă se înoiesce. Vesmintele, carĭ suntŭ saŭ de stofe de India, de șalurĭ de Cașemirŭ îmblănite cu zibeline, saŭ cu alte blănĭ prețióse de Rusia, și cusute pe la încheieturĭ cu firŭ saŭ broderiĭ de Viena, costă până la treĭ miĭ de fiorinĭ.

«Masa lorŭ este abundentă, însă nu gustósă. Le place să aibă invitațĭ mulțĭ și cine vine la ora mesiĭ este primitŭ bine.

«In vechime ómeniĭ mergeaŭ călare și dómnele într'unŭ felŭ de trăsură suspendată numită *Radvan* și care se maĭ întrebuințéză și acum pentru călĕtoritŭ. Astăḑĭ s'a introdusŭ trăsurile de Viena și se întrecŭ care de care să aibă maĭ frumóse. Luxulŭ are trebuință de arte, și pămênteniĭ neavêndŭ dibăcia cerută pentru a le practica, s'aŭ așeḑatŭ în țéră mulțĭ străinĭ din Transilvania, carĭ vêndŭ scumpŭ manufacturile lorŭ.

«În casele lorŭ suntŭ maĭ multŭ meschinĭ de câtŭ magnificĭ, și acésta nu dóră pentru că n'arŭ voi să fie câtŭ de luxoșĭ, însă fiindŭ-că se temŭ de a deștepta aviditatea și spiritulŭ de răpire alŭ turcilorŭ. Barbariĭ aceștia 'șĭ facŭ o plăcere de a distruge orĭ-ce lucru și de a vedé unŭ satŭ întregŭ arḑêndŭ. După resbelulŭ trecutŭ nu se maĭ vedeaŭ de câtŭ urmele tutulorŭ moșiilorŭ însemnate de la câmpŭ, moșiĭ, carĭ cu puținĭ anĭ maĭ înainte se aflaŭ într'o stare de înflorire. Nenorocițĭ locuitorĭ a uneĭ țĕrĭ atâtŭ de frumóse, meritațĭ cu dreptŭ considerațiunea orĭ căreĭ ființe simțitóre și umană și maĭ cu sémă ale aceluia, care a trăitŭ atâțĭ anĭ între voĭ și care făcêndu-șĭ o plăcere și o datoriă de a lucra în totŭ-d'a-una spre folosulŭ vostru, a meritatŭ gratitudinea vóstră.

«După câtŭ potŭ eŭ să judecŭ, aflu, că tóte vițiile acesteĭ națiunĭ derivéză de la unŭ guvernŭ maĭ multŭ de câtŭ despoticŭ și de la o educațiune fórte rea. Suntŭ încredințatŭ că dacă poporulŭ acesta arŭ avé unŭ suveranŭ dreptŭ, luminatŭ și umanŭ, în puținŭ timpŭ s'arŭ schimba cu totulŭ și arŭ rivalisa cu națiunile cele maĭ culte.

«Unŭ guvernŭ vițiosŭ și apĕsătorŭ aduce după sine miĭ de desordine și orĭ-cine are nenorocirea să trăiéscă subt unŭ asemenea jugŭ i simte efectele. Nenorociţiĭ cultivatorĭ românĭ îndatorațĭ în fiă ce momentŭ să scóță punga pentru a plăti contribuțiunile și dările cele

grele puse asupra totŭ felulŭ de producţiune, suntŭ nevoiţĭ să alerge la aceia carĭ aŭ banĭ. De téma bătăieĭ şi a închisóreĭ cum şi răpirea, de către crudulŭ împlinitorŭ, a pluguluĭ şi boilorŭ, singuriĭ soţĭ aĭ oboseleĭ lorŭ şi mijloculŭ de a-şĭ dobêndi subsistenţa, i face că nu se gândescŭ, nu cercetéză cu ce condiţiunĭ li se împrumută baniĭ.

«Ca să aïbă câţĭ-va leĭ se îndatoréză şi cedéză cu anticipaţiune tóte productele, ce aşteptă să culégă în anulŭ acela, grânele ce aŭ semĕnatŭ, via ce aŭ cultivatŭ, céra produsă de albinele lorŭ, lâna oilorŭ, viţelulŭ, mânzulŭ, nimicŭ nu maĭ este alŭ lorŭ; orĭ ce productŭ de abïa apucă să-lŭ vedă cultivatoriĭ şi trece în mânile nesăţiosuluĭ creditorŭ. Principiĭ impunŭ cele maĭ marĭ îngreunărĭ când este aprópe să se cócă semĕnăturile, şi nu lasă ţĕranilorŭ timpulŭ să le vêndă de témă, ca nu cum-va să întrebuinţeze pentru altă nevoiă baniĭ ce prindŭ pe bucate. În acelaşĭ timpŭ neguţătoriĭ grecĭ şi epiroţĭ se arată cu saciĭ plinĭ de banĭ şi cutreieră satele pentru ca să ajute pe ceĭ întrebuinţaţĭ, cercetéză cuantitatea productelorŭ şi după acésta anticipéză baniĭ fiă căruia, fixândŭ unŭ preţŭ fórte micŭ. Dacă pietra saŭ orĭ-ce altă împrejurare climatică înşélă aşteptarea cultivatoruluĭ, şi cuantitatea bucatelorŭ nu corespunde cu suma banilorŭ primiţĭ, acesta rĕmâne datorŭ pentru anulŭ viitorŭ. Dacă peste anŭ daŭ peste dênsulŭ alte nevoĭ, cultivatorulŭ se duce la neguţătorŭ pentru a-ĭ da banĭ, îndatorindu-se să plătéscă cu cametă atâtŭ datoria cea vechiă, câtŭ şi pe cea nouă. Într'unŭ cuvêntŭ cultivatorulŭ ajunge în puţinĭ anĭ adusŭ în stare să muncéscă şi să asudeze tótă vieţa sa pentru alţiĭ, rĕmâindu-ĭ din productele sale abïa cu ce să se hrănéscă. (1)

«Înainte de resbelulŭ trecutŭ turciĭ de dincolo de Dunăre deveniseră printr'unŭ astŭ-felŭ de comerciŭ stăpânĭ peste cele douĕ provinciĭ. Sub pretextŭ de a-şĭ scóte datoriile se aşedaŭ în casele datornicilorŭ, întrebuinţândŭ după voïă persónele şi merindele lorŭ.

«Starea cultivatorilorŭ este înăsprită şi prin posiţiunea lorŭ faţă

(1) Lasŭ pe cetitorŭ să judece dacă starea de astădĭ a ţĕranilorŭ a luatŭ mare prefacere în comparaţiune cu aceea descrisă de Raicevicĭ.

cu proprietarii. Ambele principate aŭ păstratŭ servitudinea până la anulŭ 1744. Constantinŭ Mavrocordatŭ desfiinţă şerbia pentru folosulŭ sĕŭ, fără să acordeze noilorŭ liberaţĭ unŭ terenŭ în proprietate, lucru ce se putea face cu multă înlesnire, dacă operaţiunile sale arŭ fi fostŭ povĕţuite după dreptate şi după raţiune.

«Ambele provinciĭ aveaŭ atuncĭ terenurĭ imense, carĭ aparţineaŭ principilorŭ, şi cele maĭ puţinŭ populate; şi în locŭ să le dé favoriţilorŭ, după cum a făcutŭ elŭ şi urmaşiĭ sĕĭ, arŭ fi trebuitŭ să le împarţă cultivatorilorŭ, carĭ suntŭ fórte puţinĭ în proporţiune cu întinderea moşiilorŭ. Cu modulŭ acesta saŭ că şi proprietariĭ moşiilorŭ arŭ fi făcutŭ totŭ asemenea, saŭ se vedeaŭ expuşi să fiă părăsiţĭ de toţĭ coloniĭ lorŭ, carĭ s'arŭ fi dusŭ să priméscă pămênturile, ce li se dăruia de principe. Altŭ-felŭ libertatea acordată este imaginară şi agricultorulŭ silitŭ să cultiveze pămêntŭ străinŭ şi să împarţă cu proprietarulŭ rodulŭ ostenelelorŭ sale, acestŭ din urmă asiguratŭ despre subsistenţa sa, nu-şĭ dă nicĭ o trudă ca să facă pămêntulŭ să producă maĭ multŭ, cade în trândăviă, se amestecă în intrigile de la curte, şi plinŭ de ideĭ de avariţiă şi de opresiune caută să dobêndéscă autoritate pentru a puté să vecseze şi maĭ multŭ pe nenorocitulŭ cultivatorŭ alŭ pămênturilorŭ sale.

«În starea actuală de lucrurĭ numĕrulŭ proprietarilorŭ, lăsândŭ la o parte mônastirile, carĭ posedéză a treia parte din cele douĕ ţĕrĭ, este fórte restrînsŭ, astŭ-felŭ, că dacă ar fi sub unŭ guvernŭ justŭ, boeriĭ arŭ deveni în puţinŭ timpŭ ceĭ maĭ avuţĭ particularĭ din Europa.»

În ţĕrile nóstre se vede că vênătórea pasiona pe domnĭ şi pe ceĭ marĭ, ca şi în cele-l-alte staturĭ. Cantemirŭ tratândŭ despre vênatulŭ Domnilorŭ se esprimă cu multă asprime cătră aceştia:

«Ĭară fiindŭ-că Domniĭ maĭ în urmă aŭ păşitŭ peste mĕsură şi întru acestŭ lucru, şi bieţilorŭ ţeranĭ, carĭ locuiaŭ în câmpiĭ şi în pădurile acelea, carĭ eraŭ cu îndemânare pentru vênatŭ, de abia le lasă numaĭ atâta vreme, câtŭ le era trebuinţă pentru agonisirea hraneĭ lorŭ, şi pentru aceea de multe orĭ s'aŭ şi stârnitŭ rescóle. Şi osebitŭ de acésta, aŭ maĭ luatŭ séma ómeniĭ ceĭ înţelepţĭ cum-că Domniĭ, carĭ eraŭ cu totulŭ plecaţĭ vênatuluĭ, lenevia şi trebile ţereĭ,

lăsându-le cu totulŭ numaĭ asupra sfetnicilorŭ lorŭ; ĭară vremea, care era rînduită pentru trebile acestea, o chieltuiaŭ numaĭ la aceste sburdărĭ. Pentru aceea Domniĭ ceĭ din urmă aŭ socotitŭ paguba acésta și aŭ pusŭ mĕsură și vreme desfătăriĭ acesteĭa întru acestŭ chipŭ în câtŭ nicĭ ţeranulŭ nu este asupritŭ până întru atâta nicĭ Domniĭ nu suntŭ lipsiţĭ de acéstă desfătare».

Se vede că vênătorile domnescĭ apĕsaŭ prea multŭ asupra ţeranilorŭ de óre-ce istoriculŭ Moldoveĭ ne spune că din acéstă causă s'aŭ stărnitŭ până și rescóle.

La urmă se rînduise pentru vênătorile acestea ḑilele cele maĭ apropiate de posturĭ. La asemenea vênătorĭ domnescĭ luaŭ parte tóte bréslele, boeriĭ, ostașiĭ, maziliĭ și negŭţătoriĭ, precum și maĭ multe miĭ de ţeranĭ din satele cele maĭ învecinate; aceștia intraŭ prin codri și goniaŭ hiarăle. La câmpiă vênătoriĭ încungiuraŭ pădurea, uniĭ cu cânĭ, alţiĭ cu mrejĭ saŭ plase, ĭară ţeraniĭ goniaŭ vênatulŭ cu chiote.

Vênătoriĭ eraŭ resplătiţĭ pentru fiă care hiară vênată : celuĭ ce vêna unŭ ĭepure ĭ se da 25 de aspri, pentru o vulpe 60, pentru unŭ mistreţŭ unŭ talerŭ, pentru unŭ ursŭ unŭ galbenŭ și pentru o căprióră saŭ ciută 80 de aspri.

Vênatulŭ se aduceá parte la cuhnea domnéscă, ĭar restulŭ se împărţia pe la boerĭ și la înalţiĭ funcţionarĭ aĭ óstiĭ. Vulpile, lupiĭ, urșiĭ, mâţele selbatice, pe carĭ Cantemirŭ le numesce hiare necurate, se dăruiaŭ paicilorŭ, adică servitorilorŭ domnescĭ.

Domniĭ maĭ făceaŭ și alte vênătorĭ afară de cele patru timpurĭ ale anuluĭ când suntŭ posturĭ. La asemenea casurĭ se strîngeaŭ locuitoriĭ, căcĭ nimenĭ nu puteá să opréscă pe domnĭ a face acésta.

IV.

Locuitorii Moldovei. — Boerii. — Negutătorii. — Ţeranii.

Dimitrie Cantemirŭ, care a tractatŭ cu atâta iscusinţă tóte cestiunile privitóre la starea Moldovei pe timpulŭ seŭ, a consacratŭ mai multe capitule din scrierea sa locuitorilorŭ acestei ţeri. Boerii fiindŭ în capulŭ afacerilorŭ și ómenii cei mai cu influinţă după Domnŭ, este firescŭ ca scriitorulŭ să le acorde ântâietatea în descrierea sa.

Plecândŭ de la descălecătóre, Cantemirŭ întemeiează originea boerilorŭ din timpulŭ lui Dragoșŭ pe faptulŭ că ântâiulŭ domnŭ alŭ Moldovei a datŭ boerii nu acelora, cari aveaŭ nume de némŭ, ci acelora, cari se deosibeaŭ prin vitejia și cu credinţa lorŭ, puindu-i în funcţiunile politice și militare. Cu aceștia a începutŭ boeria moldovenéscă, adică cu ómenii din tóte breslele românesci.

«Mai târdiŭ, dice Cantemirŭ, risipindu-se Crăiia Sêrbilorŭ și a Bulgarilorŭ, și scaunulŭ Grecilorŭ cădêndŭ sub stăpînire străină, multe némuri boeresci din cele mai de frunte ale noródelorŭ acestora, s'aŭ trasŭ la Moldova la loculŭ celŭ de obște pentru scăpare, de pe vremea aceea, și prin purtările lorŭ cele cu credinţă, aŭ dobênditŭ slavă și boeriă.»

Osebitŭ de sêrbi, bulgari și greci s'aŭ mai pripășitŭ prin Moldova familii tătăreşci, cari creștinându-se aŭ ajunsŭ în funcţiuni politice și militare trecêndu-se între boerii de baștină.

În fine pre lângă acestea s'aŭ mai alipitŭ și greci ţarigrădeni și alte némuri ajunse în stare boeréscă în Moldova. «Iară după aceea, mai alesŭ în véculŭ trecutŭ, începêndu-se a se trimite de la Ţarigradŭ Domnŭ în Moldova, și aceștia până când eraŭ ţarigrădeni, 'și cumpĕraŭ robi Cerchezi și Avașești. Şi după ce i slujia pre dênșii robii aceștia multă vreme cu credinţă, i puneà pe la dregătoriile Curţii domnesci, și după aceea încă și în starea boeréscă».

În cele din urmă primindu-se în serviciurile boeresci câte-va né-

murĭ leșescĭ, asemenea familiĭ aŭ intratŭ și dênsele în rîndulŭ celorŭ boerescĭ.

Așa dară, afară de familiele curatŭ românescĭ boerite în timpulŭ luĭ Dragoșŭ și maĭ pe urmă, după timpŭ și după împrejurărĭ s'aŭ strecuratŭ între boeriĭ baștinașĭ și alțiĭ din diferitele némurĭ menționate maĭ susŭ.

Tótă brésla boeréscă era împărțită ierarchicesce în patru stărĭ compuse din boeriĭ de frunte, din curtenĭ, ómenĭ aĭ curțiĭ, din călărașĭ și din rĕzeașĭ. Rĕzeașiĭ saŭ moșneniĭ eraŭ ceĭ din urmă între boerĭ; eĭ nu aveaŭ vecinĭ, adică locuitorĭ sătenĭ, și locuia câte maĭ multe familiĭ în sate lucrându-șĭ eĭ singurĭ moșiile saŭ cu ajutorulŭ servitorilorŭ.

Cantemirŭ dă o listă de famíliele boerescĭ din Moldova și între care trece și pe a sa cu observațiunea că este d'origine tatăréscă din Crimea.

Înălțarea la diferite trepte ale boerieĭ se făceá în urma unuĭ noviciatŭ chiar pentru tineriĭ din némulŭ celŭ maĭ de frunte. Pentru acestŭ sfîrșitŭ boeriĭ ceĭ maĭ micĭ 'șĭ daŭ copii să slujéscă la boeriĭ ceĭ marĭ, cari i însărcinaŭ să servéscă la masă, deprindêndu-se în timpŭ de treĭ anĭ cu *obiceiurile curțiĭ* și *cu năravurĭ împodobite*. Odată ajunșĭ aci, acestĭ tinerĭ eraŭ pușĭ între *slugile* Divanuluĭ celŭ mare, celŭ micŭ și la spătărie. Treptatŭ aceștĭ feciorĭ de boerĭ se înălțaŭ până la starea ântâia boeréscă.

Se pare că brésla boeréscă scăpătase pe timpulŭ luĭ Cantemirŭ de óre-ce elŭ ne spune că adăogându-se mândria și sărăcia, boeriĭ credêndu-se înjosițĭ dacă arŭ sluji pe la alțĭ boerĭ maĭ marĭ, căutaŭ să ajungă prin mijlocirile rudenielorŭ și altele. Acésta a înlesnitŭ intrarea între boerĭ a totŭ felulŭ de ómenĭ despre carĭ iată cum vorbesce Cantemirŭ :

«Și pentru că starea acésta (boeréscă), este ca și o resadniță a ocârmuiriĭ, din care obicĭnuesce a se plini numĕrulŭ boerilorŭ celorŭ marĭ, pentru aceea nicĭ se póte spune, ce felŭ de *neómenĭ* ajungŭ la cele maĭ înalte trepte ale boerieĭ. Și acésta este pricina pentru care de multe orĭ se află între boeriĭ ceĭ marĭ ómenĭ trufașĭ, semețĭ și

mânioşĭ, şi nu numaĭ fără de nicĭ o sciinţă pentru ocârmuirea trebilorŭ obştiĭ, ci încă şi cu totulŭ fără de năravurĭ bune, şi fără de vieţuire cinstită, la carĭ nimicŭ nu se găsesce vrednicŭ de laudă, fără numaĭ acelŭ felŭ de bunătate, ce este la vre unulŭ dăruită din fire, care nu are ajutorŭ pe din afară nicĭ cu unŭ felŭ de crescere».

Ni se pare firescŭ a conchide că acéstă stare a uneĭ părţĭ însemnate din boerime nu numaĭ că nu s'a îmbunitŭ maĭ pre urmă, dară s'a înrĕitŭ prin năvălirea grecilorŭ ţarigrădenĭ şi alte némurĭ, despre a cărora înrîurire vătămătóre asupra némuluĭ nostru, vorbescŭ cu atâtŭ adevĕrŭ şi căldură scriitorĭ ca Raicevicĭ.

Trecêndŭ la ceĭ-l-alţĭ locuitorĭ aĭ Moldoveĭ, Cantemirŭ se miră de mulţimea némurilorŭ, carĭ locuiaŭ în acéstă ţé ă. «Căcĭ osebitŭ de Moldovenĭ, aĭ cărora moşĭ s'aŭ întorsŭ din Maramureşŭ, maĭ locuiaŭ între dênsa şi Grecĭ, Alvaniţĭ, Sêrbĭ, Bulgarĭ, Léşĭ, Cazacĭ, Ruşĭ, Ungurĭ, Nemţĭ, Armenĭ, Evreĭ şi ţiganiĭ ceĭ roditorĭ».

Dintre aceste némurĭ Greciĭ, Alvaniţiĭ şi Sêrbiĭ, trăiaŭ în tótă libertatea; eĭ se îndeletniceaŭ, care cu neguţătoria, care ca slujitorĭ la Domniă. Nemţĭ, Leşĭ şi Cazacĭ eraŭ puţinĭ; eĭ eraŭ saŭ ostaşĭ saŭ servitorĭ la curte. Armeniĭ nu se bucuraŭ de aceeaşĭ favóre; eĭ eraŭ supuşĭ ca şi ceĭ-l-alţĭ neguţători să plătéscă birŭ la Domniă. Ebreiĭ eraŭ asemenea supuşĭ şi plăteaŭ anualŭ unŭ birŭ maĭ mare de câtŭ celŭ de obşte. Eĭ se îndeletniceaŭ numaĭ cu comerciulŭ şi cu cârciumăritulŭ; puteaŭ să-şĭ facă sinagogĭ numaĭ de lemnŭ. Unguriĭ şi Ruşiĭ eraŭ ţeranĭ boerescĭ. Ţiganiĭ eraŭ împrăsciaţĭ în tótă Moldova şi fiă care boerŭ aveá robĭ celŭ puţinŭ câte-va sălaşe. Eĭ se îndeletniceaŭ, ca şi astădĭ, cu meseria zlătărieĭ şi a ferărieĭ, şi se deosibiaŭ prin trândăviă şi furtişagŭ.

În Iaşĭ şi alte târgurĭ se aflaŭ şi comercianţĭ turcĭ; aceştia n'aveaŭ voiă să cumpere moşiĭ nicĭ să-şĭ clădéscă casă saŭ gémiă.

Vorbindŭ despre adevĕraţiĭ Moldovenĭ, Cantemirŭ ne spune că osebitŭ de stările boerescĭ, ceĭ-l-alţĭ locuitorĭ uniĭ suntŭ tĕrgoveţĭ, iară alţiĭ ţĕranĭ. Ceĭ d'ântâiŭ eraŭ supuşĭ numaĭ Domnieĭ căreia plăteaŭ dările şi puteaŭ să se ocupe cu orĭ ce lucrărĭ.

Se vede că dispreţulŭ ce-lŭ aveaŭ strămoşiĭ noştri romanĭ pentru

negoţŭ 'lŭ moşteniseră şi Moldovenii de óre ce Cantemirŭ scrie următórele :

«Iară neguţătorĭ suntŭ pré puţinĭ din Moldovenĭ, pentru că Moldovanuluĭ din fire este născută mândria, saŭ ca să ḑicŭ maĭ bine lenea. Căcĭ eĭ orĭ ce neguţătoriă socotescŭ că este lucru de ruşine, osebitŭ numaĭ de neguţătoria cu pâne (grâŭ), care o facŭ eĭ pre moşiile lorŭ. Şi eŭ socotescŭ că acésta este pricina cea maĭ mare de se găsescŭ prea puţinĭ din moldovenĭ tĕrgoveţĭ bogaţĭ, şi căcĭ este în ţéră necontenitŭ lipsă de banĭ, măcarŭ de se şi trecŭ preste hotarŭ afară maĭ multe lucrurĭ de câtŭ cele ce se aducŭ în lăuntru. Căcĭ neguţătoriĭ ceĭ străinĭ, turciĭ, jidoviĭ, armeniĭ şi greciĭ, cariĭ se ḑicŭ gelépĭ, aŭ apucatŭ în mânĭ tótă neguţătoria Moldoveĭ, din pricina leneviriĭ patrioţilorŭ noştri, şi turme întregĭ de dobitóce micĭ şi marĭ, pre carĭ le cumpĕră din Moldova cu puţinŭ preţŭ, le ducŭ pre la Stambulŭ şi pre la alte cetăţĭ şi acolo le vêndŭ cu preţŭ îndoitŭ şi întreitŭ. Însă fiindŭ-că aceştia ceĭ maĭ bogaţĭ nu aŭ voiă să fiă cu moşiĭ şi cu case statorniciţĭ în Moldova, pentru aceea baniĭ ceĭ maĭ mulţĭ se petrecŭ afară din ţéră, ĭară preste Dunăre înapoĭ vinŭ prea puţinĭ şi de abĭa suntŭ cu îndestulare pentru plătirea biruluĭ şi ale altorŭ cheltuelĭ turcescĭ.»

Aşa dară înstrăinarea comerciuluĭ din mânile românilorŭ datéză de aprópe doĭ secolĭ; de pe atuncĭ însufla témă bărbaţilorŭ cugetătorĭ. (1)

Vorbindŭ despre ţĕranĭ, Cantemirŭ spune că aceştia nu suntŭ Moldovenĭ curaţĭ şi că de felulŭ lorŭ suntŭ ruşĭ saŭ ardelenĭ din ceĭ veniţĭ cu Dragoşŭ. Româniĭ veniţĭ cu Dragoşŭ socotindu-se boerĭ ca uniĭ ce se trăgeaŭ de la Romanĭ, şi creḑêndŭ, că nu este cuviinciosŭ să lucreze boerŭ la boerŭ, aŭ nevoitŭ pe următoriĭ celuĭ d'ântâiŭ Domnŭ alŭ Moldoveĭ să aducă şi locuitorĭ străinĭ din ţĕrile

(1) Din nefericire înstrăinarea comerciuluĭ şi a industrieĭ a făcutŭ progresŭ mare nu numaĭ în Moldova dară şi în Muntenia. Dincolo de Milcovŭ totŭ traficulŭ este în mânile ebreilorŭ; dincóci, pe lângă dênşiĭ se maĭ adaugă grecĭ, bulgarĭ si alte némurĭ. Acéstă stare este fórte îngrijitóre pentru viitorulŭ Românieĭ.

vecine. În sprijinulŭ vederilorŭ sale Cantemirŭ aduce și numirea de *vecinŭ* ce purtaŭ țĕraniĭ.

Neputêndŭ a mĕ rosti în cunoscință de lucru asuprà celorŭ susținute de Cantemirŭ cu privire la origina țĕranilorŭ, mĕ voiŭ mărgini a reproduce descrierea ce face acestŭ autorŭ despre starea țĕranilorŭ din timpulŭ sĕŭ :

«Aceștĭ țĕranĭ toțĭ, orĭ și din ce limbă arŭ fi, suntŭ fórte aspru asuprițĭ cu munca stăpânilorŭ lorŭ. Căcĭ lucrulŭ nu le este lorŭ așeḑatŭ cu hotărîre, ci numaĭ singurŭ în voia stăpânuluĭ stă câte ḑile să-ĭ lucreze eĭ; ĭară baniĭ saŭ dobitócele lorŭ, nu póte elŭ să le ia cu sila. Și agonisânḑu-șĭ țĕranulŭ câtŭ de multă bogăția, stăpânulŭ sĕŭ nu póte să ĭa nicĭ o para dintr'însa; ĭară luândŭ-o elŭ cu sila, atuncĭ judecata 'lŭ silesce să ĭ-o dé înapoĭ. Însă voindŭ elŭ să-ĭ facă strîmbătate, lŭ bate atâtŭ de multŭ, până cândŭ țĕranulŭ de bună voiă i dă ceea ce cere elŭ. Ĭară ca să-lŭ omóre, 'lŭ popresce pravila, și întêmplându-se cu vre unŭ chipŭ ca să-'lŭ omóre, atuncĭ nu numaĭ stăpânulŭ acela se judecă la mórte, ci încă și femeia și copiiĭ celuĭ ucisŭ se slobozescŭ cu pace. Pentru că nicĭ nu are putere asupra viețiĭ saŭ a morțiĭ unŭ Moldovanŭ fără numaĭ singură Domnia. Ĭară să vânḑă vre unŭ boerŭ pre țĕranulŭ sĕŭ, are voiă, însă nu afară din satulŭ întru care s'a născutŭ; și dacă voiesce să-șĭ vênḑă tótă moșia împreună cu țĕraniĭ, i se dă voiă.»

Birulŭ ce plăteaŭ țĕraniĭ nu aveá nicĭ unŭ nume nicĭ se stringeá la timpŭ hotărîtŭ. Suma cu care eraŭ impușĭ atêrna de voia Domnuluĭ.

Cantemirŭ impută țĕranilorŭ lenevirea și trândăvia; eĭ se mulțumiaŭ să adune în jitnițile lorŭ numaĭ atâtŭ câtŭ socotiaŭ că le era de ajunsŭ până la pânea cea nouă. Norocŭlŭ lorŭ era că pămêntulŭ fiindŭ fórte roditorŭ de și araŭ și semĕnaŭ puținŭ, totușĭ făceaŭ producte multe. În aniĭ de lipsă aceia, carĭ nu aveaŭ provisiunĭ eraŭ expușĭ să móră de fóme. Dacă aveaŭ țĕraniĭ una saŭ douĕ vacĭ socotiaŭ că le este de ajunsŭ pentru familia lorŭ Acela care aveá douĕ-ḑecĭ de stupĭ, din venitulŭ lorŭ puteá să-șĭ plătéscă birulŭ pentru anulŭ întregŭ, maĭ cu sémă în aniĭ priincioșĭ prisăcilorŭ;

atuncĭ unŭ stupŭ da șépte roiurĭ și la retezatŭ de la toțĭ se lua câte doue și maĭ multe oca de miere, carĭ se vindeaŭ cu o rublă fiă care oca.

Țĕraniĭ de la munte aveaŭ oĭ, mĭere și póme cu îndestulare; ĭară ceĭ de la câmpŭ pâne (grâŭ) boĭ și caĭ. Suferiaŭ fórte multŭ săteniĭ megiașĭ cu tătariĭ, căcĭ aceștia năvăleaŭ prin sate, prădaŭ ce găsiaŭ și adese orĭ luaŭ și locuitorĭ cu dênșiĭ, pe cari i vindeaŭ la Țarigradŭ trecêndu-ĭ de rușĭ.

Tótă țĕrănimea din Moldova trăia sub acelașĭ regimŭ, afară de locuitoriĭ din ținuturile Câmpu-Lungŭ, Vrancea și Tigheciŭ. Locuitoriĭ din aceste ținuturĭ eraŭ liberĭ, nesupușĭ la nicĭ unŭ boierŭ. Eĭ plătéŭ o dare de bună voiă pe fiă care anŭ Domnieĭ. La casŭ ca Domnulŭ să le céră maĭ multŭ de câtŭ eraŭ învoițĭ, eĭ se împotriveaŭ și eraŭ lăsațĭ în pace.

Câmpu-Lungulŭ, din ținutulŭ Suceveĭ, se compuneá din cincĭ-spre-ḑece sate. Fiă care satŭ 'șĭ avea obiceĭurile și judecățile sale deosebite. Locuitoriĭ se îndeletniceaŭ numaĭ cu păstoria oilorŭ de óre ce nu aveaŭ țĕrinĭ prin munțiĭ unde se aflaŭ.

A doa localitate priveligiată era Vrancea din ținutulŭ Putneĭ, compusă din douĕ-spre-ḑece sate cu 2000 de case. Și Vrănceniĭ eraŭ păstorĭ; ca și Câmpulungeniĭ 'șĭ avéŭ pravilele saŭ obiceĭurile lorŭ.

Alŭ treĭlea era Tigheciulŭ din ținutulŭ Fălciilorŭ, unŭ codru vestitŭ despre hotarulŭ tătarilorŭ de Bugécŭ. Locuitoriĭ eraŭ călărețĭ și numĕrulŭ lorŭ se urca la 8000 odinióră, ĭară maĭ târḑiŭ scăḑuse la 2000. Tigheceniĭ treceaŭ de ceĭ maĭ vitejĭ între Moldovenĭ, de unde și proverbulŭ lorŭ : «Cincĭ tătarĭ de Crîmŭ plătescŭ maĭ multŭ de câtŭ ḑece de Bugécŭ; și cincĭ Moldovenĭ biruescŭ pre ḑece tătarĭ de Crîmŭ, ĭară cincĭ Codrenĭ, adică Tighecenĭ, batŭ pe ḑece Moldovenĭ.»

V.

Clima Românieĭ. — Productele naturale ale pămĕntuluĭ — animale, — paserĭ, — pescĭ, — minerale, — metale. — Esplotaţiunea săriĭ.

Raicevicĭ consacréză câte-va rêndurĭ climeĭ Românieĭ. Dacă pe timpulŭ acela s'arŭ fi făcutŭ observaţiunĭ meteorologice suntŭ încredinţatŭ că amŭ fi putută constata óre care deosebire între clima de atuncĭ şi cea de astădĭ a ţereĭ nóstre. Fiindŭ demonstrată influenţa pădurilorŭ asupra climeĭ, este învederatŭ că despădurindu-se ţéra în timpŭ de maĭ bine de unŭ seculŭ, a trebuitŭ ca acésta să facă să se resimţă şi clima.

Învĕţatulŭ căletorŭ observéză că de şi ambele Principate suntŭ situate aprópe între 44 şi 48 grade de latitudine, totuşĭ ĭernele suntŭ lungĭ, şi obicĭnuitŭ fórte aspre, maĭ cu sémă de la 20 Decembre până pe la 20 Februarie; cu tóte acestea clima Moldoveĭ este maĭ aspră de câtŭ a Valachieĭ; anotimpurile nu suntŭ atâtŭ de regulate; ploile suntŭ maĭ dese şi zăpada maĭ mare. Vêntulŭ de nordŭ contribuesce la înăsprirea climeĭ, fiindŭ-că ţéra nefiindŭ adăpostită despre acéstă parte, crivĕţulŭ aduce gerulŭ din părţile nordice ale Europeĭ.

Obicĭnuitŭ ĭarna se manţine frigulŭ între 10 şi 15 grade Reaumur; cu tóte acestea în 1779 cădêndŭ zăpadă puţină în Valachia, termometrulŭ cădluse în maĭ multe dile din Ianuarie la 20 grade Reaumur sub zero. Raicevicĭ observă că apele din puţurile cele maĭ adâncĭ înghieţaseră şi Dunărea până la şese urme adâncime (1).

Primăvara, care începe în Aprilie, este fórte frumósă; în Iunie bate vêntulŭ despre sudŭ-vestŭ, care aduce ploĭ dese, vătămătóre grânelorŭ, furtunĭ, tunete, fulgere şi trăsnete.

(1) De câţĭ-va anĭ gerulŭ este cu treĭ şi patru grade maĭ aspru de câtŭ celŭ observatŭ de Raicevicĭ; astŭ-felŭ în 1880 Ianuarie, termometrulŭ a cădutŭ la aprópe 29 grade centigrade. Cu privire la înghieţarea apeĭ în fôntânĭ, observaţiunea luĭ Raicevicĭ este greşită.

Când căldura este timpuriă vara și bate vêntulŭ de sudŭ, Dunărea și tóte rîurile vinŭ marĭ și ocasionéză înnecăciunĭ teribile. Aceea ce ar fi o nenorocire în țerile cultivate și populate, nu îngrijesce aicĭ pe nimenĭ, fiindŭ-că se află pământŭ în destulŭ și populațiune puțină (1).

Căldura este fórte mare în Iulie și Augustŭ; nopțile suntŭ însă rĕcorése și chiar recĭ. În Septembre timpulŭ este ploĭosŭ; în Octobre și jumătate Noembre, este timpulŭ celŭ maĭ frumosŭ; temperatura este potolită și plăcută, cerulŭ seninŭ. Crivĕțulŭ prevestesce ĭarna; elŭ aduce zăpada, care ajunge la o grosime de patru urme. Gerulŭ face să crepe pămêntulŭ întocmaĭ ca pe timpulŭ când este căldura mare.

Aerulŭ este fórte bunŭ și locuitoriĭ dormŭ tótă vara afară. Nu se cunósce maĭ nicĭ o bólă cronică, afară de febrele bilóse și intermitențe, carĭ nu suntŭ atâtŭ de vătămătóre. Cu tóte acestea locuitoriĭ, maĭ cu sémă în Valachia, suntŭ deja bĕtrânĭ la 60 de anĭ; puținĭ ajungŭ la 70 de anĭ.

Apa de beutŭ este fórte bună. În Moldova apa de Prutŭ este cea maĭ sănătósă. În Valachia unele ape de munte producŭ gușătura. Locuitoriĭ din județulŭ Argeșŭ suntŭ maĭ cu deosebire supușĭ acesteĭ infirmitățĭ.

Amatoriĭ de vênătóre, dice Del Chiaro, 'șĭ potŭ satisface gustulŭ, de óre ce în tótă țéra se află totŭ felulŭ de animale sĕlbatice, urșĭ, lupĭ, vulpĭ, cerbĭ, căprióre, capre, ĭepurĭ, ș.a., precum și totŭ felulŭ de

(1) *Lejeune*, traducĕtorulŭ luĭ Raicevicĭ în 1822, fostŭ profesore alŭ principeluĭ Moldoveĭ, face în acéstă privință nota următóre : «În țerile unde agricultura este încuragiată și unde omulŭ póte să se bucure în pace de ródele muncil sale, populațiunea nu lipsesce. Într'aceste țerĭ, din contra, țeranulŭ supĕratŭ în lucrările sale, sciindŭ maĭ dinainte, că produsulŭ muncil sale va înavuți castele privilegiate, devine nepăsătorŭ pentru succesulŭ lucrărilorŭ sale, nu face nicĭ o întreprindere fructuósă alŭ căreia produsŭ ar puté să-ĭ fiă disputatŭ și, mulțumitŭ cu unŭ traiŭ câtŭ se póte de cumpĕtatŭ dobênditŭ prin miĭ de desgusturĭ, zace în vechile deprinderĭ, se dă lenevirii, și adesea bețieĭ; și dacă pămêntulŭ strămoșilorŭ sĕĭ, departe de a se ameliora în mânile sale, nu se deterioréză, cuvêntulŭ este că după vechile obiceĭurĭ, țeranulŭ 'șĭ face o lege de a transmite urmașilorŭ sĕĭ moștenirea în starea în care a primit'o. Acĕsta este sórta sĕrmanuluĭ cultivatorŭ din aceste doue roditóre provincii».

Acestea eraŭ resultatele domnireĭ fanarioțilorŭ!

paserĭ. Scriitorulŭ italianŭ dice că a observatŭ cu multă curiositate, că berzele carĭ sosescŭ primăvàra se rotescŭ în aerŭ, ca cum arŭ voi să revizuiescă localitatea alésă de dênsele pentru a încuĭba. După unŭ timpŭ óre care berzele se despartŭ câte o păreche, se lasă prin sate şi începŭ a-şĭ face cuĭburile pe vîrfurile caselorŭ, dacă nu află cuĭbulŭ în care aŭ înpuiatŭ anulŭ precedentŭ. Este lucru demnŭ de observatŭ, aceea ce elŭ însuşĭ a vĕdutŭ în maĭ multe rîndurĭ, adică că barza aruncă afară din cuĭbŭ unulŭ din puiĭ sĕĭ pe dată ce a eşitŭ din ghióce; ĭar' pe ceĭ-l'alţĭ i cresce cu multă îngrijire până ce începŭ să sbóre. În Septembre berzele plécă pentru a petrece ĭarna într'o climă maĭ caldă.

Ţĕraniĭ aŭ povestitŭ luĭ Del Chiaro că de odată cu berzele plécă şi rondunelele şi când aceste din urmă suntŭ obosite şi nu maĭ potŭ sbura, se punŭ pe spinarea berzelorŭ până ce se maĭ odihnescŭ.

Vênatulŭ se bucură de cea maĭ mare linisce din partea românilorŭ.

Raicevicĭ dă maĭ multe amĕnunte asupra fiarelorŭ care se găsescŭ în ţéră. Elŭ raportéză că în munţĭ se află mulţime de mistreţĭ, urşĭ, cerbĭ şi capre negre; ĭar' la câmpiă se găsescŭ căprióre, vulpĭ, lupĭ şi maĭ cu sémă ĭepurĭ. În fiă care anŭ ţĕraniĭ din Valachia prindŭ până la 300 miĭ de iepurĭ, ĭar ceĭ din Moldova 200 de miĭ. Vênătórea se face când este zăpada mare cu ogarĭ învĕţaţĭ la gonitŭ. Ţĕraniĭ de şi parŭ sfiicĭoşĭ, suntŭ fórte îndrăsneţĭ; atacă urşiĭ fără nicĭ o sfiială, pe carĭ ţiganiĭ se pricepŭ a-ĭ îmblândi şi a-ĭ deprinde să jóce.

În pădurĭ se află mulţime de porcĭ sĕlbatăciţĭ care şi aducŭ la făptură cu mistreţiĭ, însă carnea lorŭ este albă şi maĭ gustósă. (1)

Vênătórea era odinióră una din petrecerile cele maĭ căutate de Domniĭ ţĕreĭ şi de către înalţiĭ demnitarĭ. Se vede că acéstă distracţiune devenise asupritóre pentru ţĕranĭ de óre ce a provocatŭ chiar rĕscóle. Ĭată cum se rostesce Cantemirŭ în acéstă privinţă :

(1) Din norocire pentru agricultură atâtŭ mistreţulŭ câtŭ şi porciĭ domesticĭ sĕlbătăciţĭ, aŭ maĭ dispărutŭ din pădurile nóstre, cu tótă părerea de rĕŭ a vênătorilorŭ. Asemenea s'aŭ răritŭ caprele negre, cerbiĭ şi urşiĭ. Căpriórele aŭ peritŭ maĭ cu totulŭ din pădurile de pe câmpiă şi chiar de prin locurile colinóse. Cele maĭ multe trăiescŭ la munte.

«Dupre cum toţĭ Domniĭ pămêntuluĭ obicĭnuiescŭ a iubi vênatulŭ, asemenea 'lŭ iubescŭ şi Domniĭ Moldoveĭ fórte....

«Însă fiindŭ-că Domniĭ maĭ în urmă aŭ păşitŭ preste mĕsură şi întru acestŭ lucru, şi bieţilorŭ ţĕranĭ carĭ locuiaŭ în câmpiĭ şi în pădurile acelea, carĭ eraŭ cu îndemânare pentru vênatŭ, de abĭa le lăsa numaĭ atâta vreme câtŭ le era de trebuinţă pentru agonisirea hraneĭ lorŭ, şi pentru aceea de multe orĭ s'aŭ stârnitŭ rescóle. Şi osebitŭ de acésta, aŭ maĭ luatŭ séma ómeniĭ ceĭ înţelepţĭ, cum că Domniĭ carĭ eraŭ cu totulŭ plecaţĭ vênatuluĭ, leneviaŭ şi trebile ţĕreĭ, lăsându-le cu totulŭ numaĭ asupra sfetnicilorŭ lorŭ, şi vremea, care era rînduită pentru trebile acestea o chieltuiaŭ numaĭ la aceste sburdărĭ. Pentru aceea Domniĭ ceĭ din urmă aŭ socotitŭ paguba acésta şi aŭ pusŭ mĕsură şi vreme desfătăriĭ aceştia întru acestŭ chipŭ, în câtŭ nicĭ ţĕranulŭ nu este asupritŭ până întru atâta, nicĭ Domniĭ nu suntŭ lipsiţĭ de acéstă desfătare.

«Eĭ aŭ rînduitŭ pentru acestŭ lucru ḍilele cele ce suntŭ aprópe de posturile cele aşeḍate de Biserica rĕsărituluĭ. La care vreme se adună la acestŭ vênatŭ domnescŭ tóte breslele, boieriĭ, ostaşiĭ, maziliĭ şi neguţătoriĭ împreună şi cu vre o câte-va miĭ de ţĕranĭ din satele din prejurŭ, carĭ intră prin codri şi gonescŭ hĭarăle. Ĭară de către câmpŭ despre tóte părţile cuprindŭ marginile pădurilorŭ vênătoriĭ, uniĭ cu cânĭ, ĭară alţiĭ cu mrejĭ, şi întru acestŭ chipŭ fără de ostenélă mare prindŭ hĭarăle, pe care le gonescŭ ţĕraniĭ cu chiotele lorŭ. Şi pentru deşteptarea sârguinţiĭ vênătorilorŭ aŭ rînduitŭ Domniĭ câte unŭ bacşişŭ sciutŭ pentru fiăsce care hĭară vênată : celuĭ ce vînéză unŭ ĭepure i se dă 25 de aspri (1), pentru o vulpe 60; pentru unŭ rîmătorŭ sĕlbaticŭ unŭ talerŭ, pentru unŭ ursŭ unŭ galbenŭ şi pentru o cĭută 80 de aspri.

«După isprăvirea vênatuluĭ se aducŭ hĭarăle cele curate o parte în cuhnea domnéscă, ĭară cea-l'altă parte se împărţesce pe la boierĭ şi pre la dregătoriĭ óstiĭ; ĭară pre cele necurate, vulpĭ, lupĭ, urşĭ, mâţe selbatice şi alte hĭare, carĭ maĭ suntŭ prin codriĭ Moldoveĭ, le

(1) Se înţelegŭ aspri a fi doĭ la o para, saŭ precum i-aŭ ḍisŭ maĭ pe urmă leţĭcaiă.

lasă paicilorŭ, saŭ slugilorŭ domnescĭ, carĭ nu-șĭ scotŭ loru-șĭ puținŭ folosŭ.» (1)

Mulțime de paserĭ populéză pădurile și câmpiile, între altele găinușĭ, poternice, prepelițe, dropiĭ. Ciorile, carĭ facŭ stricăciune semĕnăturilorŭ, încuibéză prin clopotnițile bisericilorŭ și prin casele marĭ. Țĕraniĭ spre a le speria, omóră câte-va și le spânzură prin semĕnăturĭ. Barza este respectată ca pasĕre augurliă. În pădurile din Banatulŭ Craioveĭ se află găinĭ de Numidia și fasanĭ. Becațĭ și becaține cum și tóte soiurile de pasĕrĭ aflătóre în Europa trăiescŭ în acéstă țéră. Pe bălțile marĭ și pe Dunăre trăiescŭ paserĭ de apă, precum : lebede, gâsce selbatice, califarĭ ș.a.

Mulțimea privighetorilorŭ, dice Raicevicĭ, ar face să se crédă, că pădurile din aceste țĕrĭ suntŭ loculŭ lorŭ natalŭ. Autorulŭ italianŭ în entusiasmulŭ sĕŭ consacréză melodiosuluĭ cântărețŭ alŭ pădurilorŭ nóstre rîndurile următóre :

«Privighetorile din Valachia suntŭ cele maĭ căutate pentru dulcéța «cânteculuĭ lorŭ. În realitate nu póte fi plăcere maĭ mare de câtŭ «a se afla cine-va nóptea în una din aceste pădurĭ în Maiŭ și «Iunie, atuncĭ când luna lucesce : maĭestatea stejarilorŭ, carĭ producŭ «o umbră confusă ; susurulŭ foilorŭ lorŭ produsŭ de unŭ vêntișorŭ «plăcutŭ și care paré că se unesce cu suavele concerte ale pri«vighetorilorŭ ; murmurulŭ uneĭ ape curgĕtóre ; resfrîngerea radelorŭ «lunare asupra undelorŭ saŭ asupra unuĭ iazŭ ; o singurătate de«plină ; liniscea sufletéscă ce simte cine-va în asemenea circum«stanțe, înfățișéză scena cea maĭ surprindĕtóre ce póte oferi vaga «și simpla natură, și póte unulŭ din acele puține și rarĭ minute «de fericire, ce este permisŭ muritorilorŭ să guste și care nu se «póte afla în spectaculele publice.» (2)

Pescĭ se află în abundență. În isvórele și pârĕiele de la munte se găsescŭ păstrăvĭ mulțĭ, lostrițe, și alțĭ pescĭ. Dunărea, care este unŭ isvorŭ nesfîrșitŭ de pescĭ, cuprinde cegă, nisetru, morunŭ din care se scotŭ icrele negre. În Iunie trece în susulŭ Dunăriĭ unŭ felŭ

(1) Dimitrie Cantemirŭ, *Scrisórea Moldoveĭ*, 1825, Mônastirea Némțulŭ.

(2) Raicevicĭ, *op. cit.*

de pesce care sémĕnă cu aringiĭ; afumatŭ are aceiașĭ aparință și gustŭ ca și dênsulŭ (1).

Dacă în vecinătatea satelorŭ se află vre o vale și isvóre saŭ pâreie, se face o iezătură cu parĭ de stejarŭ, cu fascine și cu pămêntŭ și cu modulŭ acesta se formézâ unŭ ĭazŭ, la capĕtulŭ căruia se construiesce și o móră de măcinatŭ. Se aruncă pesce în ĭazŭ și după treĭ anĭ se înmulțesce și se face mare. De și pescele este eftinŭ totușĭ unŭ ĭazŭ aduce venitŭ de la o miie până la doue miĭ de fiorinĭ (2).

Bróscele țestóse suntŭ căutate. După ce se prindŭ se păstrézâ în anume gropĭ unde se nutrescŭ cu carne de capră până către finitulŭ luĭ Septembre; atuncĭ se punŭ în sacĭ și se espediézâ în Germania fără nicĭ o hrană, și în acéstă stare petrecŭ ĭarna întrégă.

Locustele, carĭ aŭ ocasionatŭ și ocasionézâ încă din când în când perderĭ însemnate pustiindu-ne grânele, eraŭ unŭ adevĕratŭ flagelŭ înainte vreme fiindŭ-că apăreaŭ fórte desŭ în țéră. Lasŭ pe Raicevicĭ să povestéscă impresiunea ce ĭ-a lăsatŭ aceste teribile insecte.

«Pare că ar fi o fatalitate ca orĭ ce țerĭ către carĭ natura a fostŭ «darnică să aibă a îndura vre o amărîciune pe lângă dulcéță folo«sitórelorŭ sale producțiunĭ. Locustele, carĭ năvălescŭ în fiă care anŭ «în aceste bogate și roditóre provinciĭ se potŭ chiema unŭ adevĕ«ratŭ flagelŭ. Pe unde trecŭ aceste insecte se înegresce câmpulŭ, «nu maĭ rĕmânŭ holde și când sbóră sémănă a norĭ negri, carĭ în«tunecă lumina sóreluĭ. Când cadŭ peste holde facŭ unŭ sgomotŭ ca o «imensă turmă de capre. Odată trecute în ambele provinciĭ, locustele «staŭ maĭ mulțĭ anĭ până atuncĭ când trecŭ peste Dunăre saŭ peste «Carpațĭ în Transilvania unde guvernulŭ pune regimente întregĭ să «le distrugă cu tunurĭ și cu focŭ.

«Locustele 'șĭ îngrópă ouele în pămêntŭ tómna. Primăvara pe dată «ce începe a se încălḑi învieză aceste oue și pare că s'arŭ mișca «pămêntulŭ când locustele cele micĭ începŭ să umble spre a se

(1) Raicevicĭ vorbesce de scrumbia de Dunăre, care în adevĕrŭ sémĕnă fórte multŭ cu aringiĭ pescuițĭ în mare.

(2) Adică, 2,200 pînă la 4,400 leĭ, în moneta de astăḑĭ.

«hrăni. Când suntŭ micĭ ţeraniĭ le adună cu saciĭ, le punŭ în şan-«ţurĭ unde le acopere cu paie, cărora le punŭ focŭ. Ciorile şi sturḑiĭ «încă le daŭ gónă şi cu tóte acestea este cu neputinţă de a le stĕrpi «cu desăvârşire.

«Orĭ de unde s'arŭ trage locustele se pare însă că din Siria trecŭ «în Asia-Mică; de acolo în Cubanŭ şi în Tartaria Mică, de unde «negreşitŭ că trecŭ în Moldova şi în Valachia. Este de notatŭ că «mersulŭ progresivŭ alŭ locustelorŭ în aceste ţerĭ este obicĭnuitŭ «către Dunăre, peste care trecŭ când bate unŭ ventŭ mare. Dacă «se întêmplă să se schimbe vêntulŭ când trecŭ, locustele cadŭ tóte «în apă, căcĭ atâtŭ suntŭ de multe în câtŭ nu se potŭ întórce. De «aceia se şi întêmplă adesea că ţermuriĭ măriĭ Negre suntŭ plinĭ «de locuste înnecate» (1).

Vorbindŭ despre natura pamêntuluĭ Românieĭ Raicevicĭ ḑice, că póte nu se află pămêntŭ în Europa, care să cuprindă atâta nitru, (silitră) ca acele alŭ acestorŭ douĕ provinciĭ. Cantemirŭ ne spune că silitra se fabricéză peste totŭ loculŭ pentru că pămêntulŭ Moldoveĭ este negru şi silitriciosŭ. Amêndoĭ autoriĭ aŭ dreptate; pămêntulŭ ţereĭ nóstre, şi cu osebire pămênturile negre, cuprindŭ silitră şi acestuĭ elementŭ mineralŭ datorescŭ în parte, că suntŭ atâtŭ de roditóre.

Autorulŭ italianŭ cercetândŭ, care ar fi causa formaţiuneĭ nitruluĭ, se întrébă dacă acéstă substanţă se datoresce mulţimeĭ de vite, carĭ pascŭ în tóte părţile, orĭ este depusă de zăpadă, saŭ că provine din vreo însuşire particulară a pămêntuluĭ. A trebuitŭ ca pămêntulŭ Românieĭ să hrănéscă pe timpulŭ acela unŭ numĕrŭ prea însemnatŭ de vite pentru ca Raicevicĭ să fie condusŭ a le atribui formaţiunea nitruluĭ. Elŭ ne spune că în Moldova, maĭ cu sémă în vecinătatea Nistruluĭ în apropierea de Soroca, se fabricéză o mare cătăţime de acésta sare. Lucrătoriĭ lŭ-aŭ încredinţatŭ că acolo unde se face silitră se vedŭ rămăşiţe de staule, aceea ce probéză că odinióră trăiseră în préjma loculuĭ mulţime de vite.

(1) Raicevicĭ, *op. cit.*

Principele Moldoveĭ era îndatoratŭ să trimită în fiă care anŭ la Constantinopele 20 de miĭ ocale de nitru. Ebreiĭ leșescĭ esportaŭ asemenea multă silitră prin contrabandă schimbând'o cu rachiŭ.

Păcura naturală, négră și roșiă se afla în abundență și se strîngea săpându-se o grópă de câte-va urme în apropiere de isvórele de păcură. Dacă se întêmpla ca păcura să fiă amestecată cu apă, se turna în hârdaie și păcura, care sta d'asupra se strîngeá cu unŭ căușŭ de lemnŭ.

Păcura roșiă se întrebuința, ca și astădĭ, pentru a unge osiele și rótele la care, pentru a vindeca vitele de deosebite bóle, și pentru a lumina în curțile boerescĭ.

Isvórele de păcură suntŭ pentru Raicevicĭ, cu multă dreptate, semne ca în acele locurĭ se află cărbunĭ fosilĭ după cum se află și în vecinătatea ocnelorŭ de sare.

Particulariĭ i-aŭ arătatŭ bucățĭ de cărbune găsițĭ în sare și ambră galbenă adunată de prin văĭ.

Ajungêndŭ la Carpațĭ atâtŭ Del Chiaro câtŭ și Raicevicĭ admiră înălțimea și frumuseța lorŭ. Înălțimea lorŭ este mare; vêrfurile suntŭ acoperite în totŭ-de-una cu zăpadă, care se topesce rareorĭ în Iulie și Augustŭ. Ca să ajungĭ de la câmpiă la pasurile, carĭ trecŭ în Transilvania trebuie să mergĭ cu calulŭ o ḑi și jumătate de vară.

Bucegiĭ atragŭ atențiunea luĭ Del Chiaro; ne spune că suntŭ fórte multŭ celebrațĭ de poporulŭ românŭ. Citéză muntele Leaota, Pietrosulŭ, muntele luĭ Craiŭ; și în trécătŭ pomenesce și de Istrița.

Cantemirŭ pune în fruntea munților Moldoveĭ pe vestitulŭ Céhlăŭ, alŭ căruia mijlocŭ este necontenitŭ acoperitŭ cu zăpada, ĭar vêrfulŭ luĭ nu este atâtŭ ca câtŭ ar socoti cine-va. Din pisculŭ luĭ care se înalță în forma unuĭ turnŭ, curge unŭ pârêŭ limpede, care după ce trecĕ peste stâncĭ se versă în Tazlăŭ.

Pentru a da o ideă despre înălțimea Céhlăuluĭ, Cantemirŭ spune că acestŭ munte se vede fórte bine după ce apune sórele tocmaĭ de la Akerman, de și acéstă cetate este în depărtare de 60 de ore.

Munțiĭ Românieĭ coprindŭ metale prețióse și metale de rîndŭ. Dacă

până astădĭ staŭ îngropate adâncŭ în sînulŭ pămêntuluĭ, este de témă ca să nu se descepte lăcomia turcilorŭ (1).

Pentru a învedera că munţiĭ noştri cuprindŭ aurŭ, Del Chiaro ne spune că în fiă care anŭ, cam aprópe de serbătórea Nasceriĭ Domnuluĭ, comunitatea ţiganilorŭ din Valachia este îndatorată să aducă principeluĭ dreptŭ tributŭ o cătăţime de 15 libre de aurŭ, adunatŭ din nisipulŭ rîuluĭ Argeşŭ. Ţiganiĭ maĭ daŭ o libră de aurŭ şi Armaşuluĭ ca supraintendentŭ. Acestŭ aurŭ trebue să valoreze doĭ realĭ dramulŭ. La casŭ ca ţiganiĭ să nu pótă să adune cătăţimea de aurŭ maĭ susŭ arătată, suntŭ nevoiţĭ să cumpere aceea ce lipsesce; dacă din potrivă se întêmplă să adune aurŭ maĭ multŭ, prisosulŭ rĕmâne pe séma lorŭ.

Pe timpulŭ luĭ Raicevicĭ ţiganiĭ eraŭ îndatoraţĭ ca fiă care să dé o drachmă (2) de aurŭ la tesaurulŭ principeluĭ.

Cantemirŭ atribue necăutarea minelorŭ în trecutŭ lipseĭ de băĭaşĭ şi îndestulăriĭ Domnilorŭ; ĭar' în timpulŭ seŭ o impută lăcomieĭ sciute a turcilorŭ. Elŭ ne spune că pârĕĭele, carĭ curgŭ din Carpaţĭ dovedescŭ cum-că munţiĭ noştri cuprindŭ aurŭ. Albia pârĕĭelorŭ fiind ângustă când plóă saŭ când se topesce omĕtulŭ, se revarsă şi după ce se retrage apa rĕmâne pe unde a ajunsŭ vĕrsătura nisce nisipŭ, în care se găsesce mulţime de grăunţĭ de celŭ maĭ curatŭ aurŭ. Ţiganiĭ adună nisipulŭ şi curăţindu-lŭ scotŭ atâtŭ aurŭ în câtŭ potŭ să aducă în fiă care anŭ la Domniă în locŭ de birŭ câte 1600 dramurĭ de aurŭ.

Peyssonel ne spune, că în Valachia se află mine de aurŭ însă nu se deschisese nicĭ una până în timpulŭ seŭ fiindŭ-că guvernulŭ nu autorisa esplotaţiunea metalelorŭ preţióse. Pe timpulŭ domnieĭ luĭ Mihailŭ Racoviţa (1741) unŭ boerŭ avutŭ şi puternicŭ, anume Dudescu,

(1) Del Chiaro, *op. cit.*

Raicevicĭ. *op. cit.*

Ambiĭ autorĭ încredinţéză că de téma Turcilorŭ nu se dechideaŭ mine de aurŭ şi de argintŭ. Faptulŭ póte fi adevĕratŭ pentru atuncĭ; dar cum vomŭ justifica înaintea viitorimiĭ neîngrijirea de astădĭ pentru cercetarea şi esplotarea minelorŭ? Dóră celŭ puţinŭ de vre-o 20 de anĭ, nu avemŭ să ne maĭ tememŭ do nimenĭ, şi totuşĭ n'amŭ făcutŭ unŭ pasŭ înainte.

(2) Drachma este a opta parte dintr'o unciă.

a căruia familiă s'a distinsŭ fórte multŭ în țéră, puindŭ unŭ germanŭ să esploateze o carieră de pétră, acesta descoperi o vênă de aurŭ în destulŭ de bogată. Dudescu dete voiă germanuluĭ să facă cercetărĭ maĭ departe, și resultatulŭ fu fórte mulțumitorŭ. Spioniĭ informară pe principe despre acésta, și elŭ în urma unuĭ sfatŭ ținutŭ cu boeriĭ, la care lua parte și Dudescu, spuindu-le despre esplotarea auruluĭ, fără a numi pe boerulŭ, sfatulŭ hotărî să se invite colegulŭ lorŭ, ca să înceteze orĭ ce lucrare.

Vechiulŭ consulŭ francesŭ pe lângă chanulŭ tartarilorŭ din Crimea, spune, că se găsescŭ în țéră și mărgăritare; s'aŭ scosŭ maĭ multe dintr'unŭ lacŭ care se află la óre care depărtare de Bucurescĭ în spre Câmpulungŭ. I s'a arătatŭ maĭ multe din acele mărgăritare lucrate, carĭ reușiseră fórte bine, de și se păreaŭ inferióre mărgăritarelorŭ orientale (1).

Del Chiaro ne încredințéză că minele de aramă suntŭ considerabile și că loculŭ unde se află aceste mine se chiamă *Madan*, cuvêntŭ turcescŭ, care însemnéză în limbile italiană și francesă minieră. Acelașĭ autorŭ spune că pe drumulŭ, care merge de la Brădicenĭ la Têrgoviște se vĕdŭ mine de ferŭ (2).

Esplotarea minelorŭ de sare era fórte desvoltată acum aprópe doue vécurĭ, de óre ce Del Chiaro ne spune, că se aprovisionaŭ cu sare din România tóte țĕrile de dincolo de Dunăre. Valachia esporta sare în Bulgaria, Serbia, parte din Bosnia; iară Moldova îndestula maĭ cu sémă Polonia meridională.

Ocnele din care se estrageá cea maĭ mare cătățime de sare eraŭ Romniculŭ (Ocnele marĭ), Telega, Slăniculŭ și Ocnele din ținutulŭ Bacăuluĭ, în apropiere de têrgulŭ Trotușulŭ. Despre aceste din urmă Cantemirŭ ne spune, că suntŭ fórte bogate de sare, și nu aŭ trebuință de nicĭ o măestriă pentru a fi destupate, de óre ce săpândŭ pămêntulŭ la doĭ coțĭ de adâncime, se găsesce sare curată și stre-

(1) Peyssonel. *Traité sur le commerce de la mer Noire.* Paris M D.CCLXXXVII (1787).

(2) N'amŭ pututŭ afla nicĭ unŭ satŭ cu numele de Brădicenĭ în Dâmbovița. Comuna Brădicenĭ esistă în Gorjŭ, plaiulŭ Vulcanŭ. Probabilŭ că saŭ este o eróre de nume, saŭ că vechia numire a satuluĭ s'a schimbatŭ după timpŭ.

vĕḍĕtóre ca cristalulŭ. Aceste ocne, ḍice istoriculŭ Moldoveĭ, n'aŭ sfîrșitŭ, măcar că lucréză într'însele sute de ómenĭ. Se esplotaŭ ocnele cu artă, căcĭ în totŭ loculŭ unde se tăiaŭ drobiĭ ceĭ marĭ de sare se lăsaŭ stâlpĭ, ca să suținĕ pămêntulŭ boltiturilorŭ, și să pótă să se înainteze cu esploatarea.

Se maĭ aflaŭ și în alte locurĭ ocne de acestea, însă Domniĭ n'aŭ îngăduitŭ ca să fiă destupate de témă, ca nu cum-va scoțêndu-se prea multă sare să nu-ĭ scaḍă prețulŭ.

Lucrătoriĭ din ocne eraŭ, ca și astăḍĭ, saŭ ómenĭ liberĭ, carĭ esercitaŭ acéstă meseriă din tată în fiiŭ, saŭ vinovațiĭ pedepsițĭ de domnĭ la muncă silnică; și uniĭ și alțiĭ se vĕdŭ după față că nu suntŭ sănătoșĭ; eĭ nu trăiescŭ multŭ (1).

Raicevicĭ dă óre carĭ deslucirĭ asupra moduluĭ de esploatare din timpulŭ seŭ. Ocnele se săpaŭ fórte adâncŭ. Lucrătoriĭ făceaŭ pentru fiă care ocnă doue gurĭ, una perpendiculară și alta oblică. În cea d'ântâiŭ se puneá la óre care adâncime unŭ grătarŭ de ferŭ, pe care ardeá foculŭ neprecurmatŭ, pentru ca să curețe și să primenéscă aerulŭ din lăuntrulŭ ocneĭ. Pe gura cea oblică eșiaŭ lucrătoriĭ afară.

Ca să esploteze sarea mineriĭ făceaŭ bolte vaste susținute de pilastri și construite cu multă măestriă. La întêmplare ca lucrătoriĭ să dé peste vre unŭ isvorŭ de apă, atuncĭ părăsiaŭ ocna, ne maĭ putêndŭ să lucreze. Lucrătoriĭ povestiaŭ luĭ Raicevicĭ că suntŭ prevestițĭ despre acésta cu o ḍi și două înainte printr'unŭ murmurŭ particularŭ.

Lucrătoriĭ aŭ încredințatŭ pe Raicevicĭ că cu timpulŭ apa, care curge în ocne se preface în sare; că acésta este adevĕratŭ, adaugă elŭ, o probéză ósele, ferĕstraĭele și alte unelte întrebuințate de ocnașĭ, ce se găsescŭ în sare. Și Cantemirŭ ne spune că boltele se umplu în atâtŭ cu sare în două-ḍecĭ de anĭ, în câtŭ nicĭ că se cunósce, că a fostŭ vre odată esplotate. În acéstă sare se găsescŭ

(1) Del Chiaro observéză că atuncĭ când principele voesce să fiă maĭ clementŭ cătră vinovațiĭ, carĭ meritaŭ mórtea, puneá să lĭ se taie urechile și-ĭ condemna la ocnă. Acestŭ felŭ de suplicĭŭ crede autorulŭ italianŭ, că este acelașĭ pe care-lŭ întrebuințaŭ romaniĭ și care se numia *ad metalla*.

câte-odată pescĭ, carĭ nu se deosibescŭ de pesciĭ, carĭ crescŭ prin pârĕĭele din prejurŭ.

Lucrulŭ acesta nu se póte atribui, celŭ puţinŭ în mare parte, de câtŭ evaporaţiuniĭ apelorŭ, ce se stringŭ în ocnă. Evaporându-se apa se depune sare pe locŭ şi cu timpulŭ stratulŭ cresce în atâtŭ în câtŭ umple golulŭ ocneĭ (1).

VI.

Economia rurală în secululŭ alŭ optŭ-spre-decelea. — Sistemulŭ de cultură. — Plante cultivate : cereale, — verdeţurĭ, — plante industriale, — viile, — pometurile. — Pădurile.

Economia rurală a Românieĭ era întemeĭată pe crescerea şi înmulţirea vitelorŭ. Cu păsciunĭ întinse şi bogate; cu o populaţiune mică, era fórte firescŭ să se practiceze sistemulŭ de cultură păstoralŭ mixtŭ, dându-se ântâĭetate păstorieĭ asupra plugărieĭ.

Raicevicĭ scriindŭ despre animalele domestice aflate în ţéră, spune că ele constituescŭ avuţia principală a locuitorilorŭ şi ramura de comerciŭ cea maĭ importantă.

Pe timpulŭ sĕŭ se aflaŭ numaĭ în Muntenia patru milióne de vite mărunte, adică oĭ şi capre; multe vite cornute, din carĭ se esportaŭ nu numaĭ în ţĕrile vecine, dară până şi în Silesia ca la 11 miĭ de capete. Caĭ se aflaŭ mulţĭ, maĭ cu sémă în Moldova unde fiă care boerŭ ţineá câte 100 şi 200 de ĭepe. Acéstă ţéră, cu tóte prohibiţiunile Porţiĭ, esporta numaĭ în Polonia până la 20,000 de caĭ (2).

(1) Lucrătoriĭ din ocne se împartŭ astăḑĭ după lucrarea ce facŭ în *ciocănaşĭ*, aceia carĭ taie sarea cu ciocanulŭ şi o debitéză în drobĭ; — *măglaşĭ*, lucrătoriĭ carĭ scotŭ sarea afară din ocnă; — *stolarĭ*, aceĭa carĭ deschidŭ tavanulŭ ocneĭ; — *guraşĭ* saŭ *gurarĭ*, carĭ îngrijescŭ manegiurile cu carĭ se scóte sarea, — *duvalmĭ*, argaţiĭ însărcinaţĭ cu îngrijirea cailorŭ ocneĭ,

(2) Raicevicĭ, *op. cit.*

Astăḑĭ nu sciŭ dacă se vorŭ fi aflândŭ în tótă ţéra cincĭ milióne de vite mărunte; adică după maĭ bine de unŭ vécŭ avemŭ atâtea oĭ şi capre câtŭ aveá Muntenia pe timpulŭ acela.

Că avemŭ maĭ puţine vite cornute de câtŭ atuncĭ, nicĭ că póte fi îndoĭală. În câtŭ despre caĭ, scimŭ cu toţiĭ că nu numaĭ că nu esportămŭ, dar aducemŭ din afară.

Cultura păstorală mixtă era practicată cu multă inteligenţă şi îngrijire. Acelaşi scriitorŭ ne face cunoscutŭ, că pămênturile cultivate, se semĕnaŭ unŭ anŭ cu grâŭ; se lăsaŭ nesemĕnate unŭ altŭ anŭ şi apoĭ se întorceaŭ şi se semănaŭ cu grâŭ, cu orḑŭ, orĭ cu porumbŭ. Pe alocurea în locurile noĭ, de carĭ se aflaŭ îndestule fiindŭ-că se lăsaŭ multe terenurĭ necultivate, se puneá în anulŭ ântâiŭ varză, care se făceá fórte mare, saŭ castraveţĭ, şi după aceĭa se semĕna alte plante.

Cu acéstă metodă, observă cu multă dreptate Raicevicĭ, nu numaĭ că se maĭ slăbesce pâmêntulŭ, fiindŭ fórte grasŭ, de óre ce este verginŭ, dară se stărpescŭ şi buruĭenile vătămĕtóre grâuluĭ (1).

Ambele ţĕrĭ produceaŭ totŭ felulŭ de grâne şi de legumĭ; cele maĭ căutate eraŭ : grâulŭ, orḑulŭ, porumbulŭ, mazărea, bobulŭ, lintea ş. a.

Grâulŭ celŭ maĭ bunŭ se séměnă tómna, ĭară celŭ maĭ de rîndŭ primăvara, şi numaĭ în casulŭ când tómnele fiindŭ prea ploĭóse, saŭ când îngheţă de timpuriŭ, nu se puteá semĕna grâŭ de tómnă. Arătura se făceá cu şése boĭ şi fórte adâncă.

Grâulŭ de tómnă, dacă timpulŭ era priinciosŭ, cresceá de la 18 până la 24 centimetri până ce ningea. Zăpada mare era privită ca fórte priinciósă pentru grâŭ. În Martie se lua zăpada, şi prin Iunie se şi secera grâulŭ. Treĭeratulŭ se făceá cu caĭ, şi după ce se vêntura grâulŭ se puneá în gropĭ unde se păstra maĭ mulţĭ anĭ.

Cu tóte că în Moldova recoltele eraŭ maĭ întêmplătóre fiindŭ clima maĭ rece, totuşĭ se produceá de ajunsŭ pentru ca să rĕmâĭe şi pentru esportaţiune grâŭ multŭ.

Grâulŭ românescŭ însuşĭa cele maĭ bune cualităţĭ pentru panifica-

(1) Astŭ-felŭ dară strămoşiĭ nostri de şi aveaŭ pămêntŭ de ajunsŭ, de şi locurile eraŭ grase, de óre ce cele maĭ multe eraŭ vergine, ĭară cele-l-alte odihnite cine scie câţĭ anĭ, totuşĭ se îngrijaŭ să nu sărăcéscă pămêntulŭ, 'lŭ lăsaŭ să se odihnéscă, şi ca să-lŭ cureţe de burienĭ cultivaŭ plante prăşitóre. Cam totŭ astŭ-felŭ s'aŭ urmatŭ până maĭ acumŭ treĭ-ḑecĭ saŭ patru-ḑecĭ de anĭ. De o dată însă s'a datŭ cultureĭ cerealelorŭ o importanţă afară din cale; s'aŭ spartŭ fêneţele şi păsciunile; pămêntulŭ nu s'a maĭ lăsatŭ să resufle; ĭar' resultatulŭ uneĭ atarĭ procedărĭ este împuţinarea considerabilă a vitelorŭ şi sărăcirea pămêntuluĭ. Cu voĭă, fără de voĭă va trebui să ne întórcemŭ înapoĭ, adică să reîntroducemŭ sistemulŭ de cultură păstoralŭ mixtŭ; ĭară pe unde va fi cu putinţă să se îngraşe locurile.

țiune; ținea loculŭ de mijlocŭ între grâulŭ roșu și tare și între grâulŭ albŭ și făinosŭ. Se observase că grâulŭ păstratŭ în gropĭ nu era bunŭ pentru sĕmênță.

Porumbulŭ, introdusŭ de curêndŭ în Muntenia și Moldavia, după cumŭ ne spune Raicevicĭ, (1) se sémăna primăvara și era fórte căutatŭ de țĕranĭ, fiindŭ-că recolta sa înfățișa multă siguranță, și pentru că producea hrană multă, atâtŭ pentru ómenĭ câtŭ și pentru vite.

Știuleții de porumbŭ, se păstraŭ în pătule saŭ porumbare făcute de nuĭele și așeḑate pe furcĭ în apropiere de casă. Grăunțele se curățaŭ cu mâna pentru măcinatŭ (2).

Cantemirŭ ne spune că mălaĭulŭ (meĭulŭ) cresce fórte frumosŭ în țéra de josŭ. Țĕraniĭ aŭ proverbulŭ : că mălaĭulŭ în țéra de josŭ și merele în țéra de susŭ, nu aŭ cójă. Eĭ macinaŭ mălaĭulŭ și-lŭ faceaŭ mămăligă; pe care o mănâncaŭ caldă maĭ vêrtosŭ cu untŭ.

Orḑulŭ produsŭ este de ântâĭa cualitate și se dă cailorŭ ca grăunțe.

Secara și ovĕsulŭ, două cereale introduse de curêndŭ, se sémĕnă prea puținŭ, și acésta pentru că pămêntulŭ fiindŭ grasŭ produce grâne maĭ bune (3).

Dintre plantele de grădină se cultivaŭ între altele castraveții, pepeniĭ verḑĭ, pepeniĭ galbenĭ și varza. Raicevicĭ ḑice că odinióră româniĭ cunosceaŭ numaĭ varza, și că numaĭ de câțĭ-va anĭ s'a introdusŭ de către grădinariĭ transilvănenĭ totŭ felulŭ de verdețurĭ, carĭ nu numaĭ că reușescŭ fórte bine, dară și dobîndescŭ unŭ gustŭ escelentŭ fără să se îngrașe pămêntulŭ.

Acelașĭ scriitorŭ pomenesce de unŭ felŭ de cartofĭ, carĭ aveaŭ gustulŭ anghinăriĭ, (napiĭ), și carĭ cresceaŭ cu multă înlesnire. Elŭ adaugă

(1) Porumbulŭ s'a introdusŭ în țéră în timpulŭ luĭ Nicolae Mavrocordatŭ, adică pe la anulŭ 1716. *Del Chiaro* care venise în Muntenia pe la 1709, ne spune în scrierea sa imprimată la 1718, că porumbulŭ se sémĕnă în primăvară și se culege în Augustŭ; de unde urméză că acéstă cereală era cultivată cu maĭ bine de 60 de anĭ înainte de venirea luĭ Raicevicĭ.

(2) Și astăḑĭ fetele curăță porumbulŭ cu mâna séra la șeḑătóre. Pentru cătățimĭ maĭ marĭ se curăță porumbulŭ în *cușcă*, unŭ felŭ de ladă de nuĭele, în care se punŭ știuleții și se batŭ cu drugĭ de lemnŭ. De câțĭ-va anĭ s'aŭ întrodusŭ mașinĭ de bătutŭ porumbulŭ cu aburŭ.

(3) Chiar astăḑĭ cultura secareĭ este puținŭ lățită, acéstă plantă căutându-se maĭ cu sémă pentru locurile nisipóse și maĭ sărace.

că, negreșitŭ și cele-l-alte soĭurĭ de cartofĭ despre carĭ se vorbesce atât de multŭ în Europa, arŭ reuși totŭ atâtŭ de bine.

Din ḑilele luĭ Raicevicĭ resultă, că cartofiĭ saŭ crumpeniĭ nu eraŭ încă introdușĭ în ţéra nóstră. Despre acésta nu trebuĭe să ne prinḑă mirarea de órece până pe la 1770, adică câţĭ-va anĭ după sosirea acestuĭ scriitorŭ în România, cartofiĭ nu eraŭ încă cultivaţĭ în Francia, și se consulta facultatea de medicină din Paris dacă acéstă plantă se póte întrebuinţa fără pericolŭ pentru hrana ómenilorŭ (1).

Legeune, traducĕtorulŭ luĭ Raicevicĭ, care trăise în Moldova, ne spune, că cartofiĭ se introduseseră camŭ în anulŭ 1812 de către unŭ profesore francesŭ; acesta 'ĭ cultivă pe moșiĭa ce ţineá în arendă. Cu tóte recomandaţiunile francesuluĭ boeriĭ nu voĭaŭ să mănânce la începutŭ cartofĭ; însă maĭ la urmă ĭ-aŭ fostŭ introdusŭ în cuhniele lorŭ.

Fragile de grădină se cultivaŭ cu succesŭ, și eraŭ escelente la mâncare.

Se semĕna inulŭ și cănepa, carĭ reușiaŭ fórte bine; însă ţĕraniĭ cultivaŭ puţinŭ aceste plante preferindŭ a le cumpĕra din Transilvania.

Tutunŭ încă se cultiva în destulŭ; însă era de cualitate ordinară, din causă că cultura nu era îndestulŭ de îngrijită (2).

Cultura viilorŭ și fabricaţiunea vinuluĭ se pare că se făceaŭ cu multă îngrijire chiar pe la începutulŭ seculuIuĭ alŭ optŭ-spre-ḑecelea, de órece Del Chiaro ne spune în cartea sa, că cea maĭ mare parte din Transilvania se aprovisionéză din Muntenia cu cele maĭ bune vinurĭ albe și roșiĭ, carĭ, ḑice simpaticulŭ italianŭ, suntŭ fórte delicate la gustŭ și salutare pentru stomacŭ. Totŭ dênsulŭ ne spune, că orașulŭ Pitescĭ este vestitŭ pentru vinurile albe și dulcĭ, carĭ suntŭ dintre cele maĭ bune.

(1) Înainte de 1700, cartofiĭ nu se introduseseră ca plantă alimentară în nicĭ o ţéră din Europa, cu tóte că se importase din America și se cunosceá de botaniștĭ înainte de an. 1550. Spanioliĭ aŭ adusŭ cele d'ântâiŭ tubercule în ţéra lorŭ

(2) Legeune observéză că dacă tutunulŭ nu se cultivéză cu maĭ multă îngrijire, causa este pentru că boeriĭ fuméză tutunŭ turcescŭ, ĭar' poporulŭ consuméză tutunŭ din manufacturile germane, care se aduceá prin Transilvania și se vindeá fórte eftinŭ.

Peyssonel, care ne visita pe la 1759, spune că rușiĭ cumpĕraŭ în totŭ anulŭ vinurĭ din Moldova. Acéstă beutură, dice scriitorulŭ francesŭ, este de cualitate în destulŭ de bună și crede că este superioră vinuluĭ de Bulgaria.

Raicevicĭ, care vine maĭ târdiŭ în România, vorbindŭ despre podgoriile nóstre, dice că merită să fiă puse în loculŭ d'ântâiŭ atâtŭ pentru întinderea ce acoperă câtŭ și pentru escelenta cualitate a vinurilorŭ produse în cele doue principate. Acestŭ scriitorŭ ne-a lăsatŭ óre carĭ notițe prețióse asupra cultureĭ viilorŭ.

Pe atuncĭ, ca și astădĭ, viĭa era cultivată pe délurĭ, adică în locurile cele maĭ priinciόse pentru cultura acesteĭ plante. După culesŭ se îngropa vița și în primăvară se desgropa, se taia și se lega pe aracĭ. Struguriĭ eraŭ copțĭ în Octombre.

Se căuta maĭ cu sémă vinurile albe, de colóre auriă; ĭară cele roșiĭ se întrebaŭ fórte puținŭ. Și cu tóte că româniĭ nu-șĭ daŭ multă ostenélă pentru fabricarea și păstrarea vinațelorŭ, totușĭ, dice Raicevicĭ, vinulŭ este atâtŭ de bunŭ în câtŭ se limpedesce și este bunŭ de beutŭ după trecere de unŭ anŭ de la culesŭ. Elŭ observéză că vinulŭ după ce ferbe este ințepătorŭ; ĭară după ce se maĭ învechesce se îndulcesce și devine uleĭosŭ (1).

Proprietariĭ ceĭ avuțĭ aveaŭ obiceĭŭ să lase ĭarna afară o bute mare de vinŭ în timpŭ de doue saŭ treĭ nopțĭ; după ce vinulŭ prindeá o cójă de ghiață, se da cepŭ cu unŭ ferŭ arsŭ și se trăgeá inima vinuluĭ. Vinulŭ acesta era fórte limpede, puternicŭ și se păstra timpŭ maĭ îndelungatŭ.

Fabricațiunea pelinuluĭ era cunoscută. Acestŭ soiŭ de vinŭ se făceá ca și astădĭ, adică puindu-se în vinŭ când ferbe óre care cătățime de planta numită pelinŭ. Se întrebuința maĭ cu sémă pentru a face pelinŭ vinulŭ roșu. Pelinulŭ procura vinuluĭ afară de amărăciune o colóre rubiniă fórte frumósă. Pelinulŭ se bucura de însușirea de a fi fórte bunŭ pentru stomacŭ.

Raicevicĭ trece în fruntea podgoriilorŭ Moldoveĭ délulŭ Odobești-

(1) Se comparéză adesea unele vinurĭ albe cu uleĭulŭ de măsline; și amŭ auditŭ adese-orĭ dicêndu-se despre unŭ vinŭ : *pare că este untŭ-de-lemnŭ.*

lorŭ, care după dênsulŭ, producea unŭ vinŭ asemenea cu șampania, și era fórte căutatŭ de către rușĭ. În Muntenia citéză viile din județulŭ Săcueniĭ și cele din Rŏmnicu Vălciĭ, adică Délulŭ mare și Drăgășaniĭ. Este de mirare cum ĭ-a scăpatŭ din vedere viile din Cotnarĭŭ fórte reputate chiar pe timpulŭ acela.

Vroindŭ să caracteriseze calitățile vinurilorŭ din ambele principate, acelașĭ autorŭ le comparéză cu vinurile produse la Frontignan (1). Elŭ încredințéză că aŭ unŭ gustŭ plăcutŭ, nu suntŭ vătămătóre sănătățiĭ și chiar când bea cine-va peste mĕsură, nu sufere de durere de capŭ, după cum se întêmplă cu alte vinurĭ.

Învĕțatulŭ Cantemirŭ laudă fórte multŭ viile Moldoveĭ, carĭ întrecŭ după dênsulŭ, tóte cele-l-alte bunătățĭ ale țereĭ. Preduceaŭ de la patru până la cincĭ sute de vedre pe pogonŭ.

Între tóte viile cele maĭ vestite eraŭ cele din Cotnarĭŭ, têrgulețŭ în ținutulŭ Hĕrlĕuluĭ. Cantemirŭ credeá vinulŭ de Cotnarĭŭ superiorŭ tuturorŭ vinurilorŭ din Europa, și chiar celuĭ de Tocaĭŭ. Păstratŭ treĭ anĭ în pivniță adâncă și boltită, după cum este obiceĭulŭ la noĭ în țéră, adaugă autorulŭ, în alŭ patrulea anŭ dobêndesce atâta putere în câtŭ arde ca spirtulŭ, și celŭ maĭ mare bețivŭ nu puteá să bea maĭ multŭ de treĭ pahare fără ca să se îmbete.

Flórea luĭ era verde, și cu câtŭ se învechia, cu atâtŭ se înverdia maĭ multŭ (2).

După vinulŭ de Cotnarĭŭ Cantemirŭ citéză ca cele maĭ bune vinurile de Hușĭ în ținutulŭ Fălciuluĭ, după carĭ urméză vinurile de Odobescĭ din ținutulŭ Putneĭ pe Milcovŭ, vinurile de Nicorescĭ, în ținutulŭ Tecuciuluĭ pe Siretŭ, și la urmă vinulŭ de la Grecenĭ în ținutulŭ Tutoveĭ pe Berheciŭ și celŭ de la Costescĭ din acelașĭ ținutŭ.

(1) *Frontignan* este unŭ orășelŭ în Francia meridională, aprópe de Montpellier, renumitŭ pentru vinurile tămuióse ce se producŭ în vecinătate.

(2) Sur les vins de la Moldavie, je n'aurais qu'un regret à exprimer, celui de ne pas connaître le cépage auquel est dû plus particulièrement l'excellent vin de Kotnar, d'une belle couleur verte qui se fonce en vieillissant. Il peut figurer au rapport de Jullien, auteur de la *Topographie de tous les vignobles*, parmi les meilleurs vins du globe, quoiqu'on lui reproche d'être capiteux; et cependant il paraît que le plant qui le fournit est productif.

Vedĭ : *Ampélographie universelle* par le C-te Odart.

Ósebitŭ de aceste délurĭ se maĭ aflaŭ multe viĭ, carĭ produceaŭ vinurĭ de rîndŭ şi pe carĭ autorulŭ le trece cu vederea.

Vinurile produse în Moldova nu numaĭ că îndestulaŭ pe locuitorĭ, dar eraŭ căutate de neguţătorĭ ruşĭ, leşĭ, cazacĭ, ardelenĭ şi chiar ungurĭ.

Basarabia, până ce nu căḑuse în mânile turcilorŭ, aveá viĭ îndestulŭ de bune; la urmă însă maĭ remăseseră câte-va viĭ în ţinutulŭ Chilieĭ şi alŭ Ismailuluĭ.

Cu privire la pomiĭ roditorĭ, Raicevicĭ ne spune, că se află liveḑĭ întinse cu merĭ, perĭ, prunĭ, cireşĭ şi nucĭ.

Cu tóte că pomiĭ nu se căutaŭ cu îngrijire, pómele eraŭ fórte gustóse şi se aflaŭ nu numaĭ în grădinĭ, dar şi prin pădurĭ. *Merele domnescĭ* eraŭ cele d'ântâiŭ între tóte pómele şi după acestŭ autorŭ, póte că eraŭ cele maĭ deosebite în tótă Europa, atâtŭ prin mărimea câtŭ şi prin gustulŭ lorŭ. Acestŭ soiŭ de mere se păstréză bine de la unŭ anŭ la altulŭ şi s'arŭ păré, că suntŭ naturale loculuĭ fiindŭ-că suntŭ minunatŭ de bune, fără ca să fiă cultivate câtŭ de puţinŭ. Perele, persicile, prunele şi cireşele se produceaŭ în abundenţă şi eraŭ fórte gustóse.

Dudulŭ cresceá maĭ peste totŭ loculŭ. De curêndŭ, spune Raicevicĭ, se sădiseră fórte mulţĭ duḑĭ pentru crescerea gândacilorŭ de mătase, carĭ nu se introduseseră încă până în timpulŭ seŭ.

Cantemirŭ încredinţéză, că se aflaŭ pădurĭ întregĭ de pomĭ roditorĭ, carĭ la munte cresceaŭ de la sine, ĭar' la câmpŭ se altoĭaŭ şi pentru aceea făceaŭ şi póme maĭ gustóse.

În timpurile vechĭ Leşiĭ când vroĭaŭ să mérgă cu óste în Moldova, ḑiceaŭ că n'aŭ trebuinţă de provisiunĭ de óre-ce ţéra produceá atâtea póme câtŭ arŭ fi ajunsŭ pentru óstea lorŭ întrégă.

Cu privire la starea pădurilorŭ toţĭ scriitoriĭ, carĭ aŭ trăitŭ în ţéra nóstră suntŭ unanimĭ în a constata atâtŭ întinderea cea mare a locurilorŭ păduróse, câtŭ şi bunătatea lemnelorŭ. Del Chiaro este încântatŭ de frumuseţea lorŭ. Elŭ ne spune, că la fiă care pasŭ se vĕdŭ pădŭrĭ din cele maĭ frumóse, maĭ cu sémă de stejarĭ, carĭ suntŭ dispuşĭ cu atâtă simetriă şi suntŭ atâtŭ de drepţĭ şi de curăţiţĭ în

câtŭ se póte vedé de la o margine la cea-l-altă a păduriĭ persónele, carĭ s'arŭ fi ascunsŭ într'însa.

Cantemirŭ laudă codri Moldoveĭ. Constructoriĭ de corăbiĭ caută stejariĭ moldovenescĭ și încredințéză, că suntŭ ceĭ maĭ bunĭ pentru construirea navelorŭ. În fiă care anŭ veniaŭ la Galațĭ nave nu numaĭ de la Constantinopole și alte porturĭ și cetățĭ după țĕrmurile măriĭ Negre, ci chiar din Egipetŭ, și din Barbaria; aceste vase se încărcaŭ cu lemne de stejarŭ, de bradŭ și alte soiurĭ.

Ragusanulŭ Raicevicĭ ne spune asemenea, ca pe timpulŭ seŭ se aflaŭ peste totŭ loculŭ, la câmpiă ca și la munte, pe văĭ și pe șesurĭ, pădurĭ imense compuse din copacĭ marĭ și folositorĭ. Și elŭ recunósce, că stejariĭ eraŭ de cea maĭ frumósă specie, bunĭ atâtŭ pentru construcțiunea navelorŭ câtŭ și pentru orĭ-ce lucrare, pentru care se cere unŭ lemnŭ tare și compactŭ. Se aflaŭ stejarĭ, carĭ aveaŭ unŭ diametru de două și de treĭ urme și de o înălțime nemĕsurată.

Cu tótă mulțimea pădurilorŭ totușĭ locuitoriĭ spuneaŭ luĭ Raicevicĭ, că suntŭ pădurĭ puține în comparațiune cu cele ce se aflaŭ în trecutŭ, și carĭ formaŭ forterețe naturale și nepĕtrunse pentru inamicĭ.

Munțiĭ eraŭ acoperițĭ cu bradĭ și alțĭ copacĭ reșinoșĭ, pe lângă carĭ se maĭ aflaŭ fagĭ, sorbĭ, paltinĭ și alte esențe. În maĭ multe localitățĭ din Moldova și din Banatulŭ Craĭoveĭ cresce tissa, unŭ arbore reșinosŭ nu prea mare; lemnulŭ sĕŭ tare și de culóre roșcată se priveá totŭ atâtŭ de bunŭ pentru mobile ca și lemnele de America. Țeraniĭ făceaŭ din tissă butoĭașe și alte vase pentru păstrarea licorilorŭ. Aceste vase, dice Raicevicĭ, suntŭ totŭ atâtŭ de bune ca și cele de sticlă saŭ de faĭență; iar' pentru călătoriă suntŭ de preferatŭ orĭ cărorŭ altora (1).

Pe lângă fabricarea vaselorŭ de tissă se maĭ practica și altă industriă forestieră, adică estragerea catranuluĭ din bradĭ prin crestăturĭ, în acele locurĭ unde nu se aflaŭ isvóre de păcură.

(1) Tissa, arbore reșinosŭ căruia botanistiĭ i dicu *taxus baccata*, a devenitŭ în dilele nóstre o raritate. În numerósele călĕtoriĭ ce am făcutŭ prin deosebițĭ munțĭ aĭ țĕriĭ, de abia amŭ aflatŭ două saŭ treĭ tisse micĭ în apropiere de Sinaĭa.
Se maĭ găsescŭ și astădĭ pe alocurea de acele butoĭașe de lemnŭ de tissă, despre carĭ vorbesce Raicevicĭ.

Raicevicĭ prevedeă că pădurile se vorŭ împuţina fără îndoială; elŭ atribuie acéstă împuţinare întrebuinţăriĭ fără mĕsură a lemnelorŭ pentru paveluirea oraşelorŭ; cererilorŭ Porţiĭ cândŭ avea trebuinţă să construiéscă podurĭ peste Dunăre şi esportaţiuniĭ însemnate de lemne pentru Constantinopole.

În adevĕrŭ stradele Bucurescilorŭ şi ale Iaşilorŭ eraŭ paveluite cu grinḑĭ de stejarĭ. Cu acéstă sistemă de paveluire se consuma cătăţimĭ însemnate de stejarŭ, căcĭ grinḑile se preînoia la cincĭ saŭ şése anĭ. Altŭ-felŭ podéla cu grinḑĭ era fórte comodă pentru ceĭ carĭ umblaŭ pe josŭ, însă fórte periculósă pentru caĭ, maĭ cu sémă când se învechia şi nu era bine întreţinută. (1)

Se vede că paşiĭ turcescĭ cereaŭ ţeriĭ prea multe lemne de óre-ce ajunseseră să trécă între causele, carĭ contribuiaŭ la împuţinarea pădurilorŭ. Raicevicĭ ne spune, că după pacea de la 1774, turciĭ cereaŭ lemne maĭ în totŭ anulŭ pentru construirea poduluĭ de la Isaccea şi pentru bărcĭ. Comisariĭ turcĭ vindeaŭ maĭ în totŭ-de-una lemnele în folosulŭ lorŭ, de óre-ce nu era cu putinţă să fiă trebuinţă de construcţiunĭ în fiă care anŭ (2).

VII.

Economia vitelorŭ. — Predomnirea păstorieĭ. — Caiĭ. — Vitele albe saŭ Vitele cornute. — Oile şi caprele. — Rîmătoriĭ. — Albinele

Ţéră de păsciunĭ întinse, acoperită cu pădurĭ nesfârşite, străbătută de ape în tóte părţile şi populată puţinŭ, era lucru firescŭ ca în România să predomnéscă sistemulŭ de cultură păstorală. Păstoria a

(1) Wilkinson, care trăia în Bucurescĭ pe la 1814 vorbesce despre podurile de lemnŭ în carta sa: *Tableau historique, geographique et politique de la Moldavie et de la Valachie.*

(2) Temerea luĭ Raicevicĭ privitóre la împuţinarea pădurilorŭ s'a realisatŭ, şi din nenorocire cu prisosŭ. De unde odinióră ţéra nóstră trecea între cele maĭ păduróse şi lemnele de origine românéscă eraŭ căutate peste totŭ loculŭ, astăḑĭ suntemŭ alăturea cu Francia şi alte staturĭ multŭ maĭ populate de câtŭ România. După cum mergŭ lucrurile 'mĭ este témă ca, peste câtŭ-va timpŭ să n'ajungemŭ a cere de la alţiĭ lemne de construcţiune.

fostŭ temelia agriculturei române nu numai în secululŭ alŭ optŭ-spre-decelea dară și mai jumătate din secululŭ alŭ nouă-spre-decelea. Împrejurări despre cari nu este loculŭ să vorbimŭ aici, aŭ făcutŭ ca păstoria să se reducă treptatŭ până ce în timpulŭ de față amŭ ajunsŭ să nu mai avemŭ nici tóte vitele trebuinciόse pentru lucrarea pământului.

Mulțimea vitelorŭ, cari împodobeaŭ câmpiele țĕrei, și bunătatea păsciunilorŭ a impresionatŭ pe toți străinii, cari aŭ trăitŭ în România. Bunulŭ Del Chiaro ca să arete câtŭ este de roditóre Valachia ne spune, că dintr'însa se aprovisionéză până și Veneția cu céră și boi; că turmele nóstre îndestuléză cu prisosŭ bucătăria Padișahului din Constantinopole; în fine că în totŭ anulŭ se trimitŭ din Transilvania în păsciunile Valachiei turme de oi, de vite cornute și de porci.

După Raicevici animalele domestice constituiaŭ avuția principală a locuitorilorŭ și ramura principală a comerciului lorŭ. În Valachia mergeá mai bine vitelorŭ mărunte, oi, capre, din cari se aflaŭ în anulŭ 1786 cam la patru milióne de capete (1).

România aveá nenumĕrate ergheliĭ de cai; cele mai însemate prin rasa lorŭ se aflaŭ în Moldova de susŭ și în vecinătatea Prutului, unde cresceá pe locurile uscate și înalte unŭ fênŭ subțire și hrănitorŭ. Caii moldovenesci eraŭ superiori, în tóte privințele, celorŭ din Valachia, unde crescerea acestorŭ animale era neîngrijită.

Afară de caii de rasă, ambele principate produceaŭ mulțime de cai de rîndŭ, fórte buni pentru muncă și pentru comerciŭ.

În Moldova fiăcare boerŭ ținea câte 100 și 200 de iepe. Pĕrulŭ celŭ mai comunŭ era negru și roibŭ. Regimulŭ erghelielorŭ era fórte rusticŭ; tótă véra caii eraŭ la păsciune, și iérna se hrănneaŭ cu fênŭ.

Într'o erghelie se lăsa pentru fiăcare dece iepe unŭ armăsarŭ. Moldovenii preferaŭ armăsari asiatici pentru a dobîndi dintr'înșii prăsilă, care se deprindeá cu traiulŭ locului. Caii astŭ-felŭ prăsiți

(1) In anulŭ 1873 de abia se afla în tótă Românía cam la cinci milióne capete oi cu capre, numĕrŭ fórte micŭ în raportŭ cu întinderea teritoriului nostru. Astădi nu sciŭ daca nu se va fi mai împuținatŭ numĕrulŭ vitelorŭ mărunte.

eraŭ maĭ sănătoșĭ de câtŭ aceia, carĭ proveniaŭ din armăsariĭ curaţĭ din Asia.

Ca făptură caiĭ de Moldova eraŭ în destulŭ de marĭ atâtŭ pentru călăriă câtŭ și pentru trasŭ; aveaŭ o înălţime de 15 până la 16 pumnĭ nemţescĭ; eraŭ făcuţĭ bine, ĭuţĭ, docilĭ și aveaŭ copita tare. Prusianiĭ și austriaciĭ i cumpĕraŭ pentru cavaleria lorŭ ușórá (1).

Caiĭ din Valachia eraŭ fórte căutaţĭ nu numaĭ de către oficeriĭ nemţĭ din Transilvania dără și de către comercianţiĭ din Polonia, care veneaŭ în ţéră anume pentru acestŭ sfârșitŭ (2).

Cantemirŭ ne-a lăsatŭ óre carĭ amănunte asupra cailorŭ moldovenescĭ. Caiĭ din partea munteluĭ eraŭ micĭ și aveaŭ óre care asemănare cu caiĭ rusescĭ; eraŭ vîrtoșĭ și traĭnicĭ la muncă; aveaŭ copitele atâtŭ de tarĭ în câtŭ nu aveaŭ trebuinţă să fiă potcoviţĭ.

În partea câmpuluĭ caiĭ eraŭ maĭ marĭ, maĭ frumoșĭ, potrivíţĭ la călăriă, ĭuţĭ și traĭnicĭ. Eraŭ căutaţĭ nu numaĭ de leșĭ și de ungurĭ dară și de turcĭ, carĭ aveaŭ și proverbulŭ că unŭ tênĕrŭ persianŭ și unŭ calŭ moldovenescŭ este totŭ ce póte fi maĭ deosebitŭ.

În prejurulŭ hotarelorŭ Moldoveĭ se aflaŭ ergh liĭ de caĭ sĕlbaticĭ, carĭ se deosibeaŭ de ceĭ domesticĭ numaĭ printr'aceia că eraŭ maĭ micĭ și aveaŭ copitele de o palmă de late, rotunde și tarĭ. Caiĭ acestia se cumpĕraŭ de tătariĭ din Bucégŭ pentru mâncare și pentru serviciŭ. Tătariĭ prindeaŭ maĭ adesea caĭ pe timpulŭ ploĭosŭ, gonindu-ĭ cu chiote din tóte părţile până ce-ĭ aduceaŭ în mlaștine unde se înglodĭaŭ de nu maĭ puteaŭ fugi; acolo eraŭ omorîţĭ cu suliţĭ saŭ prinșĭ de viĭ.

Vite cornute, boĭ și vacĭ se aflaŭ fórte multe în ambele principate. Boiĭ de Moldova eraŭ maĭ marĭ și maĭ cărnoșĭ de câtŭ ceĭ din Valachia; se asemĕnaŭ cu ceĭ din Ungaria, însă aveaŭ piciórele maĭ scurte și eraŭ maĭ pântecoșĭ. Se esporta mulţime de boĭ în-

(1) Raicevicĭ, *Osservazioni storiche, naturali et politiche intorno la Valachia et Moldavia.*

(2) Del Chiaro, *istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia.*

Și până astădĭ caiĭ moldovenescĭ suntŭ superiorĭ celorŭ muntenescĭ. În ambele ţĕrĭ numĕrulŭ cailorŭ s'a împuţinatŭ, în câtŭ astădĭ nu numaĭ esportămŭ dară aprovisionămŭ armata și caiĭ de lucsŭ din Austro-Ungaria și din Rusia.

ţĕrile vecine şi maĭ cu sémă în Silezia. Boiĭ ceĭ maĭ bunĭ se găseaŭ la ţiganĭ numiţĭ *lingurarĭ;* eĭ i vindeaŭ câte 60 leĭ unulŭ armenilorŭ din Galiţia, carĭ ţineaŭ moşiile cu arendă în Moldova. Armeniĭ acestia îngrăşaŭ boiĭ pe moşiile lorŭ şi ţineaŭ caiĭ.

În Moldova locuitoriĭ din partea munteluĭ, după arătarea luĭ Cantemirŭ, avéaŭ boiĭ micĭ, ĭar' ceĭ de la câmpŭ aveaŭ cireḑĭ marĭ de boĭ fórte frumoşĭ. În totŭ anulŭ duceaŭ la Danţig, trecêndŭ prin ţéra leşéscă peste 40 de miĭ de bouĭ, unde-ĭ desfăceaŭ prin ţĕrile învecinate (1).

Se cumpĕra perechia de boĭ în Moldova cu câte cincĭ talerĭ nemţescĭ şi ĭérna chiar cu treĭ talerĭ. Aceiaşĭ boĭ se desfăceaŭ la Danţig cu câte 40 şi 50 de talerĭ părechia (2).

Boiĭ ceĭ maĭ frumoşĭ şi maĭ graşĭ se aflaŭ pe pĕrĕulŭ săratŭ în ţinutulŭ Fălciuluĭ şi pe pĕrĕulŭ Başeulŭ în ţinutulŭ Cernăuţuluĭ, unde pămêntulŭ cuprinḑêndŭ sare, ĭérba era fórte bună şi îngrăşitóre. Eraŭ atâtŭ de multe vite în aceste locurĭ în câtŭ ajungeaŭ locuitorilorŭ nu numaĭ pentru a-şĭ îndestula trebuinţe locale, dară şi pentru a plăti birurile şi dările cele grele, ce luaŭ turciĭ de la dênşiĭ.

Bivoliĭ se ţineaŭ maĭ cu sémă în Valachia pentru muncă şi pentru laptele bivoliţelorŭ, carĭ şi pe atuncĭ era renumitŭ pentru calităţile sale. Se afla maĭ cu sémă bivolĭ negri; însă se găsia pe alocurea şi albĭ (3).

Oile eraŭ una dintre avuţiele principale ale Valachieĭ. Pe timpulŭ luĭ Raicevicĭ se aflaŭ, ca şi astăḑĭ, treĭ soĭurĭ de oĭ : *ţigăĭ*, *bărsane* şi *stogoşe*. Lâna ţigăilorŭ, scurtă şi fină, era privită de calitatea ântâiŭ. Carnea lorŭ fiindŭ fórte escelentă, eraŭ căutate în Turcia. Oile bărsane, cu lână lungă şi aspră, eraŭ maĭ pe josŭ de ţigăĭ; ĭară stogoşele, rasa considerată ca bastardă, eraŭ cele din urmă.

Traĭulŭ oilorŭ era, maĭ fără osebire, ca şi acelŭ din ḑilele nóstre : trăiaŭ maĭ multŭ afară, véra la munte şi ĭérna pe ţĕrmuriĭ Dunăriĭ. Se duceaŭ la munte după Sântulŭ George şi se coboraŭ în Noembre

(1) În 1879 România de abia a esportatŭ 30,654 de boĭ.
(2) Talerulŭ prusianŭ valoréză astăḑĭ 3 leĭ şi 71 de banĭ.
(3) Raicevicĭ, *op. cit.*

spre Dunăre unde temperatura era maĭ dulce și locurile maĭ adăpostite. În timpulŭ ĭerneĭ oile umblaŭ pe câmpŭ și descoperiaŭ ĭérba de zăpadă cu piciórele; ĭar' când îngheța saŭ era zăpada prea mare în câtŭ oile nu maĭ puteaŭ descoperi ĭérba, se duceaŭ lângă clăile cu fênŭ unde ciobaniĭ le preumblaŭ de jurŭ în prejurŭ pentru ca să nu răcéscă saŭ ca să nu le acopere zăpada (1).

Oile țigăĭ puteaŭ trăi peste véră și la câmpiă numaĭ să fi fostŭ ținute în vecinătatea vre uneĭ pădurĭ sub care să se umbréscă și să fi avutŭ apă bună. Din contră bărsanele trebuĭaŭ duse cu orĭce prețŭ la munte fiindŭ că la câmpiă periaŭ de căldură.

Proprietariĭ turmelorŭ de oĭ păstraŭ mieiĭ pentru a-ĭ castra; ĭar' mielele pentru prăsilă. Cândŭ se întêmpla ca unele din oĭ să facă doĭ mieĭ, stăpânulŭ dăruia unulŭ pĕcurarĭuluĭ

Oile se tundeaŭ după Sântulŭ George. O óie bărsană da patru libre de lână; țigaia da maĭ puținŭ (2).

Se mulgeaŭ oile câtŭ se aflaŭ în munte. Din lapte făceaŭ pĕcurariĭ unŭ soĭŭ de brânză pentru consistență, numită *brânză albă* (3) și pe care o vindeaŭ cășarilorŭ, carĭ se aflaŭ cu cășeriile în apropiere. Se făcea și *cașcavalŭ*, a căruia formă și gustŭ, după Raicevicĭ, era ca alŭ aceluĭa, care se fabrica în regatulŭ Sicilielorŭ; precum și *cașu de munte*, unŭ felŭ de brânză maĭ gustósă și care se duceá maĭ tótă în Transilvania (4).

Oile eraŭ supuse la felurite bóle însă cea maĭ periculósă era ocasionată de o plantă cu flórea galbenă, care cresce în apele stătătóre fórte căutată de aceste animale.

Peile negre eraŭ fórte căutate pentru hărșiĭ, din carĭ se făceaŭ căciulĭ și se îmblănĭaŭ haĭne. Pe alocurea se omoraŭ oĭ borțóse pentru a dobêndi pelea meilorŭ, care era privită ca de calitate superióră.

(1) Astădĭ oile se ducŭ în luna luĭ Maiŭ la munte și se cobóră după Sânta Măria mare. Probabilŭ că Raicevicĭ a fostŭ indusŭ în eróre, fiindŭ cu neputință ca oile să stea în munte până la Noembre.

(2) Libra este egală cu aprópe jumĕtate de chilogramŭ.

(3) *Brânza albă* este cașulŭ dulce cum ésă din sedile.

(4) *Cașulŭ de munte* este brânza de burdufŭ, care se fabricéză din cașŭ frământatŭ.

Peile de rîndŭ se argăsiaŭ pentru a face cojóce saŭ se tăbăciaŭ pentru a dobêndi meșinĭ.

Pe timpulŭ acela se vindeá o óĭe cu unŭ fiorinŭ și jumĕtate; mielulŭ de la 12 până la 15 cruceri, ĭar' berbeculŭ bătutŭ de la doĭ până la doĭ fiorinĭ și jumĕtate (1).

Atuncĭ, ca și astăḍĭ, se aflaŭ relativŭ oĭ maĭ puține în Moldova de câtŭ în Valachia și lâna produsă era de calitate inferióră. Raicevicĭ ne spune că țigăile duse în Moldova degeneraŭ și li se îngroșa lâna.

Cantemirŭ deosibesce treĭ soĭurĭ de oĭ în Moldova: oile de munte, oile de Soroca și oile sĕlbatice. Locurile din partea despre apusŭ a Moldoveĭ, carĭ nu se puteaŭ întrebuința pentru arătură, se lăsaŭ ca păsciune pentru oĭ, carĭ eraŭ avuția de căpeteniă a locuitorilorŭ din acea parte a țĕreĭ.

Beiliccii duceaŭ la Constantinopole în totŭ anulŭ peste 60 de miĭ de oĭ, destinate pentru bucătăria Sultanuluĭ; turciĭ numiaŭ oile acestea *kivirdicŭ*, fiindŭ-că carnea lorŭ era privită de ântâia calitate.

Păsciunele cele maĭ reputate se afla în Câmpu-lungulŭ rusescŭ, pe Putila; în Câmpu-lungŭ moldovenescŭ, pe Moldova, și pe muntele Vrancea în ținutulŭ Putneĭ.

La câmpiă eraŭ oĭ maĭ puține de câtŭ la munte, și maĭ marĭ; între acestea se deosebiaŭ oile din ținutulŭ Soroceĭ.

Sub numele de *ĭerbărită* locuitoriĭ din Valachia plătĭaŭ principeluĭ pentru fiă care óĭe și capră 12 aspri, ĭar' ceĭ din Moldova 10 aspri (2).

Acum o sută și maĭ bine de anĭ, ca și astăḍĭ, treceaŭ din Transilvania mulțime de turme de oĭ spre păsciunare, cu osebire în Valachia. Păstoriĭ transilvanĭ suferiaŭ multe neajunsurĭ, maĭ cu sémă, ḍice Raicevicĭ, când greculŭ Stavraki tiranisa cele două principate.

(1) Prețuindŭ fiorinulŭ cu douĭ leĭ și 22 de banĭ după cursulŭ de astăḍĭ, o óĭe costa prin urmare 3 leĭ și 33 de banĭ, unŭ berbece 4 leĭ și 44 banĭ până la 5 leĭ și 55 banĭ, ĭar' mielulŭ de la 27 până la 33 de banĭ.

Astăḍĭ óiea se vinde, după localitățĭ, cu 10 până la 12 leĭ, mielulŭ ca 4 până la 6 leĭ, ĭar' berbecele 12 până la 20 leĭ.

(2) *Asprŭ* saŭ *lăscaĭa* se socotiaŭ doĭ pentru o para; ĭar' o para după moneta de astăḍĭ este egală cu aprópe unŭ banŭ.

Leulŭ vechiŭ era de 40 de parale saŭ 37 banĭ după moneta de astăḍĭ.

în 1763 a trebuitŭ să mijlocéscă chiar Curtea din Viena la Pórtă spre a dobêndi unŭ firmanŭ prin care se ficsa darea de ierbăritŭ la 8 aspri pentru fiă care capŭ de vită. Cu tóte acestea principiĭ n'aŭ voitŭ să pună în lucrare firmanulŭ și de abia pe la 1785 consimţiră să priméscă 10 aspri de vită, după cum se plătia și în Moldova.

Afară de vitele despre carĭ s'a vorbitŭ se cresceaŭ, maĭ cu sémă în Valachia, fórte mulţĭ porcĭ, carĭ se îngrășaŭ cu ghindă saŭ cu porumbŭ și după aceea se esportaŭ în Transilvania și Ungaria. Carnea de porcŭ próspĕtă era privită ca inferióră în comparaţiă cu a rîmătorilorŭ din ţĕrile maĭ temperate; însă afumată treceá de multŭ maĭ bună și se păstra maĭ multŭ timpŭ (1).

Alăturĭ cu producţiunea animală propriŭ ḑisă, vechia nóstră economiă rurală numĕra între isvórele sale de veniturĭ crescerea albinelorŭ. Toţĭ scriitoriĭ trecŭ producţiunea ceriĭ și a mieriĭ între cele maĭ preţióse și maĭ bogate ale ambelorŭ ţĕrĭ. În timpulŭ luĭ Del Chiaro se aflaŭ fórte multe prisăcĭ; ele eraŭ așeḑate în locurĭ retrase, adăpostite de vêntŭ și unde le ajungeá sórele. Uleĭele saŭ știubeile cu albine se păstraŭ peste ĭérnă în temnice, numite pe alocurea bordeĭe, saŭ în alte locurĭ ferite de frigŭ. Primăvéra după mucenicĭ se scoteaŭ afară în orĭcare ḑi afară de Dumineca.

Roitulŭ albinelorŭ începeá aprópe de Rusaliĭ. Roĭurile se așeḑaŭ în uleĭe fórte simple, făcute din trunchiurĭ de copacĭ scobite, și înnainte de a se pune albinele într'însele se stropeaŭ cu saramură care atrage albinele. Prisăcarulŭ lăsa unŭ uleĭŭ să roĭéscă numaĭ de treĭ orĭ pentru ca să nu slăbéscă. Pe la Sânta-Maria-mică se retezaŭ stupiĭ, adică se tăĭaŭ faguriĭ lăsându-se mierea trebuinciósă pentru hrana albinelorŭ peste ĭérnă. Daca era ĭérna grea și lungă în câtŭ albinele să nu pótă eși afară de timpuriŭ, li se maĭ da

(1) Comerciulŭ cu rîmătorĭ, atâtŭ de vechiŭ în România, se face astăḑĭ totŭ cu Transilvania și Ungaria. Mulţime de porcĭ trecŭ din Oltenia și se ducŭ pe pieţele de la Pesta. In 1879 s'a esportatŭ 153,607 porcĭ preţuiţĭ 9,128,280 leĭ; din care sumă s'a vêndutŭ în Austro-Ungaria peste 8,701,564 leĭ.

miere. Uleĭele se băgaŭ în temnice pentru ĭernaticŭ pe la Sântulŭ Dimitrie.

Locuitoriĭ trăgeaŭ folóse însemnate din crescerea albinelorŭ, după arĕtarea lui Cantemirŭ, fiindŭ-că câmpiile eraŭ peste totŭ loculŭ smăltate cu florĭ, care de care maĭ felurite şi maĭ mirositóre.

Dacă li s'arŭ fi îngăduitŭ să păstreze toţĭ roiĭ, pe carĭ i daŭ albinele în toţĭ aniĭ, cultivatoriĭ s'arŭ fi folositŭ şi maĭ multŭ; însă pravila ţĕreĭ popria ca orĭ şi cine să nu ţină maĭ mulţĭ stupĭ de câtŭ póte suferi loculŭ, ca nu cum-va înmulţindu-se afară din cale să nu vatăme pe megiaşĭ.

Învĕţatulŭ Domnŭ alŭ Moldoveĭ ne spune, că roiĭ, carĭ din întêmplare se întâlniaŭ prin vĕsduhŭ, se rĕsboiaŭ cumplitŭ şi nu încetaŭ până când roiulŭ învinsŭ nu o lua la fugă. După aceea roiulŭ învingĕtorŭ năvălia în ştiubeiulŭ celorŭ învinşĭ şi nu-lŭ părăsia până ce nu consuma tótă mierea dintr'însulŭ. Prisăcariulŭ vĕḑêndŭ că albinele cu tóte că vinŭ şi se ducŭ, nu facŭ nicĭ unŭ sporŭ, stropia pe acelea, carĭ le afla în ştiubeĭ cu apă amestecată cu cretă pisată; după aceea a doua ḑi se duceá la megiaşulŭ sĕŭ asupra albinelorŭ, căruia aveá prepusŭ, şi dacă acolo vedea pete albe făcute de albine, le arĕtá megiaşuluĭ şi i cerea împlinirea pagubeĭ ce i s'a făcutŭ de către albinele sale. (1)

După părerea luĭ Raicevicĭ şi a altorŭ scriitorĭ céra produsă în ţéra nóstră era fără îndoĭală cea maĭ frumósă şi cea maĭ căutată din tótă Europa. Céra din Moldova era privită întru câtŭ-va superióră celeĭ din Valachia, şi maĭ cu sémă aceea, care proveniă din

(1) Cantemirŭ spune că albinele moldovenescĭ, afară de faguriĭ cbicĭnuiţĭ de miere şi de céră, maĭ facŭ unŭ soiŭ de céră cam négră şi prea mirositóre, pe care prisăcariĭ o scotŭ de odată cu mierea şi o vêndŭ maĭ scumpŭ pentru că mirosesce ca ambra.

Acestŭ soĭŭ de céră cam négră şi mirositóre este materia numită *propolis*, o substanţă resinósă, fórte tenace, móle pe caldurile cele marĭ, uscată şi resistentă când este frigŭ. Colórea sa variéză: este albă, gălbuĭă, roşcată şi brună, adică cam négră; la gustŭ este amară, se topesce în alcoolŭ, în eterŭ şi în terebentină. Odórea sa este aromatică, fórte plăcută.

Propolisulŭ se găsesce pe la tóte încheĭeturile uleĭelorŭ; cu dênsulŭ lipescŭ albinele capacele fagurilorŭ şi crĕpăturile ştiubeĭelorŭ. Ele adună acéstă substanţă de pe muguriĭ de plopĭ şi a altorŭ copacĭ. Hubert arŭ fi constatatŭ pentru ântâia oră faptulŭ acesta.

ținuturile unde se aflaŭ păduri de teiŭ. Céra verde de Moldova, după autorulŭ ragusanŭ, este renumită pentru mirosulŭ sĕŭ celŭ plăcutŭ și balsamicŭ. Curioșiĭ o adună și o întrebuințéză ca parfumŭ. (1)

VIII.

Comerciulŭ Valachieĭ și alŭ Moldavieĭ în secululŭ alŭ optŭ-spre-decelea. — Ochire generală. — Vămile. — Posta. — Comerciulŭ de exportațiune. — Comerciulŭ de importațiune.

O țéră atâtŭ de cu dărniciă înzestrată cu avuțiĭ firescĭ precum este România; o țéră, care potrivitŭ cu timpulŭ, produceá în abundență grâne, vinurĭ, céră, miere și alte producte, puteá să aĭbă unŭ comerciŭ înfloritŭ și o industriă a sa. Așa ar fi fostŭ dacă aveá fericirea să fiă guvernată de ómenĭ cu dorință de înflorirea și mărirea eĭ; dacă nu ar fi fostŭ o pradă exploatată fără cruțare de ceĭ din întru și de către turciĭ și grecĭĭ de la Constantinopole. Pre câtŭ timpŭ a ținutŭ domnia pămênténă, domniĭ, celŭ puținŭ uniĭ dintre dênșiĭ, aveaŭ durere de țéră și întru câtŭ le era cu putință lucraŭ pentru înflorirea patrieĭ; de îndată însă ce ambele principate căďură sub domnia vitregă și neomenósă a grecilorŭ țarigradenĭ, ambele țĕrĭ fură reduse, după cum ďice cu dreptŭ cuvêntŭ Raicevicĭ, la condițiunea uneĭ ferme saŭ arenďĭ pe care Póŕta o vindeá în fiă care anŭ aceluĭa, care da maĭ multŭ. Pentru flămênďiĭ de fanarioțĭ țĕrile nóstre deveniseră o mină de exploatatŭ, după cum fusese odinióră Peru pentru Spaniolĭ (2). Întrecêndu-se care maĭ de care să pună mâna pe dênsele, și încredințațĭ că domnia lorŭ nu aveá durată, eĭ nu cruțară nicĭ unŭ mijlocŭ pentru a slei tótă averea locuitorilorŭ și a-ĭ reduce în sapă de lemnŭ.

Trăindŭ sub unŭ astŭ-felŭ de regimŭ nu póte fi mirare că țĕrile

(1) Astăďĭ crescerea albinelorŭ s'a împuținatŭ afară din cale. Nu numaĭ că nu se esportéză miere și céră, dară pentru trebuințele nóstre aducemŭ céră din străinătate. Și cu tóte acestea s'arŭ puteá cresce în proporțiune totŭ atâta albine ca în vremurile vechĭ.

(2) *In somma la Valachia et Moldavia sono il vero Peru dei Greci,* observéză Raicevicĭ.

atâtŭ de admirate de cătră străinĭ, să nu aĭbă nicĭ comerciŭ înflorităŭ, și industria lorŭ să fiă mărginită numaĭ în cultivarea pămêntuluĭ și economia vitelorŭ.

Și apoĭ, după cum observéză cu multă dreptate Raicevicĭ, pentru ca comerciulŭ să pótă înflori, este de neapĕrată trebuință să se afle o clasă de mijlocŭ între proprietariĭ de pămêntŭ ceĭ avuțĭ și între cultivatorĭ, și ca acéstă clasă de mijlocŭ să fiă cultivată și doritóre de a se înavuți prin comerciŭ. În Valachia și Moldavia pe timpulŭ acela se aflaŭ numaĭ douĕ semĭ de ómenĭ : de o parte boerĭ proprietarĭ și călugărĭ, ĭară de alta țĕranĭ, *atâtŭ uniĭ câtŭ și alțiĭ sclavĭ aĭ unuĭ despotŭ, elŭ însușĭ sclavŭ alŭ unuĭ tiranŭ.* (1)

Orĭ-cumŭ arŭ fi fostŭ totușĭ comerciulŭ puteá să fiă maĭ înfloritŭ dacă româniĭ arŭ fi pututŭ fi stăpânĭ pe productele lorŭ și să le pótă vinde orĭ cuĭ și orĭ când ĭ-ar fi povățuitŭ interesulŭ, Nu era așa însă; guvernulŭ turcescŭ pretindeá că tóte productele Valachieĭ și Moldavieĭ, vite și orĭ-ce alte victualiĭ, să fiă păstrate pentru sine și pentru îndestularea Constantinopoluluĭ, plătindu-le cu prețulŭ care i plăcea să fixeze (2). Din puținătatea comerciuluĭ nostru de exportațiune se vede, că maĭ tóte productele se expediaŭ la Constantinopole. Acésta se învederéză și din firmanele trimise de Pórtă cătră principiĭ celorŭ doue țĕrĭ, în carĭ se repeta maĭ în totŭ anulŭ, că cele douĕ principate eraŭ celarele Constantinopoleĭ.

Multŭ, puținŭ câtŭ era comerciulŭ nostru, se afla, după încredințarea luĭ Raicevicĭ, în mânile străinilorŭ, și cu osebire ale grecilorŭ venițĭ din Albania și Macedonia. Fórte probabilŭ, că între neguțătoriĭ acestia se aflaŭ mulțĭ arnăuțĭ și românĭ macedonenĭ. Afară de aceștia maĭ făceaŭ negoțŭ româniĭ din Transilvania, armenĭ și ebreĭ din Galiția.

Peyssonel ne spune, că pe timpulŭ seŭ Laziĭ din Trebizonda fă-

(1) Raicevicĭ, *Osservazioni storiche*, etc.

(2) Mi s'a spusŭ de bĕtrânĭ că chiar în seculŭ acesta, pe la 1815, neguțătoriĭ turcĭ carĭ veniaŭ să cumpere vite de la têrgurĭ, daŭ unŭ prețŭ pentru o vită și dacă țĕranulŭ nu consimția, turculŭ întindeá o basma pe pămêntŭ, numera baniĭ și apoĭ pleca. Bietulŭ țĕranŭ de témă, era nevoitŭ să alerge prin têrgŭ, după turcŭ și să-ĭ deá vita cu prețulŭ ce ciutaculŭ de negustorŭ oferise.

ceaŭ unŭ negoţŭ importantŭ cu ţerile nóstre. În cele din urmă eĭ monopolizaseră maĭ totŭ comerciulŭ Moldoveĭ; şi până într'atâtŭ se îndulciseră în câtŭ ajunseră să se însóre şi să se aşeḑe în diferite părţĭ ale principatuluĭ. «Aceştĭ străinĭ esercitaŭ cele maĭ crude vecsaţiunĭ asupra poporuluĭ; ruinaŭ pe ţeranĭ şi pe têrgoveţĭ, îndatorându-ĭ să ĭa banĭ de la dênşiĭ cu camătă luându-le la urmă bucatele cu preţurile, carĭ le plăceaŭ lorŭ. Adese orĭ mergeaŭ până la siluirĭ şi la asasinatŭ. Suntŭ cam doue ḑecĭ de anĭ de când principele Constantinŭ Mavrocordatŭ vroindŭ să scuture jugulŭ impusŭ de aceştĭ cuceritorĭ Moldoveĭ, se înţelese cu vestitulŭ Ali-Paşa-Hekim-Oglu, care era pe atuncĭ, dacă nu mĕ înşelŭ, paşă la Vidinŭ saŭ la Babadagŭ. Reclamară împreună la Pórtă şi dobêndiră ordine de a goni pe Lazĭ şi a omorî pe vinovaţĭ, luându-le bunurile. Aceste ordine fură esecutate. Persecuţiunea lorŭ fu o imagine a Vesperelorŭ siciliane: fură tăĭaţĭ în tóte părţile confiscânduli-se averile. Mi s'a încredinţatŭ, că numaĭ în Moldova aŭ peritŭ peste ḑece miĭ. Esemplulŭ acesta a făcutŭ să se îmblânḑéscă ceĭ aşeḑaţĭ în ţéră, şi pe comercianţĭ să se supună la regulele ce li se impuseră» (1).

Acelaşĭ autorŭ observéză, că cele doue principate fiindŭ prada a doue saŭ treĭ familiĭ grece, acestea d'impreună cu principiĭ esploatéză pe toţĭ comercianţiĭ. Comercianţiĭ francesĭ, adaugă Peyssonel, nu se vorŭ puteá aşeḑa în aceste ţerĭ de câtŭ numaĭ atuncĭ când se vorŭ înfiinţa consulate, lucru, care n'ar conveni câtuşĭ de puţinŭ principilorŭ fiindŭ că n'arŭ puté să maĭ trateze pe comercianţĭ după placulŭ lorŭ (2).

Pe timpulŭ luĭ Peyssonel Giurgiu era celŭ d'ântâiŭ portŭ alŭ Valachieĭ; acolo se încărcaŭ tóte mărfurile, carĭ eraŭ destinate pentru Marea négră, saŭ carĭ se urcaŭ în susulŭ fluviuluĭ cu destinaţiune pentru Germania. Totŭ în portulŭ Giurgiuluĭ se trăgeaŭ mărfurile, carĭ urmaŭ să trécă prin Varna spre a fi espediate la Constantinopole, precum şi acelea, carĭ sosiaŭ din Turcia şi din alte ţerĭ străine, ve-

(1) Peyssonel, *Traité sur le commerce de la Mer noire.*

(2) Rusia şi Austria trimiseră consulŭ în ţéră la 1782. Austria se bucura de acestŭ dreptŭ maĭ dinainte; ĭară Rusia-lŭ dobêndi prin tractatulŭ de la Cainardgi.

nindŭ de la Constantinopole, Adrianopole și de la têrgurile, ce se făceaŭ la Selimna și la Uzungiova.

În Moldavia eraŭ reputate ca piețe principale Iașiĭ, Chișineulŭ, Hușiĭ, Orheĭulŭ, Bacăulŭ, Berladulŭ, Pucheniĭ, Galațulŭ ș.a. Galațulŭ era portulŭ principalŭ. Mărfurile destinate pentru Moldova se descărcaŭ în mare parte în acestŭ portŭ, și totŭ aci se încărcaŭ producțele, carĭ veniaŭ din întrulŭ țereĭ. Corăbiele nu ĭernaŭ în toțĭ aniĭ în portulŭ Galațuluĭ; se duceaŭ la Sulina, una din gurile Dunăriĭ, unde se afla unŭ portŭ bunŭ.

În transacțiunile comerciale se întrebuința în ambele țerĭ fórte multă monetă turcéscă sub forma de leĭ, care eraŭ jumătate de aramă și jumătate de argintŭ. Pe lângă acésta circula încă sequiniĭ de Veneția și de Olanda, talerĭ imperialĭ și de Polonia și de Ragusa, realĭ de Spania și ruble de Rusia. Raicevicĭ observéză, că de și se află multă monetă, totușĭ nimenĭ nu se puteá numi avutŭ fiindŭ-că în cele din urmă toțĭ baniĭ intraŭ în casa principeluĭ și a grecilorŭ seĭ, de unde treceaŭ la Constantinopole, întorcêndu-se din noŭ prin mijlocirea negutătorilorŭ, carĭ cumpĕraŭ provisiunĭ.

Cu privire la vămĭ Peyssonel ne spune că se aflaŭ în Valachia doue vămĭ, din care una la Giurgiŭ și alta la Călărașĭ (1). La fiăcare funcționaŭ doĭ vameșĭ, unŭ turcŭ și unŭ românŭ. Vameșiĭ turcĭ depindeaŭ de vameșulŭ de la Rusciucŭ. Obicinuitŭ taxele se plătĭaŭ la Rusciucŭ de unde se libera unŭ permisŭ pentru Giurgiŭ și Călărașĭ.

Taxele vamale ale Valachieĭ eraŭ fórte micĭ. În Turcia se percepeaŭ 3 la sută pentru pămêntenĭ și 4 la sută pentru raĭale. Franciĭ plătĭaŭ după stipulațiunile făcute în capitulațiunile încheiate cu Pórta.

Mărfurile se transportaŭ cu cheltuĭală puțină. De la Bucurescĭ până la Giurgiu, unŭ carŭ costa de la 3 până la 3 leĭ și jumătate vechĭ. Într'unu carŭ trasŭ de boĭ, de bivolĭ orĭ de caĭ se puneaŭ până la 2000 ocale greutate.

Poșta esista în ambele țerĭ însă se întrebuința pentru transpor-

(1) Autorulŭ întrebuințéză cuvêntulŭ *Laun*, adăugêndŭ că este unŭ orașelŭ situatŭ pe Dunăre spre resăritŭ de Giurgiŭ în fața Silistreĭ.

turile oficiale și pentru serviciulŭ Porțiĭ și alŭ oficerilorŭ seĭ. Acéștia cu tóte că nu plăteaŭ nicĭ-unŭ banŭ, la cea maĭ mică întârḑiere se năpustĭaŭ cu ciomagulŭ pe căpitanĭ și pe surugiĭ. Principele era îndatoratŭ să înlesnĭască trăsurĭ și caĭ persónelorŭ de distincțiă. La asemenea ocasiĭ se întrebuințaŭ la fiă care poștă câte 70 și 80 de caĭ peste ceĭ fixațĭ, căcĭ fiă care servitore cereá o trăsură pentru sine și alta pentru cuferile și șeile sale. Aceste greutățĭ se traduceaŭ în violențe și apĕsărĭ totŭ asupra nenorocițilorŭ țeranĭ, căcĭ principiĭ le luaŭ caiĭ pe prețurĭ de nimicŭ.

Casele de poștă eraŭ așeḑate la distanță de patru ore unele de altele.

Pentru serviciulŭ oficialŭ se aflaŭ doue corpurĭ de curierĭ, unulŭ numitŭ *călărașĭ*, care făcea călătoriile la Constantinopole, și altulŭ *lipcanĭ* întrebuințațĭ în întrulŭ țereĭ. Călărașiĭ eraŭ adese-orĭ jăfuițĭ în Turcia fiindŭ-că în multe rîndurĭ duceaŭ gĭuvaerurĭ și baniĭ trimișĭ de principe.

Lipcanĭ specialĭ eraŭ însărcinațĭ să aducă scrisorile și gazetele de la fruntariĭ pentru principe, acesta fiindŭ îndatoratŭ să ție Pórta în curentŭ cu notițe politice. Pentru acestŭ sfârșitŭ eĭ aveaŭ odinióră unŭ anume agentŭ la Varsovia; ĭară maĭ la urmă se mărginiră a avé unŭ corespondentŭ în acestŭ orașŭ și altulŭ la Viena.

Comerciulŭ de esportațiune. — Potrivitŭ cu timpulŭ și cu populațiunea țéra nóstră produceá de ajunsŭ nu numaĭ pentru întêmpinarea trebuințelorŭ locale, dară și pentru esportațiune. Dacă ar fi fostŭ liberă negreșitŭ că puteá să lucreze cu maĭ multe dintre Staturile Europeĭ; însă Pórta monopolizase comerciulŭ nostru de esportŭ: astŭ-felŭ, că de voĭă, de nevoĭă trebuia să vindemŭ pentru Constantinopole.

Raicevicĭ ne spune, că în tótă primăvéra venĭaŭ în țéră grecĭ cu firmane turcescĭ ca să cumpere berbecĭ pentru Constantinopole. Grațiă acestorŭ firmane greciĭ țarigrădenĭ plătĭaŭ marfa cu ce prețŭ voiaŭ. Nimenĭ nu îndrăsnĭa să li se împotrivéscă și principiĭ, cu tóte plângerile păstorilorŭ și neguțătorilorŭ de vite, nu auḑĭaŭ nicĭ-o tânguire. Acéstă nepăsare provenĭa din témă, ca nu cum-va greciĭ

să se plângă la Constantinopole făcêndŭ pe turcĭ să crédă că eĭ domniĭ arŭ fi nisce rebelĭ înţeleşĭ cu străiniĭ, ca să-ĭ lase să péră de fóme. O asemenea împrejurare puteá să facă pe domnŭ să-şĭ pérdă chiar tronulŭ.

Neguţătoriĭ grecĭ ridicaŭ pe fiăcare anŭ din ţéră de la 500 până la 600 miĭ berbecĭ; ĭară turciĭ cumpĕraŭ fórte mulţĭ boĭ pentru trebuinţele lorŭ.

Atâtŭ în Valachia câtŭ şi în Moldova se strîngeaŭ cirezĭ însemnate de boĭ, vacĭ şi capre, carĭ se tăĭaŭ pe tómnă; cárnea se ferbeá până ce se alegeá seulŭ pe d'asupra, care se strîngeá şi se puneá în burdufĭ de pele de boŭ. Unŭ boŭ mare produceá până la unŭ căntarŭ de seŭ. Măduva se ferbeá deosebitŭ şi se păstra în putinĭ. Una peste alta se tăĭaŭ peste 80 de miĭ de boĭ şi vacĭ în fiă care anŭ. Seulŭ se espedia în Turcia.

Unŭ altŭ soĭŭ de neguţătorĭ grecĭ şi turcĭ numiţĭ *Capanlĕĭ*, după numele têrgulul, în carese vindeaŭ cu ridicata provisiunile la Constantinopole, veniaŭ cu scrisorĭ din partea mareluĭ Vizirŭ şi cumpĕraŭ untŭ, seŭ, brânză, céră, pastramă şi alte producte, tóte acestea cu preţulŭ, care le plăceá.

Grânele eraŭ cumpĕrate cu sila, şi prin urmare cu preţurĭ de nimicŭ de către Laziĭ din Trebisonda. Eĭ veniaŭ véra cu corăbiĭ în porturile de la Galaţĭ şi de la Brăila unde li se aduceá cerealele de către ţeranĭ. Aceştia eraŭ fericiţĭ dacă scăpaŭ cu carulŭ cu boĭ (1).

Cu tóte firmanele împărătescĭ şi scrisorile viziriale, româniĭ vindeaŭ pe apucate şi pentru alte ţerĭ. Din Moldova se esporta pentru Polonia până la 20 de miĭ caĭ pe fiă care anŭ. Vêndările se făceaŭ la Moilovŭ pe marginea Nistruluĭ în Podolia. În acéstă localitate regele Prusieĭ aveá oficerĭ însărcinaţĭ să cumpere caĭ. Împĕratulŭ Austrieĭ cumpĕra asemenea mulţĭ caĭ pentru husarĭ plătindu-ĭ cu 13 până la 15 sechinĭ unulŭ.

Comerciulŭ cu boĭ era fórte întinsŭ în Moldova. Se esportaŭ fórte

(1) *Raicevici* spune că aceştĭ Lazĭ, — eraŭ toţĭ ĭanicerĭ şi cea maĭ insolentă canaliă, ce-şĭ póte cineva închipui; se lăudaŭ cu prada şi cu asasinatulŭ Laziĭ vinŭ şi astă-dĭ în Dobrogéa, unde se îndeletnicescŭ în specialŭ cu cultura tutunuluĭ.

mulţĭ în Polonia, în Prusia, în Germania, în Veneţia şi în Turcia. Greutatea de mijlocŭ a unuĭ boŭ varia între 200 şi 250 de ocale şi se vindeá de la 10 până la 13 leĭ, ĭar' vaca de la 8 până la 11 leĭ. Raicevicĭ ne spune că numaĭ armeniĭ galiţianĭ espediaŭ în Germania, şi maĭ cu sémă la Breslaŭ 5.000 de boĭ graşĭ şi 6.000 de vacĭ.

Din acelaşĭ principatŭ se esporta pentru Constantinopole şi Rumelia fórte mulţĭ berbecĭ. Greutatea de mijlocŭ a unuĭ berbece era de la 18 până la 20 de ocale şi se vindeá cu 50 până la 60 de parale.

Comerciulŭ cu carne sărată, adică cu pastramă de vacă, de óĭe şi de capră era fórte importantŭ şi se făceá pe tótă întinderea măriĭ negre. Unŭ neguţătorŭ francesŭ anume Linchou proiectase să întreprindă unŭ asemenea comerciŭ cu Francia; însă decapitarea frateluĭ sĕŭ la Constantinopole la 1760, a contribuitŭ să-lŭ facă să părăséscă proiectulŭ ce făcuse.

După Peyssonel céra era articululŭ de comerciŭ celŭ maĭ importantŭ pentru ambele principate. Elŭ ne spune, că se produceá cătăţimĭ imense de céră escelentă. Céra de Moldova era superióră celeĭ de Valachia. Ocaua se vindeá cu 40 până la 45 de parale. Numaĭ greciĭ aşedaţĭ în Iaşĭ saŭ în Viena cumpĕraŭ anualŭ până la 50 de miĭ de ocale.

Mierea de Moldova, albă şi lesne de lucratŭ, era preferită celeĭ de Valachia şi se vindeá căntarulŭ cu 5 şi jumătate până la 6 leĭ.

Untulŭ de Moldova era privitŭ ca celŭ maĭ delicatŭ din totŭ imperiulŭ otomanŭ; celŭ din Valachia era maĭ de rîndŭ. Ocaua de untŭ se vindeá prin sate cu 8 parale ĭar' prin târgurĭ cu 10 parale.

Valachia produceá o cătăţime prodigiósă de seŭ de capră, care se amesteca cu celŭ de óie şi de boŭ şi se vindeá cu 7 până la 8 parale ocaua.

Lâna de Valachia era fórte căutată şi se prefera celeĭ de Moldova. Lâna albă treceá maĭ cu sémă în Germania, ĭar' cea négră în Rumelia. Ocaua de lână se vindeá cu 9 până la 10 parale. Lâna de Moldova parte se întrebuinţa pe locŭ, ĭar' parte se esporta în Rumelia pentru fabricarea abaleĭ, a zeghilorŭ şi a păturilorŭ.

Peile de boŭ de Moldova eraŭ maĭ căutate de câtŭ cele din Valachia; una trăgeá până la 40 de ocale și se vindeá cu 3 și jumătate până la 4 leĭ; ĭar' cele de Valachia, carĭ trăgeaŭ una de ia 25 până la 30 de ocale se vindeaŭ cu $2^3/_4$ până la 3 leĭ bucata.

Blănăria de Moldova, și maĭ cu sémă vulpile, era privită ca superióră celeĭ de Valachia. O pele de vulpe se vindeá cu 45 până la 50 de parale.

Cânepă și inŭ se produceá de ajunsŭ în ambele principate. Inulŭ de Valachia era inferiorŭ celuĭ din Moldova; fața sa era maĭ închisă și firulŭ maĭ scurtŭ. Se esporta fórte multŭ în Rumelia și se vindeá cu 7 până la 8 parale ocaua, ĭar' cânepa cu 4 până la 5 parale.

Tutunŭ se produceá în cătățime fórte mare și se vindeá cu 8 aspri ocaua.

După Peyssonel Valachia era unŭ isvorŭ nesecabilŭ de grâne, grâŭ, ordŭ și secară. Esportațiunea era oprită și se espedia numaĭ la Constantinopole. Chila de grâŭ de 120 ocale se vindeá cu 60 parale; ĭar' chila mică de ordŭ, 48 de ocale, se vindeá cu 18 până la 20 de parale.

Moldova era totŭ atâtŭ de roditóre în grâne, cu deosebire, că grâulŭ ce produceá era maĭ frumosŭ. Chila de 275 ocale se vindeá cu 2 leĭ și jumătate.

Tóte vinurile bune se cumpĕraŭ de neguțătorĭ grecĭ, carĭ le duceaŭ la Moscova unde eraŭ așeḑațĭ. Ocaua de vinŭ costa o para.

Unŭ articulŭ de comerciŭ în destulŭ de căutatŭ eraŭ peile de ĭepure. Ebreiĭ de la Brodi cumpĕraŭ în totŭ annulŭ 200 de miĭ de bucățĭ, carĭ se vindeaŭ cu 50 leĭ suta (1).

Sare se esporta, maĭ cu sémă din Valachia, în cătățimĭ fórte marĭ pentru Constantinopole și alte părțĭ ale Turcieĭ. La gura ocniĭ se vindeá cu 40 de aspri grămada de 100 până la 110 ocale.

În Moldova se scoteá o cătățime imensă de păcură, care eșia din pămêntŭ și se vindeá pe locŭ cu 100 până la 110 parale quintalulŭ.

Din pădurile Moldoveĭ de la Rezina, de la Vasluĭŭ și altele se

(1) *Brodi*, orașŭ în Galația la 58 chilometri de Lemberg.

esploata o mare cătățime de lemne de construcțiune, carĭ se duceaŭ la Galațĭ unde se aflaŭ maĭ multe atelıere de construcțiunĭ. Vasele construite în acestŭ portŭ eraŭ destınate pentru navigațiunea pe marea négră și pe Dunăre. La Galațĭ s'a încredințatŭ luĭ Peyssonel, că catarturile din Moldova eraŭ de aceeașĭ calitate ca cele maĭ bune din Europa de la nordŭ.

Comerciulŭ de importațiune. — Vorbindŭ despre mărfurile introduse din țerile străine în Valachia și Moldova, Raicevicĭ se rostesce în modulŭ următorŭ : «Orĭ ce luxŭ aparentŭ fiindŭ oprītŭ supușilorŭ nemusulmanĭ în Turcia, greciĭ principĭ și patronĭ aĭ Valachieĭ și Moldoveĭ, aflându-se în libertate s'aŭ abandonatŭ celuĭ maĭ stravagantŭ și costisitorŭ luxŭ, ce se póte închipui, întrecêndŭ întru acésta și pe turcıĭ ceĭ marĭ din Constantinopole. Femeile, maĭ cu sémă, se îmbracă cu blănăriĭ suprafine, cu stofe de India brodate și cu firărie europeană. Acestŭ luxŭ a fostŭ firesce imitatŭ de către românĭ și adesea întrecutŭ, astŭ-felŭ, că se dă ocasiune neguțătorilorŭ să introducă multe felurĭ de mărfurĭ. Din Rusia se aducŭ regulatŭ în tótă primăvéra blanele cele maĭ prețióse precum samurĭ, vulpĭ, zibeline, hermine.

«Greciĭ aducŭ din Constantinopole tóte stofele și muselinele de India și de Alepŭ și țeseturile cu aurŭ de Scio (1), pe lângă alte multe obiecte maĭ micĭ lucrate în acelŭ orașŭ. Alțiĭ grecĭ se ducŭ de doue orĭ pe anŭ la têrgurile din Lipsca și din Viena de unde aducŭ pe uscatŭ o cătățime mare de postavurĭ fine de totŭ felulŭ, stofe împrimate, firărie și broderiĭ de Viena, obiecte de ferŭ din Stiria, chârtiă de Veneția, drogăriă, zachărŭ rafinatŭ de la Fiume, cafea de America, plumbŭ, cositorŭ, ș. a.; quincailerie de Niuremberg, Viena, Francia și din Englitera; giuvaerurĭ multe, mărgăritare, ornice și alte obiecte de aurŭ și de argintŭ. În sfîrșitŭ tóte productele, carĭ esŭ din principate pentru creștinătate suntŭ schimbate cu maĭ susŭ numitele manufacturĭ.

«O companiă de românĭ transilvanĭ și bulgarĭ așeḑată la Brașovŭ,

(1) *Scio* saŭ *Chio*, insulă în Archıpelagŭ în vecınătatea Anatolıeĭ.

fabricéză multe articule de rîndŭ, întrebuințate de poporŭ, pentru care traficŭ se întrebuințéză 5000 poverĭ de calŭ. Acéstă companiă se bucură de diferite privilegiurĭ, ce i s'aŭ acordatŭ de vechiĭ principĭ, însă care nu s'aŭ manținutŭ în întregimea lorŭ de către ceĭ de astădĭ.

«Din cele espuse s'ar păré, că mulțĭ neguțătorĭ s'aŭ înavuțitŭ din comerciŭ; însă maĭ nicĭ unulŭ nu se póte numi avutŭ din causa reuluĭ și nenorocituluĭ guvernŭ, care tiraniséză pe tótă lumea. Ca să-șĭ întêmpine multele cheltuelĭ, ce trebue să facă la Constantinopole; pentru a-șĭ plăti datoriele și a-șĭ face tóte capriciele, principiĭ luaŭ banĭ cu dobêndĭ marĭ și ipotecaŭ veniturile capitațiuneĭ, salinelorŭ și vămilorŭ. Dacă în intervalŭ cădeá unŭ principe, celŭ care venĭa după dênsulŭ 'șĭ însușĭa veniturile și neguțătoriĭ perdeaŭ baniĭ dațĭ cu împrumutŭ. Acésta a făcutŭ că toțĭ neguțătoriĭ aŭ cădutŭ în falimentŭ și aŭ făcutŭ să pérdă banĭ mulțĭ comercianțiĭ din Lipsca, carĭ le făcuseră creditŭ dându-le mărfurĭ».

Peyssonel, care intră în maĭ multe amĕnunte asupra comerciuluĭ de importațiune, ne spune, că în ambele principate se puteaŭ desface totŭ felulŭ de mărfurĭ; că neguțătoriĭ din Rusciucŭ reușiseră să pună mâna maĭ pe totŭ comerciulŭ Valachieĭ. Eĭ se aprovisionaŭ cu mărfurile trebuinciόse la Constantinopole, la Adrianopole și la têrgurile de la Selimna și Uzungiova. De abia câțĭ-va comercianțĭ românĭ cumpĕraŭ mărfurĭ de Europa la têrgurile de la Lipsca, de la Danțigŭ și din Viena. Ĭată care eraŭ, după scriitorulŭ francesŭ, principalele obiecte importate:

«*Postavurĭ.* — Postavurile nóstre londrine de a doua mână se vêndŭ în Valachia, însă nu în cătățime mare. Postavurile de Lipsca și de Polonia, precum și acelea, carĭ se fabricéză în țéră le facŭ mare concurență; cu tóte acestea se vêndŭ obicĭnuitŭ 100 până la 110 parale cotulŭ. Postavurile cele maĭ stimate suntŭ cele numite postavurĭ de Lipsca, carĭ se aducŭ de la têrgulŭ, ce se face în acestŭ orașŭ, și carĭ suntŭ, după cum credŭ eŭ, postavurĭ fabricate în Brabantŭ. Suntŭ de diferite calitățĭ și de deosebite prețurĭ, de la $3^1/_2$ până la 5 și chiar 6 leĭ cotulŭ pentru cele colorate cu cochenilă.

«Se fabricéză asemenea în Valachia o mare cătățime de postavŭ de calitate fórte ordinară, asemenea cu cele numite la noĭ *pinchinas;* de abia aŭ o lățime de unŭ cotŭ și se vêndŭ cu 20 până la 26 parale cotulŭ. S'arŭ puté întroduce postavurile nóstre de Elbeuf, de Sedan și de Abbeville, carĭ ar puté ruina pe cele de Lipsca dacă s'arŭ așeḑa francesĭ în localitate. Postavurile francese vinŭ în Valachia prin Constantinopole, Adrianopole și de la têrgulŭ din Selimna.

«*Stofe de Francia, de Veneția și de Scio.* — Stofele nóstre de Lyon se vêndŭ în cătățime în destulŭ de mare și cu prețŭ bunŭ în Valachia. Am vêḑutŭ la Bucurescĭ dintre cele maĭ bogate, în hanurĭ și magaziĭ. Prețurile suntŭ fórte marĭ fiindŭ-că aducêndu-se de la têrgulŭ de la Lipsca, chieltuelile de transportŭ și de vamă, ce trebue să plătéscă până ce ajungă la Bucurescĭ suntŭ fórte marĭ.

«Se desface órecare cătățime de stofe de Veneția, numite în țéră *bella coses;* acestea suntŭ unŭ felŭ de stofe cu florĭ și nuanțate cu puținŭ aurŭ și argintŭ. Se debitéză și damascueste precum și totŭ felulŭ de stofe de Scio.

«*Fireturĭ.* — Fireturile de Polonia se caută maĭ multŭ fiindŭ-că suntŭ maĭ eftine. Cele maĭ multe galóne suntŭ unite, fără șevróne și în formă de muschetare lucrate. Suntŭ ușóre și de calitate rea. În cătățime mare se vêndŭ 180 leĭ ocaua firulŭ de argintŭ și 200 leĭ firulŭ de aurŭ. Se aducŭ de la Lipsca și fireturĭ francese însă suntŭ órte scumpe; cu tóte acestea li se recunósce superioritatea. Se vêndŭ cătățimĭ marĭ de firŭ de aurŭ și de argintŭ din Polonia, cu 12 până la 13 parale dramulŭ.

«*Cameloturĭ.* — Cameloturile de Francia se bucură de mare favóre; se vêndŭ cele unite ca și cele vergate, de la 30 până la 35 parale cotulŭ; se aducŭ de la Constantinopole.

«*Tincturĭ.* — Tincturile saŭ boĭelele se aducŭ din Constantinopole, Andrianopole și de la têrgurile din Rumelia, câte o dată și de la Danțigŭ. Nu se consumă multe substanțe tinctoriale, însă se vêndŭ cu prețŭ bunŭ. Indigo se plătesce 13 până la 14 leĭ ocaua, și chiar

20 leĭ când se caută. Cochenila se vinde cu 25 leĭ ocaua, și lemnulŭ de tinctură (roșu) 20 leĭ quintalulŭ.

«*Coloniale.* — Colonialele precum cuișóră, scorțișóră, muscadă, piperŭ, gingembru se aducŭ prin Danţigŭ și se vêndŭ cu prețurĭ bune. Piperulŭ se vinde obicĭnuitŭ 60 de parale ocaua și gingembrulŭ albŭ 40 de parale ocaua.

«*Metale.* — Se aduce cositorŭ și plumbŭ de la Constantinopole, de la Andrianopole și de la têrgulŭ din Selimna. Cositorulŭ se vinde obicĭnuitŭ 90 până la 100 parale ocaua cu sarea amoniacŭ (ţiperigŭ); plumbulŭ costă 13 până la 14 parale ocaua. Mercurulŭ și oțelulŭ se aducŭ din Germania pe Dunăre; celŭ d'ântâiŭ se vinde 15 leĭ ocaua și celŭ-l-altŭ 20 leĭ quintalulŭ.

«Se importéză asemenea o mare cătățime de cóse din Germania».

Simpla enumerațiune a luĭ Peyssonel ne dovedesce că luxulŭ era pe timpurile acelea totŭ atâtŭ de lățitŭ ca și astă-ḑĭ. Și acéstă vĕtămătóre aplecare ca și altele multe, le datorimŭ, după chiar încredințarea nepărtinitorilorŭ scriitorĭ străinĭ, totŭ fanarioților.

IX.

Dările. — Percepțiunea dărilorŭ. — Veniturile și chieltuielile în Valachia și Moldova.

Veniturile Valachieĭ și Moldoveĭ proveniaŭ, amŭ puté ḑice, dintr'unŭ singurŭ isvorŭ : dările de totŭ felulŭ impuse asupra țĕranilorŭ. Și în adevĕrŭ, din 3,550,000 leĭ suma totală a veniturilorŭ Valachieĭ în 1782, se lua numaĭ din capitațiunea țĕranilorŭ 2,200,000, ĭară restulŭ din darea mazîlilorŭ și a comercianţilorŭ, din darea românilorŭ emigrațĭ din Transilvania, din saline, vămĭ, oĭeritŭ, dijmăritŭ și vinăritŭ, maĭ tóte dărĭ, carĭ cădeaŭ totŭ asupra țĕranilorŭ.

După cum ne spune Raĭcevicĭ, diferitele imposite eraŭ date prin licitațiune în fiă care anŭ, preferindu-se acela, care da maĭ multŭ. Arendatorele era îndatoratŭ să plătéscă îndată o parte din arendă și rĕmășița maĭ la urmă. Odată cu contractulŭ la mână, arendatorele

făceá tóte vexațiunile și înșelătoriile putinciόse pentru ca să pótă încasa câtŭ maĭ multŭ.

În Moldova se plătĭa capitațiunea maĭ în fiă care lună; ĭar' în Valachia la sfertŭ, adică la fiă care treĭ lunĭ. În acestŭ principatŭ dările se repărțĭaŭ maĭ multŭ asupra satelorŭ de câtŭ asupra indivi-dilorŭ. Astŭ-felŭ, după exemplulŭ datŭ de Raicevicĭ, unŭ satŭ de 100 case este taxatŭ 400 leĭ; ispravniculŭ, după ce primĭa lista de la Tesaurŭ, pornĭa ómenĭ ca să strîngă baniĭ. Se puteá întêmpla, ca satulŭ să aibă case maĭ multe saŭ maĭ puține; în casulŭ d'ântâiŭ, țĕraniĭ se întrunĭaŭ și făceaŭ repartițiune între dênșiĭ, păstrândŭ celŭ maĭ mare secretŭ. În casulŭ alŭ douilea, părcălabulŭ acela, care strîngeá dările, făceá arătare cerêndŭ micșorarea dăriĭ. La întêmplare, ca cererea să nu fi fostŭ ținută în sémă, satulŭ se spărgeá și locuitoriĭ treceaŭ în altŭ satŭ vecinŭ, saŭ se duceaŭ să se încorporeze cu sate din alte județe.

Vorbindŭ despre dărĭ Raicevicĭ dice câte-va cuvinte asupra populațiuneĭ. Elŭ ne spune că, după câtŭ a pututŭ calcula, populațiunea ambelorŭ Principate se urca la unŭ milionŭ de locuitorĭ, și adaugă că «în raportŭ cu întinderea celorŭ douĕ principate, cu fertilitatea cea mare a pămêntuluĭ și cu varietatea productelorŭ, populațiunea este prea mică; s'ar puté îndoi și maĭ multŭ chiar fără témă că ĭ-ar lipsi subsistența.» (1)

Acelașŭ autorŭ arată că sub domnia principeluĭ Ipsilanti în Valahia venĭaŭ și se aședaŭ mulțĭ bulgarĭ de dincolo de Dunăre. Pórta reclama contra acesteĭ emigrațiunĭ a bulgarilorŭ, însă fără să dobândéscă vre-unŭ resultatŭ.

Nu eraŭ de ajunsŭ dările puse asupra țĕranilorŭ; Pórta cereá din timpŭ în timpŭ, dărĭ extraordinare în banĭ saŭ producte. În asemenea împrejurare se impuneá o dare excepțională la care contribuĭaŭ chiar nobiliĭ și mônăstirile de călugărĭ.

Dările cele marĭ, lipsa de siguranță, asupririle nesfîrșite din afară și din întru facŭ pe Raicevicĭ să constate, că metalele prețióse eraŭ

(1) Pe teritoriulŭ Românieĭ potŭ trăi maĭ bine de 12 milióne locuitorĭ când agricultura ar ajunge la starea de înflorire în care se află în alte țĕrĭ.

privite în Principate ca suprema avuţiă. Învĕţatulŭ economistŭ cu acéstă ocasiune face următórea reflecţiune, care pare a fi scrisă de ierĭ : «Adevĕratele mine suntŭ câmpiĭ întinse pentru semĕnatŭ şĭ pentru păsciunarea vitelorŭ, pădurĭ cu rîurĭ şi cu lacurĭ în vecinătate. Vitele suntŭ, după părerea mea, maĭ folositóre omuluĭ de câtŭ aurulŭ şi giuvaĭerele şi voiŭ privi ca fericită ţéra unde se află pămêntŭ în abundenţă şi maĭ multŭ de câtŭ trebuesce populaţiuniĭ. Omulŭ proprietarŭ 'şĭ ĭubesce patria, se înmulţesce cu înlesnire, lucréză cu plăcere şi, dacă este trebuinţă, ĭa armele şi devine soldatŭ excelentŭ pentru a-şĭ apĕra proprietatea sa.» (1)

Acum pentru a ne face o ideă justă despre starea financielorŭ celorŭ două ţĕrĭ pe la 1780 vĭoŭ reproduce după Raicevicĭ tabela veniturilorŭ şi a cheltuelelorŭ în Valachia şi Moldova dimpreună cu observaţiunile ce face autorulŭ asupră-le.

Valachia.

Veniturile acestuĭ principatŭ în anulŭ 1782 se compuneaŭ din :

	Leĭ vechĭ
Capitaţiunea ţĕranilorŭ	2.200,000
Darea mazîlilorŭ, unŭ felŭ de gentilómenĭ de ţéră, şi a comercianţilorŭ.	200,000
Darea românilorŭ emigraţĭ din Transilvania, carĭ suntŭ ca la 13 miĭ familiĭ, şi plătescŭ maĭ puţinŭ de câtŭ pămênteniĭ	140,000
Salinele date în arendă.	300,000
Vămile date în arendă	200,000
De raportatŭ . . .	3.040,000

(1) In trécătŭ Raicevicĭ ḑice câte-va cuvinte asupra românilorŭ din Transilvania. Observaţiunile sale fiindŭ fórte juste, cerŭ voĭă a le reproduce :

«Româniĭ din Transilvania suntŭ de aceeaşĭ rasă ca ceĭ din cele două provincie; aŭ aceeaşĭ religiune, aceeaşĭ vorbire, aceleaşĭ costume. Aceştia aŭ fostŭ asupriţĭ de cuceritoriĭ ungurĭ precum ceĭ-l'alţĭ de turcĭ şi de grecĭ, încă şi maĭ rĕŭ; şi probă este că în legiuirile ungaro-transilvane suntŭ legĭ, carĭ punŭ pe românĭ în rîndulŭ vitelorŭ; şi-mĭ pare rĕŭ, că nu am cu mine cartea pentru a cita pe largŭ acestŭ monumentŭ de barbariă. Nemuritórĭa Maria Teresa a formatŭ în Transilvania doue regimente de românĭ, pe carĭ ĭ-aŭ rĕscumpĕratŭ de la baroniĭ cărora aparţineaŭ. În celŭ din urmă resbelŭ cu Bavaria, după însăşĭ mărturisirea întregeĭ armate imperiale, aceste regimente s'aŭ luptatŭ cu multŭ curagiŭ.»

	Leĭ vechĭ
Raportŭ	3,040,000
Oĭeritulŭ, saŭ darea, ce se plătesce pentru pășunarea vitelorŭ	280,000
Dijmăritulŭ, saŭ darea asupra albinelorŭ . .	70,000
Vinăritulŭ, saŭ darea asupra vinuluĭ . . .	60,000
Veniturile principeseĭ	40,000
Dare asupra tutunuluĭ, asupra săriĭ, care se vinde cu de amĕnuntulŭ, fumăritulŭ și alte micĭ contribuțiunĭ ale orașuluĭ Bucurescĭ .	60,000
Suma totală . .	3.550,000

În anulŭ 1767 veniturile se compuneaŭ din :

	Leĭ vechĭ
Capitațiunea țĕranilorŭ	1.310,000
Darurĭ făcute la sosirea principeluĭ	150,000
Capitațiunea mazîlilorŭ și neguțătorilorŭ . .	100,000
Oĭeritulŭ	225,000
Dijmăritulŭ	65,000
Vinăritulŭ	75,000
Salinele	150,000
Vămile cu dările orașuluĭ	100,000
Suma totală	2.175,000

Din comparațiunea veniturilorŭ între aniĭ 1767 și 1782. reese că ceĭ din urmă principĭ câștigaŭ aprópe unŭ milionŭ și jumătate leĭ maĭ multŭ de câtŭ ceĭ din trecutŭ.

Altă-dată era stabilitŭ că Principatele se daŭ pentru treĭ anĭ, și trebuia ca Principiĭ să-șĭ dobêndéscă confirmațiunea în fiă care anŭ, printr'unŭ firmanŭ, care i costa :

	Leĭ vechĭ
Chieluelĭ pentru dobêndirea firmanuluĭ . . .	750,000
Tributulŭ ordinarŭ	300,000
Darŭ pentru *Bairamŭ*	60,000
Spesele, carĭ se facŭ la Constantinopole cu agențiĭ și protectoriĭ	250,000
Spesele principatuluĭ	500,000
Suma	1.860,000

Prisosulŭ până la suma totală a veniturilorŭ era în beneficiulŭ principeluĭ, dacă era omŭ dibaciŭ și stăpânŭ pe sine; însă, în generalŭ, acestŭ prisosŭ era risipitŭ de miniștriĭ seĭ și de agențiĭ din

Constantinopole, cari-ĭ procuraseră Principatulŭ și stăruiaŭ pentru a-lŭ manţiné pe scaunŭ.

În totŭ casulŭ sub diferite preteste Pórta, ministriĭ seĭ și Greciĭ din Constantinopole trăgeaŭ din Valachia aceleașĭ veniturĭ ca și în trecutŭ, de și în timpulŭ luĭ Alexandru Ipsilanti ceruse maĭ puţine dărĭ. Cu tóte acestea rĕmâneá în fiă care anŭ principeluĭ unŭ milionŭ de leĭ.

Moldova.

Veniturile acestuĭ principatŭ în 1785 eraŭ :

	Leĭ.
Capitaţiunea ţeranilorŭ	1.775,000
Darea mazililorŭ	25,000
Ḑecimea saŭ darea asupra albinelorŭ	120,000
Dare asupra vinuluĭ	200,000
Dare asupra vitelorŭ	170,000
Salinele	300,000
Vămile	200,000
Dărĭ maĭ micĭ și contribuţiunile Iașuluĭ	50,000
Suma	2.840,000

Veniturile aŭ crescutŭ ca și în Valachia după cum se póte observa dintr'unŭ statŭ alŭ veniturilorŭ estrasŭ din registrele cancelarieĭ din Iașĭ și cuprinsŭ într'unŭ memoriŭ înfăţișatŭ de către deputaţiĭ Moldoveĭ împĕrăteseĭ Rusieĭ în anulŭ 1770. Ĭată cuprinsulŭ acestuĭ statŭ de veniturĭ :

	Leĭ vechĭ.
Capitaţiunea ţĕranilorŭ	984,000
Dare asupra albinelorŭ și mascurilorŭ	74,078
Dare asupra vitelorŭ	74,012
Dare asupra vinuluĭ de care suntŭ scutiţĭ nobiliĭ și clerulŭ înaltŭ	106,110
Vămile după tarifŭ	87,500
Dare asupra săriĭ	25,000
Contribuţiunile tartarilorŭ, carĭ ocupă pămênturile în Moldova	8,600
Dărĭ de la alţĭ străinĭ	9,250
Suma	1,368,599

Din aceleașĭ registre s'a estrasŭ și statulŭ următorŭ, în care se cuprindŭ cheltuelile principatuluĭ Moldoveĭ la aceeașĭ epocă, și care va da o ideă despre sistema aceluĭ guvernŭ.

	Leĭ
Tributulŭ către Marele Seniorŭ	65,000
Darŭ pentru *Bairamŭ*	60,000
1. Reședinteluĭ Hanuluĭ tartarilorŭ . . .	9,200
2. Spese secrete făcute la Constantinopole .	250,000
3. Dobênda banilorŭ luațĭ cu împrumulŭ de principe la urcarea sa pe tronŭ . . .	68,620
4. Mareluĭ Vizirŭ	13,608
5. Provisiunĭ date forterețeĭ de la Chotinŭ .	16,200
6. Hanuluĭ tartarilorŭ și pașilorŭ vecinĭ . .	45,000
7. Pașilorŭ, carĭ trecŭ prin Moldova . . .	32,600
8. Oficerilorŭ turcĭ trecĕtorĭ	80,000
9. Amicilorŭ principeluĭ la Constantinopole, și vĕduvelorŭ acelora, carĭ aŭ servitŭ Moldova.	65,000
10. Turcilorŭ, carĭ se găsescŭ în Iașĭ cu ocasiunea serbătorilorŭ Ramasanuluĭ și Bairamuluĭ	4,250
11. Principeluĭ la sosire și la plecare . . .	12,000
12. Pentru întreținerea caseĭ turcilorŭ străinĭ.	2,000
13. Pânză pentru baniĭ, carĭ se trimitŭ la Constantinopole	405
14 Curierilorŭ, carĭ mergŭ la Constantinopole	3,850
15. Curierilorŭ trimișĭ în țerile străine . . .	12,400
16. Curierilorŭ din provinciă	7,600
17. Pentru caĭ de poștă și surugiĭ	20,000
18. Pentru gazete și alte foĭ publice din Viena și Polonia	2,390
19. Pentru curieriĭ estraordinarĭ la Constantinopole	12,750
20. Asemenea pentru țerile străine	4,300
21. Pentru caftanurile, cu carĭ principiĭ onoră pe particulariĭ cărora le daŭ funcțiunĭ .	5,800
22. Gratificațiunĭ la diferițĭ particularĭ . . .	56,000
23. Pentru chârtiă, céră ș. a. secretaruluĭ grecŭ.	480
24. Pentru secretaria turcéscă	960
De raportatŭ. . . .	850,413

	Lei vechi
Raportŭ	850,413
25. Pentru vinurile şi licorile meseĭ principeluĭ şi darurile trimise la Constantinopole .	5,100
26. Pentru întreţinerea palatuluĭ şi hrana guarḑilorŭ seĭ.	36,000
27. Pentru încălţămintea servitorilorŭ principeluĭ	4,000
28. Pentru bucătăriă.	21,000
29. Pentru grajdurĭ	15,600
30. Pentru întreţinerea servitorilorŭ	12,000
31. Pentru uniformele a 200 ómenĭ şi 14 oficerĭ aĭ comandeĭ hatmanuluĭ.	1,270
32. Gratificaţiunea la diferite persóne la Pascĭ şi la Nascere	30,000
33. Pentru prĕoţĭ şi învĕţătorĭ, carĭ vinŭ să felicıteze pe principe la serbătorĭ. . .	4,200
34. Mile la veduve şi la orfanĭ	12,000
35. Salariulŭ preoţılorŭ palatuluĭ şi întreţınerea capelelorŭ	1,670
36. Darurĭ cu ocasiunea botezuluĭ şi căsătoria particularılorŭ, la care a asistatŭ principele şi principesa	6,000
37. Cultura viilorŭ Curţiĭ	520
38. Pentru chârtiă, lumınărĭ ale cancelarieĭ . .	720
39 Pentru întreţinerea vreuneĭ persóne nobıle ataşată pe lângă Curte	3,300
40. Turcilorŭ, carĭ suntŭ în servıciulŭ principeluĭ	31,800
41. Trupeĭ naţionale	71,520
42. Levantinilorŭ, trupă străină.	20,305
43. Musıceĭ turce, în care se cuprindŭ şi 200 soldaţĭ cu oficeriĭ lorŭ	14 244
Suma	1,141,662

Spesele principeseĭ.

Pentru veştmintele principeseĭ şı ale Curţiĭ sale.	22,908
Pentru uleiŭ şı tămâiă, ce se consumézä în bisericile unde suntŭ îngropaţĭ principiĭ . .	6,000
De raportatŭ	28,908

	Leĭ vechĭ
Raportŭ	28,908
Pentru serbătorile principeluĭ	3,000
Mile împărţite de principesă	6 500
Suma	38,408

Chieltuelile principatuluĭ Valachieĭ aŭ fostŭ maĭ aceleaşĭ ca ale Moldoveĭ, în timpŭ de treĭ-spre-dece anĭ de pace; unele s'aŭ sporitŭ în proporţiune cu crescerea veniturilorŭ. Chieltuelele interne ale principatuluĭ în timpulŭ principeluĭ Ipsilanti se urcaseră la 750,000 leĭ.

Cu privire la veniturile Moldoveĭ, Dimitrie Cantemirŭ ne-a lăsatŭ în preţiósa sa Descriere a acestuĭ principatŭ unŭ capitulŭ fórte interesantŭ întitulatŭ : *Pentru veniturile cele vechĭ şi cele de acumŭ ale Moldoveĭ.* Până a nu întra în amĕnunte relative la veniturĭ, învĕţatulŭ scriitorŭ resumă în câte-va pagine originea proprietăţilorŭ marĭ din Moldova, şi prin urmare a veniturilorŭ, ce trăgeaŭ boeriĭ dintr'însele. Plecândŭ de la obârşiă Cantemirŭ dice :

«Cum că Moldova, după descălecarea luĭ Dragoşŭ a fostŭ moşiă moştenitóre, numaĭ câte la unŭ Domnŭ singurŭ, arată destulŭ de luminatŭ atâtŭ chronografiile nóstre, câtŭ şi hrisóvele Domnilorŭ celorŭ vechĭ. Căcĭ locuitoriĭ ceĭ noĭ aĭ Moldoveĭ nu aŭ pututŭ să-şĭ alégă moşiile anume şi să le ia în stăpânire, ci dupre vitejia fiăscecăruia le-aŭ datŭ Domniĭ boeriĭ, dăruindu-le şi sate şi moşiĭ. Şi adevĕrulŭ pricinii aceşteĭa 'lŭ întărescŭ tóte hrisóvele némurilorŭ celorŭ vechĭ din Moldova, carĭ le aŭ pentru stăpânirea satelorŭ şi ale moşiilorŭ lorŭ, dintre carĭ se vede că suntŭ numaĭ daniĭ, pentru care aŭ să mulţuméscă dărniciei Domnilorŭ.»

Pentru a susţiné maĭ cu tăriă disele sale, Cantemirŭ reproduce următorulŭ hrisovŭ datŭ de Stefanŭ Voevodŭ celŭ Mare, luĭ Teodorŭ Cantemirŭ strămoşulŭ scriitoruluĭ nostru :

«Fiindŭ-că Teodorŭ Cantemirŭ, părcalabulŭ de la Chilia, şi de la «Smilŭ, s'aŭ arătatŭ întru apĕrarea acestorŭ cetăţĭ ca o slugă credin-«ciósă şi ca unŭ ostaşŭ vitézŭ alŭ cruciĭ luĭ Christosŭ împotriva nă-«vălirilorŭ turcescĭ şi tătărăscĭ. Însă pe urmă, cu voia luĭ Dumne-«deŭ, pustiindŭ şi luândŭ Turciĭ tóte locurile acestea, şi elŭ prin «puterea lorŭ fiindŭ silitŭ ca să-şĭ părăséscă moşiile părintescĭ, carĭ

«aŭ fostŭ dăruite moșuluĭ și strămoșuluĭ sĕŭ de Domniĭ, carĭ aŭ «fostŭ maĭ înainte de noĭ, pentru slujbele lorŭ cele credinciόse, pen«tru aceea din milă și din dragoste creștinéscă, dăruimŭ maĭ susŭ «numituluĭ Teodorŭ Cantemirŭ, treĭ sate în ținutulŭ Fălciĭlorŭ cu tóte «ale lorŭ, pădure, câmpŭ, ape și pescăriĭ, și 'lŭ facemŭ maĭ mare «preste totŭ codrulŭ Tigheciuluĭ și căpitanŭ mare preste călărimea «de Tigheciŭ.»

Din dișele luĭ Cantemirŭ reése, că dărnicia Domnilorŭ către boerĭ fusese atâtŭ de mare în câtŭ maĭ târdiŭ înmulțindu-se prea multŭ numĕrulŭ boerilorŭ, Domniĭ se convinseră, că aceste daniĭ vorŭ ajunge să absórbă de totŭ venitulŭ Domnieĭ. De aceea eĭ împărțiră în osebită visteriă veniturile trebuinciόse pentru chieltuelele obștescĭ, carĭ eraŭ maĭ înainte reservate atâtŭ pentru întîmpinarea chieltuelelorŭ domnescĭ, câtŭ și pentru cele trebuinciόse obștiĭ, ĭară pentru chieltuéla Curțiĭ lorŭ «s'aŭ propritŭ tóte orașele și têrgurile din Moldova, împreună cu sate de pre aprópe, încă și ocnele, vămile și deciuiala saŭ dajdia oilorŭ, a rîmătorilorŭ și a stupilorŭ, de pre la țĕranĭ și de pre la mazilĭ, pentru că boeriĭ totŭ aŭ rĕmasŭ slobodĭ până acum de dările acestea. Ĭară cele-l-alte veniturĭ, pre tóte le-aŭ lăsatŭ pentru trebuințele obștiĭ și pentru boerĭ. Și aŭ aședatŭ cu întărire, ca fiă care casă țĕrănéscă, care se dice fumăritŭ, să dé la vreme de pace, pentru trebuințele Statuluĭ câte 80 de aspri (adică unŭ leŭ); ĭară la vremea deschideriĭ vre-unuĭ rĕsboiŭ să dé o rublă, adică 120 aspri; și la nevoĭă maĭ mare câte unŭ galbenŭ, saŭ 200 de aspri, adică 2 leĭ și 20 de parale. Ĭară mărimea sumeĭ, care se făceá dintru acestea, póte cititorulŭ să o cunóscă după acésta, căcĭ era cu îndestulare pentru chieltuélă la patru-decĭ de miĭ de ostașĭ moldovenĭ și patru-spre-dece miĭ de străinĭ, nemțĭ, cazacĭ, sêrbĭ, bulgarĭ, alvanițĭ și grecĭ.»

Veniturile domnescĭ provenite din dările maĭ susŭ menționate se urcaŭ la 900 de miĭ de leĭ. În registrele vechĭ consultate de Cantemirŭ s'a găsitŭ, că numaĭ de la Câmpulungŭ (Bucovina) se aduceaŭ câte douĕ-decĭ și patru de miĭ de oĭ, deciuélă cuvenită Domnuluĭ.

Se vede, că starea veniturilorŭ era înfloritóre înainte de Cantemirŭ, de órece elŭ vorbindŭ despre timpulŭ sĕŭ se rostesce :

«Iară acum, vaĭ! întru atâta sărăciă și ticăloșiă s'a cufundatŭ Moldova, în câtŭ abia póte să ése a șésea parte din veniturile cele maĭ dinainte, adică : din vămĭ ésă ca la 45 miĭ de leĭ, din ocne 15 miĭ, din orașe și din têrgurĭ pre unde suntŭ părcălabĭ 22,500, din deciuelĭ 15 miĭ. Iară în anulŭ celŭ d'ântâiŭ la începutulŭ stăpâniriĭ, când daŭ și boeriĭ deciuélă, se cuprindŭ ca la 30 de miĭ; din deciuéla stupilorŭ și a rîmătorilorŭ 37,500; de pre la curtenĭ, saŭ boeriĭ din starea cea maĭ mică, 22,500, carĭ socotindu-se preste totŭ se facŭ ce-va maĭ multŭ de câtŭ 150 de miĭ leĭ. Aceste veniturĭ potŭ Domniĭ, dupre plăcerea lorŭ, sa le chieltuéscă pentru dênșiĭ și pentru curtea lorŭ.

«Iară veniturile cele pentru obște nu suntŭ aședate dupre putința locuitorilorŭ, ci dupre mĕsura lăcomieĭ turcescĭ; căcĭ aceea ce cerŭ eĭ nu se póte a nu se primi. Iară Domnulŭ nu este silitŭ ca să dé și elŭ din venitulŭ sĕŭ ajutorŭ locuitorilorŭ pentru ușurarea lorŭ.»

Cu fixarea veniturilorŭ dise de obște și modulŭ de a se strînge, eraŭ însărcinațĭ ceĭ d'ântâiŭ șépte boerĭ de sfatŭ; eĭ aveaŭ voia să intre în Visteriă, adică odaia, în care se ținea sfatulŭ de obște. La acestŭ sfatŭ lua de dreptŭ parte și Visterniculŭ celŭ mare ca unulŭ ce era asupra Visterieĭ și avea în păstrarea sa cheile de la cămara Visterieĭ.

După cum ne spune Cantemirŭ, când venia vreo poruncă de la Curtea turcéscă, saŭ când era de întîmpinatŭ vre-o trebuință obștéscă, Domnulŭ poruncea printr'o scrisóre celorŭ șépte boerĭ să se întrunéscă spre a lua mĕsurile cuviincióse întru acésta. Încheierea lorŭ se comunica Domnuluĭ prin Visterniculŭ celŭ mare. Dacă Domnulŭ încuviința mĕsurile propuse de sfatulŭ boerilorŭ, se da ordinŭ ca să fiă puse în lucrare în atâtea dile.

Pentru esecutarea ordinuluĭ domnescŭ se trimitea prin ținuturĭ doĭ, treĭ și maĭ mulțĭ însărcinațĭ cu strîngerea banilorŭ saŭ a zahereleĭ, saŭ a altorŭ obiecte pentru a cărora strîngere primiseră instrucțiunĭ. Banĭ saŭ obiectele adunate de la contribuabilĭ se încre-

dinţaŭ de către acestĭ agenţĭ fiscalĭ Visterniculuĭ,* de la care primĭaŭ anume chitanţe.

Ceĭ şépte boĭerĭ eraŭ însărcinaţĭ şi cu luarea semilorŭ. Visterniculŭ era îndatoratŭ să le dé sémă la fiă care sfertŭ alŭ anuluĭ despre primirile şi despre chieltuelele făcute.

În timpŭ de pace se afla în cămara Vistieriei câte 45 şi până la 60 de miĭ de leĭ. «Ĭară când se trimitŭ Domnĭ noĭ de la Pórta turcéscă, ḑice Cantemirŭ, saŭ acelŭ vechiŭ când se înoĭesce în domnia sa, cu vre unŭ firmanŭ de înoire, atuncĭ trebuĭe să se adune ca vre o 75 de miĭ de leĭ, carĭ se ĭaŭ dupre la bieţiĭ locuitorĭ, orĭ cu ce chipŭ, numaĭ ca să potoléscă nesăţiósa lăcomiă de banĭ a turcilorŭ.»

Aşa dară pe timpulŭ luĭ Cantemirŭ starea financiară a Moldoveĭ era în stare maĭ rea de câtŭ în trecutŭ; dările, carĭ apĕsaŭ asupra ţĕrănimiĭ eraŭ maĭ grele. Să nu ne mirămŭ dacă încheiândŭ asupra veniturilorŭ ţĕreĭ, ilustrulŭ scriitorŭ ḑice: «Pentru aceea trebuĭe să privimŭ înaintea ochilorŭ apunerea cea maĭ din afară, înmulţindu-se în tóte ḑilele lipsa şi ticăloşia».

Acelaşĭ scriitorŭ a consacratŭ unŭ capitulŭ întregŭ pentru *birulŭ şi darurile ce dă Moldova Porţiĭ otomanicescĭ.* Tributulŭ plătitŭ Turcieĭ în timpŭ de maĭ mulţĭ seculĭ de către ambele principate, făcêndŭ parte din chieltuelele obştescĭ, credŭ că este de folosŭ a comunica cititorilorŭ cele descrise de Cantemirŭ cu privire la acéstă parte a finanţelorŭ moldovenescĭ.

Cantemirŭ începe acestŭ capitulŭ arĕtândŭ originea biruluĭ şi darurilorŭ către Turcia.

«Din vremile întru carĭ s'aŭ ivitŭ armele turcescĭ la ţĕrmurile Dunăriĭ şi până în ḑilele luĭ Stefanŭ Voĭvodŭ celŭ Mare, şi-aŭ apĕratŭ Moldoveniĭ totŭ cu vitejiă slobóḑenia lorŭ, neplecându-şĭ grumaziĭ subŭ jugŭ străinŭ, să se înşele nicĭ prin măgulirĭ, nicĭ prin giuruite marĭ, dar nicĭ prin pilda megiaşilorŭ sĕĭ, a muntenilorŭ.

«Ĭară cum-că Domniĭ Moldoveĭ de multe orĭ aŭ datŭ banĭ la turcĭ, precumŭ arată chronografiile patrieĭ nóstre, nicĭ noĭ nu ne dămŭ în laturĭ. Pentru că Domniĭ noştriĭ ceĭ înţelepţĭ când puteaŭ să-şĭ rescumpere cu banĭ strîmtorările şi nevoile lorŭ, maĭ bucurosŭ 'şĭ golĭaŭ

punga de câtŭ să-șĭ rănéscă țéra și pe locuĭtorĭ, urmândŭ dupre pilda Senatuluĭ Venețieĭ celuĭ slăvitŭ pentru înțelepciunea ocârmuiriĭ. Însă altŭ birŭ, care să fi fostŭ necontenitŭ în tótă vremea, nu aŭ pututŭ să li se arunce lorŭ de la nimenĭ, până după vremea luĭ Stefanŭ celŭ mare. Căcĭ atuncĭ fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ chĭorulŭ, din porunca tatăluĭ sĕŭ, dupre cum se ḑice, aŭ închinatŭ țéra sa turcilorŭ cu așeḑămêntŭ, ca să le dé pe anŭ câte patru miĭ de galbenĭ, patruḑecĭ de caĭ și doue-ḑecĭ și patrŭ de șoĭmĭ. Însă nu birŭ, ci numaĭ ca unŭ semnŭ de închinăciune».

Afară de acestŭ ḑarŭ de patru miĭ de galbenĭ se maĭ îndatorase Domnulŭ să trimită, în casulŭ când va merge însușĭ împĕratulŭ la resboĭŭ, patru miĭ de moldovenĭ la óstea turcéscă, care să nu ĭa parte la resboiŭ de câtŭ să fiă pentru deschisulŭ drumurilorŭ și pentru întocmirea podurilorŭ.

Înțeleptulŭ scriitorŭ ḑice, că acestŭ așeḑămêntŭ a dăinuitŭ în destulŭ timpŭ, de óre ce «turciĭ fiindŭ mulțumițĭ, că aŭ pusŭ numaĭ funiă în capulŭ boului moldovenescŭ, și aŭ cutezatŭ să o scurteze până ce l'aŭ înblânḑitŭ».

Maĭ pre urmă sleindu-se puterile moldovenilorŭ dupa rescóla luĭ Ionŭ Arménulŭ, turciĭ aŭ devenitŭ maĭ îndrăsnețĭ și aŭ cerutŭ de la Petrŭ Voĭvodŭ Schiopulŭ, ca să urce darea anuală la doue-spre-ḑece miĭ de galbenĭ. Boeriĭ se învoiseră să priméscă cererea turcilorŭ, însă Petru s'a împotrivitŭ ca să nu fiă defăimatŭ, că elŭ ar fi primitŭ să se înființeze ântâĭulŭ birŭ asupra Moldoveĭ, și a preferitŭ se părăséscă scaunulŭ Domnieĭ, retrăgêndu-se la moșiele sale din Ardélŭ. În loculŭ acestuia Turciĭ trimiseră Domnŭ pe Iancu Sasulŭ, pe care Cantemirŭ 'lŭ numesce Sardanapalulŭ Moldovenilorŭ; elŭ a primitŭ tóte cererile turcilorŭ.

Turciĭ lacomĭ și nesățioșĭ de banĭ folosindu-se de împrejurările grele și de turburările, ce se întêmplaŭ în țéră, aŭ măritŭ birulŭ întreindu-lŭ, în câtŭ din doue-spre-ḑece miĭ de galbenĭ, carĭ facŭ treĭḑecĭ de miĭ de leĭ, s'a urcatŭ la noue-ḑecĭ și șépte de miĭ cincĭ sute de leĭ, sumă, care se plătĭa pe timpulŭ luĭ Cantemirŭ. (1)

(1) În ḑilele luĭ Cantemirŭ galbenulŭ umbla câte 2 leĭ și 20 de parale, adică maĭ puținŭ cu 8 parale de câtŭ unŭ leŭ de astă-ḑĭ.

Baniĭ aceştia se ridicaŭ anualŭ de unŭ anume trimisŭ saŭ slugă din ceĭ de taĭnă aĭ Împĕratuluĭ; după cum 'lŭ numesce Cantemirŭ, şi care purta titlu de *hasnea agasi.* Acestŭ trimisŭ împĕrătescŭ se primĭa în capitala ţĕreĭ cu mare pompă, şi acolo după ce numĕra baniĭ haraciuluĭ, i da ĭarăşĭ în séma Domnieĭ pentru a-ĭ espedia la Constantinopole.

Ostenéla luĭ *hasnea agasi* se plătĭa de ţéră cu 11,250 de leĭ, o blană de samurŭ, şi alte daruri. Suma se sporia când individulŭ era recomandatŭ specialŭ de vizirulŭ, saŭ se scia, că este omŭ influentŭ la curtea împĕrătéscă.

Baniĭ se plătĭaŭ la Ţarigradŭ de către capuchihaĭelele Domnuluĭ, cărora *hasnea agasi* le da cuvenita adeverinţă, pe care dênşiĭ o da luĭ *madan calfasi*, adică celuĭ maĭ mare peste băĭ saŭ mine. Capulŭ băilorŭ da o altă adeverinţă, şi pe amêndoue capuchihaĭa le preda luĭ *Mectubei efendi*, ântâĭulŭ logofetŭ alŭ Viziruluĭ; acesta da, în sfîrşitŭ, o adeverinţă finală, pe care capuchihaia o înmâna Viziruluĭ şi acesta adresa o scrisóre de primire Domnuluĭ.

Turcilorŭ le fusese multŭ până să dobêndéscă dreptulŭ de a primi haraciŭ; de áci se îngeniaŭ a născoci totŭ felulŭ de dărĭ; şi în adevĕrŭ Cantemirŭ ne spune, că osebitŭ de haraciŭ, Moldova maĭ da anualŭ unŭ peşcheşŭ de 18,750 de leĭ Împĕratuluĭ cu ocasiunea Baeramuluĭ, plus o blană de samurŭ în preţŭ de 3,250 de leĭ şi alta de rîsŭ. Cu aceeaşĭ ocasiune se maĭ da Sultaneĭ Valide, muma Sultanuluĭ, 7,500 de leĭ şi o blană de rîsŭ; 9,000 de leĭ pentru céră de făclii pentru Curtea împărătéscă; 18,000 de leĭ pentru sĕŭ de unsŭ corabiele militare; 2,500 leĭ luĭ *Kizlar agasi* (maĭ marele peste fameniĭ) şi o blană de samurŭ; 7,500 de leĭ şi o blană de multŭ preţŭ Viziruluĭ; 3,750 de leĭ şi o blană de samurŭ luĭ Chihaia; 500 de leĭ şi o blană de samurŭ Tefterdaruluĭ; 750 de leĭ şi o blană de samurŭ luĭ Reis efendi.

După stăpânĭ venĭa rîndulŭ slugilorŭ Împĕratuluĭ şi Viziruluĭ cărora li se da postavurĭ, pânzurĭ de mătase şi blane de samurŭ maĭ próste, tóte în preţŭ ca de 60,000 de leĭ.

La casŭ de resboĭŭ cu Leşiĭ saŭ cu Rusiĭ, ţéra, dacă poruncĭa Vi-

zirulŭ, era datóre să dé caĭ pentru grajdulŭ împĕrătescŭ saŭ pentru tunurĭ, zacherea și în același timpŭ să facă și podŭ peste Dunăre. Aceste chieltuĭelĭ se scădeaŭ din suma anuală a haraciuluĭ.

Turciĭ, ingenioșĭ când era vorba de peșcheșurĭ, maĭ percepeaŭ dărĭ cu ocasiunea puneriĭ Domnilorŭ; astŭ-felŭ se da Împĕratuluĭ 37,500 de leĭ; Sultaneĭ Valide 5,700; Viziruluĭ 22,500; Chihaĭeleĭ 11,250; Tefterdaruluĭ 1,500 și luĭ Reis efendi 750 de leĭ.

Preste aceste peșcheșurĭ, se maĭ da 60,600 de leĭ pentru slugile Curțiĭ și boerĭ. Luĭ *Schimnea agasi*, care aduceá pre Domnŭ în scaunŭ i se da 10,000 de leĭ.

Aceste cheltuĭelĭ se suĭaŭ adese orĭ până la 300,000 leĭ, sumă fórte mare pentru timpulŭ acela și tóte aceste cheltuĭelĭ le plătĭa numaĭ țéra; Domnulŭ nu da nicĭ unŭ banŭ din cămara sa.

Cu ocasiunea întăririĭ saŭ a înoiriĭ Domnilorŭ se maĭ cheltuĭa 37,500 de leĭ. Înoirea cea mare, adică când se preînoĭa hrisovulŭ Domnieĭ după treĭ anĭ de Domniă, se plătĭa ca și punerea din noŭ a unuĭ Domnŭ.

X.

Veniturile și chieltuelele Munteniei pe la jumătatea seculuĭ alŭ optŭ-spre-decelea. — Finanțele cele vechĭ și cele nouĭ. — Diferitele dărĭ și strîngerea lorŭ.

Unŭ scriitorŭ învĕțatŭ, generalulŭ Bauer, ne-a lăsatŭ documente fórte interesante asupra stăriĭ finanțelorŭ Munteniei către jumătatea seculuĭ, alŭ optŭ-spre-decelea. În Memoriile sale istorice și geografice aflămŭ într'unŭ tabloŭ scurtŭ și cuprindĕtorŭ atâtŭ sistemulŭ financiarŭ precum și veniturile și cheltuelele publice. Aceea ce urmézâ este culesŭ din espunerea generaluluĭ rusŭ (1).

Veniturile publice ale Munteniei se împlineaŭ maĭ cu sémă din doue dărĭ: birulŭ saŭ capitațiunea și darea pe pămêntŭ saŭ impo-

(1) *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* par M. de B. (Bauer), Neuchatel 1781.

situlŭ teritorialŭ. Birulŭ se plătĭa în banĭ ca și în trecutŭ; ĭară impositulŭ asupra pămêntuluĭ și asupra vitelorŭ se lua în natură sub forma de dijmă. Nesimțită la începutŭ acéstă din urmă dare a fostŭ sporită treptatŭ. Sub Constantinŭ Brancoveanu, cătră sfîrșitul secululuĭ alŭ șépte-spre decelea, se sporiră dările maĭ multŭ de câtŭ în trecutŭ. Constantinŭ Mavrocordatŭ fu celŭ d'ântâiŭ domnŭ, care schimbă vechiulŭ sistemŭ financiarŭ alŭ țereĭ către 1739.

Veniturile Munteniei, înainte de reforma luĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ, se împărțiaŭ în doue: veniturile tesauruluĭ publicŭ și veniturile Domnuluĭ. Cele d'ântâiŭ se plătĭaŭ de doue orĭ pe anŭ. Veniturile Domnuluĭ se compuneaŭ dintr'o dare de patru *parale* pentru fiă care óĭe și din taxa asupra vinuluĭ, care era o *para* pe vadră. Mônastirile, boĭeriĭ și maziliĭ plătĭaŭ darea asupra viilorŭ numaĭ la treĭ anĭ odată și eraŭ scutițĭ de darea asupra vinuluĭ.

Dările cătră tesaurulŭ publicŭ se luaŭ în proporțiunea determinată de către boĭerĭ, după puterea județelorŭ. Zapciĭ făceaŭ repărțirea și părcălabiĭ strîngeaŭ la timpŭ dările. Satele eraŭ trecute în rolurĭ cu suma ce eraŭ datóre să împlinéscă fiă care; acésta era tótă formalitatea.

Veniturile Domnuluĭ se strîngeaŭ de către zapciĭ când nu eraŭ date în arendă.

Cu reforma luĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ se întroduse schimbărĭ și în vechia organisare a finanțelorŭ țereĭ. Așa, spre esemplu, veniturile Domnuluĭ în 1755 fură mărginite numaĭ la minele de sare și la vămĭ. Maĭ târdiŭ se desființară și acestea și urmarea fu supresiunea tesauruluĭ domnescŭ.

Reorganisarea sistemuluĭ de dărĭ de către Constantinŭ Mavrocordatŭ a făcutŭ óre cum epocă în istoria financiară a țereĭ. Acestŭ Domnŭ dorindŭ să întroducă óre care regulă în finanțe, ordonă facerea unuĭ recensĕmêntŭ alŭ locuitorilorŭ în anulŭ 1739. După ce se cunoscu numĕrulŭ capilorŭ de familiă, care urmaŭ să plătéscă dărĭ, Mavrocordatŭ desființă diferitele imposite contopindu-le într'o singură dare de dece leĭ de familiă, plătitóre în patru terminĭ. Birulŭ acesta se numĭa *sfertŭ*, fiindŭ-că se plătĭa pe anŭ în patru

rînduri. Sfertulŭ ântâiŭ după recensementulŭ din 1739 se urcă la 367,500 leĭ numaĭ de la țeranĭ.

În 1741 Mihailŭ Racoviță maĭ adause unŭ alŭ cincilea sfertŭ. Constantinŭ Mavrocordatŭ după ce reveni la putere impuse unŭ alŭ șésele sfertŭ.

Astŭ-felŭ se simplificaseră dările; se reformase finanțele de către Mavrocordatŭ; însă elŭ însușĭ dovedi prin fapte, că numele impórtă puținŭ în materiă de dărĭ, de óre ce aceĭ puternicĭ puteaŭ spori după voĭă sferturile puse asupra țeranilorŭ, singuriĭ contribuabilĭ aĭ țěreĭ.

Grigorie Ghica nemulțumitŭ cu ce raporta birulŭ, maĭ adause așa numitulŭ *darŭ alŭ bairamuluĭ* și *lipsa*, adică deficitulŭ biruluĭ, nume inventate, după cum observează Baur, pentru a ascunde acea nepomenită îngreuĭare a dărilorŭ.

Maĭ târdiŭ numerulŭ sferturilorŭ ajunse să fiă câtŭ și lunile anuluĭ, și câte odată se cereá țeranilorŭ să plătéscă îndoitŭ.

Revenindŭ la putere Constantinŭ Mavrocordatŭ reduse în 1758 numěrulŭ sferturilorŭ la patru ca la începutŭ. Pentru aplicarea acesteĭ měsurĭ alese comisarĭ dintre boĭerĭ și-ĭ trimise în tóte județele pentru a numera satele în înțelegere cu ispravniciĭ. Suma de plătitŭ după listele Visterieĭ, se împlinĭa de patru orĭ pe anŭ.

Scarlatŭ Ghica urcându-se pe tronŭ găsi sfertulŭ de 200,000 leĭ. Nemulțumitŭ cu acéstă sumă, care înfățișa unŭ venitŭ de 800,000 leĭ pentru tótă Muntenia, elŭ ĭarășĭ înmulți numerulŭ sferturilorŭ, împlinindu-le în fiă care lună. Cu acéstă měsură lacomulŭ Domnitorŭ strînse sume însemnate de banĭ în 1758 și 1759. Țeraniĭ apěsațĭ de dărĭ; ne maĭ putêndŭ plăti, începură a fugi peste Dunăre și airea. De aceea în 1766 Scarlatŭ Ghica de abia încasă de la țeranĭ 849,458 leĭ și cu unŭ anŭ maĭ târdiŭ Alexandru Ghica împlini numaĭ 785,776 leĭ.

Afară de dările despre carĭ s'a vorbitŭ, Domnitoriĭ percepeaŭ la ocasiunĭ, și sub diferite pretexte și numirĭ, dărĭ care de care maĭ apěsătóre pentru țeranĭ. Între acestea figura și darea numită *ploconulŭ stéguluĭ*, impositŭ ce se lua din vechime de toțĭ Domniĭ la urcarea lorŭ pe tronŭ. Ploconulŭ stéguluĭ era o dare generală; boĭeriĭ plă-

tiaŭ după rangurile ce aveaŭ, iară ţeraniĭ şi ceĭ-l-alţĭ locuitorĭ plătiaŭ sfertulŭ îndoitŭ şi maĭ multŭ.

Sub Scarlatŭ Ghica în 1766 ploconulŭ plătitŭ de ţeranĭ se urcă la 173,724 leĭ; iară sub Alexandru Ghica în 1767, la 157,857 leĭ.

Pe lângă ploconulŭ stéguluĭ se maĭ împlinia şi o dare numită *ajutorinţă* şi care se plătia pe la jumătatea anuluĭ. Scarlatŭ Ghica încasă din acestŭ impositŭ 141,995 leĭ, şi Alexandru Ghica 202,279 leĭ.

Sub numele de *mucarer*, adică întărire se împlinia o dare analógă cu ploconulŭ stéguluĭ, la doĭ saŭ treĭ anĭ după intrarea în domniă.

Ţeraniĭ eraŭ ceĭ d'ântâiŭ contribuabilĭ şi asupra lorŭ apĕsaŭ dările. Cu tóte acestea şi cele-l-alte stărĭ sub numele de *bresle*, plătiaŭ óre carĭ dărĭ către tesauruluĭ publicŭ. Breslele cuprindeaŭ *mazilii*, *neamurile*, *păharniceii*, *logofeţii divanuluĭ*, neguţătoriĭ din cele douĕ-spredece judeţe, companiile din Craĭova şi Gorjŭ, unŭ felŭ de societăţĭ comerciale, în fine *ruptaşii*, adică străiniĭ şi aceĭ dintre românĭ, carĭ plătiaŭ dările după învoielĭ speciale.

Din preună cu breslele maĭ plătiaŭ dărĭ tesauruluĭ publicŭ *Braşoveniĭ*, locuitoriĭ din Braşovŭ, *Silistrianiĭ*, *Armeniĭ*, *Judaniĭ*, *Quiprovaţiĭ* şi *Cabilianiĭ*, locuitoriĭ veniţĭ de peste Dunăre. Toţĭ aceştia eraŭ tributarĭ Statuluĭ în viriutea unorŭ convenţiunĭ speciale.

După timpŭ şi după împrejurărĭ mônastirile când plătiaŭ, când nu plătiaŭ dărĭ către Statŭ. În 1715 Stefanŭ Cantacuzinŭ le acordă scutirea. Nicolae Mavrocordatŭ le supuse din noŭ la dărĭ îndatorându-le să le plătéscă în doue termine. Maĭ târdiŭ Constantinŭ Mavrocordatŭ iarăşĭ le scuti, însă suprimă gratificaţiunile, ce li se acorda din partea Domnitoruluĭ. Acelaşĭ Domnitorŭ însărcină cu administraţiunea averilorŭ mônastirescĭ dece persóne alese dintre călugărĭ, şi înfiinţă o casă comună, către care egumeniĭ 'şĭ daŭ semile privitóre la veniturĭ şi la chieltuelĭ. Mônastirile dise închinate, plătiaŭ partea lorŭ către casa comună, iară restulŭ 'lŭ întrebuinţaŭ pentru întreţinerea scólelorŭ publice şi alŭ stabilimentelorŭ de fete sĕrmane.

Mihailŭ Racoviţa reînfiinţă starea dinainte îndatorândŭ mônastirile să plătéscă partea ce li se cuvenia în douĕ căştiurĭ. Acéstă situa-

țiune, cu ore-carĭ schimbărĭ, fu păstrată până în timpulŭ luĭ Grigorie Ghica.

În 1766, pe timpulŭ luĭ Scarlatŭ Ghica, s'a strînsŭ 37,583 leĭ din sferturile breslelorŭ și mônastirilorŭ, 36,224 din ploconulŭ și ajutorința breslelorŭ și 9000 din ploconulŭ mônastirilorŭ, preste totŭ 82,807 leĭ. Unŭ anŭ maĭ târdiŭ, sub Alexandru Ghica, acéstă sumă scădusе la 69,803.

Până la Stefanŭ Cantacuzinŭ preoțiĭ eraŭ supușĭ la o dare anuală de care fură scutițĭ de către acestŭ Domnitorŭ. Nicolae Mavrocordatŭ o reînființă. Mihailŭ Racovița la 1741 nu numaĭ că manținu dările, dară îndatoră pe preoțĭ să maĭ plătéscă ploconulŭ și ajutorința. La 1766, sub domnia luĭ Scarlatŭ Ghica dările preoțimiĭ raportaŭ 52,963 leĭ, ĭară sub Alexandru Ghica 56,010 leĭ.

Către 1769 Grigorie Ghica după ce ordonă să se facă catagrafia despre numĕrulŭ preoțilorŭ, i îndatoră să plătĭască numaĭ patru leĭ pe anŭ, dispunêndŭ, ca o parte din acestŭ venitŭ să fiă întrebuințatŭ pentru opere de caritate.

Străiniĭ aședațĭ în Muntenia se învoĭaŭ asupra cifreĭ contribuțiunii, ce trebuĭaŭ să plătéscă. Sub Scarlatŭ Ghica, la 1766, s'a încasatŭ din acéstă dare 16,948 leĭ, și în 1767 sub Alexandru Ghica 16,742, plus 12,351 dațĭ totŭ de către străinĭ dreptŭ ploconŭ și ajutorință.

Românilorŭ, carĭ de și trăĭaŭ în străinătate arătaŭ dorința de a se întorce în țéră, sub Stefanŭ Racovița la 1765, li se făcu concesiunea de a plăti darea numaĭ de douĕ orĭ pe anŭ. În 1767 sub Alexandru Ghica s'a încasatŭ 919 leĭ de la aceștĭ contribuitorĭ.

Înainte de reforma luĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ atâtŭ boieriĭ aflațĭ în serviciŭ câtŭ și ceĭ-l-alțĭ plătĭaŭ la fiă-care domniă nouă ploconulŭ și *baniĭ caluluĭ;* Mavrocordatŭ desființă și aceste dărĭ. Cu tóte acestea pe la 1748 Grigorie Ghica îndatoră pe boĭerĭ să plătéscă ca în vechime. Maĭ târdiŭ Constantinŭ Racovița i scuti de mucarer, rĕmâindŭ ca dare numaĭ ploconulŭ, care în 1766 a raportatŭ 8000 leĭ.

Între scutițiĭ de a plăti dare eraŭ și *slugitoriĭ,* adică miliția, carĭ odinióră se bucuraŭ de multe și bănóse privilegiurĭ. Grigorie Ghica

càre, după cum s'a vědutŭ, nu cruța nicĭ o sémă de ómenĭ, îndatoră la 1748 și pe slujitorĭ să plătéscă ploconulŭ și ajutorința câte patru leĭ de insŭ afară din Bucurescĭ și doĭ leĭ pentru ceĭ aflătorĭ în capitală. Acéstă dare aduceá luĭ Scarlatŭ Ghica 13,690 leĭ și luĭ Alexandru Ghica în 1767 numaĭ 11,797 leĭ.

Unŭ impositŭ, pre câtŭ de onerosŭ pre atâtŭ de caracteristicŭ alŭ timpuluĭ, era așa numită *Zacherea*, adică o dare în grâne, care s'a cerutŭ pentru ântâia óră în anulŭ 1756. Se cumpăra grâŭ cu baniĭ țereĭ și se trimiteá la Constantinopole. Cătățimea ce se cereá nu era aceĭașĭ în toțĭ aniĭ. Astŭ-felŭ în 1756 primăvéra s'a cerutŭ 15 miĭ chile de Brăila, ĭar' în 1760 tómna 20 miĭ de chile. Grâulŭ se preda în Brăila unde se primeá de unŭ *nazir* (1), adică intendentŭ alŭ Sultanuluĭ. Téra era represintată de unŭ comisarŭ, care observa predarea. După ce se preda cătățimea totală de grâŭ, *nazirulŭ* libera unŭ certificatŭ totalŭ, care se trimiteá ca justificare la Constantinopole. Intendentulŭ Sultanuluĭ nu da certificatulŭ până nu i se da plocóne.

Acéstă dare se lua în banĭ, primăvéra și tómna. Cu baniĭ strînșĭ se cumpěra grâŭ în contulŭ țěreĭ, și maĭ adesea din vecinătatea Brăileĭ. În 1766, sub domnia luĭ Scarlatŭ Ghica s'a strînsŭ din acéstă dare 50,331 leĭ, și în 1767, sub Alexandru Ghica 58,000 leĭ.

Sub numirile de *oĭeritŭ*, *dijmăritŭ*, *vinăritŭ*, *pogonăritŭ*, *văcăritŭ* și *tutunăritŭ*, se percepeaŭ imposite asupra cărora generalulŭ Bauer ne a lăsatŭ notițe interesante.

Din vechime se percepeá sub nume de *oĭeritŭ*, unŭ felŭ de dijmă în natură asupra oilorŭ; acéstă dare se prefăcu maĭ târdiŭ în banĭ. La începutŭ se lua treĭ parale de óĭe, și apoĭ treptatŭ s'a suitŭ la patru, la cincĭ și în 1748 Constantinŭ Mavrocordatŭ urcă taxa la șése parale. Grigorie Ghica în 1752 și Stefanŭ Racoviță în 1765, îndoiră darea oĭerituluĭ.

Boeriĭ, mazîliĭ și mônastírile plătĭaŭ oĭeritulŭ numaĭ la treĭ anĭ o dată; însa în cele din urmă intrară în rîndulŭ țěranilorŭ.

Oĭeritulŭ se împlineá de la Sântulŭ Dimitrie și până la Sântulŭ

(1) Maĭ multe sate din județulŭ Brăila se numescŭ Nazir.

21

George. Comisariĭ însărcinaţĭ cu strîngerea acesteĭ dărĭ eraŭ întreţinuţĭ de cătră contribuitorĭ cu o tacsă specială sub numele de *plóconŭ*. Acestŭ ploconŭ se prefăcu de Constantinŭ Mavrocordatŭ într'o dare fixă de o jumătate para pentru fiă care ḑece oĭ, şi de 27 de parale pentru aceĭa, carĭ aveaŭ maĭ multŭ de ḑece capete de vite. Acestŭ venitŭ se încasa pe séma Domnitoruluĭ.

Pe atuncĭ, ca și astăḑĭ, mocaniĭ aduceaŭ vite în ţéră. În aniĭ 1758 și 1761, ambasadorele austriacŭ dela Constantinopole dobêndi dela Pórtă unŭ firmanŭ prin care se stipula ca mocaniĭ să plătéscă numaĭ treĭ parale de óie. Domnitoriĭ după timpŭ protestară contra acestĕĭ mĕsurĭ de favóre și nu esecutară cele prescrise de firmanulŭ împĕrătescŭ. Cu tóte acestea Stefanŭ Racoviță pentru a îmbuna pe mocanĭ dete ordinŭ ca să li se scutéscă doue oĭ din ḑece.

Din oĭeritŭ s'a împlinitŭ 215,900 leĭ în anulŭ 1766 și 218,500 în 1767.

Albinele și porciĭ eraŭ impușĭ sub numele de *dijmăritŭ* la o dare de patru parale de fiă care uleiŭ cu albine și de fiă care porcŭ. Și asupra acesteĭ dărĭ se împlineá unŭ ploconŭ accesoriŭ pentru întreţinerea comisarilorŭ. Constantinŭ Mavrocordatŭ dispune a se plăti în loculŭ ploconuluĭ o jumătate para pentru treĭ până la ḑece stupĭ saŭ rîmătorĭ și 27 de parale pentru unŭ numĕrŭ maĭ mare. Acésta dare se împlineá în Iulie. Boeriĭ, maziliĭ și mônastirile eraŭ scutite de dijmăritŭ.

Dijmăritulŭ a raportatŭ în 1766 sub Scarlatŭ Ghica 55,800 leĭ și în 1767 sub Alexandru Ghica 60,650 leĭ.

Vinulŭ era impusŭ sub numele de *vinăritŭ*, uneĭ dărĭ în natură, care maĭ târḑiŭ se prefăcu în banĭ luându-se o para de vadră și ploconulŭ în folosulŭ agenţilorŭ împlinitorĭ. În unele localităţĭ impositulŭ vinărituluĭ se lăsa pe séma mônăstirilorŭ.

Cu ocasiunea reformeĭ financiare Constantinŭ Mavrocordatŭ 'șĭ însușĭ ploconulŭ vinărituluĭ fixându-lŭ la o jumătate para pentru treĭ până la 120 vedre și de patru parale pentru cantităţĭ maĭ marĭ. În 1747 acelașĭ domnitorŭ îndoĭ ploconulŭ și în 1761 'lŭ întreĭ. Ploconulŭ

domnescŭ se plătĭa și de către aceĭa, carĭ eraŭ împlinițĭ de către mônăstirĭ.

Ca de obiceiŭ, boeriĭ, maziliĭ, mônăstirile și logofețiĭ eraŭ scutițĭ de darea vinărituluĭ.

În 1765 s'a împlinitŭ din vinăritŭ 36,992 leĭ și în 1767 45,900 leĭ.

Impositulŭ cunoscutŭ sub numele de *pogonăritŭ* s'a înființatŭ de Nicolae Mavrocordatŭ în anulŭ 1716. Proprietariĭ plătĭaŭ pentru fiă care pogonŭ (1) de viă doĭ leĭ și optŭ parale, dare îndestulŭ de grea pentru timpulŭ de atuncĭ.

Pogonăritulŭ a existatŭ până la reforma luĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ. Mihailŭ Racoviță reînființă acéstă dare, care se împlini până la 1744 când fu desființată ĭarășĭ de Constantinŭ Mavrocordatŭ.

Străiniĭ, carĭ aveaŭ viĭ și grădinĭ aŭ fostŭ în totŭ-de-una supușĭ pogonărituluĭ. Acéstă dare se închiria cu 1500 leĭ și în 1762 s'a urcatŭ la 2100 leĭ.

Constantinŭ Brancovanulŭ la întórcerea sa din Adrianopole înființă sub numele de *văcăritŭ*, o dare de dece parale pentru unŭ capŭ de vită, întemeĭândŭ acéstă mĕsură pe trebuința de a i se plăti chieltuele de călĕtoriă. Stefanŭ Cantacuzinŭ mișcatŭ de împovărarea, ce aduceaŭ dările, desființă văcăritulŭ. Nicolae Mavrocordatŭ reînființă acestŭ impositŭ, care de abĭa se desființă de Constantinŭ Mavrocordatŭ cu ocasiunea reformeĭ. Urmașiĭ acestuĭ domnitorŭ nu numaĭ că reînființară văcăritulŭ și darea se împlini dela 1741 până la 1761, dară-lŭ urcară până la 66 de parale, sumă însemnată pentru timpulŭ acela. În fine la 1761 sub domnia luĭ Constantinŭ Racoviță se desființă văcăritulŭ pentru pămênturĭ printr'unŭ firmanŭ alŭ Sultanuluĭ. Străiniĭ, carĭ țineaŭ vite în țéră plătiră și după acésta văcăritulŭ în suma de 22 parale de capŭ de vită, socotindu-se doue vite micĭ saŭ tinere dreptŭ una mare. Se scutĭa doĭ banĭ la o turmă de vite.

Pe la 1763 văcăritulŭ se contopi cu oĭeritulŭ și la 1767 se arendă cu 4000 leĭ anualŭ.

(1) Pogonulŭ se mĕsura cu frânghiĭ însemnate cu pecetea domnéscă.

Pentru fiă care pogonŭ de tutunŭ se plătia sub numirea de *tutunăritŭ* o dare de patru leĭ și șése-spre-ḑece parale, plus doue-ḑecĭ și șépte parale de fiă care sădire pentru împlinitoriĭ dărilorŭ.

Tutŭnăritulŭ se împlinia în Augustŭ. În anulŭ 1766 se contopi cu dijmăritulŭ și se arendă anualŭ cu 7950 de leĭ. Acéstă dare se îndoia când anulŭ era priitorŭ tutunuluĭ; astŭ-felŭ în 1751 s'a urcátŭ la 15,000 leĭ.

Afară de veniturile de maĭ susŭ se maĭ încasa câte-va sume din arendarea salinelorŭ, din vamă, și de la așa numită *Cășla Vizirului.*

După cum amŭ maĭ arĕtatŭ se explota sarea la Telega, la Slănicŭ și la Ocnele-marĭ. Odinióră sarea fiindŭ fórte eftină, treĭ ocale pentru o para, minele de sare aduceaŭ venituri micĭ. Chiar maĭ târḑiŭ suta de ocale se vindeá cu doue-ḑecĭ de parale. De aceea abia se încasa din arendarea ocnelorŭ până la reforma luĭ Mavrocordatŭ 40,000 leĭ pe anŭ. După ce Banatulŭ Craioveĭ se reuni din noŭ cu ţéra de dincócĭ de Oltŭ, pretulŭ săriĭ se urcă printr'unŭ firmanŭ în porturile Dunăriĭ la 44 parale suta de ocale, plus 10 la sută și în porturile Banatuluĭ Craioveĭ 50 parale suta de ocale, plus cincĭ-spre-ḑece la sută ca unŭ felŭ de ploconŭ. Prețulŭ se urcă maĭ târḑiŭ la 50 parale pentru ţéra de dincócĭ de Oltŭ și 60 parale pentru Banatŭ. Sarea în drobĭ se plătia cu 67 parale suta de ocale.

Ântâia óră s'a arendatŭ tóte salinele cu 90,000 leĭ, urcându-se treptatŭ până la 1766 și 1767 când ajunse la 150,000 leĭ.

Salinele se daŭ în arendă în Ianuariŭ. La fiă care rearendare sarea, care se găsesce în apropiere de saline rĕmâneá a principeluĭ, iar' aceea din porturĭ saŭ pe drumŭ a foștilorŭ arendatorĭ. Aceștia nu puteaŭ vinde până la Aprilie pentru a nu se aduce perdere noilorŭ arendatorĭ.

Cea maĭ mare cătățime de sare s'a extrasŭ, după arĕtarea luĭ Bauer în anulŭ 1755, anŭ în care s'a scosŭ din tóte ocnele 25,000,000 ocale. (1)

Tacsele vamale eraŭ neînsemnate în vechime; se percepeaŭ la

(1) Astă-ḑĭ se extrage din ocnele din Muntenia, aceleașĭ de care vorbesce Bauer, peste 60 milióne kilograme de sare pe anŭ.

fruntariĭ și în têrgurile cele marĭ. În 1733 Grigorie Ghica făcu unŭ tarifŭ noŭ, multŭ maĭ urcatŭ ca celŭ vechiŭ și înființă postulŭ de vameșŭ mare și o casă de vamă. Tarifulŭ acesta s'a aplicatŭ până la reforma luĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ. Eraŭ scutite de vamă doue-spre-ḑece sate din vecinătatea Bucuresciuluĭ și alte optŭ dinprejurulŭ têrgurilorŭ marĭ.

Vămile aŭ produsŭ în 1766 o sută miĭ leĭ și cu doĭ anĭ maĭ târḑiŭ 115,000 leĭ.

Rĕmâne să daŭ óre carĭ amĕnunte asupra veniturilorŭ provenite din Cășla Viziruluĭ(1). Acéstă localitate făceá odinióră parte din raĭaua Brăileĭ; însă pe la 1765 se redete țĕreĭ cu condițiunea, că va plăti anualŭ 25,000 leĭ Sultaneĭ, de óre ce Cășla Viziruluĭ era unulŭ din apanagĭele sale, și 3500 leĭ naziruluĭ din Brăila.

Până a nu fi încorporată cu țéra, adică pe la 1763, Cășla Viziruluĭ se compuneá din una miă patru sute patru-ḑecĭ de familiĭ, carĭ eraŭ îndatorate să plătéscă pentru întreținerea cailorŭ și a altorŭ animale, pentru încălḑitulŭ oficerilorŭ, unŭ carŭ de fênŭ și altulŭ de lemne de fiă care familiă. În acelŭ anŭ s'a luatŭ în natură numaĭ 700 care de fênŭ și 300 care de lemne, ĭar' rĕmășița s'a plătitŭ în banĭ. Ĭată lista dărilorŭ în banĭ lăsată de Bauer :

	Leĭ
Pentru fênŭ, carulŭ prețuitŭ unŭ leŭ . . .	740
Pentru lemne, carulŭ prețuitŭ 30 parale. . .	855
Pentru privilegiulŭ esclusivŭ de a face și de a vinde brânzeturĭ.	250
Pentru măritatulŭ fetetorŭ și alŭ vĕduvilorŭ, cele d'ântâiŭ doĭ leĭ și cele de a doilea unŭ leŭ și jumătate în ḑiua nunțiĭ . . . . . . : . .	215
Onorariulŭ comisarilorŭ însărcinațĭ de nazir cu împlinirea capitațiuniĭ.	333 1/8
Dare asupra óilorŭ câte o para și jumătate pentru una, mică cu mare	2,500
De raportatŭ	4893 1/8

(1) *Cășla Viziruluĭ*, după arĕtarea luĭ Bauer era unŭ satŭ saŭ têrguleţŭ mare cuprinsŭ în *Raĭaua Brăileĭ*. Până la dĕrîmarea cetăţilorŭ de pe ţĕrmiĭ Dunăriĭ, Brăila, Giurgiu şi Turnu eraŭ *raiele*, adică guvernate de turcĭ.

Şi astă-ḑĭ există unŭ satŭ în judeţulŭ Brăilei numitŭ Odaia Viziruluĭ, saŭ maĭ scurtŭ Vizirŭ.

	Lei
Raportŭ	4,893 1/3
O ḑecime asupra averiĭ morţilorŭ . . .	431
Venitulŭ vămiĭ după tarifa particulară a satuluĭ.	380 1/3
Dare asupra albinelorŭ câte patru parale de fiă care uleĭŭ	140
Dare asupra vinuluĭ produsŭ în localitate, o para de vadră când se făceá puţinŭ, şi treĭ leĭ de bute când se făceá multŭ	180
Dare asupra vinuluĭ străinŭ, treĭ leĭ şi ḑece parale de bute	588
Amende în banĭ	2,800
Chiria prăvăliielorŭ Sultaneĭ	380
Salliani, saŭ dare, care se împlineá de la Pascĭ până tómna, patru leĭ şi jumătate de fiă care bărbatŭ, o jumătate leŭ pentru o vită de plugŭ, unulŭ pentru una sută oĭ, şi doue-ḑecĭ la sută asupra sumeĭ totale a tributuluĭ .	11,000
Dijma asupra grânelorŭ, mieriĭ şi altorŭ producte .	61,500
Venitulŭ totalŭ. . .	82,292 2/3

În 1766 sub administraţiunea română Câşla Viziruluĭ a produsŭ:

	Leĭ
Capitaţiunea câte doĭ leĭ de capŭ	6794
Salliani	10,038
Lemne şi fênŭ	1,698
Darea ţiganilorŭ.	25
Dijma grânelorŭ.	1,282
Oïeritulŭ pentru 70 miĭ oĭ	7,000
Totalŭ . . .	26,837

O diferinţă în minus de 55,455 leĭ provenită maĭ cu sémă din desfiinţarea maĭ totală a dijmeĭ asupra grânelorŭ, dare, care nu se puteá impune de óre ce nu o plătĭaŭ şi ceĭ-l-alţĭ locuitorĭ aĭ ţereĭ. Maĭ trebue notatŭ, că cele-l-lalte imposite trecute în lista de maĭ susŭ, fură lăsate pe séma ispravnicilorŭ şi a logofeţilorŭ lorŭ.

Sub Alexandru Ghica în 1767, dările impuse asupra Căşleĭ Viziruluĭ produseră 30,211 leĭ.

Câte-va cuvinte asupra veniturilorŭ Dómneĭ vorŭ încheĭa acéstă neterminabilă listă de dărĭ puse asupra locuitorilorŭ.

Dómnele, după cum amŭ arătatŭ în capitululŭ precedentŭ, aveaŭ veniturĭ particulare. Ţiganiĭ după moşiile domnescĭ eraŭ contribuitoriĭ caseĭ principeseĭ. Uniĭ dintre dênşiĭ plătĭaŭ darea în aurŭ adunatŭ din nisipurile rîurilorŭ. În 1764, sub domnia luĭ Stefanŭ Racoviţa din 240 ţiganĭ rudarĭ, 171 deteră şése dramurĭ de capŭ, 21 patru şi 48 treĭ, peste totŭ 1254 dramurĭ, aceea ce a produsŭ în aurŭ curatŭ 1003 dramurĭ.

Ţiganiĭ eraŭ îndatoraţĭ să vêndă mareluĭ armaşŭ totŭ aurulŭ ce le prisosĭa cu doĭ leĭ dramulŭ. Armaşulŭ 'lŭ vindeá cu unŭ preţŭ multŭ maĭ mare în folosulŭ principeseĭ.

Ceĭ-l-alţĭ ţiganĭ plătĭaŭ câte cincĭ leĭ de capŭ şi anume : 195 numiţĭ *ursarĭ* şi 473 *laĭaşĭ*. De la toţĭ se strîngeá 3,340 leĭ.

Se maĭ da principeseĭ şi o parte din venitulŭ vămilorŭ.

În 1763 principesa primi 35,340 leĭ, din carĭ 32,000 de la vămĭ şi 3,340 de la ţiganĭ, plus aurulŭ datŭ în natură.

XI.

Tabela de veniturile Munteniei pe anii 1759, 1766 şi 1767. — Chieltuelele pe 1766.—Încheĭere.

În capitululŭ precedentŭ s'a arĕtatŭ întru câtŭ-va organisaţiunea finanţelorŭ Munteniei precum şi diferitele isvóre de veniturĭ. Folosindu-mĕ de lucrarea luĭ Bauer, credŭ că este utilŭ să facŭ cunoscutŭ cititorilorŭ óre cum budgetulŭ de veniturĭ şi chieltuelĭ ale ţĕreĭ pentru maĭ mulţĭ anĭ. Voĭŭ începe cu veniturile.

În anulŭ 1759 sub domnia luĭ Scarlatŭ Ghica veniturile ţĕreĭ muntenescĭ eraŭ :

	Leĭ
Din sferturile saŭ capitaţiunea ţĕranilorŭ pe lunile Iulie şi Augustŭ	143,668
Septembre şi Octombre.	142,263
De raportatŭ.	285,931

	Lei
Raportŭ	285,931
Noembre și Decembre	151,298
Ianuarie și Februarie	130,351
Martie și Aprilie	129,427
Maiŭ și Iunie	124,529
Ploconulŭ și *mucarerulŭ* pe Augustŭ	286,276
Ajutorința îndoită pe Octombre	301,581
Ploconulŭ îndoitŭ pe Iunie	329,599
Sferturile breslelorŭ pentru Iulie, Augustŭ și Septembre	26,318
Pe Octombre, Noembre și Decembre	26,070
Pe Ianuarie, Februarie și Martie.	23,886
Pe Aprilie, Maiŭ și Iunie	23,815
Ajutorința breslelorŭ	61,457
Sfertŭ extraordinarŭ	23,663
Sfertulŭ țĕranilorŭ, carĭ muncescŭ pentru turcĭ .	2,662
Dijmăritulŭ.	37,000
Pogonăritulŭ	1,500
Tutunăritulŭ	5,000
Vinăritulŭ	47,500
Oĭeritulŭ	191,000
Bilete de scutire	131,965
Suma totală încasată la tesaurulŭ pnblicŭ . .	2,340,828
Minele de sare	120,000
Vama	86,000
Totalulŭ veniturilorŭ	2,546,828

În 1766 totŭ sub acelașĭ Scarlatŭ Ghica s'a încasatŭ următórele sume :

	Leĭ
Sfertulŭ saŭ capitațiunea țĕranilorŭ și anume după lunĭ :	
Augustŭ	78.518
Septembre	71,117
Octombre	72,130
Noembre	74,253
Decembre.	72,518
Ianuarie	70,784
De raportatŭ .	439,320

Raportŭ	439,320	
Februarie	69,163	
Marte	67,998	
Aprilie	67,894	
Maiŭ	68,914	
Iunie	68,330	
Iulie	68,140	
Totalŭ		849,759
Ploconulŭ şi ajutorinţa ţěreĭ		141,995
Sferturile breslelorŭ pentru lunile Septembre, Octombre şi Noembre		9,410
Decembre, Ianuarie şi Februarie		9,391
Marte, Aprile şi Maiŭ		9,391
Iunie, Iulie şi Augustŭ		9,391
Ploconulŭ breslelorŭ		19,513
Sferturile preoţilorŭ dela Octombre până la Augustŭ inclusivŭ		25,858
Ajutorinţa breslelorŭ		16,711
Ajutorinţa îndoită a preoţilorŭ		14.000
Tributulŭ sfrăinilorŭ pe unŭ anŭ		16,948
Ploconulŭ mônăstirilorŭ		9,833
Ploconulŭ boerilorŭ		8,000
Ploconulŭ şi ajutorinţa slujitorilorŭ şi a ómenilorŭ de la Portă		13,690
Provisiunile de tómnă		37,000
Provisiunile de primăvéră		23,000
Oĭeritulŭ		215,900
Dijmăritulŭ		55,800
Vinăritulŭ		36,993
Pogonăritulŭ străinilorŭ		1,500
Văcăritulŭ străinilorŭ		4,100
Tutunăritulŭ		4,200
Vama		100,000
Salinele		150,000
Veniturile Căşleĭ Vizirululuĭ		26,837
Totalulŭ veniturilorŭ		1,809,220

Observândŭ totalulŭ veniturilorŭ din aniĭ 1759 şi 1766 se constată, că în celŭ d'ântâiŭ se lua dela locuitorĭ cu multŭ maĭ grele

dărî de câtŭ în 1766. Bauer explică acéstă diferință printr'aceea, că cele maî multe dărî s'aŭ luatŭ îndoitŭ în anulŭ 1759.

Chieltuelele pentru trebuințele din launtru ale Munteniei încărcate în vechime, aŭ fostŭ reduse treptatŭ începêndŭ cu jumătatea seculuiuî alŭ șépte-spre-decelea până în timpulŭ domniriî luî Nicolae și Constantinŭ Mavrocordatŭ. Deosebitŭ de capitațiune se maî plăteá dreptulŭ de *bairam,* darurî făcute Sultanuluî, Viziruluî și altorŭ înalțî demnitarî aî Porțeî, se întrețineá milițiа. Puțina miliția, ce se maî păstra pentru serviciulŭ civilŭ, deveni o însărcinare gratuită. De altă parte însă începêndŭ cu Constantinŭ Brancovanu, se sporiră într'o proporțiune nepomenită dările către Pórtă. La 1761 Mavrocordatŭ înființă de o dată o dare de 500 miî leî, care se respundeá Porțiî la începutulŭ fiă căreîa Domniî. Acéstă mĕsură încuragiă pe turcî să schimbe câtŭ maî desŭ Domniî; aceștia pentru a se susținé împovĕraŭ téra cu dărî, din ce în ce maî grele și carî aŭ contribuitŭ în mare parte la ruina generală și la părăsirea patrieî de către mulțime de locuitorî.

În 1766 sub Scarlatŭ Ghica chieltuelele țĕriî, după o listă autentică dată luî Bauer, se urcaŭ la 1,719,024 leî. Îată acea listă :

	Leî
Așeḑarea pe tronŭ și tributulŭ sub diferite numirî	917,313
Solda plătită îanicerilorŭ în fortereţele vecine după arĕtarea Porțiî	153,540
Amortisarea datoriilorŭ făcute de Domnŭ	145,196
Interesele datoriilorŭ menționate maî susŭ	4,275
Darurî Chanuluî din Crimea, pașilorŭ și oficerilorŭ superiorî	34,146
Darurî în stofe, blănăriî, postavurî, ș.a., făcute oficerilorŭ turcî din vecinătate, însărcinațî cu afacerile principatuluî	84,010
Darurî ḑișilorŭ oficerî în banî	19,063
Întreținerea turcilorŭ în cuartierele lorŭ	7,582
Darurî oficerilorŭ Sultanuluî pentru a preîntîmpina excesele și desordinele turcilorŭ veniţî în ţéră sub pretextŭ de a face comerciŭ	12,882
De raportatŭ	1,378,007

Raportŭ	1,378,007
Retribuţiunea scriitorilorŭ turcĭ aĭ Domnuluĭ şi a *başĭlilorŭ* saŭ a ómenilorŭ însărcinaţĭ cu păzirea siguranţeĭ têrgurilorŭ şi fruntarielorŭ despre Turcia	40,246
Darurĭ în luna *ramazanuluĭ* saŭ postulŭ turcilorŭ, şi la *bairamulŭ* lorŭ, făcută susŭ numiţilorŭ oficerĭ şi altorŭ străinĭ de distincţiune, carĭ se aflaŭ din întêmplare la Bucurescĭ	6,235
Pensiunile boerilorŭ, în carĭ se cuprindŭ şi vĕduvele lorŭ şi ajutóre pentru săracĭ	56,766
Gratificaţiunĭ la Pascĭ şi la Crăciunŭ pentru boerĭ, vĕduvele lorŭ şi alte persóne	6,947
Bucătăria Domnuluĭ şi chieltuelĭ mărunte ale Curţiĭ	21,907
Alte chieltuelĭ ale Curţiĭ	8,663
Întreţinerea a doue bisericĭ ale Curţiĭ şi alte chieltuelĭ la anulŭ noŭ şi la sĕrbătorĭ marĭ	10,854
Grajdulŭ Domnuluĭ	3,635
Păzirea banilorŭ trimişĭ la Constantinopole	750
Retribuţiunea mareluĭ Vistierŭ şi impiegaţilorŭ Vistieriеĭ	7,825
Gratificaţiunĭ făcute judecătorilorŭ vecinĭ pentru a judeca asasinatele şi alte desordine făcute de turcĭ şi procesele turcilorŭ contra locuitorilorŭ ţĕreĭ	759
Caftanurĭ date la învestitura boerilorŭ	505
Spese de călătoriă pentru călăraşĭ şi lipcanĭ, saŭ curierĭ, precum şi pentru aceĭ trimişĭ extraordinarĭ	7,941
Provisiunile de primăvéră şi de tómnă	60,000
Casa Domnuluĭ la Constantinopole la începutulŭ domnieĭ sale	43,578
Bilete de scutire ale Domnuluĭ (1)	64,386
Totalulŭ chieltuelelorŭ	1,719,024

(1) Pe temeiulŭ acestorŭ bilete se scutia de darea anuală *scutelnicii* aflaţĭ în serviciulŭ boerilorŭ, însărcinaţiĭ cu cumpĕrarea oilorŭ pentru Constantinopole, *dvivarii*, adică ómeniĭ, carĭ căraŭ lemnele pentru Curtea domnéscă, *plăiaşiĭ*, ómenĭ însărcinaţĭ cu păzirea trecĕtorilorŭ din Carpaţĭ, câţĭ-va boerĭ şi mônastirĭ.

Explotarea minelorŭ de sare și a vămilorŭ nu se vede figurândŭ in lista chieltuelelorŭ tesaurului, pentru că Domnulŭ dispuneă de veniturile lorŭ, și prin urmare chieltuele se făceaŭ deosebitŭ.

O aruncătură de ochĭ asupra cheltuelilorŭ Statuluĭ în 1766 va da o ideă despre starea nenorocită în care fanarioțiĭ aduseră țéra nóstră. Maĭ tóte veniturile eraŭ întrebuințate pentru a îndestula lăcomia turcéscă, pentru a pensiona pe boerĭ, carĭ nu plăteaŭ nicĭ o dare și a înavuți pe țarigrădeniĭ căroia Pórta încredința domnia. Mărturia unuĭ contimporanŭ, și acela străinŭ; prin urmare nebănuitŭ, că a pututŭ scrie cu pasiune, părêndu-mĭ maĭ convingĕtóre, voiŭ traduce impresiunile luĭ Bauer:

«Listele de chieltuelĭ și veniturĭ, ce amŭ datŭ înfățișézā după natură tabloulŭ stăriĭ actuale a Valachieĭ. Cea din urmă maĭ cu sémă (chieltuelele țereĭ în 1766) pune în ivire slăbiciunea domnilorŭ și nenorocirile națiuniĭ. Se vede unŭ poporŭ sdrobitŭ de desordine înspăimêntătóre și de imposite nesuportabile și domnĭ în dispositiunea unuĭ stăpânŭ despotŭ și avarŭ. Acestŭ despotŭ a reușitŭ să-șĭ însușéscă doue treimĭ din veniturile țeriĭ și a face din domniĭ puternicĭ și avuțĭ odinióră, nisce arendatorĭ meprisabilĭ. Și aceștia suntŭ schimbațĭ câtŭ maĭ desŭ, saŭ celŭ puținŭ li se reînoiesce în fiă care anŭ contractulŭ de arendare. Causele unorŭ schimbărĭ atâtŭ de dese și de vătămătóre s'aŭ arătatŭ. De îndată ce domnirea asupra principatuluĭ deveni amovibilă, se puteă prevedé aservirea domnuluĭ și apĕsarea poporuluĭ. Domnulŭ nu are nicĭ unŭ interesŭ să cruțe o țéră, pe care nu o maĭ póte privi ca unŭ bunŭ alŭ seŭ; și poporulŭ lipsitŭ de orĭ ce razimŭ, nu are ce să aștepte de la unŭ domnŭ ajunsŭ la putere prin intrigile saraiuluĭ, și însărcinatŭ să esecuteze orbesce vrointa unorŭ stăpânĭ reŭ voitorĭ. Sporirea succesivă a tributuluĭ potrivitŭ la începutulŭ capitulăriĭ și imulțirea nemĕsurată a impositelorŭ, suntŭ urmărĭ inevitabile ale schimbăriĭ dese a domnilorŭ.

«Turciĭ, printr'o politică rafinată, lăsară domnilorŭ óre care prerogative, carĭ puteaŭ să mulțuméscă vanitatea lorŭ. Eĭ păstrară titlulŭ de Domnŭ și o curte, care totŭ maĭ respiră fastulŭ asiaticŭ și perpetua similacrulŭ măririĭ lorŭ trecute. Se găsiră cu înlesnire printre

boerĭ câţĭ-va ambiţioşĭ, carĭ, mulţumindu-se de a fi maĭ bine de câtŭ predecesoriĭ lorŭ şi de a sta în funcţiunile cele maĭ înalte ale patrieĭ, promiteaŭ aceea ce li se cereá. Consecinţĭ aceleĭaşĭ politice turciĭ nu s'aŭ amestecatŭ de a dreptulŭ în guvernarea din lăuntru a ţereĭ, pentru a nu mâhni pe românĭ şi pe străiniĭ vecinĭ printr'o nedreptate pe faţă şi nefolositóre. Însă sub aparinţe de dreptate şi de echitate şi sub titlulŭ impunătorŭ de protectorĭ şi de seinori suzeranĭ, aŭ sciutŭ să jăfuéscă ţéra.

«Uniĭ dintre domnitorĭ aŭ încercatŭ să facă regulamente pentru administrarea justiţieĭ, carĭ aŭ servitŭ să încurce şi maĭ multŭ chaosulŭ legilorŭ. Maĭ mulţĭ dintre aceştĭ domnĭ s'aŭ ocupatŭ de finanţe, însă numaĭ în vedere de a-şĭ mări veniturile prin imposite, fără a cugeta la efectele funeste ale celorŭ maĭ multe dintre aceste dărĭ.

«Dintre toţĭ domniĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ este acela, care a făcutŭ cele maĭ marĭ neajunsurĭ patrieĭ sale. Fără să apreciezŭ caracterulŭ seŭ moralŭ, potŭ asigura, că era politicŭ reŭ şi financiarŭ reŭ. . . . În locŭ să desfiinţeze capitaţiunea, saŭ celŭ puţinŭ să o maĭ micşoreze şi să o fixeze; în locŭ de a se gândi să impue maĭ cu sémă producţiunile şi consumaţiunile ţereĭ, elŭ spori capitaţiunea şi dete cele-l-alte veniturĭ în arendă ca şi predecesoriĭ luĭ. Maĭ târdiŭ Constantinŭ Mavrocordatŭ vĕdêndu-se victima cabalelorŭ inamicilorŭ sĕĭ, şi nevoitŭ să cedeze domniatulŭ rivalilorŭ luĭ, nu maĭ cruţă nicĭ unŭ mijlocŭ şi credu că se întăresce sporindŭ de o dată cu o jumătate milionŭ de leĭ tributulŭ de plătitŭ Porţiĭ. Acéstă mĕsură cufundă nu numaĭ ţéra într'o prăpastiă de nenorocirĭ, dară atrase asupra luĭ disgraţia. Turciĭ îndulcindu-se a percepe cincĭ-sute miĭ leĭ schimbară câtŭ maĭ desŭ domniĭ; astŭ-felŭ acéstă disposiţiune nu numaĭ sdrobi ţera sub dărĭ nesuportabile, dar' nimici şi demnitatea principilorŭ.

«Pentru a ruina cu desăvârşire poporulŭ se impuseră dărĭ atâtŭ de marĭ numaĭ asupra cultivatorilorŭ, dărĭ nepotrivite afară de orĭ ce mĕsură cu numĕrulŭ şi mijlócele locuitorilorŭ. Acéstă dare se împlineá totŭ prin capitaţiune, şi este cu atâtŭ maĭ vĕtămătóre fiindŭ că este arbitrară. Este de mirare că nicĭ unŭ principe nu s'a gân-

ditŭ să o desfiinţeze. Şi cu tóte acestea se puteá orĭ cine încredinţa, că impuindŭ producţiunile pămêntuluĭ şi consumaţiunile, bogatulŭ ar fi fostŭ îndatoratŭ să contribuéscă la uşurarea poporuluĭ, şi chiar turciĭ aflătorĭ în ţéră ar fi înduratŭ o parte din aceste sarcinĭ».

Findŭ-că s'aŭ aflatŭ chiar scriitorĭ fórte nedreptĭ cu poporulŭ românŭ de la ţéră şi ĭ-aŭ imputatŭ viţiurĭ închipuite, adăogêndŭ, că starea sa de miseriă o datoria în parte natureĭ şi deprinderilorŭ sale, credŭ, că mărturirea unuĭ scriitorŭ învĕţatŭ ca Bauer ne va resbuna de acéstă nedreptate. Pentru aceea cerŭ voiă să încheiŭ acestŭ capitulŭ cu câte-va apreţuirĭ ale generaluluĭ rusŭ privitóre la némulŭ nostru.

«Româniĭ suntŭ în generalŭ de statură mare, făcuţĭ bine, vêrtoşĭ şi fórte sănătoşĭ. Bólele suntŭ rarĭ între dênşiĭ; şi ciuma, cu tóte că băntuesce fórte desŭ în Turcia, nu se arată însă maĭ nicĭ-odată, afară de timpiĭ de resboiŭ, când acestŭ flagelŭ li se aduce din Asia de cătră soldaţĭ.

«Este întristatorŭ ca o ţéră atâtŭ de frumósă, cu unŭ pămêntŭ atâtŭ de roditorŭ, sub unŭ cerŭ atâtŭ de fericitŭ şi locuită de aşa ómenĭ să fiă atâtŭ de puţinŭ populată; suntŭ încredinţatŭ că ar puté să nutréscă de cincĭ şi de şése orĭ maĭ mulţĭ locuitorĭ de câtŭ are astădĭ, şi ce este maĭ reŭ este, că se despopuléză din ce în ce maĭ multŭ, maĭ cu sémă de treĭ-decĭ saŭ patru-decĭ de anĭ. Causele despopulăriĭ suntŭ maĭ multe, Guvernulŭ prea despoticŭ alŭ turcilorŭ; imposıtele, cu carĭ domnulŭ este îndatoratŭ să încarce ţéra pentru a fi în stare să plătéscă tributulŭ anualŭ şi pentru a-şĭ cumpĕra amicĭ puternicĭ la curtea Sultanuluĭ; modulŭ tiranicŭ cum se împlinescŭ aceste imposite; vexaţiunile boerilorŭ, carĭ 'şĭ resbună pe locuitoriĭ supuşĭ aĭ lorŭ de suveranulŭ dispreţŭ ce încércă din partea turcilorŭ; resbóiele făcute de Pórtă, ale cărora urmărĭ ţéra le-a resimţitŭ cu prisosŭ; barbariile şi crudimile neaudite esercitate de armatele trecĕtóre, carĭ nu observéză nicĭ ordine nicĭ disciplină, şi calcă de o potrivă în picióre legile, religiunea şi umanitatea, despre care n'aŭ avutŭ vre o dată cea maĭ mică cunoscinţă; ciuma chiar, pe care o aducŭ în ţéră în trecerea lorŭ. Acéstă mulţime de rele distrugĕ-

tóre, dintre carĭ unulŭ ar fi de ajunsŭ pentru a pustii și a despopula țéra cea maĭ înfloritóre, contribuescŭ de o potrivă la despopularea acesteĭ provinciĭ, care se mărește pe di ce trece prin fugirea locuitorilorŭ seĭ. Politica înțeléptă și bine-făcĕtóre a vecinilorŭ i primesce cu brațele deschise, și de câtŭ-va timpŭ locuitoriĭ aŭ fugitŭ maĭ cu sémă în Transilvania; eĭ află acolo, pe lângă asemĕnarea pămêntuluĭ, a moravurilorŭ și a limbeĭ, o a doua patriă și unŭ guvernŭ maĭ puținŭ supusŭ la revoluțiunĭ atâtŭ de funeste.

«De când Rușiĭ aŭ scăpatŭ acéstă țéră, maĭ multe familiĭ s'aŭ întorsŭ pe la casele lorŭ. Însă trebue să trécă anĭ mulțĭ pentru ca Valachia să-șĭ redobêndéscă vechia sa splendóre, pentru a reînvia atâtea sate odinióră locuite și înfloritóre, și pentru a restabili atâtea sate avute și atâtea locuințe pustiĭ, despre carĭ se vĕdŭ urme la fiă-care pașŭ.

«Se aude fórte rarŭ vorbinduse în Valachia de omorurĭ, de furturĭ, de asasinate și de alte crime atroce. Acestuĭ poporŭ i cam place vinulŭ, este leneșŭ și avarŭ, însă altŭ-felŭ ómenĭ cum se cuvine. De și se găsescŭ între dênșiĭ înșelătorĭ, aceștia sunt maĭ în totŭ-dé-una armenĭ, grecĭ și jidanĭ, carĭ aicĭ, ca pretutindenĭ, se deosebescŭ prin mijlócele de a se înavuți în dauna altuĭa.

«Româniĭ sunt bravĭ și bunĭ resboinicĭ; maĭ la toțĭ le place vênătórea, cu osebire muntenilorŭ, carĭ tragŭ cu pușca admirabilŭ; șĭ acéstă ocupațiune i forméză fórte multŭ pentru resboiŭ.

«Aceea ce diseĭ despre caracterulŭ moralŭ alŭ românilorŭ, de moravurile și deprinderile lorŭ, se aplică pentru maioritatea poporuluĭ, căcĭ ceĭ marĭ, curteniĭ și óheniĭ avuțĭ, imitéză în tóte pe turcĭ și se asémĕnă, afară de religiune, care i deosebesce. Eĭ sunt lașĭ și tărâtorĭ înaintea superiórilorŭ lorŭ, mândri de nesuferitŭ cu inferioriĭ, pentru banĭ facŭ totŭ; suntŭ intriganțĭ, zavistnicĭ, lipitorĭ necruțĕtóre ale poporuluĭ, apĕsătorĭ aĭ celorŭ slabĭ, aspri către supușiĭ lorŭ și tiranĭ în casele lorŭ..... Acéstă regulă nu este însă fără escepțiune. Eŭ însu-mĭ amŭ cunoscutŭ în Valachia boerĭ cu unŭ caracterŭ fórte stimabilŭ. Dacă ceĭ maĭ mulțĭ nu suntŭ totŭ astŭ-felŭ, cuvêntulŭ este, că tinerimea nu primesce nicĭ o educațiune, și că din cea maĭ fra-

gedă copilăriă este încungiurată de sclavĭ și deprinsă să comande înainte de a fi învĕțatŭ să se supună.»[1])

Încheĭândŭ partea acesteĭ lucrărĭ privitóre la veniturile și chieltuelele Româniеĭ, în seculuŭ alŭ optŭ-spre-decelea 'mĭ permitŭ a observa, că cele petrecute în materiă de finanțe ca și cele petrecute în administrațiunea și politica țĕreĭ pe timpulŭ domnilorŭ fanarioțĭ, ne încredințézǎ, că domnia lorŭ a fostŭ o nenorocire pentru poporulŭ românŭ. De unde odinióră téra era înflorită și populată, numele seŭ și vitejia copiilorŭ sĕĭ recunoscută și respectată, pe dată ce guvernulŭ este încredințatŭ țarigrădenilorŭ setoșĭ de a se înavuți, epoca decadențeĭ începe și ține câtŭ și domniatulŭ străinŭ. Pare, că fanarioțiĭ 'șĭ propuseseră nu numaĭ să despóĭe țéra, dară să demoraliseze poporulŭ, să ștérgă întrînsulŭ orice simțŭ de patriotismŭ, să despopuleze mănósele nóstre câmpiĭ și frumoșiĭ noștrĭ munțĭ. A trebuitŭ ca miseria să fiă mare, suferințele neauḑite pentru că toțĭ câțĭ aŭ scrisŭ asupra țĕrilorŭ române, Del Chiaro, Raicevicĭ, Peyssonel, Bauer să recunóscă, că fanarioțiĭ suntŭ unŭ flagelŭ pentru Muntenia și Moldova; să afirme, că domnia acestorŭ țĕrĭ era ó adevĕrată arendă pentru domniĭ străinĭ. Rĕmâindŭ pentru totŭ-de-una recunoscĕtorĭ acelorŭ românĭ, carĭ aŭ lucratŭ și luptatŭ pentru a scăpa țéra de aceștĭ jăfuitorĭ de meseriĭ, să nu uĭtămŭ, că alte némurĭ de ómenĭ totŭ atâtŭ de periculoșĭ, dacă nu maĭ multŭ, ca și fanarioțiĭ, suntŭ pe cale a cotropi isvórele de traĭŭ ale Românieĭ, a se substitui poporuluĭ românŭ în comerciŭ, arte și meseriĭ și ca mâne și în politică. Trecutulŭ să ne servéscă de învĕțătură și să lucrămŭ cu bărbăția, ce insuflă patriotismulŭ și simțulŭ de conservațiune pentru ca România să fiă a Românilorŭ.

(1) Bauer revine de maĭ multe orĭ asupra suferințelorŭ poporuluĭ și împuținăriĭ populațiuniĭ. Vorbindŭ despre țeranĭ elŭ ne spune, că Constantinŭ Mavrocordatŭ puse să se constate numĕrulŭ familielorŭ prin *pecețĭ*, adică bilete tipărite, și pe la începutulŭ domnieĭ sale se constată 147,000 familiĭ, numĕrŭ care înmulțitŭ cu cincĭ ne ar da 735,000 suflete. În anulŭ 1745 făcêndu-se unŭ altŭ recensimentŭ se constată numaĭ 70,000 de familiĭ, adică 350,000 suflete populațiunea se înjumătățise. Se maĭ făcură și alte recensimente maĭ târḑiŭ, și se constătă, că rĕmăseseră numaĭ 35,000 familiĭ de țeranĭ, adică 175,000 suflete! Și ne maĭ întrebămŭ pentru ce România este atâtŭ de puținŭ populată în raportŭ cu întinderea teritoriuluĭ seŭ!

TABELA MATERIELORŬ

CUPRINSE ÎN

TOM. III, SECŢIUNEA II, DIN SERIA II, A ANALELORŬ ACADEMIEĬ ROMÂNE

Pag.